

Migracije u Europi i Crkva

Rapić, Darko

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:251815>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
POSLIJEDIPLOMSKI STUDIJ
KRŠĆANSTVO I SUVREMENA KULTURA

DARKO RAPIĆ

**Migracije u Europi i Crkva:
Suvremeni izazovi migracija iz perspektive
socijalnog nauka Crkve**

Doktorski rad

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
POSLIJEDIPLOMSKI STUDIJ
KRŠĆANSTVO I SUVREMENA KULTURA

DARKO RAPIĆ

**Migracije u Europi i Crkva:
Suvremeni izazovi migracija iz perspektive
socijalnog nauka Crkve**

DOKTORSKI RAD
iz teologije
kod prof. dr. sc. Stjepana Balobana

Split, 2023.

SADRŽAJ

UVOD	7
1. MIGRACIJE KAO OPĆELJUDSKI FENOMEN.....	12
1.1. Pojmovno razlučivanje	12
1.1.1. Migracija.....	13
1.1.2. Migrant.....	16
1.1.3. Izbjeglica.....	17
1.1.4. „Ilegalni migranti“ i „ilegalne izbjeglice“	20
1.1.5. Azilant	21
1.2. Uzroci koji pokreću migracije	22
1.2.1. Čimbenici privlačenja i potiskivanja	25
1.2.2. Ekomigracije	26
1.3. Kratki presjek najvažnijih migracija u povijesti.....	30
1.3.1. Velika seoba naroda.....	31
1.3.2. Kolonizacija Američkog kontinenta	32
1.3.3. Podjela Indije	33
1.3.4. Povratak Židova na područje Izraela	34
1.3.5. Europa između dva svjetska rata	35
1.3.6. „Stoljeće izbjeglica“	36
2. EUROPSKA MIGRACIJSKA KRIZA	38
2.1. Obecavajući kontinent	39
2.2. Početak Europske migracijske krize.....	43
2.3. Stav i djelovanje europske politike prema imigrantima.....	47
2.3.1. Integracija migranata i izbjeglica.....	55
2.3.2. Pokušaj i problem multikulturalizma	62
2.3.3. Europa između otvorenosti i straha	63
2.3.4. Politički neuspjeh Europske unije	68
2.4. Mediji – posrednici u stvaranju javnog mijenja o migrantima i izbjeglicama	
74	
2.4.1. O (ne)opravdanosti predrasuda migranata i izbjeglica kao nasilnicima	
i teroristima.....	76
2.4.2. Rezultati istraživanja Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe	82

2.4.3.	<i>Etičnost medija u pristupu Europskoj migrantskoj krizi.....</i>	86
2.5.	Migracijska politika nakon krize	89
2.5.1.	<i>Novi migracijski valovi</i>	90
2.5.2.	<i>Migracije u krizi pandemije virusa COVID-19.....</i>	95
2.5.3.	<i>„Kopernikanski obrat“ u ukrajinskoj izbjegličkoj krizi.....</i>	99
3.	CRKVENO UČENJE O MIGRACIJAMA	105
3.1.	Stranci i migracije u Bibliji	106
3.1.1.	<i>Starozavjetno shvaćanje brige o strancu</i>	108
3.1.2.	<i>Briga o strancu u svjetlu Isusova nauka</i>	111
3.2.	Razvoj crkvenog nauka o migracijama	113
3.2.1.	<i>Od crkvenih otaca do Rerum novarum</i>	113
3.2.2.	<i>Crkveni dokumenti posvećeni migracijama</i>	115
3.2.2.1.	<i>Dokumenti prije Drugog vatikanskog koncila</i>	116
3.2.2.2.	<i>Drugi vatikanski koncil o migracijama</i>	120
3.2.2.3.	<i>Postkoncilski briga za migracije.....</i>	122
3.2.2.4.	<i>Poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica</i>	132
3.2.2.4.1.	<i>Papa Pavao VI.</i>	134
3.2.2.4.2.	<i>Papa Ivan Pavao II.</i>	135
3.2.2.4.3.	<i>Benedikt XVI.</i>	143
3.3.	Uloga Crkve u kontekstu Europske migracijske krize	146
3.3.1.	<i>Institucionalna briga za migrante i izbjeglice</i>	146
3.3.2.	<i>Doprinos Crkve u Hrvata.....</i>	151
3.4.	Crkva između iseljavanja i useljavanja	154
3.4.1.	<i>Migracije u naravi Crkve</i>	156
3.4.2.	<i>Milosrđe nad migrantima i izbjeglicama: čin vjere ili naivnosti?.....</i>	159
3.4.3.	<i>Iz teorije u praksu</i>	160
4.	RAZUMIJEVANJE MIGRACIJA U SOCIJALNOM NAUKU CRKVE.....	164
4.1.	<i>„Imago Dei“ – temeljno polazište govora o čovjeku</i>	165
4.2.	Migracije u svjetlu načela socijalnog nauka Crkve.....	169
4.2.1.	<i>Dostojanstvo ljudske osobe</i>	169
4.2.2.	<i>Ljudska prava.....</i>	174
4.2.3.	<i>Opće dobro.....</i>	180

4.2.4.	<i>Solidarnost</i>	183
4.2.5.	<i>Supsidijarnost</i>	191
4.2.6.	<i>Povlaštena briga za siromaše</i>	197
4.3.	<i>Izazov (re)evangelizacije</i>	204
4.3.1.	<i>Prilika za evangelizaciju migranata i izbjeglica</i>	205
4.3.2.	<i>Potreba reevangelizacije kršćana</i>	212
4.4.	<i>Dijalog – nužan preduvjet suživota u Europi</i>	216
4.4.1.	<i>Gostoljubivost i kultura dobrodošlice</i>	218
4.4.2.	<i>Međureligijski dijalog</i>	224
5.	PAPA FRANJO – PONTIFIKAT OBILJEŽEN PROBLEMATIKOM MIGRACIJA	227
5.1.	<i>U kontinuitetu svojih prethodnika</i>	227
5.2.	<i>Naglasci u govoru o migrantima i izbjeglicama</i>	231
5.2.1.	<i>Papini dokumenti</i>	232
5.2.1.1.	<i>Laudato si'</i>	233
5.2.1.2.	<i>Fratelli Tutti</i>	235
5.2.1.3.	<i>Evangelii gaudium</i>	239
5.2.1.4.	<i>Amoris laetitia</i>	241
5.2.1.5.	<i>Gaudete et exultate</i>	242
5.2.1.6.	<i>Christus vivit</i>	243
5.2.2.	<i>Poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica</i>	244
5.2.2.1.	<i>Migranti i izbjeglice: prema boljem svijetu</i>	244
5.2.2.2.	<i>Crkva bez granica, Majka svim ljudima</i>	245
5.2.2.3.	<i>Graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama</i>	245
5.2.2.4.	<i>Djeca migranti, ranjiva i bez glasa</i>	246
5.2.2.5.	<i>Primiti, zaštititi, promicati i integrirati migrante i izbjeglice</i>	246
5.2.2.6.	<i>Nije riječ samo o migrantima</i>	247
5.2.2.7.	<i>Poput Isusa Krista, prisiljeni bježati. Prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati prognanike</i>	248
5.2.2.8.	<i>Prema jednom sve većem mi</i>	249
5.2.2.9.	<i>Bolja budućnost mora se graditi zajedno</i>	249
5.2.3.	<i>Audijencije, Angelusi i homilije</i>	250
5.2.4.	<i>Ostali dokumenti i poruke na društvenim mrežama</i>	255

5.3. Socijalna enciklika „ <i>Fratelli tutti</i> “ i ljudsko bratstvo	261
5.3.1. Deklaracija o ljudskom bratstvu	263
5.3.2. Značaj enciklike „ <i>Fratelli tutti</i> “	266
5.3.3. Ljudsko bratstvo – ostvariva utopija?	269
ZAKLJUČAK	276
BIBLIOGRAFIJA	284

UVOD

Otkako je 2015. godine veliki val migranata i izbjeglica krenuo prema europskom kopnu, tema migracija zaokupila je politički i medijski svijet Europe. Premda su se migracijski procesi posljednjih pola stoljeća – bez pretjerane rasprave – bitno usmjeravali prema europskim državama, nedavna zbivanja potaknula su brojna pitanja društvene, političke, ekonomske, etičke, pa čak i religiozne naravi. Jedno od ključnih pitanja za europske političare¹ bilo je što učiniti s nekoliko milijuna azijskih i afričkih izbjeglica² koji su se, suočeni društvenim promjenama, neimaštinom, ratom i strahom za vlastiti život, odlučili na radikalni potez odlaska iz svoje domovine. Iako su različite zakonske regulative jasno određivale pravo izbjeglica, njegova primjena u praksi predstavljala je problem za mnoge države koje su ih primale, a posebno za one države koje su pred njima zatvarali svoje granice. Polariziranost stavova država članica Europske unije otežavala je rješavanje situacije, koja je postajala sve težom dolaskom novih izbjeglica, što je na kraju i dovelo do migracijske krize, odnosno krize migracijske politike u Europi. U malo vremena pitanje izbjeglica, ali i samih migranata, postao je golem izazov za Europu, ponajviše za njezinu politiku i identitet.

Migracijska kriza nije se osjetila samo unutar političkog diskursa. Ona je postala izazov cijelom europskom društvu, a na osobit način i vjerskim zajednicama među kojima je i Katolička Crkva. Mnogi su članovi Crkve – bilo da je riječ o biskupima, svećenicima, redovnicima i laicima – pokazali stav gostoljubivosti i solidarnosti, utemeljenima na Evanđelju, te su svojim zalaganjem nastojali odgovoriti na postavljene izazove. S druge strane, među pojedinim se katoličkim vjernicima i prelatima pojavio strah od moguće islamizacije Europe, što je utjecalo na širenje predrasuda i nasilja prema ljudima druge vjerske i etničke pripadnosti. Tako se Crkva usred migracijske krize suočila i sa svojevrsnim izazovom reevangelizacije svojih članova. Između ostaloga, bila je to prilika Crkvi da ponovo „aktivira“, aktualizira i

¹ Ovdje i u ostatku rada pod terminom „europski političari“ mislimo na političare predstavnike država članica Europske unije, osim ako izrijekom nije naglašeno drugačije značenje.

² U vrijeme migracijske krize (2015-2019.) na područje Europske unije pristiglo je otprilike 5 500 000 izbjeglica. Ovaj je broj uzet na temelju službenih podataka o broju traženih azila u državama Europske unije. Broj prisutnih izbjeglica sigurno je veći jer sve izbjeglice nisu zatražile azil, no ne možemo sa sigurnošću reći koliko bi taj broj iznosio. Usp. *Refugee Data Finder*, u: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (18.1.2021.).

dodatno produbi svoj nauk o migracijama te da, promovirajući vlastiti socijalni nauk, bude „svjetionik“ i putokaz društva prema najhumanijem rješenju aktualnog problema migracija. Veliku ulogu u tome imao je papa Franjo koji od samog početka problematiku migracija često stavlja u središte zanimanja.

U ovom doktorskom radu pod naslovom „*Migracije u Europi i Crkva: suvremeni izazovi migracija iz perspektive socijalnog nauka Crkve*“ prikazat ćemo na koji su se način europsko društvo i Katolička Crkva suočili s problemom migranata i izbjeglica. Prije rasprave o europskoj migracijskoj krizi, njezinim uzrocima i posljedicama te izazovu kojeg je postavila za europsko društvo i Crkvu, prvim poglavljem „*Migracije kao općeljudski fenomen*“ želimo uvesti u fenomen migracija, pojasniti različite pojmove i ukazati na uzroke migracija, a potom ćemo napraviti prikaz najvećih migracija u ljudskoj povijesti. Drugo poglavlje „*Europska migracijska kriza*“ posvetit ćemo migracijskoj krizi u Europi. Prvo ćemo navesti moguće razloge zbog čega je Europa poželjan kontinent za migrante i izbjeglice te opisati događaje koji su prethodili i potaknuli migracijski val. Zatim ćemo promotriti najvažnije točke migracijske krize i pokušati vidjeti koja su ključna pitanja opterećivala europske političare. U nastavku ćemo analizirati što je Europska unija (u)činila kako bi riješila problem migranata i izbjeglica te je li uspješno odgovorila na pred njom postavljene izazove. Na kraju poglavlja prikazat ćemo migracijsku politiku nakon službenog završetka krize 2019. godine te kako je na proces migracija utjecala pandemija virusa COVID-19 u razdoblju između 2020. i 2021. godine kao i ruska invazija na Ukrajinu koja je potaknula novi višemilijunski izbjeglički val prema zapadnoj Europi.

U trećem poglavlju pod naslovom „*Crkveno učenje o migracijama*“ vidjet ćemo koju je ulogu u kontekstu migracijske krize imala Katolička Crkva. Prvo ćemo u svetopisamskim tekstovima pokušati pronaći što Božja riječ poučava u brizi o migrantima i izbjeglicama, odnosno općenito o strancima u svjetlu Staroga zavjeta i Isusova nauka. Potom ćemo vidjeti je li i na koji način briga Crkve o strancima bila prisutna kroz njezinu povijest. Taj ćemo dio podijeliti na dva dijela: razvoj crkvenog nauka o migracijama od crkvenih otaca do kraja 19. stoljeća te pape Lava XIII. do pape Franje. U tom ćemo kontekstu navesti i predstaviti najvažnije dokumente Crkve koji su od općeg ili normativnog značenja za pristup Crkve migrantima i izbjeglicama,

napose samom fenomenu migracija. . Zatim ćemo pokušati odgovoriti na pitanje što je Crkva učinila na planu materijalne i nematerijalne pomoći migrantima i izbjeglicama te kako je na dolazak brojnih migranata i izbjeglica reagirala Crkva u Hrvata. Uloga Crkve u kontekstu Europske migracijske krize uglavnom se očitovala preko institucionalne brige za migrante i izbjeglice, poglavito preko predstavničkih institucija poput Caritas Internationalis, Caritasa Europa, Isusovačke službe za izbjeglice i drugi. Poglavlje ćemo zaključiti kratkim ukazivanjem na teološko – crkvene razloge koji potiču na razmišljanje o tome kako bi katolički vjernici trebali shvaćati i doživljavati migrante i izbjeglice – napose migracije kao takve. U tom potpoglavlju otkrit ćemo kako milosrđe nad migrantima i izbjeglicama nije čin naivnosti nego vjere potkrijepljene evanđeoskim zahtjevima, nastojeći primijeniti crkvene dokumente u tom pitanju na konkretnu praksu.

Crkvenu nauku o migracijama imamo namjeru produbiti u četvrtom poglavlju „*Razumijevanje migracija u socijalnom nauku Crkve*“ hodeći prema razumijevanju toga fenomena iz perspektive socijalnog nauka Crkve. Ono ujedno predstavlja srž samog doktorskog rada. Migracije zasigurno spadaju u kategoriju jednih od najvažnijih etičkih i socijalnih pitanja današnjice. Smjer suvremenog razvoja svijeta za Crkvu sve više znači baviti se upravo takvim pitanjima, čime se stvara pogodan prostor za izražavanja vlastitog socijalnog nauka. Važno je istaknuti kako Crkva preko socijalnog nauka ne daje „recept“ za problem migracija u svijetu nego pruža svojevrsni okvir i vodilju za ispravno djelovanje iščitavajući načela, kriterije i smjernice u prilikama suvremenog svijeta. Stoga ćemo razumijevanje migracija u socijalnom nauku Crkve tražiti promišljajući o migrantima i izbjeglicama pod vidom teološkog koncepta „Imago Dei“ kao temeljnog polazišta govora o čovjeku, a zatim u svjetlu načela socijalnog nauka, odnosno kroz načelo dostojanstva ljudske osobe, ljudskih prava, općeg dobra, solidarnosti, supsidijarnosti i brige za siromašne. Pitanje migranta i izbjeglica također nosi sa sobom izazov (re)evangelizacije kao i pitanje dijaloga, nužnog preduvjeta suživota multikulturalnog društva.

Rad ćemo završiti poglavljem o papi Franji pod naslovom „*Papa Franjo – pontifikat obilježen problematikom migracija*“, budući da je problem migracija bitno obilježio njegov dosadašnji pontifikat. Iako je u svojim tekstovima i govorima donio

neke novine, papa Franjo ostao je u kontinuitetu svojih prethodnika. Štoviše, on na jedinstven način smješta pitanje migracija unutar socijalnog nauka Crkve. Promotrit ćemo njegove govore o migrantima i izbjeglicama u enciklikama, apostolskim pobudnicama i pismima, porukama za Svjetski dan selilaca i izbjeglica, zatim audijencije, angelusi, homilije i ostale govore i poruke u različitim oblicima javnog priopćavanja. Poseban naglasak stavit ćemo na ideju univerzalnog bratstva koju papa Franjo, između ostaloga, snažno zagovara u socijalnoj enciklici „*Fratelli tutti*. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu“³ kao i preko „*Deklaracije o ljudskom bratstvu*“⁴.

Premda smo se u procesu nastanka ovog istraživačkog rada služili raznovrsnom literaturom, naše je istraživanje na pojedinim mjestima naslonjeno na određene naslove i autore. Radi se, prije svega, o crkvenim dokumentima, bilo da je riječ o koncilskim ili papinskim dokumentima ili pak dokumentima nekog zasebnog tijela Svete Stolice. U sastavljanju tih dijelova rada posebno smo se poslužili prikazom crkvenih dokumenata o migracijama na hrvatskom jeziku autora Antuna Škvorčevića.⁵ Četvrto poglavlje o migracijama u socijalnom nauku Crkve obradili smo na temelju socijalnog učenja Katoličke Crkve, bilo da je riječ o socijalnim enciklikama rimskih biskupa ili pak o brojnim drugim socijalnim dokumentima priređenim od različitih tijela Katoličke Crkve. Poglavlje o migracijskoj krizi uvelike je utemeljeno na podacima i statistikama koje su objavile organizacije i nadležna tijela pri Ujedinjenim narodima i Europskoj uniji, poput Međunarodne organizacije za migracije i Europske komisije, dok smo se za društvenu i političku analizu situacije u Europi velikim dijelom služimo mislima Douglasa Murraya⁶.

Vjerujemo kako ovaj rad može biti opširan „priručnik“ za svakoga tko želi razumjeti migracije i kako Crkva promatra taj fenomen, osobito iz perspektive socijalnog nauka Crkve. Također vjerujemo da ovim radom pružamo koristan doprinos

³ Usp. Papa Franjo, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.

⁴ Usp. Branko Jurić, Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, *Vrhbosnensia*, 23 (2019.) 1, 373-380.

⁵ Usp. Antun Škvorčević, Crkveno učiteljstvo o migracijama, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.) 3-4, 317-336.

⁶ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, Egmont, 2018.

razvoju socijalnog nauka Crkve, širenju svijesti o socijalnom nauku Crkve, osobito na području Republike Hrvatske, kao i razumijevanju papine pontifikalne vizije i strategije po pitanju migranata i izbjeglica.

1. MIGRACIJE KAO OPĆELJUDSKI FENOMEN

Otkako zna za sebe, čovjek se kreće s jednog područja na drugo tražeći pogodnije mjesto za svoj život. On je po potrebi još uvijek nomad, nije statično biće. Taj proces kretanja ljudskog stanovništva, bilo da je riječ unutar nekog područja (države, regije, kontinenta) ili izvan nekog područja (iz države u državu, iz regije u regiju, s kontinenta na kontinent) nazivamo migracijama.⁷ Današnja se ljudska kretanja u svijetu događaju između buke i tišine. S jedne strane, mnoštvo migranata i izbjeglica potajice prelaze granice europskih i drugih svjetskih država, dok istodobno politički i medijski svijet na sav glas raspravlja o onim migrantima i izbjeglicama koje je zapazilo svjetlo policijskih, a ponajviše medijskih reflektora. Posljednjih nekoliko godina najveća buka stvorila se u vrijeme intenzivnih migracija azijskih i afričkih migranata i izbjeglica prema Europi. Danas pak pozornost plijene ukrajinske izbjeglice prema zapadnom dijelu Europe u aktualnom rusko-ukrajinskom ratnom sukobu. Gomilu različitih informacija o migracijskim „aktivnostima“, često prikazanih u krajnost negativnosti ili senzibilnosti, nije lako procesuirati do čiste objektivnosti, stoga nije ni čudo što su stanovnici onih područja u koje dolaze migranti i izbjeglice polarizirani između otvorenosti i straha. To se posebno osjetilo u valu sirijskih, afganistanskih i drugih neeuropskih izbjeglica. Bez obzira na to, činjenica je da se suvremeni svijet – zbog različitih čimbenika – kao nikada do sada suočava s migracijama, sveprisutnim i rastućem globalnim fenomenom. U javnom se diskursu stječe dojam kako je riječ o gorućem problemu i nečem sasvim novom. Premda možemo reći da postoje određeni novi izazovi, migracije po sebi nisu nedavno nastali fenomen. One su dio ljudske povijesti od samog početka.

1.1. Pojmovno razlučivanje

Migracije su složen fenomen. Mnoštvo ekonomskih, društvenih i kulturoloških aspekata uzrok su migracijskih procesa. Ratovi, progonstva, glad, potraga za boljim životom, traženje sigurnosti, te religiozni i politički razlozi, samo su neki od

⁷ Usp. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, *The phenomenon of migration. Its significance of meaning in human societies throughout history*, u: https://www.ifrc.org/PageFiles/89397/the%20phenomenon%20of%20migration_TYPEFI_final_En.pdf (20.5.2022.), 2.

odlučujućih čimbenika zbog kojih pojedinac, obitelj ili zajednica – u užem i širem smislu riječi – napušta područje življenja i odlazi živjeti negdje drugdje. Za tu se pojavu u suvremenom medijskom diskursu upotrebljavaju različiti pojmovi čija raznolika upotreba može zbuniti javnost. Nerijetko ti pojmovi ne odgovaraju činjeničnom stanju. Štoviše, njihova pogrješna upotreba često dovodi do pogrješnih prosudbi i zaključaka. Stoga će nam za razumijevanje fenomena migracija biti vrlo važno pojasniti one pojmove koji se u kontekstu govora o migracijama neizbježno koriste. To su: „migracija“, „migrant“, „izbjeglica“, „ilegalni migranti“, „ilegalne izbjeglice“, „azilant“, „imigrant“ i „emigrant“.⁸

1.1.1. Migracija

Pojam „migracija“ hrvatska je inačica engleske riječi koja u prijevodu znači „seoba“. Koristi ga se u sociološkom smislu kao seobu ljudskog stanovništva iz jednog mjesta u drugo ili iz jedne zemlje u drugu, ali i u biološkom smislu kao izvanrednu ili periodičnu seobu mnogih životinjskih vrsta zbog hrane ili života potomstva.⁹ Kontekst biologije ovdje ostavljamo po strani te se usredotočujemo na migracije ljudi. One imaju mnogo oblika: ljudi migriraju kao fizička radna snaga, kao visokokvalificirani stručnjaci, poduzetnici, izbjeglice ili kao članovi obitelji prethodnih migranata. Ljudi mogu migrirati kao pojedinci, obitelj ili u većim skupinama, s tim da u svezi s migriranjem većih skupina možemo razlikovati četiri oblika migriranja: invazija, osvajanje, kolonizacija te emigracija ili imigracija.¹⁰ Invazija i osvajanje najviše su obilježili ljudsku povijest. Gotovo da ne postoji narod koji nije bio u barem jednom osvajačkom pohodu ili je pak branio svoj teritorij od nečijeg pokušaja osvajanja. Kolonizacija je povezana s pojavom kolonijalizma od kraja 15. do sredine 20. stoljeća te je bitno odredila današnju sliku svijeta. Pojam „emigracija“ (iseljeništvo) označava napuštanje mjesta ili države prebivališta, tako da je emigrant (iseljenik) svaka osoba

⁸ Hrvatska riječ za „migraciju“ je selilaštvo. Također postoje hrvatske inačice ostalih pojmova vezanih uz migraciju, poput „migrant“ (selilac), „emigrant“ (iseljenik), imigrant (useljenik). S obzirom da su u javnosti prepoznatljiviji i češće upotrebljavani pojmovi preuzeti iz engleskog jezika (migrant, emigrant, imigrant...), i mi ćemo se držati tih općeprihvaćenih pojmova kako bi izbjegli eventualnu zbunjenost u njihovom razlučivanju. Sve navedene hrvatske pojmove vidi u: *Hrvatski jezični portal*, u: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> (20.5.2022.).

⁹ Usp. „Migracija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40619> (20.5.2022.).

¹⁰ Usp. Roger W. Caves (ur.), *Encyclopedia of the City*, Routledge, London, 2005., 461.

koja je, bez obzira na razloge, emigrirala (iselila) iz svoje domovine i nastanila se u nekoj drugoj državi na određeno ili neodređeno vrijeme. Uzroci emigracije mogu biti političke i gospodarske krize te različite vrste rasnih, etničkih, vjerskih i drugih netrpeljivosti unutar države koja se napušta.¹¹ Pod pojmom „imigracija“ (useljeništvo) podrazumijeva se doseljenje u neku stranu državu, kao i dugotrajni, privremeni ili stalni boravak u drugoj državi. Pritom se misli na međunarodno kretanje osoba u zemlju odakle nisu porijeklom ili u kojoj nemaju državljanstvo, ali žele postati njeni građani. Također se pojam „imigrant“ (useljenik) koristi kao skupni naziv za sve koji su došli u neku zemlju, bez obzira na razlog.¹² Primjerice, onaj Hrvat koji migrira u Njemačku za Hrvatsku je emigrant, dok je taj isti Hrvat za Njemačku imigrant. Razlika između emigracije i imigracije u nekom području naziva se migracijskim slalomom, neto migracijom ili migracijskom bilancom. Ona može biti pozitivna, ako se radi o rastu stanovništva, i negativna, ako se radi o padu stanovništva.¹³

Migracije mogu biti legalne i ilegalne. Legalne su one migracije u kojima se poštuju i prihvaćaju zakonske odredbe države iz koje se odlazi i u koju se ulazi. Za zakonodavni sustav i sigurnost neke države problem predstavljaju ilegalne migracije. One mogu biti organizirane, neorganizirane ili poluorganizirane. Iza organiziranih ilegalnih migracija stoje organizirane kriminalne skupine, a koje se uglavnom događaju uz podršku korumpiranih državnih službenika. Njih karakterizira organizirani pristup regrutaciji, transportu i prihvatu ilegalnih migranata u zemlji destinacije, što spada pod sferu krijumčarenja ljudi.¹⁴ One koji pomažu ilegalnom ulasku migranata i izbjeglica na teritorij neke države smatra se krijumčarima migranata, posebno ako je riječ o krijumčarenju radi financijske dobiti. Prema podacima Europol, 2014. godine na ilegalan je način na područje Europske unije ušlo

¹¹ Usp. „Emigracija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17824> (20.5.2022.).

¹² Usp. „Imigracija“, *Proleksis enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013., u: <https://proleksis.lzmk.hr/27761/> (20.5.2022.). Detaljnije o pojmu „imigracija“ i „imigrant“ vidi: Sana Loue, Defining the Immigrant, Sana Loue (ur.), *Handbook of Immigrant Health*, Springer, 1998., 19-21.

¹³ Usp. „Migracija“, *Hrvatska enciklopedija*, u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40619> (20.5.2022.).

¹⁴ Usp. Dragutin Vurnek, Andrea Bengez i Matej Perkov, Sigurnosni aspekti migracija, *Acta Economica Et Turistica*, 4 (2018.) 2, 162.

više od 1 000 000 imigranata.¹⁵ Pet godina kasnije Europol je objavio novo izvješće u kojem pokazuje kako se broj ilegalnih migracija na razini Europske unije u međuvremenu smanjio, premda se na nekim područjima bilježi porast. Primjerice, izvješće ukazuje na problematičnost tzv. „Balkanske rute“ u jugoistočnoj Europi gdje se udvostručio broj ilegalnih migracija. Na tom popisu je i Hrvatska, koja brojnim migrantima i izbjeglicama služi kao tranzitna zona za veće europske države.¹⁶ Europol je svjestan da je teško doći do točnih podataka zbog toga što mnoge ilegalne migracije ostanu nezabilježene. Ipak, ovi nam podaci mogu poslužiti kao određeni odraz stanja na kontinentu. Na prvi nam se pogled rezultati izvješća čine nevjerodostojnim s obzirom na veliki priljev migranata i izbjeglica tijekom tzv. Europske migracijske krize u razdoblju između 2015. i 2019. godine. Međutim, treba uzeti u obzir da su se migracijski tokovi s vremenom smanjili te da je Europska unija pojedinim uredbama olakšala legalniji ulaz na svoj teritorij. Ono što je pak zanimljivo jest da su se krijumčarske aktivnosti na utvrđenim i dobro poznatim rutama nastavile gotovo bez smanjenja u vremenu pandemije COVID-19. Osim sredozemnoga mora, nove žarišne točke pojavile su se na granici Europske unije i Bjelorusije te u kanalu La Manche između Velike Britanije i Francuske.¹⁷

Akademkinja Alica Wertheimer-Baletić donosi kriterije po kojima možemo razlikovati legalne migracije. To su: kriteriji državnih granica, vrijeme, uzrok, voljnosti i organiziranosti.¹⁸ Kriterij državnih granica omogućuje nam jasnu podjelu na migracije unutar jedne države i izvan nje. Kod unutarnjih migracija najčešće se radi o migracijama u smjeru selo-grad, dok se kod vanjskih migracija najčešće radi o međudržavnim i međukontinentalnim migracijama. Kad je u pitanju kriterij vremena, tada razlikujemo dnevne, privremene i trajne migracije. Dnevni migranti su oni koji odlaze u školu, posao ili odrađuju neku drugu dnevnu obavezu izvan mjesta prebivališta. Privremeni migranti mijenjaju mjesto boravišta na određeno vrijeme,

¹⁵ Usp. *Facilitation of illegal immigration*, u: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/facilitation-of-illegal-immigration> (20.5.2022.).

¹⁶ Usp. *European migrant smuggling centre. 3rd annual activity report – 2018* (25.3.2019.), u: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/emsc-3rd-annual-activity-report-%E2%80%93-2018> (20.5.2022.) 11-17.

¹⁷ Usp. *European migrant smuggling centre. 6rd annual activity report – 2022* (23.2.2022.), u: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EMSC%206%20th%20Annual%20Report.pdf> (20.5.2022.) 6-10.

¹⁸ Usp. Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999., 281-285.

uglavnom u trajanju do nekoliko mjeseci, dok trajni migranti napuštaju svoje dotadašnje prebivalište na trajno i neodređeno razdoblje.¹⁹ Kriterij uzroka omogućuje nam razlikovanje ekonomskih, društvenih i političkih migracija, kriterij voljnosti dobrovoljne i prisilne migracije, a kriterij organiziranosti organizirane i spontane migracije.²⁰ Bez obzira je li početna namjera migranata privremeno ili trajno kretanje, mnogi od njih postaju doseljenici, odnosno tijekom vremena odluče ostati na pristiglom području. Migracijske se mreže razvijaju, povezuju područja podrijetla i odredišta te pomažu u postizanju velikih promjena u oba smjera. Migracije mogu promijeniti demografske, ekonomske i društvene strukture te donijeti novu kulturnu raznolikost koja često dovodi u pitanje nacionalni identitet.²¹ Ovisno o razlozima migriranja, osobe koje migriraju svrstavamo u tri kategorije: migranti, izbjeglice i azilanti.

1.1.2. Migrant

Ne postoji univerzalan dogovor oko definicije migranta. Države ne definiraju migrante na isti način jer koriste drugačije kriterije kako bi označavali, primjerice, međunarodne migrante primjenjujući različita pravila o minimalnom trajanju boravka. Razlike u konceptima i definicijama kao i metodologije prikupljanja podataka među državama onemogućuju potpunu usporedivost nacionalnih statistika o međunarodnim migrantima.²² Mi ćemo se poslužiti definicijom Međunarodne organizacije za migraciju (eng. „*International Organization for Migration*“), budući da je riječ o svjetskoj „krovnoj“ instituciji koja se bavi svim aspektima migracija. Ona definira migranta kao „svaku osobu koja napušta mjesto prebivališta, bilo unutar države ili izvan države, privremeno ili trajno, iz različitih razloga“.²³ Uglavnom je riječ o ljudima koji iz društveno-ekonomskih razloga, bilo da je riječ o studiranju, radu, poboljšanju

¹⁹ U Hrvatskoj su čest oblik unutarnjih privremenih migracija tzv. sezonske migracije. Turistička sezona otvara veliki broj radnih mjesta, pa brojni Hrvati na nekoliko mjeseci odlaze raditi na turistički atraktivna područja. Uglavnom se radi o migracijama iz kontinentalnog dijela Hrvatske prema obali i otocima.

²⁰ Usp. Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999., 298-302.

²¹ Usp. Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan, London, 2014., 7.

²² Usp. The UN Migration Agency, *World migration report 2018.*, International Organization for Migration, 2017., 14.

²³ International migration law, *Glossary on Migration*, International organization for Migration, Geneva, Switzerland, 2019., 132.

buduće ekonomske perspektive i slično, na regularan način odlaze iz jednog mjesta u drugo ili iz jedne države u drugu, a da iste osobe nastavljaju uživati zaštitu svoje vlade, čak i kada je u inozemstvu. Osim toga, pojam „migrant“ često se koristi kako bi opisao sve osobe koje mijenjaju državu prebivališta. Ujedinjeni narodi razlikuju poseban pojam „međunarodni migrant“ kao svaku osobu koja je promijenila državu prebivališta, a unutar tog pojma rade distinkciju između pojmova „kratkoročan migrant“ i „dugoročan migrant“. Glavni kriterij po kojem je migrant određen kao kratkoročan ili dugoročan jest boravi li u nekoj državi duže od jedne godine, uz uvjet da je u njoj boravio minimalno tri mjeseca.²⁴

Ističući pojam „međunarodni migrant“, Međunarodna organizacija za migraciju želi razlikovati i migracije unutar jedne države, bilo da je riječ o migracijama unutar jedne regije, županije ili neke druge teritorijalne jedinice. Njihov izvještaj iz 2022. godine zapravo ističe da većina ljudi ne migriraju izvan granica svoje države, već unutar nje.²⁵ Isti izvještaj pokazuje da je u posljednjih nekoliko godina znatno porastao broj međunarodnih migranata: 2020. godine bilo ih je ukupno 281 000 000, što je 60 000 000 više nego 2010. godine, a 120 000 000 više nego li 2000. godine. Taj je broj veći od predviđenog, primjerice, ako uzmemo u obzir da je izvještaj Međunarodne organizacije za migraciju iz 2003. godine procijenio da će do 2050. godine biti 230 000 000 međunarodnih migranata.²⁶

1.1.3. Izbjeglica

Izbjglicom nazivamo osobu koja je zbog ratnih opasnosti, političkog nasilja, prirodnih katastrofa ili drugih nevolja odlučila napustiti svoje prebivalište te je svoju sigurnost odlučila potražiti na drugom području ili u drugoj državi.²⁷ Nakon masivnog broja izbjeglica za vrijeme Drugog svjetskog rata, Ujedinjeni narodi donijeli su 1951.

²⁴ Usp. *Isto*, 15.

²⁵ Usp. The UN Migration Agency, *World migration report 2022.*, International Organization for Migration, 2021., 3.

Od 2000. godine, Međunarodna organizacija za migraciju svako dvije godine podnosi svoja izvješća o migracijama u svijetu kako bi pridonijela boljem razumijevanju migracija i mobilnosti u cijelom svijetu.

²⁶ Usp. The UN Migration Agency, *World migration report 2003.*, International Organization for Migration, 2019., 5.

²⁷ Usp. „Izbjegllice“, *Hrvatska enciklopedija*, u: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28272> (20.5. 2022.).

godine Konvenciju o pravnom položaju izbjeglica²⁸ kako bi regulirali odnose država u svijetu prema izbjeglicama. Nastala je prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine, a s vremenom je nadopunjavana različitim pravnim aktima. Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine definira pojam izbjeglice kao svaku osobu koja „uslijed osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini, ili zbog političkog mišljenja, ne može, ili zbog tog straha, ne želi prihvatiti zaštitu dotične zemlje; ili osoba bez državljanstva koja se zbog gore navedenih okolnosti nalazi izvan zemlje prethodnog uobičajenog boravišta, a koja se ne može ili se zbog straha ne želi u nju vratiti.“²⁹ Pojednostavljeno, izbjeglica napušta svoju državu zbog straha za vlastiti život ili slobodu, te za razliku od migranta ne uživa zaštitu svoje države.³⁰

Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine istaknula je da se nekog može nazvati izbjeglicom samo ako je razlog napuštanja domovine bio događaj od velike važnosti koji se zbio prije 1. siječnja 1951. godine.³¹ Međutim, ovo vremensko ograničenje danas nema svoje praktično značenje, pogotovo nakon donošenja Protokola o statusu izbjeglice 1967. godine.³² Status izbjeglice obično se utvrđuje na pojedinačnoj razini, premda postoje situacije kada je veće stanovništvo raseljeno pod okolnostima u kojima bi neku zajednicu ili narod mogli nazvati izbjegličkim. U takvim je situacijama potreba za pružanjem zaštite i pomoći često izuzetno hitna, pa iz čisto praktičnih razloga nije moguće izvršiti pojedinačno određivanje izbjegličkog statusa za svakog člana te populacije. Stoga se pribjegava grupnom određivanju izbjegličkog statusa, pri čemu se svaki pripadnik dotičnog

²⁸ Usp. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.).

²⁹ *Isto*, 14.

³⁰ Savezna Republika Brazil je između 2020. i 2021. godine donijela dvije političke odluke vezane za razlikovanje i kategoriziranje migranata i izbjeglica. Premda „na papiru“ postoje razlike između migranata i izbjeglicama, ove dvije kategorije u praksi imaju ista prava. Riječ je o pragmatičnoj odluci kako bi se povećao kapacitet za pružanje pristupa regularnom statusu raseljenih osoba. Slučaj Brazila je ilustrativan za širu dinamiku koja baca svjetlo na složenost političkih odluka. Usp. Mariam Kazmi, *Brazil's Successful Refugee Policies: A Model for the World* (15.9.2021.), u: <https://www.borgenmagazine.com/brazils-successful-refugee-policies/> (20.5.2022.); Leiza Brumat, *Migrants or refugees? 'Let's do both'. Brazil's response to Venezuelan displacement challenges legal definitions* (11.1.2022.), u: <https://blogs.eui.eu/migrationpolicycentre/migrants-or-refugees-lets-do-both-brazils-response-to-venezuelan-displacement-challenges-legal-definitions/> (20.5.2022.).

³¹ Usp. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.), 14.

³² Usp. *Isto*, 46-50.

stanovništva „*prima facie*“³³ smatra izbjeglicom. Razlog tome jest što se pretpostavlja da bi se u redovitim okolnostima pojedini pripadnici dotičnog stanovništva smatrali izbjeglicama kojima je potrebna međunarodna zaštita.³⁴ Osoba može zatražiti izbjeglički status nakon što je u inozemstvu živjela neko vrijeme, a da svoju državu nije napustila ilegalno ili radi osnovanog straha. Primjerice, ako se neka osoba nalazi izvan države svog državljanstva zbog bilo kojeg razloga, a u međuvremenu nastanu promijenjene okolnosti u toj državi koja može ugroziti povratak osobe u svoju državu, tada može zatražiti status izbjeglice „*sur place*“, odnosno „na licu mjesta“.³⁵

Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine također ističe nekoliko kriterija kako bi se nekoj osobi priznao status izbjeglice.³⁶ Kao prvo, osoba se mora nalaziti izvan zemlje svog državljanstva. Ovaj kriterij nema iznimku, što znači da osoba ne može tražiti međunarodnu zaštitu sve dok se nalazi unutar teritorijalne nadležnosti svoje domovine. Drugi kriterij je osnovani strah od progonstva. Progonstvo uključuje bilo kakvo ugrožavanje života ili slobode zbog rasnih, vjerskih, nacionalnih razloga, kao i zbog pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja. To je glavni element osobine izbjeglice, a radi se o subjektivnom uvjetu koji se odnosi na osobu koja podnosi zahtjev za status izbjeglice. Međutim, osoba svoj strah mora opravdati objektivnom situacijom. Daljnji kriterij je dokazati osnovani strah od progonstva na temelju rase, religije, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkom mišljenju. Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine također propisuje kako osoba može dobiti status izbjeglice ako ona nije u mogućnosti ili se zbog straha ne želi staviti pod zaštitu svoje države, a odnosi se samo na osobe koje imaju državljanstvo. Okolnosti pod kojima osoba nije u mogućnosti primiti zaštitu od svoje države podrazumijeva okolnosti koje su izvan moći osobe, kao što su primjerice rat ili veliki nemiri koji onemogućuju pružanje zaštite državljanstva. Glede osobe bez državljanstva, spomenuta Konvencija određuje

³³ Latinska izreka koja znači „na prvi pogled“. Koristi se u pravu kao dovoljan dokaz za neku tvrdnju, činjenicu ili status, dok se ne dokaže suprotno. Usp. Georg Nils Herlitz, The Meaning of the Term 'Prima Facie', *Louisiana Law Review*, 55 (1994.) 2, 406-407.

³⁴ Usp. The UN Refugee Agency, *UNHCR Resettlement Handbook*, United Nations High Commissioner for Refugees, 2011., 77.

³⁵ United Nations High Commissioner for Refugees, *Refugee Protection and International Migration* (17.1.2007.), u: <https://www.unhcr.org/4a24ef0ca2.pdf> (20.5.2022.), br. 20.

³⁶ Usp. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wpcontent/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.), 1-16.

da će se status izbjeglice priznati osobi bez državljanstva koja se, zbog gore spomenutih okolnosti, nalazi izvan zemlje svog bivšeg stalnog boravišta, a nije u mogućnosti, ili se zbog straha ne želi u nju vratiti. Status izbjeglice prestaje dočim osoba dobrovoljno prihvati zaštitu države, dobrovoljno prihvati državljanstvo, stekne novo državljanstvo i zaštitu, dobrovoljno se vrati u državu u kojoj je postojala bojazan od proganjanja te kad prestanu razlozi radi kojih se osoba odlučila za izbjeglištvo.³⁷

Pojam izbjeglice često usko vežemo uz pojam prognanika, premda nije riječ o istoznačnici. Prognanik se razlikuje od izbjeglice po tome što se on protiv svoje volje iseljava iz područja ili države u kojoj je živio. Prognanika iz njegove domovine tjera jasno izražena tuđa volja bez šanse za ostankom, dok je izbjeglica prilikom iseljavanja imao barem neki element svoje odluke. Ipak, treba istaknuti da se odredbe međunarodnog prava i različite konvencije o statusima izbjeglica jednako odnose i na prognanike.³⁸

1.1.4. „Ilegalni migranti“ i „ilegalne izbjeglice“

Premda ćemo u medijima često naići na pojmove „ilegalni migrant“ ili „ilegalna izbjeglica“, oni zapravo nisu točni. Pravnica Žaklina Harašić pojašnjava kako se ilegalnost odnosi na radnju kojom se krši zakon, a ne na osobu i njezin status.³⁹ Slijedom toga želimo istaknuti kako nijedna ljudska osoba ne može biti „ilegalna“, pa tako ni migrant ni izbjeglica. Migranti i izbjeglice mogu u neku državu ući ilegalno, ali oni kao osobe nisu ilegalni. Postoje sugestije kako je ispravnije reći „neregularni migrant“ ili „neregularna izbjeglica“ jer se radi o osobama koje zbog nezakonitog ulaska ili isteka vize nemaju pravni status države u kojoj se nalazi.⁴⁰ Međutim, čini

³⁷ Za detaljnije tumačenje pravnih odredbi Konvencije o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine vidi: The UN Refugee Agency, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection* (1.2.2019.), u: <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfcdc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html> (20.5.2022.), 19-27.

³⁸ Usp. Zrinka Jelaska, Vrste nasljednih govornika, *Lahor*, 1 (2014.) 17, 98-99.

³⁹ „Legalnost (zakonitost) označava obavljanje neke radnje u skladu s općim i pojedinačnim pravnim propisima. Zakonitost kao pravno načelo čine najviše pravne norme nekog sustava koje izražavaju temeljne vrijednosti s kojima moraju biti u skladu sve ostale pravne norme.“ Žaklina Harašić, Zakonitost kao pravno načelo i pravni argument, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47 (2010.) 3, 745.

⁴⁰ Usp. International Organization for Migration, *Izvjestavanje o migracijama i izbjeglicama. Preporuke za novinare*, u: <https://bih.iom.int/sites/bih/files/MigrNov/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf> (20.5.2022.), 4.; European union agency for fundamental rights, *Temeljna prava*

nam se da ni taj pojam ne bi bio potpuno precizan, pa sugeriramo da bi najpreciznije bilo govoriti o migrantima i izbjeglicama u protupravnoj situaciji, migrantima i izbjeglicama u neregularnoj situaciji ili pak o migrantima i izbjeglicama u ilegalnoj situaciji.

Siniša Tatalović opisuje šest situacija po kojima se migranti i izbjeglice vode da su u neregularnoj situaciji.⁴¹ Prvo, ako su osobe prešle državne granice na mjestima koja za to nisu predviđena, odnosno ako izbjegavaju legalne državne prijelaze. Drugo, ako se osobe nalaze unutar neke države unatoč činjenici da im je odbijen zahtjev za azilom. Treće, ako osobe koje su u državu ušle i boravile legalno, poput studenata i turista, nakon prestanka zakonskog razdoblja nisu napustile tu državu. Četvrto, ako su osobe prešle državnu granicu krivotvorenim ispravama ili ispravama koje pripadaju drugom osobi. Peto, ako osobe nisu napustile određenu državu u propisanom roku po rješenju nadležnog tijela. Posljednja situacija koja određuje neregularnost migranta i izbjeglice u nekoj državi jest ako donošenjem neke političke odluke izgube status migranta ili izbjeglice.

1.1.5. Azilant

Pravo na azil jedno je od temeljnih ljudskih prava, određeno Općom deklaracijom o pravima čovjeka iz 1948. godine: „Svatko pred progonom ima pravo tražiti i dobiti utočište u drugim zemljama. Na to se pravo ne može pozivati u slučaju progona koji su izravna posljedica nepolitičkih zločina ili djela protivnih ciljevima i načelima Ujedinjenih naroda.“⁴² Azil je, dakle, utočište koju strana država daje nekoj izbjeglici koja se našla u toj državi. Osoba koja podnese zahtjev za azil naziva se „tražitelj azila“, a jedini kriterij je da ima priznat status izbjeglice. Osoba kojoj se prizna pravo na azil na temelju odredaba države u koju se zahtjev podnese naziva se „azilant“.⁴³ Ako osoba ne ispunjava uvjete za azil, a postoje opravdani razlozi da će

migranta u nereguliranoj situaciji u Europskoj uniji, u: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1848-FRA-Factsheet_FRIM_HR_BAT.pdf (20.5.2022.), 1.

⁴¹ Usp. Siniša Tatalović, *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006., 128.

⁴² *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, *Narodne novine*, 12/09., §14. Pravo na azil također je zajamčeno čl. 18. Povelje o temeljnim pravima Europske unije. Usp. *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* (7.6.2016.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO> (20.5.2022.).

⁴³ Usp. „Azilant“, *Hrvatski jezični portal*, u: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (20.5.2022.).

povratkom u državu podrijetla biti suočena sa stvarnim rizikom trpljenja neke nepravde, tada ta osoba može dobiti supsidijarnu ili privremenu zaštitu.⁴⁴

Međunarodno pravo također razlikuje teritorijalni azil, koji se naziva još i unutrašnjim ili političkim, a podrazumijeva utočište ili pribježište koje pruža država prihvata na svojem teritoriju ili na drugim mjestima koja su pod određenom kontrolom njenih organa osobi bez državljanstva ili osobi koja ima državljanstvo druge države. Osim teritorijalnog postoje i druge vrste azila, kao što su to primjerice vjerski azil, pomorski azil ili diplomatski azil, no oni se ne smatraju institutima općeg međunarodnog prava.⁴⁵ Vjerski azil odnosi se na traženje utočišta i zaštite osobe iz vjerskog razloga, primjerice, ako se u zemlji podrijetla tražitelja azila krši pravo na slobodu vjerskog izražavanja ili ako se iz vjerskog razloga vrši nasilje nad tom osobom.⁴⁶ Pomorski azil dodjeljuje se brodovima u teritorijalnim vodama drugih država, bilo da je riječ o privatnim ili javnim plovilima. Diplomatski azil danas postoji samo u nekim državama Latinske Amerike, a radi se o utočištu i zaštiti osobe u prostorijama ambasade neke strane države.⁴⁷

1.2. Uzroci koji pokreću migracije

Svaka je migracija složen proces. Možemo je razumjeti jedino unutar konteksta društveno-ekonomskih, političkih, kulturnih i okolišnih poveznica između mjesta podrijetla i odredišta.⁴⁸ Primjerice, izbjeglicama je osnovani strah od progona zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti i pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog

⁴⁴ Usp. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, *Narodne novine*, 70/15, 127/17. Hrvatska je od 2003. godine imala vlastiti Zakon o azilu (NN 103/2003-1363), a kojeg je 2015. godine u potpunosti zamijenio Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN 70/2015-1328). Danas je na snazi pročišćeni tekst Zakona iz 2017. godine.

⁴⁵ Usp. Sara Kaurin, Azil u suvremenom međunarodnom pravu, *Pravnik*, 47 (2014.) 96, 87.

⁴⁶ Prvo priznato pravo na azil u Republici Hrvatskoj bilo je 2006. godine upravo iz vjerskih razloga. Ženska osoba s područja Afrike zatražila je azil u Republici Hrvatskoj iz razloga spolnog sakaćenja žena i kršenja prava na slobodu vjerskog izražavanja. Usp. *Prvi puta u Hrvatskoj priznato pravo na azil* (15.11.2006.), u: <https://mup.gov.hr/print.aspx?id=2028&> (20.5.2022.).

⁴⁷ Usp. Đana Luša i Marijana Polenus, Zloupotreba diplomatskih imuniteta u suvremenoj diplomatskoj praksi: izazovi i moguća rješenja, *Forum za sigurnosne studije* 2 (2018.) 2, 199.

⁴⁸ Usp. William B. Wood, Ecomigration: Linkages between Environmental Change and Migration, Aristide Zolberg i Peter Benda (ur.), *Global Migrants, Global Refugees, Problems and Solutions*, Berghahn Books, Oxford – New York, 2001., 53.

vlastitog političkog mišljenja bitan razlog za napuštanje svoje države. Izbjeglica bježi od oružanog sukoba, kršenja ljudskih prava ili progona, a sve kako bi sačuvala vlastiti život. Prema izvješću Međunarodne organizacije za migraciju, 2020. godine bilo je 89 400 000 raseljenih osoba na svijetu, što je za 4 600 000 više nego li 2019. godine. Od ukupnog broja 55 000 000 je prisilno raseljenih osoba unutar jedne države, 26 400 000 je izbjeglica, a 4 100 000 azilantata.⁴⁹ Moguće je također migrirati iz društveno-ekonomskih razloga. Najčešći su dnevni migranti koji odlaze u školu, posao ili odrađuju neku drugu dnevnu obavezu izvan mjesta prebivališta, bilo da je riječ o migraciji iz ruralnog u urbano područje ili iz manje u veće urbano područje.⁵⁰ Postoje dnevni migranti koji migriraju u inozemstvo, poput osoba koje su zaposlene u drugoj državi, a žive blizu državne granice. Bilo da je riječ o dnevnim, privremenim ili trajnim migrantima, svi oni migriraju radi poboljšanja buduće ekonomske perspektive.⁵¹ Demografske promjene bitno određuju način na koji se ljudi kreću. Porast ili smanjene stanovništva, njegovo starenje ili pomlađivanje utječe na ekonomski rast i mogućnosti zapošljavanja u državama porijekla ili migracijskim politikama u zemljama odredišta. Demografske i ekonomske migracije povezane su sa radnim standardima, nezaposlenošću i cjelokupnim zdravljem gospodarstva države. Čimbenici privlačenja

⁴⁹ Usp. The UN Migration Agency, *World migration report 2022.*, 4.

Iz izvješća je vidljivo kako je broj migranata i izbjeglica porastao, unatoč restriktivnim mjerama u vrijeme pandemije COVID-19.

⁵⁰ Nemoguće je pronaći točan podatak o dnevnim migrantima na području Hrvatske, a kamo li Europe. Činjenica o dnevnim migrantima – o tome da ljudi svakodnevno putuju na posao, u školu ili na fakultet - zapravo bi trebala biti jasna sama po sebi. No, uzmimo u obzir sljedeće podatke koji nam mogu poslužiti kao orijentir. Prema dostupnim podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u veljači 2021. godine bilo je 1 506 732 zaposlenih. Broj upisanih učenika u srednje škole u školskoj godini 2019./2020. iznosio je 146 270, a broj upisanih studenata u akademskoj godini 2019./2020. iznosio je 155 939 studenata. Dakle, riječ je o više od 1 800 000 Hrvata koji su svakodnevno vezani za svoje poslovne i obrazovne obaveze. To ne znači da su svi oni dnevni migranti jer neki ljudi žive u mjestu u kojem rade ili se obrazuju. Kao okvir za promišljanje uzmimo da je u gradu Zagrebu 2011. godine bilo 381 101 zaposlenih, od čega 113 386 dnevnih migranata (29.8% ukupnog broja zaposlenih). Statističke podatke vidi u: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Zaposleni prema djelatnostima u veljači 2021.* (21.3.2021.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/09-02-01_02_2021.htm (20.5.2022.); Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Srednje škole. Kraj šk. g. 2018./2019. i početak šk. g. 2019./2020.* (30.4.2020.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-03_01_2020.htm (20.5.2022.); Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2019./2020.* (4.8.2020.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-07_01_2020.htm (20.5.2022.). Analiza stanja grada Zagreba u: https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/Analiza%20stanja%20-%20Demo%20grafija%20pdf.final%20doc.-SRUA_Z.pdf (20.5.2022.), 16.

⁵¹ Vezano za studente i radnike, u javnosti je uvriježen pojam „odljev mozgova“ koji se odnosi na odlazak visokoobrazovnih i kvalitetnih pojedinaca (studenata, stručnjaka i znanstvenika) u strane zemlje radi stručnog usavršavanja i bolje ekonomske perspektive.

uključuju veće plaće, bolje mogućnosti zapošljavanja, viši životni standard i mogućnosti obrazovanja. Ako gospodarski uvjeti nisu povoljni i sve upućuje na daljnji gospodarski pad, veći broj pojedinaca vjerojatno će migrirati u države s boljim uvjetima i s boljom gospodarskom perspektivom.⁵²

Prema izvješću Međunarodne organizacije rada Ujedinjenih naroda, u 2019. godini bilo je 169 000 000 radnika migranata diljem svijeta, od čega približno 99 000 000 muškaraca i 70 000 000 žena. Radi se o ljudima koji su migrirali izričito radi zapošljavanja, a navedena brojka predstavljala je gotovo dvije trećine međunarodnih migranata. Čak 67.4% radnika migranata nalazilo se u državama s visokim dohotkom, 19,5% u zemljama s višim srednjim dohotkom, 9,5% u zemljama s nižim srednjim dohotkom i 3,6% u zemljama s niskim dohotkom.⁵³ Svi ti ljudi tražili su način kako sačuvati vlastitu egzistenciju i egzistenciju svoje obitelji u ovome svijetu. Za mnoge nerazvijene zemlje emigracija je jedna od značajki ekonomsko-društvene krize koja prati integraciju na svjetsko tržište i modernizaciju. Porast broja stanovništva u ruralnim područjima stvara svojevrsni višak radne snage, pa su ljudi prisiljeni otići u gradove. Međutim, masovna urbanizacija također nadmašuje realne mogućnosti stvaranja radnih mjesta, što dovodi do migracija u druge, razvijenije države.⁵⁴

Ekonomski su migranti „dvosjekli mač“ za državu njihova podrijetla. S jedne strane, odlazak radno sposobnih ljudi može uzrokovati ekonomsko opterećenje države ako dođe do sve manjeg omjera razlike radno sposobnih ljudi naspram djece i umirovljenika. Država mora ulagati u djecu i mladež raznim poticajima poput isplate dječjih doplata, besplatnog obrazovanja i zdravstva, povlaštenim cijenama za učenike i studente i slično, dok umirovljenici „uživaju“ plod svog dugoročnog rada i davanja državi. Radno su sposobni ljudi stoga najveći ekonomski pogon države jer su jedino oni u mogućnosti plaćati porez. S druge strane, masovna migracija radnika

⁵² Usp. *Exploring migration causes – why people migrate* (1.7.2020.), u: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/world/20200624STO81906/exploring-migration-causes-why-people-migrate> (20.5.2022.).

⁵³ Usp. International Labour Organization, *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International labour office, Geneva, 2021., 11.

Zanimljivo istraživanje o utjecaju migracija na europsko tržište rada provela je Marija Penava. Vidi: Marija Penava, Utjecaj migracija na europsko tržište rada, *Ekonomska misao i praksa*, 2 (2011.), 335-362.

⁵⁴ Usp. Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 6.

također može i osloboditi pritisak na trenutno tržište rada i resurse u nekoj državi. Naime, suficitarna zanimanja dovodi do prevelike konkurencije na tržištu rada, što ostavlja značajan broj ljudi bez posla. Tako, primjerice, broj ekonomista u jednoj državi može premašivati broj potrebnih ekonomista, pa odlazak ekonomskih stručnjaka u druge države smanjuje broj nezaposlenosti i istodobno smanjuje pritisak na tržištu rada. Također, država itekako može imati koristi od ekonomskih migranata, budući da stečen novac mogu prenijeti ili uložiti u državi podrijetla.⁵⁵

1.2.1. Čimbenici privlačenja i potiskivanja

U pozadini svakog napuštanja mjesta prebivališta stoji neka važna životna odluka; stoji prilika, ideja, želja, ili pak strah, glad, borba za život. Loši životni uvjeti, nasilje i oružani sukobi, ekološki problemi, nedostatak ekonomske perspektive i sve veći jaz između bogatih i siromašnih zemalja: svi ti čimbenici igraju svoju ulogu u donošenju odluke nekog pojedinca ili obitelji hoće li otići ili ostati. Ovisno o razlogu migriranja razlikujemo tzv. čimbenike potiskivanja i privlačenja.⁵⁶ Ti su čimbenici zapravo model za objašnjenje uzroka migracija, a sastoje se od niza negativnih, odnosno potisnih čimbenika u državi podrijetla zbog kojih se ljudi odseljuju, te niza pozitivnih, odnosno privlačnih čimbenika koji privlače migrante prema nekoj državi. Pod čimbenike potiskivanja spadaju svi razlozi zbog kojih neka osoba napušta državu svog prebivanja, a uključuju ekonomske, društvene i političke poteškoće u siromašnijim zemljama. Najčešće se radi o ekonomskim čimbenicima, poput: manjak radnih mjesta ili nemogućnost zaposlenja, prirodne katastrofe (poplave, potresi...), glad, neimaština, loši životni uvjeti i nizak životni standard. Drugi najčešći su politički čimbenici potiskivanja: nepravedan zakonski sustav, obespravljenost, progonoštvo zbog etničke pripadnosti, vjere, rase ili političkog opredjeljenja, zatim rat i terorizam. U društvene čimbenike ubrajamo nedostatak zdravstvene zaštite, vjerske tolerancije i mogućnosti obrazovanja. Čimbenike privlačenja čine svi razlozi zbog kojih se ljudi

⁵⁵ Usp. Stephen Drinkwater, Paul Levine, Emanuela Lotti i Joseph Pearlman, *The Economic Impact of Migration: A Survey*, *Flowenla discussion paper 8*, 2003., 6-37. Brojni su Hrvati odlazili – a još uvijek i odlaze – u neku europsku državu gdje su zarađivali puno veću plaću nego li u Hrvatskoj. Većina ih se s vremenom vrati u Hrvatsku, gdje će se trošiti novac stečen u drugim zemljama, ili već tijekom rada u drugim državama šalju novac u Hrvatsku, ako je jedan član obitelji otišao raditi u inozemstvo, a ostatak obitelji je ostao.

⁵⁶ Usp. European Commission, *Push and pull factors of international migration. A comparative report*, European Communities, 2000., 3.

odlučuju preseliti u neku određenu državu, a uglavnom se radi o prednostima bogatijih država. Pod ekonomske ubrajamo: prilika za lakše i bolje zaposlenje, veća plaća i općenito bolji životni uvjeti. Politički čimbenici su: sigurnost, sloboda od progona, pravo glasa, zakonska zaštita i slično, dok pod društvene čimbenike spadaju: vjerska tolerancija, bolja zdravstvena zaštita i mogućnost obrazovanja te bolji poticaji za obitelj. Ovisno o kombinaciji čimbenika potiskivanja i privlačenja određuje se veličina i smjer protoka migracija. Taj model za objašnjenje uzroka migracija uz pomoć čimbenika potiskivanja i privlačenja temelji se na pretpostavci da što je mjesto u nepovoljnijem položaju, to je vjerojatnije da će proizvesti migraciju i da će, s obzirom na nejednakosti, doći do migracije. Potrebno je istaknuti kako turizam, televizija i internet povećavaju privlačnost nekih država ili mjesta, do kojih brzo i lako možemo doći razvojem cestovnog, morskog i zračnog prometa. Uz pomoć medija najsiromašniji ljudi postaju svjesni bogatstva bogatih. Masovni sportovi kao što su nogomet i košarka poput magneta privlače mlade osobe zbog iznimno velike popularnosti sportaša i naizgled lako ostvarivog bogatstva, dok će odrasli više težiti ka ostvarenju „američkog sna“⁵⁷.

1.2.2. *Ekomigracije*

Posebnu pozornost treba uputiti prema prirodnim pojavama i klimatskim promjenama. One su kroz cijelu ljudsku povijest uvjetovale migracijske procese. Ljudi su oduvijek bježali od i zbog prirodnih katastrofa poput poplava, uragana i potresa. Ništa manje te se stvari događaju i danas, stoga možemo reći kako je posrijedi jedan od najstarijih oblika migracija uopće, a kojeg nazivamo ekomigracijom. Klimatske promjene bitno su mijenjanje demografske slike svijeta, poglavito u mjestima gdje su temperature ekstremno visoke ili niske.⁵⁸ Prema Međunarodnoj organizaciji za migracije, okolišni migranti ili ekomigranti definiraju se kao „oni koji su zbog naglih

⁵⁷ Premda nikada nije izričito definiran, pojam „američki san“ u kolokvijalnom govoru označava ideju idealnog života prema uvjerenju da svaka osoba u Sjedinjenim Američkim Državama može živjeti uspješno i u blagostanju. Mnogi ljudi migrirali su u Sjedinjene Američke Države u nadi da će doživjeti pozitivan preokret u vlastitom životu, međutim, pitanje je koliko su u tome ispunili. Danas sve manje ljudi vjeruje u ideale „američkog sna“.

⁵⁸ S obzirom na trenutne klimatske promjene, možemo očekivati da će one uzrokovati daljnja kretanja ljudskog stanovništva. Jedan od glavnih ekoloških problema današnjice je pitanje šuma i voda te globalno zatopljenje koje pridonosi podizanju razine oceana i mora, a time i poplavama na područjima riječnih ušća.

ili progresivnih promjena u okolišu koji negativno utječu na njihov život ili životne uvjete, bili primorani napustiti svoje domove, bilo privremeno ili trajno, i naseliti se bilo u neko drugo mjesto u istoj državi ili u inozemstvu“.⁵⁹ Prema Svjetskom izvješću o katastrofama (eng. „*World disaster report*“) iz 2020. godine, čak 97 600 000 ljudi bilo je zahvaćeno nekom prirodnom katastrofom. Najčešće se radilo o olujama i poplavama, dok su najsmrtonosniji bili virusi te valovi vrućine.⁶⁰

Jedna od ozbiljnih suvremenih ekoloških problema koji potiču migracije jest suša. Problem sa sušom nije samo nedostatak vode za piće, koja je neophodna za život svih živih bića na planeti. Naime, sve učestalija suša posljedično dovodi do dezertifikacije, gubitka hranjivih tvari u tlu, a time i plodnosti zemlje koja onda umanjuje poljoprivrednu proizvodnju. Zabrinutost za intenzitet, učestalost i ozbiljnost suše i dezertifikacije još je veća kad se uzme u obzir globalno zatopljenje.⁶¹ Afrički je kontinent pod najvećim izazovom po pitanju suše, pogotovo regija Afričkog roga, odnosno Somalijskog poluotoka.⁶² Ta je regija trenutno pogođena najgorom sušom u proteklih 40 godina: u razdoblju od 2019. do 2021. godine uzastopno su izostale tri kišne sezone, a predviđanja su da kiše neće biti ni tijekom 2022. godine. Države poput Namibije, Južne Afrike i Bocvane iskusile su migracije zbog suše. Namibija je prihvatila migrante iz Angole, Bocvana i Južna Afrika migrante iz Zimbabvea, s tim da je potonja država prihvatila migrante i iz Malavija, Lesota, Mozambika i drugih susjednih zemalja.⁶³ Suša pogađa i ostala područja na svijetu. U travnju 2022. godine gradonačelnik Santiaga Claudio Orrego najavio je plan za osiguranje pitke vode za otprilike 6 000 000 stanovnika glavnog grada Čilea zbog suše koja traje već 13 godina.⁶⁴ Plan uključuje racionalizaciju vode ovisno o kapacitetima rijeke Maipo i

⁵⁹ Usp. International organization for Migration, *Glossary. Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy (MECLEP)* (1.7.2014.), u: https://publications.iom.int/system/files/pdf/meclep_glossary_en.pdf?language=en (20.5.2022.), 13.

⁶⁰ Usp. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, *World Disaster Report 2020.*, u: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-05/20201116_WorldDisasters_Full.pdf (20.5. 2022.).

⁶¹ Usp. Michelle Leighton, Drought, desertification and migration: past experiences, predicted impacts and human rights issues, Etienne Pigué, Antoine Pecoud i Paul de Guchteneire (ur.), *Migration and climate change*, Cambridge University Press, 2011., 327.

⁶² Regija obuhvaća državu Džibuti, Etiopiju, Eritreju i Somaliju, ali je suša proširena i na šire područje. Primjerice, obližnji Južni Sudan suočio se s pojavom kolere zbog nehigijenskih izvora pitke vode.

⁶³ Usp. Olufemi Alexander Fasemore, *The Impact of Drought on Africa* (7.2017.), u: https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_07/gir/index.html (20.5.2022.), 31.

⁶⁴ Usp. Chile announces unprecedented plan to ration water as drought enters 13th year (11.4.2022.), u: <https://www.theguardian.com/environment/2022/apr/11/santiago-chile-ration-water-drought>

Mapocho koje opskrbljuju grad. Ova tzv. „Mega suša“, kako su je nazvali istraživači još u 2018. godini obuhvaća centralno područje Čilea, a utječe na dostupnost vode, vegetaciju i pojavu šumskih požara te ima veliku društvenu i ekonomsku posljedicu.⁶⁵

Pod razlozima za ekomigracije trebamo ubrojiti i tehnološke katastrofe, odnosno kada neprimjerena i pogriješna upotreba tehnologije neposredno ili posredno izazove zagađenje okoliša, a time i raseljavanje. Dvije najznačajnije tehnološke katastrofe povezane su s nuklearnim elektranama. Oko 150 000 ljudi evakuirano je 1979. godine iz središnje Pennsylvanije u Sjedinjenim Američkim Državama nakon što se pojavio radioaktivni oblak iz nuklearne elektrane „Otok tri milje“.⁶⁶ Sedam godina kasnije dogodila se još veća tehnološka katastrofa kada je eksplodirao jedan od reaktora u nuklearnoj elektrani u Černobilu. U godinu dana s tog je područja evakuirano više od 135 000 lokalnih stanovnika.⁶⁷ No, treba istaknuti da čovjek nije uvijek odgovoran za tehnološke katastrofe. Primjer je nuklearna katastrofa u Fukushimi 2011. godine kao posljedica dviju ekstremnih prirodnih nepogoda. Naime, potres u pacifičkom podmorju izazvao je veliki plimni val koji je probio u samu elektranu, uništio njezin sustav hlađenja i tako prouzrokovao štetu koja je raselila oko 170 000 ljudi.⁶⁸ Neuspjeh pojedinih gospodarskih projekata također mogu izazvati ekomigraciju. Primjerice, izgradnja velikih riječnih hidrocentrala i krčenje tropskih šuma mijenjaju ekosustav. To dovodi do gubitka bioraznolikosti i prirodnih resursa, što potiče razne skupine lokalnog stanovništva na raseljavanje, budući da nisu više u mogućnosti održavati tradicionalan način života i kulture. Jedan od takvih gospodarskih projekata završio je kobno za stanovnike središnje Kine. Početkom 1994. godine počela se graditi brana „Tri klanca“ na rijeci Yangtze, a dovršena je 2006.

(20.5.2022.).

⁶⁵ Opširno istraživanje o suši u Čileu provedeno je početkom 2019. godine: Rene D. Garreaud i dr., The Central Chile Mega Drought (2010–2018): A climate dynamics perspective, *International Journal of Climatology*, 40 (2019.) 1, 421-439.

⁶⁶ Usp. *Backgrounder on the Three Mile Island Accident* (21.6.2018.), u: <https://www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/3mile-isle.html> (20.5.2022.).

⁶⁷ Usp. Philip Steadman i Simon Hodgkinson, *Nuclear Disasters and the Built Environment. A Report to the Royal Institute*, Butterworth Architecture, 1990., 55.

⁶⁸ Usp. Chico Harlan, Steven Mufson, *Japanese nuclear plants' operator scrambles to avert meltdowns* (13.3.2011.), u: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/03/12/AR2011031205493.html> (20.5.2022.).

godine. Izgradnja brane prouzročila je poplavu 13 gradova, oko 150 naselja i više od 1000 sela i tako prisilila više od 1 250 000 ljudi na raseljavanje.⁶⁹

Jedan od najvećih političkih problema jest što ekomigranti ne mogu zatražiti status izbjeglice u državi u kojoj su bili prisiljeni migrirati uslijed klimatskih promjena. Kriteriji koji se uzimaju iz Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine za definiranje izbjeglica ne predviđaju ekomigrante iz dva razloga: prvo, jer ekomigranti većinom migriraju unutar iste države te tako ne zadovoljavaju kriterij osoba koje se nalaze izvan svoje domovine i drugo, oni ekomigranti koji su migrirali u drugu državu ne zadovoljavaju kriterij da su izvrgnuti progonu zbog rasnih, religijskih, političkih ili etničkih razloga.⁷⁰ Prema Nevenu Tandariću, međunarodna zajednica ima dvije mogućnosti kako pristupiti tom problemu: otvoriti imigracijske kanale kroz pravno prepoznavanje ekomigranata ili pak pomoći državama pogođenim klimatskim promjenama u ublažavanju njegovih posljedica.⁷¹ Danas je pak teško procijeniti koliko zapravo ima ekomigranata zbog različitih društveno-ekonomskih čimbenika: rast stanovništva, siromaštvo, ljudska sigurnost, sukobi i ostalo. Govoreći o tome kako su okolišni čimbenici jedni od glavnih pokretača migracija u svijetu, treba naglasiti kako su sami migranti aktivni element u novom okolišu jer ga oni mijenjaju.⁷² Naime, naglo i masovno raseljavanje često ima znatne posljedice za okoliš. Postupniji priljev imigranata u gradove može ubrzati urbanizaciju i imati iscrpljujuće ekološke implikacije. To posebno vrijedi za one gradove koji nemaju toliku „upijajuću“ sposobnost. Za regionalne i lokalne vlasti takav scenarij samo komplicira gospodarsko-ekonomske razvojne planove, budući da većina svjetskog stanovništva već neko vrijeme boravi u urbanim, a ne u ruralnim područjima. Tamo gdje nisu dostupni povoljni stanovi ni zdravi higijensko-sanitarni uvjeti, imigranti znaju krčiti šume i nabavljati pijesak za građevinski materijal te trošiti zagađenu vodu i hranu. Domovi za imigrante nerijetko su nesigurno sagrađeni, suprotno građevinskim propisima, te su smješteni na lako poplavljivim ravninama, slabo pošumljenim

⁶⁹ Usp. Milan Mesić i Drago Župarić-Iljić, Promjene u okolišu i ljudske migracije, *Migracijske i etničke teme*, 30 (2014.) 3, 348-349.

⁷⁰ Usp. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wpcontent/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.), 1-16.

⁷¹ Neven Tandarić, Prisilne migracije uslijed klimatskih promjena, *Holon*, 4 (2014.) 1, 89-96.

⁷² Usp. Milan Mesić i Drago Župarić-Iljić, Promjene u okolišu i ljudske migracije, *Migracijske i etničke teme*, 30 (2014.) 3, 340.

obroncima ili čak pored močvara.⁷³ Čak i tamo gdje je urbanističko planiranje predviđalo migracijski priljev, ilegalne migracije i dalje mogu opteretiti infrastrukturu. Učinci migracije na elastičnost ekosustava na područjima podrijetla variraju ovisno o prirodi i razmjeru migracijskih tokova te o izvornom stanju degradacije okoliša. Mobilnost imigranata može umanjiti gustoću naseljenosti u odnosu na raspoložive resurse i obrasce upravljanja resursima, međutim, stalni pokreti velikih razmjera mogu lokalne zajednice ostaviti bez resursa za borbu protiv daljnje degradacije okoliša. Povratak ekomigranata na područje življenja prije neke prirodne katastrofe također može biti izazov za okoliš, pogotovo kada broj povratnika bitno premašuje napore na obnovi staništa.⁷⁴

1.3. Kratki presjek najvažnijih migracija u povijesti

Ratovi, progonstva, glad, potraga za boljim životom, traženje sigurnosti, religiozni i politički razlozi čine najčešće razloge zbog kojih određeno stanovništvo napušta dotadašnje područje življenja i odlazi živjeti na neko drugo. Promatrajući migracijska kretanja diljem svijeta, možemo uočiti više općenitih migracijskih fenomena, za koje su Stephen Castles i Mark Miller još 1998. godine predvidjeli da će biti prisutne i u današnje vrijeme.⁷⁵ Prvi fenomen je globalizacija migracije, koja je vidljiva tako što sve veći broj država prima značajan broj imigranata, kao i raznolikost područja podrijetla pridošlog stanovništva. Drugi fenomen je kvantitativan rast migracija, koje donose poteškoće vladinih politika i traže hitno rješenje novonastalih

⁷³ Primjer je imigrantski kamp Lipa u Bosni i Hercegovini. Tamo je 1359 imigranata proživljavalo zimu u prijelazu sa 2020. na 2021. godinu u iznimno teškim i nehumanim uvjetima. Šatori za življenje nisu bili adekvatno opremljeni za zimske uvjete, koji su za to područje specifični po niskim temperaturama i čestim padalinama. Nakon što su se krajem prosinca 2020. godine zapalili neki od šatora u tom kampu, mnogi su imigranti danima boravili bez krova na glavom. Usp. Dragan Maksimović, *Migranti u Bosni: U iščekivanju sudbine* (21.12.2020.), u: <https://www.dw.com/hr/migranti-u-bosni-u-i-%C5%A1%C4%8Dekivanju-sudbine/a-56004256> (20.5.2022.); Dragan Maksimović, *IOM se povukao iz kampa Lipa, a 1359 migranata je pod vedrim nebom* (23.12.2020.), u: <https://www.dw.com/hr/iom-se-povukao-iz-kampa-lipa-a-1359-migranata-je-pod-vedrim-nebom/a-56045359> (20.5.2022.); *Izgorio kamp Lipa, nadležni nisu pronašli alternativni smještaj* (23.12.2020.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=Xzj4NqpEGgY> (20.5.2022.).

⁷⁴ Usp. International Organization for Migration, *Discussion note: Migration and the Environment* (1.11.2007.), u: https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/about_iom/en/council/94/MC_INF_288.pdf (20.5.2022.), 3-4.

⁷⁵ Usp. Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 16-17.

situacija. Zatim je primjetan fenomen diferencijacije migracija, u smislu da većina država nema samo migrante ili izbjeglice, već mješavinu različitih emigranata odjednom, što predstavlja određenu prepreku nacionalnim i međunarodnim političkim mjerama. Četvrti fenomen je sve veća prisutnost žena u svim vrstama migracijama. Sve do 60-ih godina prošlog stoljeća u radnim migracijama i izbjegličkim pokretima prisutna je dominacija muškaraca, dok su žene uglavnom dolazile naknadno kod svojih muževa, odnosno kod svoje obitelji. Peti i posljednji primijećeni migracijski fenomen je porast politiziranja migracija. Unutarnja politika, bilateralni i regionalni odnosi te politike nacionalne sigurnosti država širom svijeta sve su više zahvaćene međunarodnim migracijama.

Fenomen migracija nastavlja na svoj način oblikovati ljudsku povijest. Takozvana „Europska migracijska kriza“⁷⁶ pokazatelj je mnogih promjena koje se događaju i danas, ali i preko kojih možemo predvidjeti daljnje demografsko-društveno-ekonomske procese.

1.3.1. *Velika seoba naroda*

Neke od najvećih migracija u povijesti mogu osvijetliti razliku između današnjih i prijašnjih migracija. Vjerojatno najveća migracija u povijesti dogodila se u Europi između 4. i 8. stoljeća poslije Krista, kada je tzv. „Seoba naroda“ potresla tadašnje Rimsko Carstvo. Ta se seoba dijeli na dva razdoblja. Prvo razdoblje započelo je prodorom Huna, nomadskog naroda s područja Azije, prema zapadu sredinom 4. stoljeća.⁷⁷ Tadašnji istočnoeuropski narodi bili su primorani bježati na zapad, a val seobe predvodila su germanska plemena poput Ostrogota, Vizigota i Franaka, koja su rušila stabilnost Rimskog carstva. Ovo razdoblje doživjelo je svoj vrhunac za vrijeme velikog hunskog vođe Atila zvanog „Bič Božji“. Samo godinu dana nakon njegove smrti 452. godine Huni su napustili Europu i vratili se u Aziju.⁷⁸ Međutim, slika Europe već je bila bitno promijenjena. Drugo razdoblje predvodili su Slaveni koji su se u 6.

⁷⁶ Europska migracijska kriza započela je 2015. godine, a Europska komisija proglasila je njezin kraj 2019. godine.

⁷⁷ Usp. Peter Heather, *The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe*, *English Historical Review*, 110 (1995.) 435, 4-12.

⁷⁸ Usp. Guy Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge University Press, 2007., 250-254.

stoljeću počeli nastanjivali u središnjem i južnom dijelu istočnog dijela Europe. Premda povjesničari još uvijek ne mogu ustvrditi ispravno porijeklo Slavena, iz povijesnih zapisa saznajemo da su Slaveni pod pritiskom Huna i Avara naselili područje Odre, Češke, Moravske, Panonije i Balkana.⁷⁹ Ne postoje statistički podaci o broju ljudi koji su u to vrijeme migrirali u središnji i zapadni dio Europe. Međutim, procjenjujući da je u 5. stoljeću u Zapadnom Rimskom carstvu živjelo između 20 i 40 000 000 ljudi⁸⁰, možemo pretpostaviti kako je seoba naroda zahvatila nekoliko milijuna ljudi. Ta je brojka, razumljivo, manja nego danas, ali kad se uzme u obzir da se velik broj europskih plemena tada raspršio po starom kontinentu i da je seoba naroda uzrokovala pad Zapadnog Rimskog carstva 476. godine, tada možemo zaključiti da se radilo o migraciji velikih razmjera. I ne samo to, pad velikoga carstva označio je početak novog razdoblja europske kulture i povijesti. Označio je kraj staroga vijeka.

1.3.2. *Kolonizacija Američkog kontinenta*

Zanimljivo je kako se početak dvaju vjekova veže uz migracije. Srednji vijek započeo je padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, kao indirektna posljedica seobe naroda, dok se Kolumbov dolazak na tlo američkog kontinenta 1492. godine smatra početkom novoga vijeka. Kolumbovim otkrićem otvoren je prostor europskim ekspedicijama koje su proporcionalno s otkrivanjem bogatstva novootkrivenih područja potaknuli kolonizaciju mnogih područja. Prema istraživanju Lorette Dennis Szucs, američke spisateljice mađarskih korijena, u razdoblju između 1607. i 1790. godine na prostorima današnjih Sjedinjenih Američkih Država bilo je oko 900 000 imigranata, a samo 100 godina kasnije ta je brojka premašivala 5 000 000.⁸¹ Jedina brojka koja je u tom vremenu bila u padu bio je broj iskorijenjenih domorodaca te omjer Europljana naspram Afrikanaca, koji su u „obećanu zemlju“ stizali kao robovi. Usporedbe radi, prema jednoj statistici u Sjedinjenim Američkim Državama 1610. godine bilo je 350 000 stanovnika, ne uključujući domoroce, dok je 1790. godine bilo

⁷⁹ Usp. Floran Curta, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube region, c. 500-700*, Cambridge University Press, 2004., 36-120.

⁸⁰ Usp. John D. Durand, *Historical Estimates of World Population: An Evaluation*, *Population and Development Review*, 3 (1977.) 3, 253-296.

⁸¹ Usp. Loretto Dennis Szucs i Sandra Hargreaves Luebking (ur.), *The source. A guidebook to American genealogy*, Ancestry, 2006., 360-361.

gotovo 4 000 000 „Amerikanaca“. Na kraju 19. stoljeća broj je iznosio 50 000 000, zajedno s domorodačkim stanovništvom.⁸²

Navalu pridošlog stanovništva također je osjetilo područje današnje Kanade i Meksika u nešto kasnijem razdoblju. Nakon američko-britanskog rata 1812. godine pa sve do 1850. godine u Kanadu je stiglo oko 800 000 imigranata.⁸³ Ako uzmemo u obzir podatak da je oko 1850. godine Kanada brojila malo manje od 3 000 000 stanovnika⁸⁴, to bi značilo da je broj imigranata u zemlji iznosio oko 27 posto. Ništa manje impresivan je statistički podatak porasta meksičkog stanovništva: u 300 godina pristiglo je između 600 000 i 900 000 imigranata.⁸⁵ Podaci o stanovništvu u Južnoj Americi počeli su se mjeriti tek u 20. stoljeću, premda postoji studija o portugalskim migracijama prema Brazilu u 18. stoljeću kojih je prosječno bilo 6 000 ljudi na godišnjoj razini.⁸⁶

1.3.3. Podjela Indije

Među najznačajnijim migracijskim krizama 20. stoljeća jest borba indijskog stanovništva za nezavisnost od Britanskog carstva. Nakon dugogodišnje borbe, 1947. godine Indijci su doživjeli svojevrsnu nezavisnost. Međutim, ona je bila skupo plaćena. Indija se tada podijelila na indijsku i pakistansku nezavisnu vlast, koja je i dalje bila pod ingerencijom britanske „krune“. Ovaj događaj uzrokovao je napetosti između Indije i Pakistana, čije se posljedice među njihovim odnosima osjećaju dan danas. Uglavnom je riječ o religioznim podjelama. Naime, Indija je pretežito hinduistička država, dok je značajan broj stanovništva muslimanske vjeroispovijesti. Kako je rastao nacionalistički pokret za oslobođenje Indije, tako su se muslimani

⁸² Usp. Bureau of the Census, *Colonial and Pre-Federal Statistics* (1975.), u: <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/histstatus/pages/1995-1999/610751995-1999.pdf> (20.5.2022.), 1152-1200. S obzirom na ove podatke Sjedinjene Američke Države s pravom možemo nazvati državom koja je nastala na potomcima migranata. Pravi „Amerikanci“ zapravo su Indijanci, koje u SAD-u nazivaju „native Americans“, odnosno „Američki domoroci“.

⁸³ Usp. *The history of Canada. The Colonies Grow Up*, u: <https://www.linksnorth.com/canada-history/thecolonies.html> (20.5.2022.).

⁸⁴ Usp. Nathan Keyfitz, The growth of the Canadian population, *Population Studies*, 4 (1950.) 1, 47-63.

⁸⁵ Usp. Ruben Carrillo, Asia Ilega a America. Migracion e influencia cultural asiatica en Nueva Espana (1565-1815), *Asiademica*, 2014., 81-85.; James W. Russell, *Class and Race Formation in North America*, University of Toronto Press, 2016., 26-28.

⁸⁶ Usp. Carlos Fontes, *Estatísticas da Emigração Portuguesa para o Brasil (1822-1986)*, u: <http://www.filorbis.pt/migrantes/page6brasilEstat.html> (20.5.2022.).

počeli osjećati ugroženima od strane hindu većine, dok su hindusi smatrali da je vlada previše popustljiva prema muslimanskim zahtjevima. Izbjeglička kriza nastala ovom podjelom odnijela je između 200 000 i 2 000 000 ljudskih žrtava⁸⁷, dok je otprilike 14 000 000 Indijaca i Pakistanaca bilo primorano napustiti svoje domove zbog vjerske i etničke različitosti, samo zato što su se našli na „pogrješnoj“ strani zemlje.⁸⁸ Najveća razmjena stanovništva dogodila se u regiji Punjab na granici Pakistana i Indije gdje je razmijenjeno gotovo 80% ukupnog stanovništva. Problem se stvorio i na teritoriju Kašmira na sjevernoj granici tih dviju država, kojeg Pakistan i dalje smatra svojim teritorijem. Nemogućnost rješavanja problema na diplomatski način doveo je do Indijsko-pakistanskog rata u čak četiri navrata: 1947., 1965., 1971. i 1999. godine.⁸⁹

1.3.4. Povratak Židova na područje Izraela

Nijedan narod u svojoj povijesti nije tako snažno doživio migracije kao Izraelci. Migracije židovskog naroda prvotno su opisale biblijske knjige Staroga zavjeta: od migriranja njihova praoca Abrahama prema zapadu (usp. Post 12)⁹⁰ i Izraelovih sinova u Egipat (usp. Post 42,1-43,15), izlaska cijelog židovskog naroda iz Egipta (Izl 1-15) do odlaska i povratka iz Babilonskog sužanjstva (2 Kr 24,10-25,21, 2 Ljet 36,22-23, Ezra 1,1-11). Knjiga Izlaska u 12,37 spominje da je pri bijegu iz Egipta bilo oko „šest stotina tisuća pješaka, osim žena i djece“ koji su pošli iz Ramsesa prema Sukotu. Međutim, taj broj ne bismo trebali shvaćati doslovno jer izlazak tolikog broja ljudi u malo vremena predstavlja određeni problem i izazov, iako pojedini teolozi smatraju drugačije.⁹¹ No, zato postoji točan broj onih Židova koji su u 20. stoljeću naselili njihovu Svetu zemlju. Od 1919. do 1948. godine zabilježeno je približno 500 000 imigranata, a od uspostave Izraelske države 1948. godine u prve tri godine

⁸⁷ Usp. Ian Talbot i Gurharpal Singh, *The Partition of India*, Cambridge University Press, 2009., 2.

⁸⁸ Usp. Leszek A. Kosinski i Maudood K. Elahi (ur.), *Population Redistribution and Development in South Asia*, D. Reidel Publishing Company, 1985., 6.

⁸⁹ Usp. Dario Sršen, Prošlost i budućnost indijsko-pakistanskih odnosa, *Mali Levijatan*, 4 (2017.) 1, 109-110.

⁹⁰ Svi biblijski navodi izabrani su iz: Jure Kaštelan i Bonaventura Duda (ur.), *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, listopad, 2008.

⁹¹ Usp. John J. Davis, *Biblical Numerology. A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible*, Baker Academic, 1968., 59-73.; Colin J. Humphreys, The number of people in the exodus from Egypt: decoding mathematically the very large numbers in Numbers I and XXVI, *Vetus Testamentum*, 48 (1998.) 2, 196-213.

pristiglo je još 200 000 Židova.⁹² U prvih deset godina Izraelske samostalnosti broj stanovništva se udvostručio, a najveći udio u tome imao je povratak Židova u svoju domovinu gotovo dva tisućljeća nakon prisilnog izгона Židova iz Palestine, nakon što su Rimljani osvojili i razorili Jeruzalem 70. godine.⁹³

1.3.5. *Europa između dva svjetska rata*

Prva polovica dvadesetog stoljeća bila je vrhunac ljudske čežnje za moći i vlasti. Posljedice toga osjetio je cijeli svijet kroz dva svjetska rata, a osobito europski kontinent koji je zbrojio na desetke milijuna mrtvih i još toliko iseljenika. Ratno razdoblje nagnalo je mnoge ljude da iz ugroženih područja pobjegnu na sigurnije mjesto, dok je većina svakako ostala bez svojih domova. Samo je tijekom turskih napada na Armeniju za vrijeme Prvog svjetskog rata poginulo oko 1 500 000 ljudi. Većina se Armenaca nakon rata nije mogla vratiti kući, pa su naselili druga područja.⁹⁴ Najveća katastrofa ljudske povijesti dogodila se u Drugom svjetskom ratu kada je u razdoblju od 1937. godine do 1945. godine poginulo preko 75 000 000 ljudi.⁹⁵ Po završetku rata nastupila je globalna dekolonizacija koja je uzrokovala veliki broj migracija diljem svijeta, uključujući i već spomenutu nezavisnost Indije.⁹⁶ U Drugom svjetskom ratu najviše su bili proganjani Židovi. Oni su po viziji njemačkog vođe Adolfa Hitlera trebali biti iskorijenjeni. Bijeg od njemačke vlasti bio je bijeg od koncentracijskih logora i gotovo sigurne smrti. Nakon rata situacija se praktički obrnula. Između 1944. i 1948. godine oko 12 000 000 Nijemaca bilo je protjerano iz istočnoeuropskih zemalja u Njemačku i Austriju.⁹⁷

⁹² Usp. 8 of the *Greatest Migrations in History* (26.4.2020.), u: <https://owlcation.com/humanities/Greatest-Migrations-in-History> (20.5.2022.).

⁹³ Usp. Erich S. Gruen, *Diaspora: Jews amidst Greeks and Romans*, Harvard University Press, 2009., 233-234.

⁹⁴ Usp. Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia. The First Year, 1918-1919*, Berkeley, University of California Press, 1972., 416.

⁹⁵ Usp. *World War II casualties*, u: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II_casualties (20.5.2022.).

⁹⁶ Usp. Adam McKeown, Global migrations 1846-1940., *Journal of Global History*, 15 (2004.) 2, 155-189.

⁹⁷ Usp. Steffen Prauser i Arfn Rees, *The Expulsion of the 'German' Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*, EUI Working Paper HEC, 1 (2004.), 11-90.

1.3.6. „Stoljeće izbjeglica“

Navedene migracije smatramo najvećima u povijesti, a služe nam kako bi pokazali ulogu i važnost migracija u krojenju slike svijeta kroz povijest. Naravno, postojale su i druge značajne migracije od kojih možemo istaknuti sljedeće: migracija anglo-saksonskih plemena u 5. i 6. stoljeću u Britaniju, migracije kao posljedica muslimanskih osvajanja u 7. i 8. stoljeću, mongolskih osvajanja u 13. stoljeću te osmanlijskih osvajanja u 14. i 15. stoljeću. Nadalje, tijekom Kosovskog rata između 1996. i 1999. godine protjerano je više od 850 000 Albanaca,⁹⁸ a oko 1 500 000 Grka migriralo je u razmjeni stanovništva 1923. godine uzrokovanom Grčko-Turskim ratom.⁹⁹ Spomenimo još protjerivanje gotovo 300 000 Moriska iz Španjolske 1609. godine,¹⁰⁰ izbjeglištvo 3 000 000 Kurda u Kurdsko-Turskom sukobu od 1978. godine,¹⁰¹ 2 000 000 Iračkih izbjeglica u ratu u Iraku od 2003. do 2011. godine¹⁰², veliki egzodus Vijetnamaca u Vijetnamskom ratu od 1955. do 1975. godine¹⁰³ i izbjeglištvo Afganistanaca od 1992. godine.¹⁰⁴ Kraj „hladnog rata“ također je označio početak velikih promjena.¹⁰⁵ Mnoge su se države tada počele „rušiti“ unutar vlastitih sustava, dok su u isto vrijeme rasle demokratske ideje i liberalne ekonomske strategije. Paradoks tog razdoblja vidljiv je u suočavanju sve detaljnijih ljudskih prava na globalnoj razini sa nasilnim zbivanjima u pojedinim državama i regijama koje su uključivale masovna ubojstva i protjerivanje stanovništva.¹⁰⁶ Ti su događaji bitno

⁹⁸ Usp. Jasmina Stanić, Tanja Vunjak, Karlo Poljaković i Srđan Starčević (prev.), *Po naredenju. Ratni zločinci na Kosovu*, Human Rights Watch, 2001., 159-161.

⁹⁹ Usp. Iva Kornfein, Nomen est omen: 'vječni' sport Grčke i Makedonije, *Polemos*, 16 (2013.) 31, 81.

¹⁰⁰ Usp. Már Jónsson, The expulsion of the Moriscos from Spain in 1609-1614: the destruction of an Islamic periphery, *Journal of Global History*, 2 (2007.) 2, 195-212.

¹⁰¹ Usp. Simon Haddad, The Kurds in Turkey: context and current status, *Migracije i etničke teme*, 17 (2001.) 1-2, 94.

¹⁰² Usp. The UN Refugee Agency, *UNHCR Global Report 2007 – Iraq Situation*, u: <https://www.unhcr.org/publications/fundraising/484908962/unhcr-global-report-2007-iraq-situation.html?query=iraq> (22.3.2021.), 306-308.

¹⁰³ Usp. Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 147-171.

¹⁰⁴ Usp. Nikola Brzica, Asimetrični rat u Afganistanu i protupobunjeničke strategije, *Polemos*, 15 (2012.) 30, 118.

¹⁰⁵ „Hladni rat“ naziv je za politički sukob zapadnih i istočnih političko-gospodarskih sila, predvođeni Sjedinjenim Američkim Državama i tadašnjim Sovjetskim Savezom. Naziv je dobio po tome što se rat vodio svim mogućim sredstvima, ali nikad nije prerastao u oružani sukob, odnosno sukob „vatrenim“ oružjima. Prema procjenama, trajao je od 1945. godine do 1991. godine.

¹⁰⁶ Možemo spomenuti pad Berlinskog zida, propast Jugoslavije i komunističkih režima koje su prouzročile migracijske valove između 1989. i 1990. godine, dok su Zaljevski rat (1990-1991.) te konflikti u više država središnje Afrike doveli do masovnih ubojstava, pa čak i etničkog čišćenja.

utjecali na migracijska kretanja, a samim time i na globalno-društveno preobrazbu. Premda su kretanja ljudi oblikovala mnoga društva, države i kontinente od pamtivijeka, migracije posljednjih nekoliko desetljeća karakteristične su po njihovom globalnom utjecaju, po ulozi za nacionalnu i međunarodnu politiku te po ekonomskim posljedicama.¹⁰⁷ Možemo primijetiti kako se većina navedenih migracija odvila u 20. stoljeću. Upravo će taj argument promatrače suvremenih događaja inspirirati da ga proglase „Stoljećem izbjeglica“.¹⁰⁸

Ovim poglavljem željeli smo uvesti u fenomen migracija i ukazati na njezinu raznolikost i kompleksnost. Već na svom početku 21. stoljeće promiče kao konkurent neslavne titule „stoljeća izbjeglica“ zbog povećanog broja migracijskih kretanja. Jedan od njih snažno je utjecao na europski kontinent te ukazao na brojne probleme europske politike i društva. Upravo je taj događaj predmet proučavanja drugog poglavlja ovog rada. Detaljno proučavanje pojmova vezanih uz migracije, samih uzroka migracija i najvažnijih povijesnih primjera daje nam važan temelj za shvaćanje i razlikovanje svih migracijskih tokova, pa tako i onoga kojeg poznajemo pod nazivom „*Europska migracijska kriza*“.

¹⁰⁷ Usp. Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 5.

¹⁰⁸ Usp. Peter J. Opitz, Velika seoba: Bježanje i migracija u 20. stoljeću, *Politička misao*, 36 (1999.) 1, 42-43.

2. EUROPSKA MIGRACIJSKA KRIZA

Europska migracijska kriza naziv je za razdoblje intenzivnih i masovnih migracija afričkog i azijskog stanovništva prema državama Europske unije između 2015. i 2019. godine. Migracijski val pokrenule su sirijske i iračke izbjeglice pogođene ratnim uvjetima u svojoj domovini, a kasnije su u Europu počele pristizati i izbjeglice iz afričkih te drugih azijskih država. Od Europske unije tražilo se brzo i djelotvorno rješavanje problema. To je na kraju i dovelo do krize jer nijedna europska država nije bila spremna na suočavanje s velikim brojem pristiglih imigranata, iako se takav scenarij mogao predvidjeti razvojem događaja u Siriji, Libiji, Afganistanu, Eritreji, Nigeriji i drugim državama u kojima je (za)vladala kaotična situacija. Što učiniti sa svim imigrantima zaokupilo je politički svijet i medijsku javnost. Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine i Konvencija o izbjeglicama iz 1951. godine jasno brane prisilno udaljavanje i vraćanje izbjeglica tamo gdje bi njihov život ili sloboda bila ugrožena iz bilo kojih razloga.¹⁰⁹ Međutim, nisu se sve države članice Europske unije držale tog prava. S jedne strane, pojedine su se države zalagale za politiku otvorenih granica uz prikladan nadzor svih imigranata, dok su druge težile zatvaranju granica pod prijetnjom gradnje zida i postavljanja žičanih prepreka na granicama. Države poput Bugarske, Mađarske, Slovenije i Austrije odlučile su se za podizanje žičanih prepreka prema državama odakle imigranti dolaze (Bugarska prema Turskoj, Mađarska prema Srbiji, Slovenija prema Hrvatskoj, Austrija prema Sloveniji). S druge strane, razvijenim državama poput Francuske, Engleske i Njemačke odgovaralo je primanje imigranata jer su time mogli zadržati dovoljnu količinu radne snage potrebnu za ostvarenje vlastitog gospodarsko-ekonomskog potencijala.¹¹⁰

Upravo je ta polariziranost stavova produbila krizu, a hitnost problema čekala je još hitnije rješenje. Društveni problem postao je politički, potom ideološki, pa čak i

¹⁰⁹ Usp. Opća deklaracija o ljudskim pravima, *Narodne novine* (12/2009-143), čl. 13-14; *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5. 2022.), 29-30.

¹¹⁰ Situacija s migrantima kao jeftinom radnom snagom nije uvijek i svugdje idealna. Integracija često previđa specifične pozicije migranata, posebice onu kao prekarnih i loše plaćenih radnika. Detaljnije istraživanje o stanju prije 2015. godine po pitanju nesigurnih položaja migranata iz „trećih zemalja“ nastanjenim u šest zemalja Europske unije – Cipru, Finskoj, Njemačkoj, Mađarskoj, Italiji i Sloveniji provela je Mojca Pajnik. Vidi: Mojca Pajnik, Migranti kao jeftini radnici u Europi: prema kritičkoj ocjeni integracije, *Migracijske i etničke teme*, 28 (2012.), 2, 143-163.

religiozni. U tako malo vremena kontinent koji se smatrao sigurnosnom zonom za sve imigrante postao je nesiguran jer nitko više nije mogao garantirati da će migranti i izbjeglice stati na europsko kopno, a kamo li da će na njemu i ostati. Bio je to izazov europskom identitetu: europskoj vladavini prava, demokracije, slobode i solidarnosti, a ujedno i događaj koji je otkrio pravo lice „obećanog kontinenta“.

2.1. Obećavajući kontinent

Političke promjene i društvena zbivanja na Sjeveru Afrike i Bliskom istoku od 2010. godine bile su okidač migracijskih valova prema Europi.¹¹¹ Ti se prosvjedi nazivaju „Arapskim proljećem“ koji su za cilj imali srušiti autoritarne režime i uspostaviti demokratski poredak. U prve dvije godine izbjegličke su se krize događale u susjednim državama Europe, budući da je bio pokrenut tzv. Regionalni program zaštite za siguran smještaj izbjeglica u blizini njihovih domovina. Tada su najveći dio tereta nosile susjedne arapske države i Turska, dok se prema Europi još uvijek nije dogodio značajni migracijski pomak. Primjerice, Libiju je napustilo više od 1 000 000 izbjeglica, od čega je otprilike 25 000 stiglo u Europu.¹¹² Doduše, u prvom razdoblju tzv. „Arapskog proljeća“ primijećen je porast ilegalnih migracija prema Europi preko Tunisa, ali samo kratkotrajno.¹¹³ Tek će kasnije Europa postati ciljno odredište za većinu izbjeglica, s naglaskom na izbjeglice iz Libije i Sirije, budući da su mnoge zapadnoeuropske države otvorile vrata svojih granica, pozivajući izbjeglice da pod njihovim nebom pronađu utočište. Međutim, Europa nije odjednom postala poželjna destinacija za brojne migrante i izbjeglice. Mimo neprekidnih migracijskih procesa

¹¹¹ Radi se o prosvjedima koji su počeli u Tunisu u prosincu 2010. godine, a ubrzo se proširili na ostale sjevernoafričke i bliskoistočne države. Prosvjedi su uglavnom uzrokovani niskim životnim standardom. „Arapsko proljeće“ uspjelo je srušiti režime u Tunisu, Libiji, Egiptu i Jemenu, u Siriji i Iraku nastala je naoružana pobuna, dok se u Libanonu i Alžiru radilo samo o masovnim prosvjedima. Manji incidenti dogodili su se u Kuvajtu, Maroku, Sudanu, Zapadnoj Sahari, Mauritaniji i Saudijskoj Arabiji. Vidi: Davorka Matić, Arapski nacionalizam: uspon, slom i posljedice, *Revija za sociologiju*, 48 (2018.) 2, 177-207.

¹¹² Usp. Philippe Fargues i Christine Fandrich, Migration after the Arab Spring, *Migration Policy Center Research Report*, 9 (2012.), 3-5.

¹¹³ Vrijedi spomenuti da su prije Europske migracijske krize pa i samog „Arapskog proljeća“ bile prisutne ilegalne migracije iz Afrike u Europi. Od 2001. do 2010. godine u prosjeku je na godišnjoj razini bilo gotovo 9 000 dolazaka preko Sredozemnoga mora. Usp. Philippe Fargues i Christine Fandrich, Migration after the Arab Spring, 17.

između europskih država i naroda, stari je kontinent postao značajno privlačan u drugoj polovici 20. stoljeća. Naime, od sredine 19. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata više od 30 000 000 Europljana napustilo je kontinent kako bi svoju sreću i sigurnost pokušali pronaći na tlu Sjeverne i Južne Amerike.¹¹⁴ Od Drugog svjetskog rata ta se slika promijenila; Europa je tada od emigrantskog postala imigrantski kontinent.

Na temelju geografskih, demografskih i povijesnih spoznaja privlačnost Europe možemo razvrstati u nekoliko čimbenika. Prvi je razvoj industrije koja je osiguravala plaćeni posao i time perspektivniji život za sve veći broj ljudi. Nju je pratio proces urbanizacije u kojoj se pojavio sve veći broj milijunskih gradova. Bila je to obostrana korist za zapadnoeuropske države i radnike jer je državama nedostajalo radnika za ostvarivanje gospodarskog potencijala, a radnici su dolazili „sa strane“ zbog mogućnosti zapošljavanja i boljih ekonomskih uvjeta.¹¹⁵ Drugi čimbenik je razvoj političkih sistema. Velika Britanija i Francuska isticali su demokratski sistem utemeljen na principu građanskih prava i liberalnom stavu. Oni su jamčili slobodu i jednakost pred zakonom za svakog pojedinca, za razliku od jednostranačkih država u kojima se provodila totalitarna i diktatorska vlast.¹¹⁶ Treći čimbenik jesu geopolitičke promjene koje su stvorile nove nacionalne države, a time i etničke manjine koje su često bile prisiljene napustiti državu.¹¹⁷ Na ovo potonje bitno je utjecala dekolonizacija nakon završetka Drugog svjetskog rata. U to se vrijeme o kolonijalizmu počelo govoriti kao o trajnoj agresiji, pa čak i zločinu, jer su kolonijalne države u nastojanju oko stvaranja nezavisnosti bile suočene političkim i ponekim vojnim otporom zapadnoeuropskih država, koje su dekolonizaciju shvaćale kao izravno ugrožavanje vlastitih interesa.¹¹⁸ Zapadnoeuropske države na kraju su popustile pa je 1960. godine

¹¹⁴ Usp. Heinz Fassmann i Rainer Münz, Migracije Istok-Zapad u Europi od 1918-92., *Migracijske i etničke teme*, 11 (1995.) 1, 54.

¹¹⁵ Usp. Rita Chin, *The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History*, Princeton University Press, Princeton, 2017., 49-53.

¹¹⁶ U 20. stoljeću bilo je nekoliko jednostranačkih država koje se povezuju uz totalitarne pokrete. Primjerice: nacistička Njemačka, komunistički SSSR-a i fašistička Italija. Jednostranačke države pojavile su se također u onim afričkim i azijskim državama koje su prošle proces dekolonizacije.

¹¹⁷ Radi se o čimbenicima privlačnosti unutareuropskih migracija s Istoka na Zapad i migracija iz drugih kontinenata u Europu. Usp. Heinz Fassmann i Rainer Münz, Migracije Istok-Zapad u Europi od 1918-92., 54-55.

¹¹⁸ Usp. Petra Perišić, Pravo naroda na vanjsko samoodređenje izvan kolonijalnog konteksta i slučaj proglašenja nezavisnosti Kosova, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2013.) 2, 764-765.

skupština Ujedinjenih naroda usvojila Deklaraciju o davanju nezavisnosti kolonijalnim državama i narodima.¹¹⁹ Na temelju te Deklaracije, kolonijalne države uspostavljale su nove vlasti, koje često nisu prolazile bez revolucija i borbe za vlast. Posljedično su se pojavile nove izbjeglice i migranti. Primjer je Alžirski rat za nezavisnost koji je trajao od 1954. do 1962. godine. Tamošnja kolonijalna uprava i dominantna pozicija francuskih doseljenika stvorila je izrazitu podijeljenost i nejednakost u društvu. Alžircima je posebno smetalo što su francuski došljaci¹²⁰ uzimali alžirske posjede za sebe i imali drugačija, u mnogo čemu čak i veća prava u Alžiru od samih Alžiraca. Francuska vlast nije se htjela odreći povlastica, pa je zauzvrat dobila pobunu koja je prerasla u rat. Alžirci su izborili svoju nezavisnost, a nesigurnost među stanovništvom i strah od osвете Alžiraca potaknuo je francuske došljake na masovnu emigraciju prema državi porijekla.¹²¹ Neki autori tvrde kako je tada nešto manje od 1 500 000 francuskih došljaka napustilo zemlju, što je bilo otprilike 10% ukupnog alžirskog stanovništva.¹²² Osim Alžira, treba spomenuti i druge francuske kolonije poput Maroka, Tunisa, Konga, Senegala te drugih afričkih država.¹²³

No, nije samo Francuska proživljavala migracijske valove u procesu dekolonizacije. Tu su još Portugal i Nizozemska u većoj te Velika Britanija i Belgija u manjoj mjeri. Svim migrantima iz kolonija tih država bilo je zajedničko nekoliko ključnih obilježja. Prije svega, oni su relativno brzo napuštali države u kojima su boravili. Osim spomenutih francuskih imigranata iz Alžira, ista situacija dogodila se sa stanovništvom europskog podrijetla u portugalskim kolonijama Angoli i Mozambiku.¹²⁴ Nikad se u povijesti migracija nije toliko ljudi preselilo u Portugal

¹¹⁹ Usp. United Nations, *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, u: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx> (20.5.2022.).

¹²⁰ Oni su poznati pod pojmom „*pieds noirs*“, a radi se o Francuzima koji su se rodili u Alžiru između 1830. i 1962. godine. Doslovan i slobodan prijevod s francuskog na hrvatski jezik bio bi: „crnonošci“, „crne noge“. Jedna od teorija je da pojam aludira na crne čizme koje su nosili francuski vojnici, a s kojima su se Alžirci susreli prilikom invazije. Usp. James R. Arnold, *Jungle of Snakes: A Century of Counter in surgency Warfare from the Philippines to Iraq*, Bloomsbury Press, New York, 2010., 77.

¹²¹ Usp. Dora Tot, Alžirski rat za nezavisnost (1954. – 1962.), *Rostra*, 8 (2017.) 8, 224-230.

¹²² Usp. Aalstair Horne, *A Savage War of Peace: Algeria 1954.-1962.*, Review of Books, New York, 2011., 533.

¹²³ Francuska je imala kolonije po čitavom svijetu. U 19. i 20. stoljeću francusko je carstvo bilo drugo po veličini na svijetu. Prvo po veličini bilo je Britansko carstvo.

¹²⁴ Angola je bila portugalska kolonija od 1575. godine do nezavisnosti države 1975. godine. Mozambik je također bila portugalska kolonija, ali su na tom području svoje interese tražili i Britanci. Početkom

unutar jedne godine kao 1975. godine kada je u tu državu ušlo gotovo 500 000 imigranata.¹²⁵ Migracija iz nizozemske Istočne Indije trajala je nešto duže. Prvi imigranti došli su odmah nakon poraza Japanaca 1945. godine, dok se zadnja skupina Nizozemaca vratila u državu porijekla 1963. godine. Na povratničke migracije bivše kolonijalne sile nisu bile pripremljene. Najteže je bilo Nizozemskoj, čija je infrastruktura kao i veliki broj kuća stradala tijekom njemačke okupacije u Drugom svjetskom ratu. Suočeni nedovoljnom količinom hrane i nemogućnošću nošenja sa situacijom, Nizozemske su vlasti bile primorane dijeliti hranu racionirano, dok su broj deviza odlučili ograničiti. Francuska i Portugal imali su dovoljno resursa za primanje migranata iz njihovih bivših kolonija, ali njihov problem bio je u velikom broju povratnika. Gospodarski sustav postao je opterećen konkurencijom na tržištu rada pa nisu mogli svima pružiti posao. Međutim, imigranti nisu samo tražili posao već su htjeli biti sa svojom obitelji, dok su neki iskoristili povlastice socijalnog sustava. Posljedično, države su bile prisiljene ograničiti broj primljenih migranata iz njihovih bivših kolonija, ali ih nisu mogli zaustaviti.¹²⁶ Migracijski će se tokovi nastaviti ponajprije zahvaljujući postojanju velikih migrantskih zajednica u imigracijskim društvima. One će stvoriti raznolike mreže za međusobnu pomoć i prihvat novih migranata, odnosno svojih sunarodnjaka, do te mjere da će u vremenu „zatvorenih granica“ biti svojevrsni promotori migracija u „obećani kontinent“.¹²⁷

20. stoljeća većina britanskih firmi imali su velik utjecaj na mozambičko gospodarstvo. Mozambik je nezavisnost također stekao 1975. godine.

¹²⁵ Usp. Cármen Maciel, 'Retornados' aus den ehemaligen Kolonien in Portugal seit den 1970er Jahren, Bade J. Klaus (ur.), *Enzyklopädie Migration in Europa*, Jahrhundert bis zur Gegenwart, Paderborn, 2007., 898-900.

¹²⁶ Usp. Pieter C. Emmer i Leo Lucassen, *Migration from the Colonies to Western Europe since 1800* (13.11.2012.), u: <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/economic-migration/pieter-c-emmer-leo-lucassen-migration-from-the-colonies-to-western-europe-since-1800> (20.5.2022.), 16-28.

Treba naglasiti da Njemačka tada nije imala kolonije pa se ona nije suočavala sa situacijom kao Francuska, Nizozemska, Portugal i Velika Britanija. Štoviše, za Njemačku je to bilo razdoblje traženja radne snage u migrantima i formiranje pojma gastarbajtera.

¹²⁷ Usp. Milan Mesić, Pad 'željezne zavjese' i izgledi 'europske tvrđave' – perspektive europskih migracija Istok-Zapad, *Migracijske i etničke teme*, 8 (1992.) 1, 40.

2.2. Početak Europske migracijske krize

Europski je kontinent još uvijek privlačna destinacija za one koji žele imati miran, siguran i ekonomski osiguran život. Brojne današnje izbjeglice vide Europu kao idealno rješenje za ostvarenje vizije novog početka. Kad je 2014. godine proglašen kalifat¹²⁸ Islamske države, bio je to samo nastavak pobunjeničtva na prostoru Levanta.¹²⁹ U to je vrijeme u Siriji već četvrtu godinu vladao građanski rat između predsjednika Bašara al-Asada i džihadističkih pobunjenika. U međuvremenu se rat pretvorio u sektaški sukob, što je samoprovana Islamska država iskoristila kako bi proširila svoje zamišljene teritorijalne granice. Islamska Država doživjela je vrhunac 2015. godine kada im je vlast obuhvaćala veliki dio Sirije i Iraka te pojedine dijelove Libije, Nigerije i Afganistana. Samo dvije godine kasnije Islamska država je poražena,¹³⁰ premda njihova ideja još uvijek živi među pristašama kalifa Abua Bakra al-Baghdadija. U kompleksnu situaciju uplele su se velike svjetske države poput Rusije i SAD-a, ali ne sa istim ciljem. Amerikanci su prvotno reagirali na navodni napad kemijskim oružjem na Gutu u okolici glavnog sirijskog grada Damaska u kolovozu 2013. godine,¹³¹ dok je intervencija Rusije bila je u znaku borbe protiv Islamske države zbog strateške važnosti Sirije za njihovu politiku.

Političke ideje najvećih svjetskih vlada, želja za moći te osvajački pothvati motivirani ideologijama i religijskim motivima ostavile su goleme posljedice na čitav svijet, a posebno na ciljano područje Bliskog istoka i sjeverne Afrike. Naime, događaji

¹²⁸ Kalifat je islamski oblik vlasti na čijem se čelu nalazi islamski vođa – kalif. Kalif se smatra političkim i religijskim nasljednikom začetnika islama, proroka Muhameda. Usp. „Kalif“, *Hrvatska enciklopedija*, u: Usp. „Kalif“, *Hrvatska enciklopedija*, u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29912> (20.5.2022.). Detaljno o pojmu kalifata i kalifa usp. Wadad Kadi i Aaram A. Shahin, Caliph, caliphate, *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Gerhard Bowering (ur.) i dr., Princeton University Press, 2013., 81-86.

¹²⁹ Levant je geografski termin za azijske države koje leže uz obale istočnog Mediterana. U njih ubrajamo: Cipar, Izrael, Jordan, Libanon, Palestina, Sirija te dio Turske, dok pojedini stručnjaci levant promatraju u širem smislu, uključujući Egipat, Irak i Libiju. Usp. „Levant“, *Hrvatska enciklopedija*, u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36237> (20.5.2022.).

¹³⁰ Usp. Babak Dehghanpisheh, *Iran's president declares end of Islamic State* (21.11.2017.), u: <https://www.reuters.com/article/us-mideastcrisis-rouhani-islamic-state/irans-president-declares-end-of-islamic-state-idUSKBN1DL0J5> (20.5.2022.); Sebastian Mann, *Putin claims victory over Isis in Syria during surprise visit from Assad* (21.11.2017.), u: <https://www.thetimes.co.uk/article/putin-pulls-out-of-syria-ngt8sgmbm> (20.5.2022.).

¹³¹ Usp. *Uznemirujući prizori. U napadu kemijskim oružjem poginulo oko stotinu ljudi* (8.4.2018.), u: <https://www.vecernji.hr/vijesti/strava-u-siriji-u-napadu-kemijskim-oruzjem-poginulo-oko-stotinu-ljudi-1237746> (20.5.2022.).

u Siriji nisu protekli bez reakcije lokalnog stanovništva. Neki su se pridružili ratu, nerijetko na suprotnim stranama, dok su drugi odlučili pronaći sigurnost u drugim državama. Migracijski val sirijskih izbjeglica prvotno je krenuo prema Turskoj, najbližoj državi koja ih je mogla i željela primiti. Sirijci su dobili od Turske brojna prava: pristup zdravstvu i obrazovanju, pravo na rad i zaštitu, osnovne potrebe i slično. Ta su prava priznata na temelju Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. i Protokola o statusu izbjeglica iz 1967. godine koju je Turska vlada prihvatila, kao i najvažnije povelje o ljudskim pravima koje su prihvaćene na međunarodnoj razini. Situacija sa sirijskim izbjeglicama bio je i poticaj turskoj vladi da 2014. godine donese svoj prvi zakon o azilu pod nazivom „Zakon o strancima i međunarodnoj zaštiti“.¹³² Taj je zakon bio nužna pomoć, budući da nisu imali legislativne načine kako se nositi s dolaskom tolikog broja izbjeglica.¹³³ Naime, prema podacima Ureda visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (eng. „*The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*“, u nastavku: UNHCR), u ožujku 2022. godine registrirano je 5 724 230 sirijskih izbjeglica, od kojih se 3 763 565 nalazi na području Turske.¹³⁴ Razlog zbog čega se toliko broj Sirijaca i danas odlučuje na izbjeglištvo u Tursku je nadasve praktičnost i geografska pristupačnost. Naime, Sirija dijeli najveću granicu upravo s Turskom dugu oko 900 kilometara, a relativno ravan teren duž cijele granice olakšava prijelaz iz jedne države u drugu. Osim toga, između Sirijaca i Turaka postoji kulturološka povezanost kroz povijest tih dvaju naroda, dok je na graničnim područjima česta i rodbinska povezanost. Četvrti razlog je politika otvorenih granica koju turska vlada provodi, a time i olakšava prijelaz sirijskih izbjeglica u svoju državu.¹³⁵ S vremenom je ovaj četvrti razlog postao sigurnosni problem, a azilski kapaciteti bili su već preveliki. Stoga je i Turska počela ograničavati ulaske.

Međutim, europsku migracijsku krizu nisu prouzročile samo sirijske izbjeglice. Doduše, oni čine znatan dio imigranata, ali put prema europskom kopnu tražili su

¹³² Ministry of interior of Turkey, Law on foreigners and international protection, *Official gazette*, 5 (2013.) 53, 1-56.

Ovaj je zakon više-manje kopija zakona o azilu kojeg je donijela Europska unija.

¹³³ Turska je u jednom trenutku odlučila priznati izbjeglicama supsidijarnu zaštitu: oni kojima je odbijen zahtjev za azil, a postoji opravdan razlog da će povratkom u matičnu zemlju (deportacijom) imati ugrožen život, mogu dobiti određena prava.

¹³⁴ Usp. Total Registered Syrian Refugees, u: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (21.4.2022.).

¹³⁵ Usp. Ibrahim Sirkeci, Turkey's refugees, Syrians and refugees from Turkey: A country of insecurity, *Migration Letters*, 14 (2017.) 1, 128-137.

također migranti i izbjeglice iz drugih azijskih zemalja, poput: Afganistana, Pakistana, Libanona, Jordana, Iraka, Irana, pa čak i Mjanmara. Njima su se pridružile izbjeglice iz Sjeverne Afrike, koja je u to vrijeme proživljavala vrhunac „Arapskog proljeća“. Kolaps režima Muammara al-Gaddafi u Libiji, srušene vlasti u Tunisu i Egiptu te građanski ratovi u Somaliji, Nigeriji, Etiopiji i Eritreji s vremenom su potaknuli značajan broj lokalnog stanovništva na prijelaz preko Sredozemnog mora.¹³⁶ Prema podacima UNHCR-a, u razdoblju od 2012. do 2014. godine iz tih zemalja na područje Velike Britanije, Grčke, Njemačke, Italije i Francuske pristiglo je oko 1 100 000 izbjeglica. Samo u 2015. godini bilo ih je 650 000, a u sljedeće dvije godine broj se popeo na ukupno 3 500 000 izbjeglica. Više od polovice ukupnog broja bile su izbjeglice iz Sirije i Afganistana.¹³⁷ Iz današnje perspektive razlikujemo nekoliko migracijskih ruta: istočnosredozemna, zapadnosredozemna, zapadnoafrička te srednjosredozemna ruta. Istočnosredozemna se odnosi na migracije prema Grčkoj, Cipru i Bugarskoj. Ta je ruta bila najintenzivnija 2015. godine, posebno od onih izbjeglica koji su tražili utočište od rata u Siriji. Zapadnosredozemna ruta uključuje migracije prema Španjolskom, bilo morem ili kopnom. Ovu rutu uglavnom biraju Alžirci i Marokanci, kao i izbjeglice iz drugih supsaharskih afričkih država. Zapadnoafrička ruta relativno je slična sa zapadnosredozemnom. U obje rute prvi doticaj s Europskom unijom jest Španjolska, samo što preko zapadnoafričke rute izbjeglice dolaze na Kanarske otoke. Posljednja ruta odnosi se na migracije morskim putem prema Italiji i Malti.¹³⁸ Ova srednjosredozemna ruta bila je najkorištenija 2018. godine, a potom je broj dolazaka preko te rute pao jer je Europa povećala napore Maroka u borbi protiv ilegalnih migracija.

Oblikovanjem aktualnih događaja kao „krize“ migranti i izbjeglice bili su promatrani više kao objekt, a ne subjekt. Pojam krize označava dubok, sveobuhvatan poremećaj u životu pojedinca ili funkcioniranju društva sa snažnim i više ili manje

¹³⁶ Usp. Pero Maldini i Marta Takahashi, *Refugee Crisis and the European Union: Do the Failed Migration and Asylum Policies Indicate a Political and Structural Crisis of European Interrogation?*, *Communication Management Review*, 2 (2017.) 2, 54.

¹³⁷ Usp. *Refugee Data Finder*, u: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (20.5.2022.).

¹³⁸ Usp. *Migracijska politika EU-a*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/> (20.5.2022.).

teškim i trajnim posljedicama.¹³⁹ U tom kontekstu razlikujemo političku, ekonomsku krizu, ili u slučaju izbjeglica, društvenu krizu koja će imati teže i trajne posljedice. Međutim, Amina Lemrini, predsjednica marokanskog Vijeća za audio-vizualnu komunikaciju, tvrdi da pojam „kriza“ nimalo nije prikladan jer se njime podlažemo instrumentalizaciji fenomena na štetu njegove profesionalizacije.¹⁴⁰ Ako uzmemo u obzir da Europa broji oko 750 000 000 stanovnika, od čega 513 000 000 spada na članice Europske unije,¹⁴¹ s pravom se možemo upitati na koji je način otprilike 5 500 000 pristiglih izbjeglica¹⁴² poremetilo funkcioniranje čitavog društva? To bi značilo da nešto više od 1% izbjeglica od ukupnog broja europskog stanovništva može uzdrmati društveno-ekonomsku situaciju starog kontinenta. Dakako da je nagli priljev tolikog broja imigrantske populacije postavio lokalnu politiku pred određene izazove, ali onda to nije bio problem migranata i izbjeglica nego vladajuće strategije. Drugim riječima, radilo se o migracijskoj, a ne migrantskoj krizi, odnosno krizi neadekvatnog i neusuglašenog djelovanja protagonista europske politike. Unatoč velikom intenzitetu imigracijskih kretanja prema Uniji, razmjeri ove krize nisu bili brojčano toliko dramatični koliko se u javnom diskursu impliciralo, posebice ako se uzme u obzir da se većina izbjeglica nalazila izvan Europske unije. Naime, Njemačka, kao zemlja Europske unije s najviše izbjeglica, bila je tek peta država na svijetu po broju primljenih izbjeglica. Ispred nje bile su Iran, Libanon, Uganda i Turska.¹⁴³

Ulazak u Europu odvijao se preko dviju ključnih migracijskih točaka. Prva točka je Lampeduza, talijanski otok između Apeninskog poluotoka i afričkog kontinenta. Brodovi s izbjeglicama intenzivnije su počeli pristizati od 2011. godine,

¹³⁹ Usp. „Krizi“, *Hrvatska enciklopedija*, u: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34066> (20.5.2022.).

¹⁴⁰ Usp. Comision Nacional de los Mercados y la Competencia, *Media Coverage of Migrants and Refugees in Audiovisual Media*, u: <http://www.rirm.org/wp-content/uploads/2018/12/Report-CNMC-Workshop-Migrants-Refugees-2018-November.pdf> (20.5.2022.), 6.

¹⁴¹ Usp. *EU population up to over 513 million on 1 January 2019* (10.7.2019.), u: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9967985/3-10072019-BP-EN.pdf/e152399b-cb9e-4a42-a155-c5de6dfe25d1> (20.5.2022.).

¹⁴² Usp. *Refugee Data Finder*, u: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (20.5.2022.). Navedena brojka uzeta je na temelju službenih podataka o broju traženih azila u državama Europske unije, a radi se o razdoblju s kraja Europske migracijske krize, tj. iz 2019. godine. Broj prisutnih izbjeglica sigurno je veći jer sve izbjeglice nisu zatražile azil, no ne možemo sa sigurnošću reći koliko bi taj broj iznosio. Čak i da se radi o duplo većem broju izbjeglica, to opet čini otprilike 2% sveukupnog broja stanovništva Europske unije.

¹⁴³ Usp. Vedrana Baričević, *Izbjeglička i migracijska pitanja kao izvor trajne krize Europske unije: neuspjeh europskih politika azila i migracija*, *Političke analize*, 6 (2015.) 23, 4.

najviše s ljudima iz Libije i Nigerije u kojima se dan danas odvijaju ratovi. Talijanska vlada zabilježila je čak 25 465 ilegalnih dolazaka na talijansko kopno, za razliku od 2 092 zabilježenih ilegalnih dolazaka u 2010. godini.¹⁴⁴ Otok je poprimio veliku medijsku pažnju kada se u listopadu 2013. godine dogodila jedna od najsmrtonosnijih nesreća na moru u novijoj europskoj povijesti. Brod koji je trebao dovesti izbjeglice na vrata Europe nije izdržao težinu više od 500 ljudi koji su silom prilika bježali iz svojih domova. Potopljeni brod povukao je sa sobom više od 350 ljudskih života.¹⁴⁵ Svijet je tada „ustao na noge“ i tražio od Europe da donese konkretne odluke. U međuvremenu su se događale nove nesreće s brodovima izbjeglica na Sredozemnom moru, koje će zbog toga dobiti epitet „najvećeg groblja modernog doba“.¹⁴⁶ Paralelno s Lampeduzom, još je jedan otok bio „odskočna daska“ emigranata prema Europi. Riječ je o grčkom otoku Lezbos. Budući da se nalazi svega 15-ak kilometara od Turske, našao se kao idealno mjesto gdje će emigranti napraviti prve korake na europskom kopnu. Migracijski procesi na otoku Lezbosu i Lampeduzi događali su se i prije nego ih je primijetio ostatak europskog kontinenta. Međutim, broj je naglo porastao od početka migracijske krize. Tijekom 2015. godine u najveći lezboški grad Mitilenu, grad od 30 000 stanovnika, pristiglo je oko 8 000 izbjeglica. Broj izbjeglica nije se smanjivao ni sljedeće godine, pa se Mitilena odjednom našla s problemom kako zbrinuti 20 000 izbjeglica.¹⁴⁷ No, izbjeglicama zbrinjavanje nije bilo ni potrebno. Oni se nisu htjeli zadržati na tranzicijskim otocima, samo su htjeli što prije doći do zapadne Europe.

2.3. Stav i djelovanje europske politike prema imigrantima

Različite europske i međunarodne konvencije krojile su stav europske politike prema pristiglim izbjeglicama. Prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948.

¹⁴⁴ Usp. Philippe Fargues i Christine Fandrich, *Migration after the Arab Spring*, 17.

¹⁴⁵ Usp. Lizzy Davies, *Italy boat wreck: scores of migrants die as boat sinks off Lampedusa* (3.10.2013.), u: <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/03/lampedusa-migrants-killed-boat-sinks-italy> (20.5.2022.).

¹⁴⁶ Usp. *Il Papa: 'Mediterraneo ed Egeo nuovi cimiteri d'Europa'* (23.10.2018.), u: <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2021-06/il-papa-il-mediterraneo-e-il-piu-grande-cimitero-d-europa.html> (20.5.2022.).

¹⁴⁷ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, Egmont, 2018., 90-98.

godine i Konvenciji o izbjeglicama iz 1951. godine bilo je jasno da Europa – kao i svaka država obuhvaćena međunarodnim pravima o čovjeku – mora prihvatiti izbjeglice i omogućiti im ono što im po pravu i pripada.¹⁴⁸ Također, s početkom migracijske krize Europa je, poglavito njezin zapadni dio, zagovarala politiku otvorenih granica. Premda su glasovi pojedinih članica Europske unije imale oprečan stav, Njemačka, Francuska, Velika Britanija i Švedska pronašle su način kako će u europskom vijeću „dominirati“ vlastitom politikom. Kad je njemačka kancelarka Angela Merkel 31. kolovoza 2015. godine u Berlinu izrekla „Mi to možemo“¹⁴⁹, bio je to motivacijski slogan koji je puno obećavao ne samo državama koje su primale imigrante, već i samim imigrantima. Međutim, priljev imigranata u malo vremena Europa je dočekala nespremno.¹⁵⁰ Italija i Grčka prve su se suočile s tim problemom pa su tražile od Europske unije da donese konkretne smjernice za rješavanje situacije. One su izbjeglicama bile prvi doticaj s europskim tлом preko izbjegličkih ruta na Sredozemnom i Egejskom moru. Međutim, Europskoj uniji prvotno nije bilo prioritetno provoditi odgovarajuće mjere nadzora i kontrole migrantskih kretanja. S druge strane, Italija i Grčka zbog financijskih i tehničkih ograničenja nisu mogle osigurati učinkovit nadzor u svojem teritorijalnom moru. Europska unija tom je problemu pristupila omogućavanjem tzv. dvostranih ugovora prema kojima su vojni brodovi drugih država mogli ući u teritorijalno more druge države. Takav su sporazum potpisale Italija i Španjolska s afričkim državama, a na te su se sporazume oslanjale i neke Frontexove operacije nadzora vanjskih morskih granica Europske unije.¹⁵¹ Na taj

¹⁴⁸ Usp. Opća deklaracija o ljudskim pravima, *Narodne novine* (12/2009-143); *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.), 11-12, 28-29.

¹⁴⁹ Usp. *Flüchtlingspolitik: „Wir schaffen das“- Statement von Angela Merkel am 31.08.2015.* (31.8.2016.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=kDQki0MMFh4> (20.5.2022.).

¹⁵⁰ Potaknuti nedavnim događajima, Europska komisija objavila je 2018. godine priručnik u kojem razmatra moguće buduće migracijske scenarije. U 60-ak strana priručnik pokušava predvidjeti migracijska kretanja do 2030. godine u Europskoj uniji i njenom susjedstvu. Vidi: European commission, *The future of migration in the European union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018., u: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC111774/kjnd29060enn.pdf> (20.5.2022.).

¹⁵¹ Usp. Trpimir Mihael Šošić, *Izbjeglice na moru: jurisdikcijski prijevori u svjetlu Konvencije o pravu mora i Konvencije o pravnom položaju izbjeglica*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 67 (2017.) 3-4, 638-639.

Frontex predstavlja Europsku agenciju za upravljanje operativnom suradnjom na vanjskim granicama država članica Europske unije. Naziv dolazi od francuske riječi „Frontieres exterieures“, što znači: „vanjska granica“. Frontex je osnovan 2004. godine te je odgovoran za sve aktivnosti nacionalnih graničnih službi država Europske unije s državama nečlanicama. Usp. *Uredba (EU) 2016/1624*

način trebalo se više voditi računa o tome tko sve plovi prema Europi i njihovoj sigurnoj plovidbi, a također i zaustaviti krijumčarenja izbjeglica morem.¹⁵² Ti su sporazumi bili od velikog značaja jer su obalne straže gotovo svakodnevno nailazile na brodove s izbjeglicama. Susreti s brodovima koji su prevozili izbjeglice nerijetko zahtijevali intervencije spašavanja, budući da su brodovi većinom bili pretrpani, trošni, bez minimalnih sigurnosnih standarda za plovidbu. Obalne su se straže morale pridržavati jednog od najstarijih pravila međunarodnog prava mora, a to je dužnost spašavanja osobe koje proživljavaju nevolje na moru.¹⁵³

U tu svrhu talijanska je vlada 2013. godine pokrenula jednogodišnju spasilačku operaciju „*Mare nostrum*“, kojom su htjeli pomoći onim izbjeglicama iz Sjeverne Afrike i Bliskog istoka koji su se brodom pokušali domoći Italije. Zahvaljujući toj operaciji na Sredozemnom je moru spašeno gotovo 150 000 imigranata.¹⁵⁴ No, u tom je pothvatu Italija bila praktički sama. Premda su nominalno podržavale operaciju, Europska komisija i brojne europske države nisu pomogle u njezinom financiranju, smatrajući da će ona dodatno potaknuti val migracija preko Sredozemnog mora.¹⁵⁵ Nakon samo godinu dana operacija je službena prekinuta obrazloženjem talijanske vlade da je postignut njezin cilj. Ta je odluka bila oštro kritizirana od strane brojnih udruga koje su se zalagale za izbjeglice, posebno nakon što se između 2014. i 2015. godine povećao broj nesreća na Sredozemnom moru. Zanimljivo, odluku talijanske vlade glasno su kritizirali i čelnici onih država koje nisu htjele sudjelovati u sufinanciranju spasilačke operacije. Nedugo zatim europska agencija „*Frontex*“

Europskog parlamenta i vijeća od 14. rujna 2016. (16.9.2016.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R1624&from=EN> (20.5.2022.).

¹⁵² Europsko vijeće prihvatilo je 2006. godine Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom. U Protokolu je istaknuo da se svim migrantima mora pružiti humani postupak i potpuna zaštita njihovih prava te da oni ne će biti podložni kaznenom progonu zbog krijumčarenja. Protokol razlikuje krijumčare i one koji su prokrijumčareni, pa se tako migrante tretira kao objekt kriminalnog ponašanja te mogu dobiti izbjeglički status. Usp. *Odluka Vijeća od 24. srpnja 2006.*, u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:133700> (20.5.2022.).

¹⁵³ Usp. International Maritime Organization, *The International Convention on Salvage, IMO 1989*, u: <https://www.jus.uio.no/im/imo.salvage.convention.1989/doc.html> (20.5.2022.).

¹⁵⁴ Usp. *IOM Applauds Italy's Life-Saving Mare Nostrum Operation: 'Not a Migrant Pull Factor'* (31.10.2014.), u: <https://web.archive.org/web/20150416233445/https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/news-and-views/press-briefing-notes/pbn-2014b/pbn-listing/iom-applauds-italys-life-saving.html> (20.5.2022.).

¹⁵⁵ „Operacija *Mare nostrum*“ koštala je Italiju 114 000 000 eura, a od Europske komisije dobili su svega 1 800 000 eura iz tzv. Fonda za proširenje granica Europske unije. Usp. *Frontex Joint Operation 'Triton' – Concerted efforts to manage migration in the Central Mediterranean* (7.10.2014.), u: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_566 (20.5.2022.).

pokrenula je svoju operaciju „*Triton*“ za spašavanje izbjeglica na Sredozemnom moru, ali s daleko manjim učinkom od talijanske operacije „*Mare nostrum*“.¹⁵⁶

Mimo situacije na Sredozemnom moru, Europa se borila i s priljevom imigranata na kopnu. Pred Europskom su unijom stajale tri zadaće. Prva je bila zbrinuti sve izbjeglice, što se pokazao kao ogroman izazov. Nedostatkom infrastrukturnih kapaciteta izbjeglice su nerijetko boravili u improviziranim kampovima s minimalnim životnim uvjetima.¹⁵⁷ Drugi zadatak bio je promijeniti migracijsku politiku, koja se do tada, između ostaloga, temeljila preko osnivačkih ugovora koji su temelj primarnog zakonodavstva Europske unije. Ugovorom iz Amsterdama potpisanog 1997. godine uvedena je harmonizacija europskog viznog sustava, ujednačena kontrola vanjskih granica te su se pokušale ujednačiti politike azila, pri čemu je važnu ulogu imao i Šengenski sporazum.¹⁵⁸ Treći zadatak bio je pomoći u okončavanju Sirijskog građanskog rata, kako bi se zaustavio nastavak izbjegličkog vala iz te bliskoistočne države. Među prvim koracima u rješavanju navedenih zadataka bilo je potpisivanje preinačenog Dublinskog sporazuma 2013. godine.¹⁵⁹ Tim sporazumom nastojalo se

¹⁵⁶ Usp. *Isto*.

¹⁵⁷ Posljednji poznati slučaj je s izbjeglicama u Bosni i Hercegovini. Oni su boravili u neadekvatnom kampu u Lipi pokraj Banja Luke, a koji je izgorio krajem 2020. godine. Oko 1000 izbjeglica danima su provodili na otvorenom po hladnoći i snijegu. U minimalnim životnim uvjetima izbjeglice su boravile i u grčkim kampovima. Usp. *Bosnia and Herzegovina: Migrants Left in the Cold* (21.1.2021.), u: <https://www.hrw.org/news/2021/01/21/bosnia-and-herzegovina-migrants-left-cold> (20.5.2022.).

¹⁵⁸ Usp. Robert Mikac i Filip Dragović, Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed, *Forum za sigurnosne studije*, 1 (2017.) 1, 141.

¹⁵⁹ Prvi Dublinski sporazum potpisan je 1990. godine s namjerom reguliranja svih imigracijskih politika na području Europske unije, osobito po pitanju zahtjeva za azil. Reformirani oblik sporazuma prihvaćen je 2003. godine, a trenutno je na snazi regulativa iz 2013. godine. Cijeli sporazum vidi: *Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013* (29.6.2013.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EN> (20.5.2022.). Vrijedi istaknuti da je Europska unija imala još sporazuma i programa kad su u pitanju azili, migracije. Zajedničke politike azila i migracija javljaju se sredinom 80-ih godina 20. stoljeća kada je potpisan tzv. „*Schengenski sporazum*“ (1985.), dok je daljnji korak postignut Amsterdamskim ugovorom 1997. godine. Potom je uslijedio Tampere program koji je trajao od 1999. do 2004. godine. Njega je „naslijedio“ Haški program od 2004. do 2009. godine, a potom je prihvaćen Stockholmski program koji je trajao od 2009. do 2014. godine. Najveći izazov bio je uspostaviti ravnotežu osiguranja poštivanja temeljnih sloboda i integriteta, uz istovremeno jamstvo sigurnosti u Europi. Usp. Robert Mikac i Filip Dragović, Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed, 141-142. Također, postoje i brojne konvencije europskog zakonodavstva koje reguliraju pravo imigranata, a nastale su prije 2015. godine: Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.), Konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1987.), Konvencija o ostvarivanju dječjih prava (1996.), Povelja Europske unije o temeljnim pravima (2000.). Na području Europske unije vrijede sljedeće međunarodne pravne regulative: Konvencija o statusu izbjeglica (1951.), Protokol o statusu izbjeglica (1967.), Konvencija o pravnom položaju osoba bez državljanstva (1954.), Konvencija o smanjenju slučajeva bez državljanstva (1961.), Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.), Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Međunarodni pakt o građanskim

uspostaviti zajednički sustav azila koji će vrijediti na području cijele Unije. Također se htjelo potaknuti europske države da same ispituju svaki zahtjev za azil, s naglaskom da je svaka država sama odgovorna za državljanina treće zemlje ili osobe bez državljanstva. S jedne strane, država se obvezuje zaštititi sva prava imigranata, bez obzira na nacionalnost i status u društvu, dok s druge strane imigranti imaju obavezu poštivati zakone države domaćina. Dublinski sporazum također je odredio da će nadležna država za tražitelja azila biti prva država Europske unije u koju uđe podnositelj zahtjeva za azil.¹⁶⁰

Na sastanku održanom u Valletti u studenome 2015. godine okupili su se europski i afrički čelnici država i vlada kako bi ojačali suradnju i razgovarali o trenutačnim izazovima, ali i o mogućnostima u vezi s migracijama. Tada je usvojena politička deklaracija i akcijski plan s peterostrukim ciljem: ukloniti temeljne uzroke ilegalnih migracija i prisilnog raseljavanja; jačati suradnju u području zakonitih migracija i mobilnosti; jačati zaštitu migranata i tražitelja azila, spriječiti nezakonite migracije, krijumčarenja i trgovanja ljudima,¹⁶¹ te održati suradnju u vraćanju izbjeglica i njihovu reintegraciju u društvo. U tu je svrhu Europska unija uložila značajna financijska sredstva. Primjerice, do svibnja 2022. godine je u trima regijama odobreno 251 plan djelovanja financirano ukupnim iznosom od oko 4,9 milijardi eura. Posebnim sredstvima iz Kriznog uzajamnog fonda Europske unije za Afriku podupiru se projekti i aktivnosti kojima se radi na uklanjanju temeljnih uzroka nezakonitih migracija te poboljšava upravljanje migracijama u glavnim zemljama podrijetla, odlaska i tranzita duž zapadnosredozemne i atlantske rute. U tom okviru postignuti su značajni rezultati. Primjerice, otvoreno je 127 800 radnih mjesta, 668 500 osoba primilo je pomoć u razvoju aktivnosti kojima se ostvaruju prihodi, 9,5 milijuna

i političkim pravima (1966.), Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (1979.), Konvencija o pravima djeteta (1989.), Protokol o suzbijanju trgovine ljudima i krijumčarenja (2000.) te Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (2000.).

¹⁶⁰ Usp. *Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013* (29.6.2013.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EN> ((20.5.2022.), čl. 3. Budući da je Grčka bila prva europska „stanica“ brojnim imigrantima, ona je ubrzo suspendirala Dublinski sporazum okarakteriziravši ga kao nedovoljno dobrim te je sama izmijenila zakon o azilu. Sličnu stvar učinila je Njemačka i Češka. Usp. Jadranka Simić, Prava migranata – poštivanje univerzalnih ljudskih prava ili pravo na razvoj, *Forum za sigurnosne studije*, 1 (2017.) 1, 89.

¹⁶¹ Johan Leman i Stef Janssens proveli su opširno istraživanje o krijumčarenju ljudi na jugoistočnom i istočnom dijelu Europe. Vidi: Johan Leman i Stef Janssens, Krijumčarenje ljudi na istočnobalkanskoj ruti i ruti na istočnim granicama Europe, *Migracije i etničke teme*, 34 (2018.) 1, 71-94.

izbjeglica primilo je osnovne socijalne usluge, 4,4 milijuna osoba primala je pomoć u hrani; 2100 žrtava trgovanja ljudima primilo je pomoć, dok je 1,9 milijuna osoba sudjelovalo u aktivnostima sprečavanja sukoba i izgradnje mira.¹⁶² Čelnici Europske unije u veljači 2017. postigli su dogovor o novim mjerama za smanjenje nezakonitih dolazaka srednjosredozemskom rutom. Obvezali su se na povećanje suradnje s Libijom i rješavanje pitanja krijumčara migranata. Dvije godine kasnije Europska unija je zajedno s Afričkom unijom i Ujedinjenim narodima osnovala zajedničku radnu skupinu za migracije s ciljem pružanja zajedničkih napora u odgovoru na izazove uzrokovane migracijama u Africi, a posebno u Libiji. Europska je unija od 2015. godine uplatila više od 700 000 000 eura potpore Libiji u okviru različitih instrumenata financiranja radi osposobljavanja libijske obalne straže, pružanja zaštite i pomoći izbjeglicama i tražiteljima azila, potpore lokalnim zajednicama te poboljšanja upravljanja granicama.¹⁶³ U razdoblju između 2015. i 2018. godine posebno se „aktivirala“ Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjeglice (MARRI) koja je utemeljena 2003. godine u okviru Pakta stabilnosti za jugoistočnu Europu. U njoj sudjeluju države koje nisu u Europskoj uniji, a koje žele surađivati s Unijom po pitanju raseljenih osoba.¹⁶⁴ MARRI je u navedenom razdoblju imao tri projekta: unapređivanje postupaka za utvrđivanje identiteta ilegalnih migranata u MARRI regiji, organiziranje međunarodne konferencije o zajedničkom djelovanju u upravljanju migracija te jačanja koordinacije na centralnoj i lokalnoj razini te projekt o suradnji između graničnih policija u jugoistočnoj Europi.¹⁶⁵

Djelovanje Europske unije i njezinih članica bilo je usmjereno i na pravilno informiranje potencijalnih migranata i izbjeglica u zemljama njihova podrijetla, odnosno prije nego li se odluče na put prema Europi. Provedeno je čak 104 takvih

¹⁶² Usp. *Migracijski tokovi na zapadnosredozemnoj i zapadnoafričkoj ruti*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/western-routes/> (20.5.2022.).

¹⁶³ Usp. *Migracijski tokovi na srednjosredozemnoj ruti*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/central-mediterranean-route/> (20.5.2022.).

¹⁶⁴ Države koje sudjeluju u MARRI-ju su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija. Republika je Hrvatska sudjelovala do ulaska u Europsku uniju 2013. godine. Umjesto nje, novom je članicom postalo Kosovo.

¹⁶⁵ Usp. Tea Vinković, Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjeglice (MARRI), *Migracijske i etničke teme*, 33 (2017.) 3, 373-378.

kampanja u okviru Europske migracijske mreže¹⁶⁶ u kojima je stavljen fokus na uključenost vlada na način da provode ili financiraju same kampanje. Ciljevi kampanja bili su informirati potencijalne migrante i izbjeglice o pravima i mogućnostima, osvješćivati o mogućim opasnostima na putu prema Europi, kao i dati podršku za donošenje slobodnih i informiranih odluka. Naime, mnogi migranti i izbjeglice imaju pogrešnu predodžbu o tome što se događa u Europi i kako se živi. Mnogi od njih na temelju dezinformacija i bez ikakvog kritičkog pristupa vide Europu kao raj. S druge strane, svjedočanstva onih koji su prešli dug i mukotrpan put do Europe i u njoj živjeli otvaraju oči za realniju sliku stvarnosti. Svaki migrant i izbjeglica prvenstveno riskira vlastiti život ploveći Sredozemnim morem ili putujući kopnom kroz šume, preko planina i slično. Na putu postoji opasnost od krijumčara, silovatelja, kradljivaca, kao i mogućnost da osoba završi u zatvoru. Jedna od takvih bila je kampanja „*Aware Migrants*“¹⁶⁷ (hrv. „*Svjesni migranti*“) koju je financirala talijanska vlada, a kojom je upravljala Međunarodna organizacija za migraciju. Cilj kampanje bio je odvratiti potencijalne pridošlice od pokušaja putovanja preko Sredozemnog mora kroz brojne članke i videa sa svjedočanstvima o najtežim trenucima iskustva onih koji su to već pokušali učiniti. Premda je riječ o poticajnoj ideji, pitanje je koliko je ovakva kampanja efektivna i utjecajna na migrante i izbjeglice. Primjerice, istraživanje Pierluigija Musaroa ukazuje kako je kampanja „*Aware Migrants*“ utjecala na stvaranje javnog mišljenja kako je Sredozemno more doživjelo promjenu iz transnacionalnog u militarizirani granični krajolik koji se sastoji od mjesta nasilja i smrti, kao i u legitimizaciji razlike između građana Italije i stranaca u obliku suosjećajne represije.¹⁶⁸

Druga značajna kampanja jest „*Rumours about Germany*“¹⁶⁹ (hrv. „*Glasine o Njemačkoj*“) koju je pokrenulo njemačko Ministarstvo vanjskih poslova kako bi osiguralo ispravno informiranje potencijalnih i sadašnjih migranata i izbjeglica. Za razliku od kampanje „*Aware Migrants*“, ova kampanja nije imala za cilj odvratiti

¹⁶⁶ Europska migracijska mreža (EMN) je mreža europskih stručnjaka za migracije i azil čija je zadaća pružiti objektivne i usporedive informacije relevantnih za politiku i znanja o novim pitanjima koja se odnose na azil i migracije u Europi.

¹⁶⁷ Kampanja je vođena preko službene internetske stranice <https://www.awaremigrants.org/> (20.5.2022.).

¹⁶⁸ Usp. Pierluigi Musaro, *Aware Migrants: The role of information campaigns in the management of migration*, *European Journal of Communication*, 34 (2019.) 1, 629–640.

¹⁶⁹ Kampanja je vođena preko službene internetske stranice <https://rumoursaboutgermany.info/> (20.5.2022.).

migrante i izbjeglice već ih informirati. Njemačka je država koja je primila najviše izbjeglica u jeku Europske migracijske krize te je itekako bila svjesna da su mnoge izbjeglice donijele svoju odluku o odlasku u Europu na temelju netočnih i lažnih informacija koje su širile određene interesne skupine koje ne zanima dobrobit i sigurnost migranta, već prvenstveno profit. U tu su svrhu pokrenule i mobilnu aplikaciju „*MigApp*“ u kojoj se nalaze informacije o rizicima, zdravstvenoj skrbi, pravima, kao i mogućnost povezivanja s drugim migrantima i izbjeglicama. Problem s ovom kampanjom je nedostatak sustavne evaluacije kampanje te činjenica da dopire do određene publike, ne i do svih ostalih. Ostale su se informativne kampanje slabo razvijale, uglavnom su bile simbolične na način da su vlade mogle dati sliku otvorenosti za rješavanje problema ali bez konkretnih rješenja, dok su njihovi sadržaji bili previše emotivni i obeshrabrujući za one koji nemaju pristup regularnim migracijskim tokovima.

U daljnjim nastojanjima da se efektivno pristupi migracijskom problemu, Europska unija donijela je uredbu o sustavu kvota prema kojem je svaka članica mogla primiti određen broj izbjeglica, kako bi se donekle ravnomjerno rasporedio teret po državama članicama Unije. Kao poticaj za primanje izbjeglica, Europska komisija davala je po 6 000 eura za svaku primljenu osobu.¹⁷⁰ Međutim, realizacija takve uredbe bila je upitna jer su je pojedine članice Unije otvoreno odbijale prihvaćati. Razlozi su bili višestruki: države su provodile politiku zatvorenih granica, premještanje izbjeglica viđen je kao privremeno rješenje, dogovorene kvote bile su nedovoljno velike za stvarne potrebe i slično. Unatoč tome, u srpnju 2015. godine prihvaćen je prijedlog o premještanju 160 000 izbjeglica iz Grčke i Italije u nekoliko navrata, dok je u listopadu 2015. godine Europska komisija objavila plan preseljena dodatnih 200 000 izbjeglica u 2016. godini.¹⁷¹ Potom je predloženo da države u koje ulazi velik broj tražitelja azila mogu premjestiti dio imigranata u druge države članice Unije. Cilj je bio smanjiti pritisak broja imigranata u državama na granici Unije, ali to nije većinski prihvaćeno. Postojao je i pokušaj rješavanja problema na globalnoj razini. Spomenimo također kako je UNCHR ažurirao priručnik o procedurama i kriterijima za utvrđivanje statusa

¹⁷⁰ Više o sustavu kvota vidi: *Migration and home affairs*, u: <https://ec.europa.eu/home-affairs/> (20.5.2022.).

¹⁷¹ Usp. Vedrana Baričević, *Izbjeglička i migracijska pitanja kao izvor trajne krize Europske unije: neuspjeh europskih politika azila i migracija*, 8.

izbjeglica prema Konvenciji iz 1951. godine i Protokolu iz 1967. godine¹⁷² kako bi podsjetio na temelj svakog pristupa zaštiti izbjeglica. Ovaj priručnik postavljen je kao „univerzalni kodeks“ za postupanje s izbjeglicama i prognanicima s 278 stranica opširno opisanim pravnim pojmovima i smjernicama za međunarodnu zaštitu izbjeglica. Ujedinjeni narodi predložili su također neobvezujući Globalni sporazum o migraciji poznat kao „Marakeški sporazum“ čija je nakana bila popisom konkretnih mjera regulirati migracijske probleme zasebnim zakonskim okvirima.¹⁷³ Premda su ga podržale 164 države u svijetu, taj je sporazum izazvao brojne negativne reakcije među europskim stanovništvom iz straha da će njime migranti i izbjeglice nekontrolirano ući u Europu. Upravo je to razlog zašto je primjena Marakeškog sporazuma u brojnim europskim državama usporena ili čak zaustavljena. Dan danas ostaje neriješenim pitanje raspodjele izbjeglica unutar Unije, pa Europska komisija polako diže ruke od te ideje. Tako je ideja solidarnosti i provođenja zajedničkih politika Unije još uvijek pred velikim izazovom.¹⁷⁴

2.3.1. Integracija migranata i izbjeglica

Problem koji se najčešće javlja kad su u pitanju migranti i izbjeglice jest integracija, odnosno kako i na koji način sve pridošlice uključiti u društvo. Kad se govori o njihovoj integraciji u europskim zemljama uglavnom je riječ o socijalnoj, društvenoj ili kulturnoj integraciji. Međutim, nerijetko se zanemaruje pitanje ekonomske integracije, odnosno uključivanje migranata i izbjeglica u svoje gospodarstvo. Izbjeglice koje se zaposle ostvaruju ekonomsku sigurnost, osiguravaju materijalne preduvjete života svojih obitelji, a i pridonose svojim radom ekonomskom boljitku zemalja u koje su došli. U većini slučajeva upravo ostvarena ekonomska integracija olakšava integraciju u društvo.¹⁷⁵ Neučinkovita ekonomska integracija dovodi do nezadovoljstva, pa će oni migranti i izbjeglice koji nemaju socijalno-

¹⁷² UNCHR, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*, Geneva, 2019.

Priručnik je prvotno objavljen 1979. godine. Drugo izdanje objavljeno je 1992. godine, a treće 2019. godine.

¹⁷³ Usp. Vladimir Vuletić i Božidar Filipović, Politički i medijski (od)govori na „migrantsku krizu“ u Srbiji, *Forum za sigurnosne studije*, 3 (2019.) 3, 120-121.

¹⁷⁴ Usp. Robert Mikac, Ivana Cesarec i Kajo Jajić, Migracijske politike Europske unije i Australije: sličnosti i razlike, *Međunarodne studije*, 16 (2016.) 1, 90.

¹⁷⁵ Usp. Predrag Haramija i Tanja Trošelj Miočević, Religija i ekonomska integracija migranata u Europskoj uniji, *Ekonomska misao i praksa*, 1 (2018.), 336.

ekonomskih uvjeta za život biti skloniji nasilju i kaznenim djelima. To je i razumljivo jer će i lokalni stanovnik zbog istih razloga prekršiti zakon. Upravo u tom kontekstu Robert Agnew kaže kako izvor nasilja nije siromaštvo samo po sebi, nego u većoj mjeri nemogućnost osobe da odgovori zahtjevu društva u postizanju nametnutih životnih ciljeva. Pitanje je samo u kojoj mjeri bi svaka država trebala pomagati migrantima i izbjeglicama, a da pritom nepravedno ne ošteti svoj narod.¹⁷⁶

Nakon što je Europska migracijska kriza iz 2015. godine stavila europske političare pred ogroman izazov, Europska komisija donijela je različite upute među kojima i popis zadaća kao potporu nacionalnim, regionalnim i lokalnim tijelima u integraciji migranata.¹⁷⁷ U uputama je istaknuto da rad na integraciji migranata treba započeti odmah po njihovu dolasku i nastaviti tijekom duljeg razdoblja. Budući da se s migracijama uglavnom suočavaju veći gradovi, velika je uloga lokalnih vlasti koje bi trebale znati koje su najbolje mogućnosti za pridošlice te bi trebale razumjeti kako migranti mogu pridonijeti razvoju društva, od popunjavanja slobodnih radnih mjesta do stvaranja raznolikije kulture u kojoj mogu uživati svi stanovnici. Rad lokalnih vlasti trebala bi pratiti nacionalna vlada koja bi suradnjom s lokalnim vlastima osigurala uspješnu integraciju migranata. Europska je komisija u lipnju 2016. predstavila akcijski plan za integraciju kao potporu zemljama Europske unije pri integraciji državljana trećih zemalja te njihovu gospodarskom i socijalnom doprinosu Unije. Iste godine Europsko je vijeće usvojilo zaključke o integraciji državljana trećih zemalja koji zakonito borave na području Unije. Države članice bile su pozvane razmjenjivati primjere najbolje prakse u području integracije državljana trećih zemalja, poboljšati praćenje i ocjenjivanje integracije te olakšati priznavanje kvalifikacija i vještina državljana trećih zemalja.¹⁷⁸ Republika Hrvatska je kao članica Europske unije također morala osmisliti i provesti akcijski plan za integraciju stranaca.¹⁷⁹ Kako pojašnjavaju

¹⁷⁶ Usp. Erin M. Kerrison i dr., *The Societal Causes of Violence*, u: Paul T. Clements i dr., *Mental Health Issues of Child Maltreatment*, STM Learning, 2015., 125-130.

¹⁷⁷ Usp. *Integracija migranata: Komisija i OECD objavljuju popis zadaća kao potporu nacionalnim, regionalnim i lokalnim tijelima* (18.4.2018.), u: https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/newsroom/news/2018/04/18-04-2018-integration-of-migrants-commission-and-oecd-publish-check-list-to-support-local-regional-and-national-authorities (20.5.2022.).

¹⁷⁸ Usp. *Integracija državljana trećih zemalja*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/integration-policy/> (20.5.2022.).

¹⁷⁹ Usp. *Aksijski plan za uklanjanje prepreka za ostvarivanje određenih prava na području integracije stranaca za razdoblje 2013.–2015. godine*, u: <https://ljudskaprava.gov.hr/integracija-stranaca-u-hrvatsko-drustvo/643> (20.5. 2022.).

Goranka Lalić Novak i Teo Giljević, integracija stranaca u hrvatsko društvo podrazumijeva „dinamičan, dvosmjernan proces međusobne prilagodbe stranaca i hrvatskih državljana na posljedice poslije migracijskih procesa. Kao cilj navodi se osiguravanje određenih prava strancima od države: pravo na rad, odgovarajući smještaj (stanovanje), obrazovanje, sigurnosti sva ostala pripadajuća prava. S druge strane, stranac je dužan konstruktivno i lojalno sudjelovati u gospodarskom, socijalnom i kulturnom razvoju države svog primitka. Integracija izbjeglica u društvo dodatno je definirana Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti u okviru prava izbjeglica koja obuhvaćaju pravo na boravak, spajanje obitelji, smještaj, rad, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, slobodu vjeroispovijesti, besplatnu pravnu pomoć, socijalnu skrb, pomoć pri integraciji u društvo, vlasništvo nekretnine te stjecanje hrvatskog državljanstva.“¹⁸⁰

Prema Europskoj agendi, najteži izazovi danas u pogledu integracije migranata su prevladavajuća niska zaposlenost migranata, posebno žena migranata, porast nezaposlenosti i visoke razine „pretjerane kvalifikacije“; povećanje rizika od socijalne isključenosti; jaz u obrazovnim postignućima i zabrinutost javnosti zbog nedostatka integracije migranata.¹⁸¹ Zanimljivo je kako se situacija u svega pola stoljeća promijenila, budući da je od šezdesetih godina prošlog stoljeća zbog nedostatka radne snage u zapadnim dijelovima Europe krenuo val migranata. U tome su prednjačile zemlje poput Njemačke i Italije koji su do kraja 2008. godine imali zajedno preko 8 000 000 dokumentiranih migranata.¹⁸² Ključni pravni dokument koji sadrži katalog prava zajamčenih građanima Europske unije i državljana „trećih zemalja“ jest Povelja o temeljnim pravima Europske unije iz 2000. godine. U okviru načela nediskriminacije svaka diskriminacija temeljena na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja, etničko ili socijalno podrijetlo, genetska obilježja, jezik, religija ili uvjerenje, političko ili bilo

¹⁸⁰ Goranka Lalić Novak i Teo Giljević, Pravno i institucionalno uređenje integracije migranata u Republici Hrvatskoj – prema europskom modelu“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 10 (2019.) 1, 175-176.

¹⁸¹ Usp. Tijana Vukojičić Tomić, Izazovi upravljanja različitostima pri integraciji migranata u Europsku uniju, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 18 (2018.) 2, 229.

¹⁸² Usp. Mojica Pajnik, Migranti kao jeftini radnici u Europi: prema kritičkoj ocjeni integracije, 148-149.

koje drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invalidnost, starosna ili seksualna orijentacija su strogo zabranjeni pa čak i kažnjivi.¹⁸³

To nas dovodi do posebnog problema integracija žena. Žene stižu u Europu iz različitih razloga, bilo kao radnice, visoko specijalizirane zaposlenice, članovi obitelji ili izbjeglice. Uz sve veću raznolikost pravnog statusa i prava među ženama migranticama, Europski ekonomski i socijalni odbor ističe neusklađenost integracijskih rezultata u uključivanju žena migranata na tržište rada. Na primjer, žene koje posjeduju „plave karte“ imaju neposredan pristup tržištu kvalificiranih radnika, dok supružnici koji su primljeni u sklopu sporazuma o ponovnom ujedinjenju obitelji ponekad moraju pričekati i do godinu dana prije nego što mogu ući na tržište rada. Upravo je veći broj onih žena koji stižu kako bi se pridružile svojim muževima. Uglavnom imaju ograničeno znanje jezika te su im potrebne prekvalifikacije i drugi programi integracije. Žene koje dolaze kao azilanti najčešće moraju provesti dugačka, neproduktivna i obeshrabrujuća razdoblja čekanja prije nego što dobiju priliku za rad. Azil dodaje dodatni element ranjivosti, jer izbjeglice uglavnom imaju lošije rezultate integracije od migranata koji pristižu s drugih područja i zbog drugih razloga. Iako se u mnogim zemljama pažnja posvećuje integraciji ženskih migrantica na razini političke strategije, tijekom godina su se razvile brojne povezane inicijative. Europska komisija navodi tri različita područja integracije: socijalna integracija, diskriminacija i pristup pravima te integracija na tržište rada. Većina ovih inicijativa usredotočena je na žene migrante općenito (posebno novo pristigle žene migrante), dok se oko jedne trećine inicijativa usredotočuje isključivo na žene izbjeglice.¹⁸⁴

Za zaštitu žena koje migriraju, posebno one koje su u izbjeglištvu i progonstvu, aktivno se zalažu feministički pokreti, čija se aktivnost može vidjeti u trostrukoj kritici multikulturalizma o kojima je pisao Milan Mesić. Prva kritika bila bi društveno-ekonomske naravi i marksističko-socijalistička po svom duhu. Ova kritika upozorava kako naglasak na kulturnu afirmaciju manjinskih grupa unutar jedne države „potkopava“, odnosno onemogućava daljnje napore društva na unapređenje društveno-

¹⁸³ Usp. Tijana Vukojić Tomić, Izazovi upravljanja različitostima pri integraciji migranata u Europsku uniju, 225-226.

¹⁸⁴ Usp. *Integration of migrant women. A key challenge with limited policy resources*, u: <https://melissanetwork.org/2018/07/02/integration-of-migrant-women-a-key-challenge-with-limited-policy-resources/> (20.5.2022.).

ekonomske jednakosti članova manjinskih deprivilegiranih grupa. Zastupnici ove kritike inzistiraju na kulturnoj različitosti i njezinu priznanju kao najvažnijem pitanju socijalne pravde. Druga vrsta feminističke kritike usmjerena je prema „politici identiteta“, shvaćenoj u esencijalističkom smislu. Dakle, kao politike koja pretpostavlja i afirmira neke zadane, čvrste, samosvojne, praktički nepromjenljive kulturne entitete. U trećoj kritici zastupnicima multikulturalizma zamjera se da u svom zalaganju za grupna prava zanemaruju interese žena i potkopavaju dostignuća emancipacije žena na Zapadu. Grupna prava se, tvrde zapadnjačke feministice, uvelike iskorištavaju za podređivanje žena. Gledajući apstraktno, ona mogu izgledati pošteno, ali praktički uglavnom vode osnaživanju dominacije muških autoritarnih vođa, s tradicionalnim pogledima na svijet, u tim manjinskim kulturnim grupama.¹⁸⁵ Premda se u posljednjih dvjestotinjak godina puno učinilo na temelju ženskih prava, kroz zakone i ustave, žene i dalje nailaze na poteškoće u društvenoj sferi, čak i u najrazvijenijim zapadnim zemljama. To ukazuje da problem integracije i emancipacije žene nije pravne naravi nego mentaliteta. Nekoć je prevladavao patrijarhalni mentalitet koji je priječio ženu u javnom djelovanju, a danas možemo reći da problem leži u postmodernom relativizmu i individualizmu, koji jednako zahvaća i muškarca.¹⁸⁶

Mentalitet europskih naroda jednako je važan u općenitom prihvaćanju migranata i izbjeglica. Slika koja se krojila oko njih preko medija uglavnom je imala zajednički nazivnik u pripadnosti muslimanskoj vjeri, što je stvorilo određeni strah od terorizma i islamizacije europskog kontinenta, a s time i negativan stav i odbojnost prema pridošlicama.¹⁸⁷ Pritom se negativnost nije usmjeravala na direktne počinitelje i sudionike, već su se nerijetko generalizirale sve vrste izbjeglica. Kad su u pitanju migranti, činjenica je kako u društvu još uvijek prevladava model muškog migranta. Bilo da je riječ o Hrvatima koji odlaze u Njemačku, Poljaku koji odlazi u Francusku i slično, obično se zamišlja radnika koji odlazi u drugu zemlju kako bi ostvario bolje uvjete za sebe i vlastitu obitelj. Potom slijedi odluka o tome hoće li se cijela obitelj

¹⁸⁵ Usp. Milan Mesić, Feministička kritika multikulturalizma, *Društvena istraživanja*, 15 (2006.) 4-5, 846-847.

¹⁸⁶ Usp. Marijo Volarević, Društveno-etički značaj 'genija žene' i njegove temeljne karakteristike, *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 1, 77-79.

¹⁸⁷ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, *Služba Božja*, 60 (2020.) 2, 149-150.

preseliti u novu zemlju ili će se muškarac jednom vratiti u svoju domovinu.¹⁸⁸ Međutim, kad su u pitanju migranti i izbjeglice koji dolaze sa sjevera Afrike ili iz Bliskog Istoka, tada slika odraslih muškaraca često u medijskom diskursu postaje slika vojno sposobnih muslimana i terorista koji će započeti novi rat u Europi. Ipak, zanimljivo je kako u Italiji i na Cipru ima više žena migranata nego muškaraca, što je posljedica zabilježene „feminizacije“ migracija u posljednjih nekoliko godina.¹⁸⁹ Naime, u Njemačkoj, Finskoj, Italiji i Cipru žene prevladavaju u sektorima ekonomije i gospodarstva, dok je u Sloveniji zapošljavanje migrantica „iz trećih zemalja“ manje zastupljeno. Uglavnom je većina ženskih migranata dio ponovnog „ujedinjenja“ obitelji.¹⁹⁰ U Njemačkoj, Cipru i Finskoj, gdje je prisutan povećani trend migracije ženske radne snage, ujedinjenje obitelji također je značajan razlog migracije.¹⁹¹ Društveno-ekonomski sektori u kojima su zaposlene žene migrantice, tzv. „feminizirani sektor“ su uglavnom kućni rad i njega, zdravstvena zaštita, lječilišta i wellness.

Uz postojeće probleme nezaposlenosti žena, Europska unija suočava se problemom nezaposlenosti žena migrantica. Prema podacima iz 2016. godine stopa zaposlenosti žena migrantica iznosio je 45%, 17% manje od prosjeka zaposlenih migranata i 6% manje od stope zaposlenosti drugih žena koje nisu rođene unutar Europske unije. Taj rezultat u određenoj je mjeri uvjetovan činjenicom da žene izbjeglice uglavnom potječu iz zemalja sa lošim obrazovnim sustavima koje karakteriziraju vrlo niska zaposlenost žena i velika rodna nejednakost te je njihov učinak u pridošloj zemlji bolji od rezultata njihovih vršnjaka u zemljama podrijetla. Oni iz zemalja s više rodne ravnopravnosti uglavnom se bolje snalaze u svojim novim zemljama domaćinima.¹⁹² Nisko obrazovane migrantice imaju daleko najniže stope zaposlenosti od svih ostalih skupina (30%), a osim toga suočene su s najvišom stopom nezaposlenosti (34%). S druge strane, visoko obrazovane migrantice imaju puno veću

¹⁸⁸ Usp. Lydia Sklevicky, Žene migranti kao zanemarena 'manjina', *Migracijske i etničke teme*, 4 (1988.) 3, 303.

¹⁸⁹ Usp. Mojca Pajnik, Migranti kao jeftini radnici u Europi: prema kritičkoj ocjeni integracije, 150.

¹⁹⁰ Ponovno ujedinjenje obitelji učestali je razlog migracije u mnogim zemljama zbog prisutnosti jednog ili više članova obitelji u određenoj zemlji, pa se tako i ostalim članovima obitelji ili samo određenim članovima obitelji omogućuje useljenje u tu zemlju.

¹⁹¹ Usp. Mojca Pajnik, Migranti kao jeftini radnici u Europi: prema kritičkoj ocjeni integracije, 149.

¹⁹² Usp. Thomas Liebig, Triple disadvantage? A first overview of the integration of refugee woman, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, (2018.) 15, 4-10.

stopu zaposlenosti (69%). To je približno tri posto više od muških migranata i pet posto više od ostalih visokoobrazovanih žena rođenih u inozemstvu iz zemalja koje nisu članice Europske unije.¹⁹³ Također, jedan od razloga nezaposlenosti migrantica jesu pojedine zakonske regulative. Primjerice, Europski sud u ožujku 2017. godine donio je presudu u kojoj privatne kompanije, odnosno poslodavac može zabraniti nošenje vjerskih i drugih simbola. Prema tome svaki poslodavac može odbiti zaposlenika ako nosi muslimanski veo, što još više onemogućuje ženama migranticama ostvarivanje ekonomske samostalnosti.¹⁹⁴ Osim što nerijetko imaju problema s integracijom u društvu kroz zaposlenje, migrantice se suočavaju s diskriminacijom, uglavnom na osnovi spola, te fizičkim i seksualnim nasiljem. To se ne odnosi samo na boravak u pojedinoj državi nego nerijetko tijekom putovanja po izbjegličkoj ruti. Žene su često prisiljene spolnim odnosima plaćati putovanje ili razne druge stvari poput izrade lažne putovnice kako bi mogle pobjeći iz vlastite zemlje. A onda kad stignu u Europu susreću se s uvjetima koji od zemlje do zemlje jako variraju.¹⁹⁵ Unatoč brojnim obostranim problemima između ženâ migrantica i državnih struktura, postoje primjeri koje govore o uspjehu izgradnje novog života pod europskim krovom. Mjesečno na tisuće migrantica pronadu svoj put do starog kontinenta, a javnost malo zna o tome što se s njima dogodi. U anonimnosti njihovih sudbina svjetlo medija nerijetko pronade primjere uspješne integracije, odnosno onih koje su iskoristile prednosti zakonodavnih sustava i ispunile san mnogih žena.¹⁹⁶

¹⁹³ Usp. European commission, *How are refugees faring on the labour market in Europe. A first evaluation based on the 2014 EU Labour Force Survey ad hoc module*, u: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16130&langId=en> (20.5.2022.), 19-20.

¹⁹⁴ Usp. *Odluka iz Luksemburga potresla Europu. Europski sud je zabranio političke, filozofske i vjerske simbole na svim radnim mjestima* (15.3.2017.), u: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/odluka-iz-luksemburga-potresla-europu-europski-sud-je-zabranio-politicke-filozofske-i-vjerske-simbole-na-svi-m-radnim-mjestima/5769483/> (20.5.2022.).

¹⁹⁵ Usp. Christian Martin Kübler, *EU mora zaštititi žene izbjeglice* (8.3.2016.), u: <https://www.dw.com/hr/eu-mora-za-%C5%A1tititi-%C5%BE-ene-izbjeglice/a-19100967> (20.5.2022.).

¹⁹⁶ Jedna od poznatih priča o integraciji žena izbjeglica u Europi jest priča o Ayaan Hirsi Ali. Ova Somalijka uspjela je pobjeći iz vlastite kulture koja je nasilno i diskriminatorno orijentirana prema ženama, premda je i sama na svojoj koži osjetila surovost stvarnosti, poput genitalnog sakaćenja. Doduše, ona je migrirala 1992. godine, puno prije Europske migracijske krize, ali je postala pravi primjer kako se jedna žena, izbjeglica, može integrirati u kulturu i društvo jedne europske države, a da ujedno zbog svog aktivizma postane prijatna sigurnosti i nestabilnosti čitave Europe. Njezin je slučaj potaknuo pojedine političare i novinare na istraživanje uzroka i posljedica tadašnjeg stanja te postao motivacija svim drugim ženama koje su željele pobjeći iz teških životnih uvjeta. Međutim, unatoč njenoj iznimnoj uspješnosti u integraciji u europsko društvo te utjecaju na političkom planu, Ayaan Hirsi Ali postala je „prorok koji nije dobro došao“ (usp. Lk 4,24) u zavičaju koji ju je primio zbog oštih kritika otvorene migracijske politike, islamskog fundamentalizma i stavova islama prema ženama. Na kraju je

2.3.2. Pokušaj i problem multikulturalizma

Pojam „multikulturalizam“ bio je dobra „izlika“ za situaciju koja je zadesila veće europske gradove, poput Londona, Pariza, Münchena i slično. Štoviše, ti su gradovi u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća naglašavali koncept multikulturalnog društva, koji je stekao stanovit utjecaj u intelektualnim i političkim krugovima. Pojam i ideja multikulturalizma postala je simbolična formula za naprednost društva, poglavito za stranu političke „ljevice“ i liberala. Na svojevrsan se način tako izražavao otpor tradicionalističkim i antiimigrantskim stavovima naroda.¹⁹⁷ Činjenica je da je svaka država u kojoj žive različite etničke skupine multikulturalna, jer manjine imaju pravo na očuvanje vlastite kulture. Međutim, tražiti jednakost između raznih kultura unutar jednog društva te poticati čuvanje raznolikosti kultura pokazalo se kao utopija.¹⁹⁸ Mnogi europski političari dozvoljavali su migracije jer su smatrali da će migranti određeno vrijeme ostati i u nekom trenutku otići. Stvarnost je ipak bila drugačija i nitko nije uspio predvidjeti posljedice takve politike.¹⁹⁹ Taj neuspjeh priznala je sama Angela Merkel riječima: „Naravno, želja da se izgradi multikulturalno društvo, da se živi i uživa jedan uz drugoga, neslavno je propala, posve propala.“²⁰⁰ Ipak, treba istaknuti kako multikulturalizam u Njemačkoj nikada nije bio službeni dio imigracijske politika. Milan Mesić tvrdi da se tome uglavnom raspravljalo u javnom diskursu. Ne samo što nije bio oslonac politike, političkoga programa ili agende, nego nije našao ni svoje teorijske zagovornike koji bi razvili neku njegovu njemačku

zbog učestalih prijetnji smrću i političkog pritiska prisilno migrirala u Sjedinjene Američke Države. Svoju je životnu priču ispričala u svojoj autobiografskoj knjizi. Vidi: Ayaan Hirsi Ali, *Infidel*, Atria Books, 2008.

¹⁹⁷ Usp. Peter A. Kraus i Karen Schonwälder, Multiculturalism in Germany: rethoric, scattered experiments, and future chances, Keith Banting i Will Kymlicka (ur.), *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

¹⁹⁸ Usp. Smrutipriya Pattnaik, Seeking a Better World: From Utopia to Multiculturalism, *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*, 3 (2016.) 4, 46-50.

¹⁹⁹ Danas se uzima da je Velika Britanija bila prva zapadnoeuropska država koja je doživjela veliku neeuropsku imigraciju. Radilo se o migrantima iz Jamajke, Trinidada i Tobaga i Barbadosa. Ona je također bila prva koja se suočila s društvenim implikacijama tog migracijskog kretanja. Proces suočavanja s onim što su Britanci nazvali "rasnim odnosima" započeo je kasnih 1950-ih i odvijao se gotovo dva desetljeća prije nego što su susjedi poput Zapadne Njemačke konačno priznali da su gastarbajteri postali stalni stanovnici. Usp. Rita Chin, *The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History*, Princeton University Press, Princeton, 2017., 83-87.

²⁰⁰ Usp. *Multiculturalism utterly failed in Germany* (17.10.2010.), u: https://www.youtube.com/watch?v=UKG76HF24_k (20.5.2022.).

koncepciju ili inačicu. Zapravo, pojam multikulturalnog društva u Europi nikad nije bio stvarno pojašnjen u konceptualnom smislu.

S početkom 21. stoljeća multikulturalizam je postao sve manje popularan, kako u političkoj ljevici tako i u desnici. Na kraju je ideja multikulturalnog društva optužena za stvaranje paralelnog društva.²⁰¹ Primjerice, Nizozemska 1970-ih godina zbog velikog broja imigranata uvela tzv. pilarizaciju. Pilarizacija je pojam koji označava političko-konfesionalnu podjelu u društvu, odnosno na razdvajanje društva prema religiji i političkim uvjerenjima. Ta su društva bila podijeljena u dvije ili više grupa poznatih kao „stupovi“ (eng. Pillar). Svaki stup mogao je imati svoje društvene institucije i organizacije, što znači da je svaki stup mogao imati vlastite novine, političke stranke, banke, trgovine, škole i drugo. Takva podjela značila je da su članovi društva iz jednog stupa imali malo doticaja s članovima društva iz drugog stupa.²⁰² Proglašavanje multikulturalizma „mrtvim“ bez alternative način je na koji su Europljani, na jedan način, svim migrantima i izbjeglicama poručili: „Mi vas ne prepoznajemo; vi niste dio našeg društva.“ Ignoriranje njihove prisutnosti uskratio je migrantima i izbjeglicama legitimno mjesto u europskom društvu. Na neki način to predstavlja oblik ideološkog nasilja i socijalnog aparthejda. Takav stav samo je doprinio porastu nezadovoljstva, dajući onima najgorčnijima veći poticaj da se pridruže rastućem broju ekstremističkih skupina.²⁰³

2.3.3. *Europa između otvorenosti i straha*

Pitanje multikulturalizma i problema migranata pronašlo svoje novo lice kad su se po Europi počeli događati razni napadi, čiji su protagonisti imali jednu zajedničku stvar – pripadnost jedno te istoj religiji; islamu.²⁰⁴ Europa se tako našla zahvaćena u

²⁰¹ Usp. Milan Mesić, Multikulturalizam u Njemačkoj, *Migracijske i etničke teme*, 26 (2010.) 3, 243-255.

²⁰² Usp. Rita Chin, *The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History*, 102-112.

²⁰³ Usp. *Isto*, 299-300.

²⁰⁴ Veza islama i Zapada stara je 14. stoljeća. Naime, islam se pojavio u 7. stoljeću te je na području Bliskog istoka ubrzo postao „konkurentna“ religija kršćanstvu. Dezinformiranost Zapada o novoj religiji dovela je do predodžbe većine kršćana da je islam đavolska tvorevina, krivovjerje i slijepo obožavanje božanstva. Muhamed je predstavljen kao antikrist, a muslimani kao opasnost kršćanskom Zapadu. Ta se podjela produbila u 15. stoljeću kad je Osmansko Carstvo s islamom kao dominantnom religijom krenulo u osvajački pohod. Ubrzo su se našli nadomak kršćanske zapadne Europe, pa su mnogi bitke Zapada i Osmanskog carstva doživljavali kao bitku kršćanstva i islama. Događaji 20. stoljeća doprinijeli su oživljavanju slike o nasilnom i opasnom islamu, kao primjerice Iranska islamska

multireligioznosti naspram multikulturalizmu te se počela pitati nije li zapravo religija glavno pitanje u svemu ovome. Od država koje su prednjačile sekularizmom očekivalo se da će pitanje religije ostaviti „po strani“, a zapravo su tek počeli raspravljati o njoj. Vezano za odnos multikulturalizma i religije, potrebno je reći kako „multikulturalizam“ nije izvorno europski pojam, već je „migrirao“ preko Atlantika kao specifično "američki" pojam. Ideja multikulturalizma pojavljivala se u društvima u kojima različite kulturne zajednice žive zajedno: Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija, Novi Zeland, Jugoslavija i, odnedavno, Britanija, Njemačka i Francuska.²⁰⁵ Međutim, problem između američkog i europskog shvaćanja modela multikulturalizma očituje se u činjenici kako američki kontinent nikada nije bio opterećen religijom. S druge strane, za Europu je religija uvijek bila ključna razdjelnica. Unatoč sve rasprostranjenom sekularizmu u Europi, religija još uvijek ima važan utjecaj jer kada govorimo o multikulturalnosti, tada ne smijemo zaboraviti da je religija bitan element gotovo svake kulture.²⁰⁶ Iz te je perspektive moguće razumjeti otpor Europljana prema ne-kršćanskim migrantima i izbjeglicama, pogotovo kad se uzme u obzir da je većina sjevernoafričkih i azijskih imigranata islamske vjeroispovijesti. Među Europljanima se proširio strah da će Europa za nekoliko desetljeća biti većinski muslimanska. Procijenjeno je da je 2007. godine u Europi živjelo oko 54 000 000 muslimana, što je svega 7% tadašnjeg ukupnog stanovništva. Međutim, u nekim većim gradovima poput Amsterdama, Bruxellesa, Londona, Parisa i Stockholma broj muslimana kreće se između 15 i 20 posto.²⁰⁷

Upozorenje protiv moguće islamizacije Europe započelo je davno prije, još od početka druge polovice 20. stoljeća kada su Njemačka i Francuska tražile radnu snagu u migrantima. Neki političari i autori pokušali su predvidjeti događaje, pa je tako Francuz Jean Raspail 1973. godine objavio roman „Tabor svetaca“ gdje je opisao kako

revolucija 1979. godine, libanonska desetogodišnja talačka kriza, višegodišnji sukobi šijita i sunita na Bliskom istoku i drugo. S druge strane, zanemarivala se činjenica da je Osmansko Carstvo donijelo i nešto pozitivno i dobro, poput religijskog pluralizma koji se manifestirao na upravnoj razini. Međutim, u javnosti rijetko uspije doprijeti razlika između islama i islamizma, između religije i vjersko-političkog radikalnog pokreta. Usp. Adila Pavelić i Jadranka Čačić-Kumpes, Islam, islamofobija i Zapad: suprotstavljeni pogledi i društvena stvarnost, *Migracije i etničke teme*, 31 (2015.) 3, 409-412.

²⁰⁵ Usp. Rita Chin, *The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History*, 8.

²⁰⁶ Detaljnije istraživanje ovog problema u: Krzysztof Michalski (ur.), *Religion in the New Europe*, Central European University Press, 2006.

²⁰⁷ Usp. Soeren Kern, *Will Islam Become the Religion of Europe?* (29.10.2010.), u: <http://www.gees.org/articulos/will-islam-become-the-religion-of-europe> (20.5.2022.).

će Europu zahvatiti masovna imigracija iz trećega svijeta koja će promijeniti lice Europe.²⁰⁸ Dvanaest godina kasnije još je više uzburkao javnost kada je objavio članak pod naslovom: „Hoće li Francuska 2015. još biti Francuska?“. U njemu je izjavio kako će udio imigranata u Francuskoj rasti do te mjere da će ugroziti francusku tradiciju, kulturu, njene vrijednosti i identitet.²⁰⁹ Nizozemski političar Pim Fortuyn također se istaknuo protuimigracijskim stavovima, osobito kad su u pitanju imigranti muslimanske vjeroispovijesti. Kontroverznom knjigom „Protiv islamizacije naše kulture“²¹⁰ iz 1997. godine tvrdio je da će Europa nakon pada komunizma novog neprijatelja pronaći u muslimanskoj kulturi. Pet godina kasnije ubijen je nakon radijskog intervjua u Hilversumu. Javnost je tada strahovala u iščekivanju pronalaska ubojice, jer bi eventualno otkrivanje da je ubojica musliman potaknulo neredu u državi. Otkrilo se da je ubojica bio nizozemski aktivist, koji je priznao da je ubio Fortuyna zbog njegovih stavova o muslimanima. Međutim, Fortuyn nije bio jedina žrtva svojih stavova. Njegov sunarodnjak Theo van Gogh ubijen je jer se javno suprotstavljao najglasnijim islamistima u Nizozemskoj.²¹¹

Osim toga, medijski svijet upoznao nas je s dvostrukim napadom na časopis Charlie Hebdo 2011.²¹² i 2015. godine,²¹³ zatim teroristički napadi u Madridu 2004.,²¹⁴ Londonu 2005.²¹⁵ i Parizu 2015. godine,²¹⁶ ubojstvo britanskog vojnika Leeja Rigbyja

²⁰⁸ Ovaj apokaliptični i distopijski roman opisuje dolazak imigranata u Francusku bez želje za integriranjem u francusku kulturu. Problem je nastao kada su imigranti krenuli zahtijevati od francuske vlasti jednak životni standard kao i domoroci, dok su oni Francuzi koji nisu prihvaćali imigrante bili ubijeni. Nakon određenog vremena ukupan broj imigranata bio je veći od broja Francuza, čime je nastalo sasvim novo stanje u društvu. Usp. Jean Raspail, *Le Camp des saints*, Le Livre de poche, Pariz, 1981.

²⁰⁹ Originalan članak nije dostupan, citiramo prema: Judith Miller, *French article sets off furor on immigrants* (3.11.1985.), u: <https://www.nytimes.com/1985/11/03/world/french-article-sets-off-furor-on-immigrants.html> (20.5.2022.).

²¹⁰ Pim Fortuyn, *Tegen de islamisering van onze cultuur*, A. W. Bruna, 1997.

²¹¹ Usp. Marlise Simons, *Dutch Filmmaker, an Islam Critic, Is Killed* (3.11.2014.), u: <https://www.nytimes.com/2004/11/03/world/europe/dutch-filmmaker-an-islam-critic-is-killed.html> (20.5.2022.).

²¹² Usp. Elaine Ganley, *Fire at French newspaper after Muhammad issue* (2.3.2011.), u: http://archive.boston.com/news/world/europe/articles/2011/11/02/fire_at_french_newspaper_after_muhammad_issue/?page=full (20.5.2022.).

²¹³ Usp. *As it happened: Charlie Hebdo attack* (7.1.2015.), u: <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-30710777> (20.5.2022.).

²¹⁴ Usp. Michael Ray, *Madrid train bombings of 2004* (11.3.2004.), u: <https://www.britannica.com/event/Madrid-train-bombings-of-2004> (20.5.2022.).

²¹⁵ Usp. Lucy Rodgers, Salim Qurashi, Steven Connor, *7 July London bombings: What happened that day* (3.7.2015.), u: <https://www.bbc.com/news/uk-33253598> (20.5.2022.).

²¹⁶ Usp. *2015 Paris Terror Attacks* (4.11.2020.), u: <https://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/2015-paris-terror-attacks-fast-facts/index.html> ((20.5.2022.).

2013. godine²¹⁷ i drugi. Bez obzira što je 2014. godine tadašnja britanska ministrica unutarnjih poslova Theresa May isticala da je „Islam religija mira“,²¹⁸ javnost je donosila drugačije zaključke. U Njemačkoj se čak pojavio i politički pokret PEGIDA („*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*“)²¹⁹ koji je organizirao niz prosvjeda protiv muslimanskih imigranata. Prvi prosvjed održan je u Dresdenu u listopadu 2014. godine i ubrzo je privukao približno 25 000 prosvjednika.²²⁰ U prosincu te iste godine PEGIDA je objavila svoj manifest, u kojem je u 19 točaka očitovala cilj svog djelovanja.²²¹ Među ostalim, cilj je smanjiti broj imigranata u Njemačku preoblikovanjem njemačke useljeničke politike, djelovati protiv političke korektnosti, uvođenja paralelnih društava i zakona (poput šerijatskog zakona i prava) te zaštititi njemačku židovsko-kršćansku kulturu.

Stvarni strah od stvarnog terorizma islamskih fundamentalista te učestalo demoniziranje islama prebačen je s terorista na muslimanske imigrante. Naravno, ne bismo trebali „zaklopiti oči“ na činjenično postojanje islamskog fundamentalizma kao i činjenicu da među imigrantima ima onih koji zastupaju fundamentalističke stavove. Islamski fundamentalizam proizlazi iz konzervativnih i ekstremističkih pokreta koji se zalažu za povratak na izvorne principe i stavove islama sadržane u Kuranu. No, on se često pogriješno koristi kao sinonim za islamizam, odnosno kao shvaćanje islama prema kojem svi muslimani trebaju djelovati na stvaranje društva u kojem će vjerska i svjetovna vlast biti uređena prema islamskim zakonima.²²² Njegova osnovna ideja je da je islam najčišći oblik monoteizma i da treba učiniti sve kako bi se ta čistoća sačuvala.²²³ Jedan od načina borbe za očuvanje čistoće islama je džihad, čije pravo značenje jest borba protiv zla za ostvarenje dobra. Premda džihad nije zamišljen kao

²¹⁷ Usp. *Murder of Lee Rigby*, u: https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_Lee_Rigby (20.5.2022.).

²¹⁸ Usp. Douglas Murray, *Why is Theresa May pretending that Islam is a 'religion of peace'?* (30.9.2014.), u: <https://blogs.spectator.co.uk/2014/09/why-is-theresa-may-pretending-that-islam-is-a-religion-of-peace/> (20.5.2022.).

²¹⁹ Na hrvatskom jeziku znači: „Domoljubni Europejci protiv islamizacije Zapadnog svijeta“.

²²⁰ Usp. Maria Khan, *Germany: Anti-Islam Pegida protest rally draws record 25,000 in Dresden* (13.1.2015.), u: <https://www.ibtimes.co.uk/germany-anti-islam-pegida-protest-rally-draws-record-25000-dresden-1483097> (20.5.2022.).

²²¹ Usp. *PEGIDA Positionspapier*, u: <https://www.menschen-in-dresden.de/wp-content/uploads/2014/12/pegida-positionspapier.pdf> (20.5.2022.).

²²² Usp. John L. Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York, 1992., 8.

²²³ Usp. Hasan Sušić, Islam i fundamentalizam, Nusret Čančar i Enes Karić (prir.), *Islamski fundamentalizam – šta je to?*, Mešihat Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1990., 67.

osvajački rat niti napadačka borba, pojedini vladari, vjernici ili ekstremistički pokreti doprinijeli su takvom shvaćanju. Džihad također nije ni objava rata drugim religijama, a pogotovo ne protiv kršćanstva i židovstva jer sve tri monoteističke religije imaju zajedničkog vjerskog praoca Abrahama.²²⁴ Treba također istaknuti kako većina muslimana ne prihvaća fundamentalizam, budući da postoji razlika između njega i islama, a još manje prihvaćaju terorizam.²²⁵ Zapravo, većina muslimana zalaže se za miran suživot sa svima, bez obzira na vjeru i politički stav drugoga. Međutim, njihova nastojanja često narušavaju djelovanja terorističkih i ekstremističkih grupa „u ime islama“.

Romana Pozniak i Duško Petrović pojašnjavaju kako u „atmosfera nepovjerenja, nesigurnosti i straha u političkoj zajednici, svatko, svaki građanin, a naročito stranac, migrant ili izbjeglica, može biti potencijalna prijetnja. Tako sigurnosna administracija društvenih odnosa putem tehnologija upravljanja potiče izolaciju stranaca, ali i građana, ukidajući mogućnost za zajedničko djelovanje, dijeljenje riječi i djela, komunikaciju, pregovaranje, ugovaranje i slično. Na takav se način stvara predispozicija za nasilne politike i nasilno djelovanje. Primjer nasilnih politika, u suvremenim liberalno-demokratskim društvima, svakako su one politike koje se primjenjuju na migrantima i tražiteljima azila, a koje se najbolje mogu vidjeti na primjeru europskih politika prema izbjeglicama, migrantima u protupravnom položaju i strancima.“²²⁶ Zbog stalne opasnosti od terorističkih napada, Europljanin osjeća strah, nesigurnost i opasnost za svoj život. Takvu situaciju, u liberalno-demokratskom poretku, najbolje koriste političke vlasti. Naime, u vremenu opće nesigurnosti, političke vlasti smatraju da se, iz sigurnosnih razloga, imaju pravo miješati u privatni život pojedinca. Tako danas nerijetko možemo naći da se u tzv. slobodnim demokratskim državama legitimno ograničavaju neka ljudska prava u ime zaštite i sigurnosti. Takav način korištenja vlasti dovodi u pitanje čitav demokratsko-

²²⁴ Usp. Hassan Hathout, *Čitanje muslimanskog uma*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014., 125.

²²⁵ Nakon terorističkog napada na Sjedinjene Američke Države u rujnu 2001. godine u 35 država provedeno je šestogodišnje istraživanje s većinskim muslimanskim stanovništvom o islamu i terorizmu. U istraživanju je sudjelovalo nekoliko desetaka tisuća ispitanika. I dok postoji jasnija podjela u mišljenjima o političkim i društvenim aktivnostima SAD-a, većina muslimana protivi se terorizmu. Usp. John L. Esposito i Dalia Mogahed, *Who Speaks for Islam? What a Billion Muslims Really Think*, Gallup Press, New York, 2007., 48.

²²⁶ Romana Pozniak i Duško Petrović, Tražitelji azila kao prijetnja, *Studia ethnologica Croatia*, 26 (2014.) 1, 56.

liberalni sustav i sva prava koja pojedinci u tom sustavu trebaju imati. Zapravo, braneci se od potencijalnog terorizma postoji velika opasnost da liberalno demokratske države počnu provoditi državni terorizam nad svojim slobodnim građanima, a sve u svrhu sigurnosti.²²⁷

2.3.4. *Politički neuspjeh Europske unije*

Europska unija u pravilu nije uzrokovala sukobe na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi, odakle je u Europu pristigao najveći broj imigranata. Ti su sukobi uglavnom izazvani unutarnjom nestabilnošću ili intervencijom Sjedinjenih Američkih Država i Rusije u tim državama. Međutim, Europska unija može se smatrati sukrivcem jer nije dovoljno posredovala kako bi zaustavila te sukobe. Unija se tako pokazala političkim „slabićem“ jer je proklamiranje mira, sigurnosti i stabilnosti isticala samo u teoriji.²²⁸ Uniji su također upućene kritike da je u vrijeme krize provodila „jednostranu i eurocentričnu politiku koja je u suprotnosti sa njezinom retorikom o uzajamno korisnom partnerstvu sa trećim zemljama kao primjer uravnotežene i sveobuhvatne međunarodne suradnje zasnovane na principu solidarnosti”²²⁹ Osim toga, činjenica je da je Europska unija promatrala monumentalne promjene u arapskom svijetu kao jedinstvenu političku priliku, ne samo za arapske narode, već i za samu Europu. Prvotni cilj bio je proširiti svoj fokus na promicanje demokracije među arapskim zemljama zahvaćenim prosvjedima. Pomoć Europske unije temeljila se na pristupu „više za više“: što se država više demokratski reformirala, to je dobivala veću podršku. Države članice Europske unije također su financirale te države kroz Regionalni program zaštite u Sjevernoj Africi. S obzirom na to da novoformirani režimi nikada nisu iskusili upravljanje nacionalnim državama, promicanje demokracije bilo je upitnog uspjeha s obzirom na rizik da podrška graničnoj kontroli može rezultirati jačanjem snaga represije, čime se potiču uvjeti za nastavak sukoba.²³⁰ Ukratko, situacija sa sirijskim i drugim izbjeglicama razotkrila je sve slabosti europske politike, koja se pak najviše očitovala u nedostatku jedinstvene političke snage.

²²⁷ Usp. Marita Brčić, Terorizam i liberalno-demokratska država, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (2008.) 1, 5-12.

²²⁸ Usp. Jadranka Simić, Prava migranata – poštivanje univerzalnih ljudskih prava ili pravo na razvoj, 75.

²²⁹ Fatma Yilmaz-Elmas, Mustafa Kutlay i dr., *EU-Turkey Cooperation on 'Refugee Crisis': Is it on the Right Track?*, International strategic research organization, 2016., 22.

²³⁰ Usp. Philippe Fargues i Christine Fandrich, *Migration after the Arab Spring*, 5.

Podizanje ograda između država članica pokazalo se kako Europska unija nije bila sposobna jasno definirati svoje prioritete i reagirati na krizna stanja.

Zastupnici iz saziva Europskog parlamenta iz razdoblja 2014-2019. uložili su napore kako bi uspostavili jasna pravila u Europi za pristupanje migracijskoj krizi. Unatoč tome, oni nisu do kraja uspjeli u svojoj moralnoj i političkoj zadaći pomoći izbjeglicama, niti se sa svim državama članicama ostvarilo usklađivanje politike azila, uvjete primanja imigranata i programa koje provode različite države članice za one kojima je dodijeljen status izbjeglice. Postojanost moralne odgovornosti svake države – bilo da je riječ prema imigrantima ili nečem drugome – u konačnici pokazuje granice politike. Slučaj migracijske krize duboko je ukazao kako se teorijsko nastojanje oko sastavljanja idealnog sustava i njegovog provođenja u praksi isprepliće s mnoštvom različitih uvjerenja među državama članicama. Ako uzmemo u obzir da je politika uvijek usmjerena prema donošenju konkretnih rješenja za probleme društva, a koje će biti na njegovu izgradnju, tada možemo i pretpostaviti raznovrsnost stajališta. To je, naime, i jedno od bogatstva i osobina demokratskog sustava. Međutim, u ovom se izazovu to pokazalo kao veliki kamen spoticanja.

Države koje su obilježile migracijsku krizu su Njemačka i Švedska, koju su promicale otvorenu imigracijsku politiku, te Mađarska i Slovačka, koje nisu bile blagonaklone izbjeglicama. Zapravo, one su zauzele stav oprečan politici zapadnoeuropskih država koje nisu htjele odustati od primanja izbjeglica, samo je bilo pitanje na koji će se način primijeniti politika otvorenih granica. Mađarski premijer Victor Orbán reagirao je na nagli rast broja imigranata koji su u Mađarsku ulazili ilegalno postavljanjem mađarske vojske i primjenom represivnih mjera prema imigrantima u protupravnom položaju. U tu svrhu je uspješno proveo zakonsku regulativu kojom su suspendirani određeni europski spisi, a stvar je kulminirala 2015. godine kada je mađarska vlada donijela odluku o izgradnji zaštitne ograde na granici sa Srbijom, a kasnije i s Hrvatskom i Rumunjskom.²³¹ Spomenimo još i Italiju i Grčku kao države koje su imale najviše problema s imigrantima. Italija se još i dobro nosila s dnevnim priljevima imigranata, za razliku od Grčke koja je najmanje napravila u

²³¹ Usp. Siniša Tatalović i Dario Malnar, Sigurnosni aspekti izbjegličke krize, *Političke analize*, 6 (2015.) 23, 26-27.

kontroli migracijskog toka i sprječavanja ilegalnih migracija preko svog teritorija. Početni razvoj događaja pokazao je da u Europi ne postoji zajednički mehanizam kojim se moglo odgovoriti na priljev imigranata niti razvojni kapaciteti za njihov prihvata.²³² I dalje postoje značajne razlike u aspektima kao što su: vrijeme potrebno za ispitivanje zahtjeva za azil, postotak odobrenih azila, uvjeti u kojima se drže azilanti dok čekaju na razmatranje njihovih zahtjeva, kao i u pogledu integracijske politike koje provode različite države članice. U biti, svaka država članica i dalje održava svoja pravila, što tražiteljima azila stvara problem jer unutar jedne zajednice imaju nejednake uvjete. Osim toga, pravilo prema kojem je prva zemlja dolaska odgovorna za ispitivanje zahtjeva doprinijelo je pogoršanju situacije stvarajući značajne poteškoće za države članice, tražitelje azila i izbjeglice. Iz perspektive država članica, ovo je pravilo na kraju postavilo nerazmjerni teret vanjskim pograničnim državama Europske unije, poput Grčke i Italije napose, a zatim Cipra, Španjolske i Malte. Što se tiče tražitelja azila i izbjeglica, oni su praktički ovisili o dobroj volji svake države. Primjerice, 2015. godine u Finskoj je prihvaćeno 56,8% zahtjeva za azil, dok je Mađarska prihvatila samo 12,7% zahtjeva. Te su se razlike produljile i sljedećih godina, što je pridonijelo tome da izbjeglice, silom prilika, budu spremne ilegalnim rutama otići do država s jednostavnijim zakonskim regulativama, noseći čitav niz rizika ugrožavajući vlastiti život.²³³

Nakon političkog neuspjeha, njemačka kancelarka Angela Merkel pozvala je društvo na integraciju. Upravo će integracija postati okosnica političkog zalaganja Europske unije u rješavanju migracijskog problema. Zajednički rad na lokalnoj integraciji imigranata Europske unije definirao je integraciju kao procese uključivanja imigranata u socijalnu, političku, obrazovnu, tržišnu i kulturnu sferu života. Integracija se također može shvatiti kao dinamičan, dvosmjerni proces međusobnog smještaja svih useljenika i stanovnika država članica.²³⁴ Drugim riječima, oni imigranti koji žele biti dio njemačkog, odnosno bilo kojeg europskog društva, moraju naučiti službeni

²³² Usp. Robert Mikac i Filip Dragović, *Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed*, 133-136.

²³³ Usp. Daniele Archibugi, Marco Cellini i Mattia Vitiello, *Refugees in the European Union: From Emergency Alarmism to Common Management. Working Paper*, Birkbeck, University of London, London, 2019., 10-11.

²³⁴ Usp. Commission of the European communities, *A Common Agenda for Integration: Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union* (1.9.2015.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0389&from=EN> (20.5.2022.), 15.

jezik države u kojoj se nalazi, poštivati njihove zakone i ustav, dok država ima obavezu prema imigrantima omogućiti im sve što je potrebno za izvršenje procesa integracije. Britanski pisac i politički kritičar Douglas Murray podsjeća da je njemačka kancelarka Angela Merkel pet godina prije „velikodušne geste“ o prihvaćanju migranata i izbjeglica održala govor u kojem se dotaknula jedne od najbrže rastućih briga njezine nacije. Demografska slika Nijemaca u Njemačkoj bila je u padu, a broj izbjeglica i migranata je toliko rastao da je nekadašnji senator Thilo Sarrazin zabrinuto izjavio da se zbog toga narav njemačkog društva mijenja u potpunosti.²³⁵ No, to je samo posljedica višedesetljetne njemačke politike koja je iz gospodarskih i ekonomskih razloga omogućavala i čak poticala uvoz jeftinije radne snage. Najviše odaziva imali su iz Turske i iz država bivše Jugoslavije, prema tzv. „gastarbajterskom programu“ iz 1960. godine.²³⁶ Ništa drugačije nisu postupale ni druge veće europske zemlje. Primjerice, tijekom britanske vlade Tonyja Blaira doneseno je izvješće o gospodarskoj i društvenoj analizi migracija, u kojima se masovna migracija opravdavala različitim statističkim podacima.²³⁷ Primjerice, europska politika vidjela je migrante kao rješenje za opterećeni ekonomski sustav umirovljenicima. Prosječna životna dob ljudi u Europi drastično je porasla od Drugog svjetskog rata za više od deset godina. Mirovinski fondovi počeli su se prazniti, pa su se samo dva rješenja činila najboljima: migracijama povećati broj radno sposobnih ljudi koji bi „punili“ mirovinski fond ili jednostavno podignuti granicu za odlazak u mirovinu kako bi se zajamčilo da umirovljene osobe za mirovinu i zdravstvene potrebe ne troše više nego što su za njih uplatili tijekom radnoga vijeka.²³⁸

²³⁵ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, 102.

²³⁶ Gastarbajter, odnosno *gostujući radnik*, naziv je za strane radnike koji su se tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća doseljavali u Zapadnu Njemačku na privremeni rad. Taj model „rotirajućih“ migranata u desetak je godina privukao oko 6 000 000 stranih radnika, uz gotovo isto toliko članova obitelji. Problem gastarbajterske politike bio je u tome što su vlasti tražile privremene radnike očekujući njihov povratak u domovinu, ali se dogodilo da su mnogi ostali. Tako se umjesto imigracije pretežito muških radnika dogodilo spajanje obitelji, a produženje boravka i obiteljski migracijski obrazac povećali su udio ekonomski neaktivnog dijela migrantske populacije, osobito djece. Usp. Milan Mesić, *Evropska migracijska situacija i perspektiva*, *Migracijske i etničke teme*, 4 (1988.) 4, 371-372.

²³⁷ Kompletno izvješće može se pročitati u: *Migration: an Economic and Social Analysis* (1.11.2020.), u: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61131/migrationreportnov2000.pdf (20.5.2022.).

²³⁸ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, 54.

Time je europska politika priznala da njihovo društvo stari. Zbog toga su povjerenica Europske unije Cecilija Malmström i predstavnik Ujedinjenih naroda Peter Sutherland kao zagovornici masovnih migracija 2012. godine izjavili: „Sve starija europska populacija povijesno nema presedana. Broj radnika strmoglavo će padati i do polovice ovoga stoljeća mogao bi pasti za trećinu, što će imati goleme posljedice za europski socijalni model, vitalnost njegovih gradova, sposobnost inoviranja i konkurentnosti te za odnos među naraštajima kad stariji postanu u svemu ovisni o mladima. I premda nam povijest govori da se zemlje koje prihvaćaju energiju i živost došljaka najbolje natječu na međunarodnom planu, stezanjem svojih granica Europa kreće u suprotnom smjeru.“²³⁹ Ako je starenje europskog stanovništva uistinu problem, postavlja se pitanje zbog čega europske vlade nisu prvotno proučile postoje li načini koji će potaknuti rađanje djece u postojećoj populaciji. Ako već postoji tolika zabrinutost za pad broja stanovništva da se razmišlja o dovođenju populacija većeg nataliteta iz drugih dijelova svijeta, znači li to da ljudi u vlastitoj zemlji ne mogu imati dovoljno djece? Je li to zato što ih ne žele ili ih žele, ali ih ne mogu imati? Ako je riječ o ovome posljednjem, promiče se pitanje može li vlada učiniti nešto da stvori situaciju u kojoj će ljudi imati djecu koju žele?²⁴⁰ Bilo kako, rješavanje dotičnih problema dovođenjem migranata imalo je uspjeha samo na kratko vrijeme. S godinama je problem postao još veći.

Douglas Murray je europski politički neuspjeh doživio kao šutnju odgovornosti tvrdeći da je Europa desetljećima dopuštala migracije, a da nitko nije uzeo u obzir ideologije ili uvjerenja imigranata. On ističe kako su europski političari u odnosu na islam vezivali buduću sigurnost europskog društva podupiranjem tzv. „umjerenih“ muslimana koji bi onda bili predvodnici jednog reformiranog islama i tako riješili europski problem i problem islama u cjelini.²⁴¹ Postavio je niz pitanja, poput: koji je uzrok navedene europske politike, zbog čega Europa provodi politiku otvorenih granica, zašto ustraje u primanju migranata te iz kojeg razloga „nema hrabrosti“ postaviti se kao australska vlada? Uzrok europskog stava vidi u „tiraniji krivnje“,

²³⁹ Peter Sutherland i Cecilia Malmström, *Europe's Immigration Challenge* (20.7.2012.), u: <https://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-immigration-challenge?barrier=accesspaylog> (20.5.2022.).

²⁴⁰ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, 52-53.

²⁴¹ Usp. *Isto*, 162-163.

odnosno u teretu povijesne krivnje na leđima europskog kontinenta.²⁴² Ona ne obuhvaća samo krivnju za Prvi i Drugi svjetski rat te holokaust, nego i cijeli spektar prijašnjih krivnji koji uključuju kolonijalizam, imperijalizam, rasizam, ropstvo i drugo.²⁴³ Te rane europske povijesti kao da su postale uteg od kojeg se teško oslobađa, pa se političkim usmjerenjima nastoji ispraviti greške počinjene u povijesti. Znači li to da su aktualne migracije također jedna vrsta iskupljenja europskog kontinenta?

Pojam krivnje nije postmoderna novost. Stoljećima su neki kršćani smatrali Židove krivima samo zbog jedne rečenice u evanđelju: „Krv njegova na nas i našu djecu“ (Mt 27,25). Međutim, ako Europa doista mora okajavati povijesne pogriješke, postavlja se pitanje kad nastupa zastara i na što se sve njezina krivnja treba odnositi? Ako je masovna migracija dio tog okajavanja, zašto se to ne događa s drugim neeuropskim zemljama koji također imaju mrlje u svojoj povijesti? Bilo kako bilo, Douglas Murray krivnju moderne Europe opisuje kao terminalnom, ali ne može predvidjeti kako će i kada završiti. S druge strane, on ističe što je moglo biti na samom početku krize. Tvrdi da su europski čelnici trebali postaviti pitanje treba li Europa biti mjesto na koje se mogu doseliti svi ljudi iz cijeloga svijeta te utočište za baš sve ljude na svijetu koji bježe od rata? Pozvao se na Aristotelovo tumačenje vrlina gdje dvije vrline ne mogu biti međusobno suprotstavljene. Kad se čini da je tako, onda jednu od njih pogriješno shvaćamo. U ovom slučaju Europa pogriješno shvaća vrlinu „pravde“ i „milosrđa“ jer dok se pokušava biti milosrdan prema izbjeglicama, nitko ne pita je li to pravedno za one ljude koji već živi u Europi.²⁴⁴

Možda ključno pitanje u traženju odgovora na problem migracija jest kome je Europa namijenjena. Ako je namijenjena cijelome svijetu, zašto se odlazak Europljana kroz povijest u bilo koji dio svijeta nazivao kolonijalizmom, a dolazak ostatka svijeta u Europu pravednim i poštenim? Douglas Murray kritizira one koji zagovaraju

²⁴² Usp. *Isto*, 165-184.

Cijelu ideju o kolektivnoj „tiraniji krivnje“ razradio je francuski filozof Pascal Bruckner u: Pascal Bruckner, *The Tyranny of Guilt. An Essay on Western Masochism*, Princeton University Press, 2006.

²⁴³ U europskoj podsvijesti vjerojatno je i tragična sudbina Židovskih izbjeglica iz 1939. godine. Oni su u bijegu od nacističkog progona prešli Atlantski ocean na parobrodu St. Louis. Međutim, izbjeglice nisu prihvatile Sjedinjene Američke Države, pa čak ni Kuba, premda su izbjeglice imale njene vize. Parobrod St. Louis morao se vratiti u Europu, a izbjeglice nisu dobile nikakvu zaštitu. Većina je putnika kroz daljnji tijek povijesnih događaja završila u nacističkim koncentracijskim logorima i tamo izgubila život. Svjedočanstva preživjelih putnika i članova posade te opis zbivanja vidi u: Gordon Thomas i Max Morgan-Witts, *Voyage of the Damned*, Skyhorse Publishing, New York, 2010.

²⁴⁴ Usp. Douglas Murray, *Čudna smrt Europe*, 305-307.

migracije da nikad nisu ukazali na to da migracijsko kretanje ima ikakav drugi cilj osim pretvaranja Europe u mjesto koje pripada svijetu, dok druge zemlje ostaju dom ljudi iz tih zemalja. Nadalje navodi još neke strategije koje su europski vođe mogle provoditi: procesuiranje zahtjeva za azilom izvan Europe, organiziranje deportacije svih za koje se pokaže da nemaju pravo na azil, osmišljavanje koncepta privremenog azila i slično.²⁴⁵ Na kraju, Douglas Murray predviđa što će se dogoditi s obzirom na aktualnu politiku europskih političara i stavove europskog stanovništva. Svakog novog imigranta sve je teže izbaciti iz države u koju je došao, ali je daleko od mišljenja da se više ništa ne može napraviti. Ipak, predviđa da će političari nastaviti oblikovati Europu kao jedino mjesto na svijetu koje pripada cijelome svijetu. Tako će Kina i nakon pola stoljeća ostati Kina, Indija će izgledati kao Indija, a zapadna Europa nalikovat će Ujedinjenim narodima. Europa će postati poput Tezejeva broda.²⁴⁶

2.4. Mediji – posrednici u stvaranju javnog mijenja o migrantima i izbjeglicama

Nema sumnje kako je fenomen migracijske krize postao nezaobilazan dio javnog i medijskog diskursa. Postavlja se pak pitanje kako su ti isti mediji gledali na pristigle migrante i izbjeglice, odnosno, kakvim su ih prezentirali lokalnoj javnosti? U nemalo slučajeva javnost je doživljavala obmane od strane medija koji su uz malo domišljatosti provlačili različite agende i ideologije. Pojedine medijske kuće ili portali otvoreno su izražavali vlastita stajališta, pa su i u okviru svojih svjetonazora objavljivali različite vijesti. Dakako, pojedini su mediji i pozitivno utjecali na razvoj javnog mijenja o aktualnim društvenim pitanjima. Bilo da je riječ o radiju, televiziji, internet portalima ili tiskovinama, svaka vrsta medija svjesna je da dijeljenje informacija utječe na pojedinca koji iz njih shvaća svijet i svoje mjesto u njemu. To je primijetio Vlado Gotovac 1995. godine, dvadeset godina prije nego će mediji po pitanju migracijske krize dobiti posebnu društvenu ulogu: „Gotovo ni jedna jedina

²⁴⁵ Usp. *Isto*, 309-312.

²⁴⁶ Usp. *Isto*, 319-321.

U grčkoj mitologiji pronalazimo lik Tezeja koji je imao svoj brod. S vremenom je brod ostario te je trebalo promijeniti stare dijelove s novim. Nakon višegodišnjeg renoviranja na brodu nije ostao nijedan originalan dio broda. Postavljeno je pitanje je li Tezejev brod s novim dijelovima isti ili ne. Zanimljivo filozofsko promišljanje na tu temu vidi: Theodore Scaltsas, *The Ship of Theseus*, *Analysis*, 40 (1980.) 3, 152-157.

vijest ne kruži Zemljom zato da bi ljudi znali što se na njoj doista zbiva, nego zato da bi bili za nešto ili protiv nečega. Podatak, koji sam po sebi nešto govori, izostavlja se! Taj strašni posao obavljaju sredstva javnog općenja – kako se s nevinim cinizmom nazivaju instrumenti totalne manipulacije čovjekom. Jer ne samo da ga njima obmanjuju i zavode, nego potpuno iskrivljavaju, izobličuju njegove sposobnosti percipiranja: on gubi mogućnost da na drugi način opaža svoju okolicu; dok mu istodobno razaraju upornost inteligencije, osnovnu pretpostavku svakog traženja istine.²⁴⁷ Time je Gotovac htio reći da rijetko koji medij objektivno donosi neku vijest. Naprotiv, mediji postaju oni koji o pojedinim situacijama i događajima određuju što bi pojedinac trebao misliti, čime se ograničava vlastita prosudba. Drugim riječima, kao da je općeprihvaćeno da ono što mediji prikazuju jest obavezno točno i istinito.²⁴⁸

Kad se 2013. godine pored Lampeduse dogodila prva nesreća s brodom koji je trebao dovesti izbjeglice na vrata Europe, vijest je obišla cijeli svijet.²⁴⁹ Od tada je jedva prošlo nekoliko dana bez medijskih izvještaja o migrantima. Zbog aktualnosti migracijske krize medijski su se „reflektori“ trajno zadržavali na onima koji pristižu u Europu. U tom kontekstu možemo reći kako su migranti poželjni subjekti medijskih priča jer, grubo rečeno, mediji imaju o čemu pisati. Iako je to dijelom odraz realnog stanja u određenim regijama svijeta, važno je imati na umu kako današnji mediji funkcioniraju. Prvotno je da u izvještavanju daju veći naglasak na negativne vijesti te da svaka medijska kuća ima određeni svjetonazor, bilo politički, vjerski, filozofski i slično. Društveni su mediji danas nalik forumu u kojem se više ističu ljudska mišljenja nego objektivne činjenice i analize. Pored različitih političkih, javnih i medijskih rasprava, činjenični dokazi i stručne analize koje obuhvaćaju povijesne uvide ne dolaze toliko do izražaja. Upravo su takvi aspekti i dalje presudni za razvijanje boljeg

²⁴⁷ Citat Vlade Gotovca preuzet iz: Sead Alić, *Mediji. Od zavođenja do manipuliranja*, AGM, Zagreb, 2009., 9.

²⁴⁸ Usp. Stjepan Malović, *Mediji i društvo*, International Center for Education of Journalists from Central and Eastern Europe, Opatija, 2007., 12.

²⁴⁹ Usp. Lizzy Davies, *Italy boat wreck: scores of migrants die as boat sinks off Lampedusa* (3.10.2013.), u: <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/03/Lampedusa-migrants-killed-boat-sinks-italy> (20.5.2022.).

razumijevanja različitih oblika migracijâ, baš kao i za pronalazak odgovora na pitanje kako poboljšati njezine mogućnosti i tako odgovoriti na aktualne izazove.²⁵⁰

Iako su društveni mediji igrali značajnu ulogu u razmjeni informacija širom Europe i šire (uključujući i same izbjeglice i kao poveznicu sa zemljama porijekla), uloga informativnih medija bila je najvažnija. Glavni su mediji predstavljali ključni i pouzdan izvor informacija. Premda su mediji uvijek važni u formuliranju događaja, u slučaju migranata njihova je uloga iz dvostrukog razloga možda bila presudnija nego inače. Kao prvo, razmjer i brzina događaja u drugoj polovici 2015. značili su da su javnost i političari ovisili o posredovanim informacijama koje pružaju mediji kako bi mogli razumjeti što se točno zbiva. Drugo, nepoznavanje kulture i povijesti pridošlog stanovništva te razloga situacije značilo je da mnogi Europljani u spoznaji migrantske krize ovise isključivo o medijima.²⁵¹

2.4.1. O (ne)opravdanosti predrasuda migranata i izbjeglica kao nasilnicima i teroristima

U konkretnom slučaju s aktualnom izbjegličkom krizom, svaki medij ima moć prikazati migrante i izbjeglice kao žrtve ili kao nasilnike, kao one koji će „spasiti“ demografiju i gospodarstvo Europe ili kao islamske ekstremiste koji će terorizirati europsku većinu, kao obične ljude ili kao sudionike teorija zavjera.²⁵² O tome ne ovisi samo broj objavljenih članaka nego i način na koji je sastavljen sadržaj. U većini

²⁵⁰ Usp. International Organization for Migration, *World migration report 2018.*, u: https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf (20.5.2022.), 1.

²⁵¹ Usp. Council of Europe, *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective* (2017.), u: <https://rm.coe.int/1680706b00> (20.5.2022.), 4.

²⁵² Od početka Europske migracijske krize pojavile su se pojedine teorije zavjere kako su migracijski valovi prema Europi namjerno izazvani procesi osmišljeni za provođenje određenih planova svjetskih moćnika. Između ostaloga, govorilo se o provođenju tzv. „Kalgijevog plana“ o etničkom čišćenju Europe, financiranju dolazak migranata i izbjeglica u Europi od strane moćnih i bogatih organizacija na čelu s mađarskim multimilijarderom Georgom Sorošem i slično. Međutim, o tome nema nikakvih znanstvenih ni stručnih članaka koji bi dokazali takve teorije. One ostaju samo na razini spekulacije kroz medijske članke i kolumne na pojedinim internetskim portalima. Usp. Hrvoje Pende, *Dr. sc. Hrvoje Pende: Kalgijev društveni ekvilibrij – stiže li ovog proljeća novi afroazijski val migranata?* (21.3.2019.), u: <https://narod.hr/hrvatska/dr-sc-hrvoje-pende-kalgijev-drustveni-ekvilibrij-stize-li-ovog-proljecca-novi-afroazijski-val-migranata> (4.9.2022.); Ante B., *Davor Domazet Lošo: Migrantska kriza je jedan globalni plan, kojemu je namjera razoriti kršćanski identitet Europe* (29.11.2018.), u: <https://kamenjar.com/davor-domazet-loslo-migrantska-kriza-je-jedan-globalni-plan-kojemu-je-namjera-razoriti-krscanski-identitet-europe-odnosno-ono-sto-je-jos-od-njega-ostalo/> (4.9.2022); Ivica Šola, *Marakeški sporazum ima nečasne ciljeve: srušiti vladavinu zakona pod krinkom ljudskih prava te uvesti šerijatski zakon o blasfemiji* (26.11.2018.), u: <https://www.jutarnji.hr/globus/marakeski-sporazum-ima-necasne-ciljeve-srusiti-vladavinu-zakona-pod-krinkom-ljudskih-prava-te-uvesti-serijatski-zakon-o-blasfemiji-8103227> (4.9.2022.).

slučajeva dovoljan je jedan negativan članak da bi zavladao strah i ogorčenost, dok se pozitivni članci prihvaćaju uglavnom s dozom skepticizma. Tako, primjerice, jedan članak o terorističkom napadu ili bilo kakvoj vrsti nasilja u javnosti stvara negativnu sliku o migrantima i izbjeglicama. Pritom se negativnost ne usmjerava na direktne počinitelje i sudionike, već se nerijetko generaliziraju sve vrste izbjeglica. Premda smo kao civilizacija ostvarili veliki tehnološki napredak ipak ne postoji instrument kojim bi mogli provjeriti je li netko (potencijalni) terorist ili nevin čovjek koji doista treba pomoć druge države. To znači da zatvaranjem granica Europa riskira živote stvarno ugroženih osoba, dok politikom otvorenih granica – u ograničenom ili neograničenom obliku – riskira mogućnost terorističkih napada na svom teritoriju. Konačna odluka ovisi o mnoštvu čimbenika.

U zasebnom provedenom istraživanju pokušali smo prezentirati nasilnička ponašanja migranata i izbjeglica diljem Europe radi iznalaženja odgovora na pitanje postoji li doista veza između izbjeglica i nasilja te ako postoji, kakva je njezina narav.²⁵³ Zastrašujuće zvuči podatak da je u razdoblju od 2015. do 2019. godine u državama Europske unije zabilježeno ukupno 667 terorističkih napada, od kojih su jednu trećinu počinili džihadisti. Pola tih napada dogodila su se u Francuskoj, a nisu mirovale ni ulice u Njemačkoj, Švedskoj, Velikoj Britaniji, Belgiji i u drugim europskim zemljama. Međutim, istraživanja temeljena na empirijskim studijama mnogih europskih zemalja pokazala su da ne postoji veza između migracije i kriminala, da legalizacija statusa imigranata ima učinke u smanjenju stope kriminala, te da ulazak migranata i izbjeglica u Europu nužno ne povećava rizik od terorizma. Premda su pojedine migrantske skupine bile uključene u kriminalne radnje u određenim zemljama, generalizirane predrasude o migrantima i izbjeglicama, iako ne bez određenog utemeljenja, zanemaruju spomenuti druge jednako važne čimbenike u predstavljanju migranata kao prijatnji. Naime, činjenica je kako se nasilna ponašanja događaju u svakoj državi bez obzira na nacionalnost, vjeru ili bilo koje drugo obilježje. Ne smije se zanemariti da postoje migranti i izbjeglice koji nerijetko trpe nerazmjernu razinu nasilja od drugih izbjeglica i lokalnog stanovništva. Prekomjerna zastupljenost izbjeglica u statistici kriminala pak odražava društveno-ekonomski faktor relativnog

²⁵³ Radi se o sljedećem istraživanju: Darko Rapić i Šimun Bilokapić, *Nasilje u kontekstu europske migracijske krize*, 133-159.

siromaštva. Sljedeći važan čimbenik u promatranju cjelokupne situacije jest da dobar dio izbjeglica ima kriminalni dosje zbog svoga ilegalnog statusa u nekoj od europskih država. Pravni i politički status imigranata može dodatno ograničiti njihova prava i mogućnosti jer im je ograničena dozvola boravka ili rada, imaju ograničen pristup sustavu socijalne skrbi ili ograničeno kretanje. Sve su to nedostaci koji mogu dovesti do kriminalnih radnji.²⁵⁴

Ono što izaziva zabrinutost medijskom praćenju migracijske krize jesu upravo medijsko ponavljanje stereotipa koje izbjeglice stavljaju pod kategoriju „drugo“, odnosno različito od „nas“, kao i primijećen proces ušutkivanja, dehumanizacije i marginaliziranja onih koji zastupaju prihvaćanje izbjeglica.²⁵⁵ Europska je javnost postala sklona generaliziranju da je cijela muslimanska populacija prijetnja njihovoj sigurnosti, što se manifestiralo kroz širenje ksenofobije i islamofobije među stanovništvom na Zapadu.²⁵⁶ Možda najučestalije bile su predrasude o izbjeglicama kao onima koji „iregularno“ borave u nekoj državi, „krađu posao domaćim radnicima“ ili su „teret državi koja ih je prihvatila“.²⁵⁷ Dakle, čak i kad su izbjeglice pronašle sigurno utočište, u sredini koja se proklamira sigurnom doživjeli su novu nesigurnost: predrasude, stereotipi, socijalna isključenost, neadekvatan smještaj, jezične barijere i nezaposlenost.²⁵⁸ Kad ne bi postojali (ne)opravdani strahovi prema izbjeglicama i da ih domaće stanovništvo unaprijed priznaje kao „dobre sugrađane“, postavlja se pitanje treba li definiranje načina i količine kretanja imigranata preko granica ostati suverena privilegija domaćeg demokratskog naroda? U tom kontekstu pojedini političari tvrde da bi u sferama pravde države trebale biti slobodne definirati uvjete za prvi ulazak,

²⁵⁴ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, 142-154.

²⁵⁵ Usp. Dina Matar, *Media Coverage of the Migration Crisis in Europe: a Confused and Polarized Narrative*, u: https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2017/IEMed_MedYearbook2017_media_migration_crisis_Matar.pdf (20.5.2022.), 293.

²⁵⁶ Durbanska deklaracija i program akcije protiv rasizma 2001. godine istaknula je kako „ksenofobija protiv ne sunarodnjaka, posebno prema migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila, predstavlja jedan od glavnih izvora suvremenog rasizma, a kršenje ljudskih prava članova imigrantskih grupa široko je rasprostranjeno u kontekstu diskriminacije, ksenofobije i rasizma.“ Usp. *World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance*, u: <https://www.un.org/WCAR/durban.pdf> (20.5.2022.), br. 16.

²⁵⁷ O tome je pisao Francois Crépeau, izvjestitelj za ljudska prava migranata. Vidi: Francois Crépeau, *Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, Francois Crépeau. Regional study: management of the external borders of the European Union and its impact on the human rights of migrants* (24.4.2013.), u: <https://digitallibrary.un.org/record/755587?ln=en> (20.5.2021.), 71-74.

²⁵⁸ Usp. Jadranka Simić, Prava migranata – poštivanje univerzalnih ljudskih prava ili pravo na razvoj, 76-77.

bilo za migrante, izbjeglice i azilante. Zapravo, ističe se da je prihvat velikog broja izbjeglica često moralno potreban, ali pravo na ograničavanje protoka imigranata mora ostati obilježje društvenog samoodređenja. Ako bi se pak država ili međunarodna zajednica odlučila ispuniti svoje odgovornosti za pomoć izbjeglicama i azilantima, ali ne kroz politike liberalnog ulaska već kroz vanjsku ekonomsku i razvojnu pomoć, tada bi morala potaknuti izbjeglice da se vrate svojim kućama kad se ispune sigurnosni uvjeti ili – još bolje i plemenitije – učiniti sve što je u njihovoj moći da se uklone svi razlozi zbog kojih izbjeglice žele napustiti svoju državu.²⁵⁹

Sead Alić pojašnjava kako medijska manipulacija uvijek u sebi sadrži dozu istine, koja se potom oblikuje na željen način. Primjerice, ubojstvo britanskog vojnika Leeja Rigbyja²⁶⁰ na ulicama Londona istinit je događaj, ali pretjeranim naglašavanjem počinitelja te nizom naknadnih članaka o vjeroispovijesti pristiglih izbjeglica rezultiralo je islamofobijom.²⁶¹ U tom kontekstu Alex Schmid govori o medijima kao svojevrsnom terorističkom oružju. Medijsko praćenje terorističkih napada zapravo bi odgovaralo samim teroristima iz četiri glavna razloga. Kao prvo, davanje pažnje terorističkim napadima neizbježno dovodi do stvaranja snažnog straha u ciljanim skupinama i tako uspješno vodi psihološki rat. Drugo, teroristi svoje napade uvijek potkrjepljuju borbom za pravdu čime se zadobiva potpora određenih ljudi za ostvarenje njihova cilja. Treće, svaki teroristički napad izaziva frustracije sigurnosnim sustavima napadnute države, čije se protuterorističke mjere pokazuju kontraproduktivnima. Četvrto, povećava se mogućnost mobiliziranja stvarnih i potencijalnih pristaša, a time i novih napada.²⁶²

Na izborima u Švedskoj u rujnu 2018. godine dogodilo se da je zbog velikog priljeva migranata jedna od najliberalnijih europskih država doživjela zaokret na političku „desnicu“. Premda su u izbornoj kampanji švedski socijaldemokrati i umjerenjaci nudili rješenja aktualne krize, oštre mjere useljavanja te su na ekonomskom planu pokazali da doista znaju voditi zemlju, medijsko izvještavanje o

²⁵⁹ Usp. Seyla Benhabib, *The Rights of Others. Aliens, Residents, and Citizens*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004., 118-119.

²⁶⁰ Usp. *Murder of Lee Rigby*, u: https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_Lee_Rigby (20.5. 2022.).

²⁶¹ Sead Alić, *Mediji. Od zavođenja do manipuliranja*, 114-115.

²⁶² Usp. Alex P. Schmid, *Terrorism and the Media, Terrorism and political Violence*, 1 (1989.) 4, 553.

migrantima uzrokovalo je jačanje „desničarskih“ stranaka. Pojedini analitičari taj su preokret tumačili kao posljedicu općeg dojma straha i nesigurnosti. Premda desničarske stranke osim ispraznih fraza ne nude nikakva rješenja aktualnoj situaciji, dio pučanstva ih želi i zadovoljan je tim frazama.²⁶³ Budući da nijedna politika nije neovisna o medijima, mnogi su razlog zaokreta u Švedskoj vidjeli djelovanje medijskog sustava u kojem prevladava populističko novinarstvo. Davanje prostora populističkim idejama i akterima varira ovisno o specifičnom društvenom, političkom i medijskom okruženju. Drugim riječima, medijski prostor u mnogo čemu ovisi o suvremenim trendovima. Upravo je nametljivost medija u Švedskoj doprinijela stvaranju osjećaja iracionalnog straha prema migrantima i izbjeglicama. Oni koji bježe od nasilja u svojim zemljama postaju žrtve nasilja u zemljama u kojima su tražili željeni mir. Osjećaj diskriminacije, odbačenosti i etiketiranosti najučestalije su reakcije na stvoreni strah. Jedan od primjera takve medijske manipulacije jest slučaj na proslavi Nove godine u Kölnu 2015. godine kada se diljem svijeta proširila vijest o stotinama migranata i izbjeglica koji su seksualno uznemiravali i silovali žene.²⁶⁴ Premda je naknadna policijska istraga pokazala da su samo trojica od ukupno 58 osumnjičenih nasilnika bili migranti, čini se kako su rezultati stigli prekasno jer su u javnom diskursu svi migranti postali silovatelji. No, to je samo jedan od slučajeva medijskog „uplitanja“ u oblikovanju javnog mišljenja prema migrantima i izbjeglicama. U kolovozu 2018. godine u njemačkom gradu Chemnitzu započeli su prosvjedi protiv izbjeglica.²⁶⁵ Lokalno stanovništvo iskoristilo je demokratsko pravo kako bi izrazili svoje nezadovoljstvo, potaknuto nizom nasilnih sukoba koji su uslijedili nakon što su dvojica izbjeglica ubila jednog Nijemca. Pojedini desničarski političari iskoristili su tu situaciju kako bi „mobilizirali“ svoje pristaše. Medijima to nije promaknulo pa su prosvjede pratili danima te uzastopice davali prostor populistima koji su ga iskoristili za širenje straha i islamofobije te polariziranje društva za i protiv izbjeglica. Jedna od posljedica toga bili su nasumični napadi na izbjeglice

²⁶³ Usp. Marta Takahashi, Franjo Skoko i Davor Pavić, Uloga digitalnih medija i uspon populizma u kontekstu aktualne izbjegličke krize, u: *Communication Management Review*, 3 (2018.) 2, 100.

²⁶⁴ Usp. D. Lukić, *Drama na Novu godinu: Migranti u Hamburgu i Kölnu seksualno napadali žene – jedna silovana* (5.1.2016.), u: <https://www.maxportal.hr/vijesti/drama-na-novu-godinu-migranti-u-hamburgu-i-kolnu-seksualno-napadali-zene-jedna-silovana/> (20.5.2022.).

²⁶⁵ *Chemnitz: Prosvjedi krajnje desnice i ljevice* (27.8.2018.), u: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/chemnitz-prosvjedi-krajnje-desnice-i-ljevice-foto-20180827> (20.5.2022.).

diljem zemlje. Slična se stvar dogodila i u Italiji gdje je mladić Luca Traini iz pištolja pucao na tamnopute ljude po gradskim ulicama. Međutim, ono što je bizarnije je da je Traini na društvenim mrežama dobio brojne pohvale za svoje postupke, a pri ulasku u zatvor zatvorenici su ga pozdravili gromoglasnim pljeskom.²⁶⁶

S druge strane, važno je istaknuti kako stavovi lokalnog stanovništva te sami migranti i izbjeglice utječu na medije. U veljači 2016. godine u Londonu je održan skup medijskih stručnjaka gdje se razgovaralo o ulozi društvenih mreža i novinarskoj odgovornosti u iznošenju objektivnih informacija o aktualnoj Europskoj migracijskoj krizi. Tom prigodom William Wintercross iz Telegrapha pokušao je pojasniti zbog čega je slika utopljenog sirijskog dječaka Aylana Kurdija toliko šokirala svijet. Rekao je da globalna reakcija zapravo nema velike povezanosti sa nesebičnom empatijom. Budući da je dječak Kurdiy pronađen na plaži na kojoj su se kupali europski turisti, Wintercross tvrdi da se dogodilo uspostavljanje osobne veze jer je svatko od nas mogao biti tamo. BBC-jev radijski novinar Matthew Price istaknuo je kako se reagiranje publike na njegovo pisanje drastično promijenio u samo nekoliko mjeseci. Kad je pisao o prvim tragedijama s otoka Lampeduse većina ljudi izražavala je solidarnost. Međutim, nakon što je počeo pisati o izbjeglicama na otoku Lezbos te nakon terorističkog napada na Pariz komentari su postali sve negativniji. Novinarka Lindsey Hilsum izjavila je da je zbog svog načina obavljanja novinarskog posla postala predmet brojnih uvreda na društvenim mrežama. U svojoj novinarskoj zadaći Hilsum se usredotočila na pojedine priče ističući humanost i solidarnost, ali na to nisu svi gledali blagonaklono. Dapače, tvrdi Hilsum, dobrim dijelom negativni komentari išli su protiv senzibiliziranja javnosti s događajima iz straha da su izbjeglice uglavnom mladi muškarci s tendencijom prema terorizmu. Prema njoj „nije nikakvo čudo što se ljudi boje. Mislimo da je povijest nešto što se događa drugdje u svijetu, a ovo je dio povijesti koji se događa pred nama. Zato je tako neodoljivo izvještavati o tome i ujedno tako teško činiti to kako valja“.²⁶⁷

²⁶⁶ Usp. Marta Takahashi, Franjo Skoko i Davor Pavić, Uloga digitalnih medija i uspon populizma u kontekstu aktualne izbjegličke krize, 100.

²⁶⁷ Madalina Ciobanu, *Reporting on migration: How the media is shaping the conversation* (12.2.2016.), u: <https://www.journalism.co.uk/news/reporting-on-migration-how-the-media-is-shaping-the-conversation/s2/a610263/> (20.5. 2022.).

2.4.2. Rezultati istraživanja Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe

Ujedinjeni narodi objavili su 2016. godine opsežno istraživanje o medijskoj pokrivenosti Europske migrantske krize u pet europskih država: Italiji, Njemačkoj, Španjolskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji. Rezultati su pokazali značajnu različitost među zemljama. Tako su mediji u Švedskoj (39.4%), Njemačkoj (32.8%) i Italiji (31.4%) najviše prenosili izjave domaćih političara o migrantima, dok su političari u Velikoj Britaniji (20.4%) i Španjolskoj (11.1%) bili manje „zanimljivi“. Njemački (25.4%) i Britanski mediji (16.5%) najviše su isticali stavove građana, za razliku od Italije i Španjolske gdje se glas građana čuo u oko 5% slučajeva. Velika većina medijskih članaka sadržavala je informacije o porijeklima migranata i izbjeglica, ponajviše u Španjolskoj (89.1%), Velikoj Britaniji (87.4%) i Njemačkoj (86.5%). U Švedskoj (72.5%) i Italiji (69.6%) taj je postotak vidljivo manji, ali opet značajno zastupljen. Mediji su pritom najviše isticali Sirijske izbjeglice, potom izbjeglice i migrante iz Eritreje, Iraka i Afganistana. Unutar medijskog praćenja migracijske krize varirale su različite tematike. U Italiji su prednjačile humanističke teme koje su zastupljene u 50.6% slučajeva, za razliku od drugih zemalja u kojima je ta tema zastupljena oko 35%. Pretpostavlja se da razlog leži u događajima na Sredozemnom moru u kojima je Italija prvo europsko odredište gotovo svih afričkih izbjeglica i migranata. S druge strane, u britanskom (10.6%) i švedskom tisku (8.2%) isticale su se rasprave o izbjeglicama i migrantima kao kulturološkoj prijetnji, a isto tako britanski su mediji najviše povezivali migrante s kriminalom (8.2%). Jedina stvar u kojoj su španjolski mediji „dominirali“ jest u raspravljanju o političkoj odgovornosti nacionalnih vlasti u rješavanju izbjegličke krize. Čak 69.7% članaka pokrivalo ovo područje, za razliku od Švedske (51.8%), Njemačke (44.1%), Italije (37.5%) i Velike Britanije (35.7%). Nadalje, britanske su tiskovine najviše pojašnavale razloge migracijskog vala, zastupljeno u 57.5% članaka, ističući uglavnom bijeg od građanskog rata (43.4%), represivnog režima (12.6%) te ekonomske razloge (23.4%). Što se tiče pronalaska rješenja aktualne krize, o tome su najviše pisali talijanski (62.5%) i španjolski mediji (57.3%). Većina medija kao najbolje rješenje isticali su prihvaćanje migranata i izbjeglica te otvaranje prostora za integriranje u društvo, dok

je u ostalim bilo zastupljeno mišljenje kako većini migranata i izbjeglica treba odbiti zahtjev za azil.²⁶⁸

Kao zaključke istraživanja Ujedinjenih naroda o medijskoj pokrivenosti Europske migracijske krize u pet europskih država autori ističu značajne razlike u tome na koji način mediji u pojedinim zemljama pristupaju migracijskoj krizi. Prema njima, švedski su mediji pokazali najveću „dobrodošlicu“, odnosno pristupali su najpozitivnije prema migrantima i izbjeglicama. Unatoč značajnoj zastupljenosti krajnje desnih švedskih demokrata i malom udjelu izvora nevladinih organizacija, u švedskim medijima rijetko su se izbjeglice i migranti označavali kao prijetnja. Pritom su isticali liberalniju migracijsku politiku ne samo unutar svoje države nego unutar granica cijele Europske unije. S druge strane, mediji u Velikoj Britaniji bili su najmanje „raspoloženi“ prema migrantima i izbjeglicama. Tiskovine poput „*Guardiana*“ i „*Daily Mirror*“ bile su prilično naklonjene izbjeglicama, ali su se zato desničarske štampe „ujedinile“ u protivljenju prema izbjeglicama i migrantima. Tiskovine svih europskih zemalja isticale su određenu negativnost prema izbjeglicama i migrantima, posebno u Velikoj Britaniji. Nadalje, u istraživanju je otkriveno kako u pojedinim zemljama postoji oscilacija u izvještavanju istih događaja. Tako su, primjerice, dva njemačka tabloida „*Die Welt*“ i „*Süddeutsche Zeitung*“ imale potpuno različiti pristup izvještavanju, a polariziranost je bila najviše zastupljena u Velikoj Britaniji. S druge strane, španjolski, talijanski i švedski mediji o istim su temama i događajima uglavnom pisali jednako. Ipak, svi su se mediji slagali u tome kako europska nacionalna politika nije prikladno odgovorila aktualnoj krizi. Na političkoj sceni aktualnoj situaciji „najžešće“ je pristupila radikalna „desnica“, čiji „uspon“ u mnogo čemu ovisi o medijima. I dok je njemačka „desnica“ od strane medija bila prilično „ignorirana“, talijanske i švedske „desnice“ doživjele su značajan porast popularnosti, odnosno, njihov glas uspio se probiti do većeg dijela javnosti. O tome je bitno ovisio društveni kontekst po kojem su nacionalne medijske kuće određivale odgovarajući kontekst priča o migrantima i izbjeglicama. Tako se u snažnoj političkoj socijaldemokratskoj tradiciji Švedske mogao vidjeti kako se na uspon „desnice“ tretira u medijskom diskursu. Desne stranke znatno su podizale svoj glas, ali su obično bili

²⁶⁸ Usp. Mike Berry i dr., *Press coverage of the refugee and migrant crisis in the EU: a content analysis of five European countries*, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva, 2015., 7-9.

uravnoteženi sa stavovima drugih političkih stranaka. Lokalni su se konteksti također povezivali s određenim događajima koji posebno privlače pozornost. Primjerice, u kampanji za opće izbore u Velikoj Britaniji, koja je bila u posljednjim fazama pred izbore, naglo je prebacila fokus na događaje koji su do tada bili totalno nebitni.²⁶⁹

Drugo europsko istraživanje provedeno je od strane Vijeća Europe u 2017. godini. Analizirala su se tri ključna događaja u 2015. godini: srpanjska odluka mađarske vlade o podizanju zida na granici sa Srbijom; objavljene slike utopljenog dječaka Alana Kurdija u listopadu te teroristički napadi na Pariz u studenom.²⁷⁰ Oko 1200 članaka izvještavalo je o navedenim temama iz osam ciljanih europskih država: Češke, Francuske, Njemačke, Grčke, Mađarske, Irske, Srbije i Velike Britanije. Pritom valja napomenuti da su se istraživači usredotočili na ljevičarske i desničarske medije iz svake države kako bi zabilježili glavne ideološke okvire izvještavanja i zabilježili raspon mišljenja i vrijednosti koji su uokvirivali odgovor medija na krizu. Do srpnja 2015. godine građani Europe doživjeli su tri mjeseca uzastopnog medijskog praćenja migracijske krize, počevši od izvještaja o masovnim utapanjima na Sredozemlju u travnju i svibnju. Tog srpnja Europsko vijeće dogovorilo je mjere koje su se odnosile na premještanje izbjeglica iz Grčke i Italije u druge države članice Europske unije. Potom je mađarska vlada 13. srpnja 2015. godine objavila odluku o izgradnji barijere duž granice sa Srbijom kao mjere protiv ulaska migranata i izbjeglica u njihovu zemlju. Mediji su u to vrijeme izvještavali o humanitarnim naporima na Sredozemlju, dok su povremeno izlazile priče o nasilju koje provode migranti. Nakon što su fotografije trogodišnjeg Alana Kurdija izašle na gotovo svim naslovnica europskih tiskovina, medijski stavovi nad migrantima i izbjeglicama naglo su se promijenili.²⁷¹ Dosadašnjim opisima mjera zaštite i sigurnosti zamijenili su opisi mjera pomoći izbjeglicama. Emotivna stanja migranata i izbjeglica najčešće su bile opisivane u pripovijestima, a bilo je i znatno više spominjanja pozitivnih posljedica dolaska migranata nego u drugim periodima. Barem na neko vrijeme Europa se iz pretjerane

²⁶⁹ Usp. Mike Berry i dr., *Press coverage of the refugee and migrant crisis in the EU: a content analysis of five European countries*, 10-12.

²⁷⁰ Usp. Council of Europe, *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective* (2017.), u: <https://rm.coe.int/1680706b00> (20.5.2022.), 1-20.

²⁷¹ Usp. International Organization for Migration, *World migration report 2018*, u: https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf (20.5.2022.), 197-198.

suzdržanosti prezentirala kao mjesto relativne solidarnosti s nevoljom migranata i izbjeglica. Međutim, sve se drastično promijenilo nakon nekoliko terorističkih napada u Parizu u studenom 2015. godine. U člancima koji se tiču izbjeglica, mjere sigurnosti ponovo su dominirale nad mjerama pomoći. Negativne geopolitičke posljedice migrantske krize pojavile su se u gotovo polovici članaka objavljenih u tisku tog razdoblja. Proživljenim tragedijama Europa je bila u dubokom šoku, a za sve su krivili izbjeglice.

U navedenoj analizi Vijeća Europe istaknuto je da su čak dvije trećine svih novinarskih priča snažno naglašavale negativne posljedice dolaska migranata. K tome, 59% svih članaka navodili su kako nema nikakvih pozitivnih posljedica novopridošlog stanovništva. Medijski utjecaj tako je doveo do stvaranja tjeskobe od neželjenih posljedica. Prema Vijeću Europe, negativne posljedice izražene u medijima rijetko su isticale moralni razlog i uglavnom su imale geopolitičku, ekonomsku ili kulturnu narav. S druge strane, kad su spomenute pozitivne posljedice naseljavanja migranata u Europi, one su uglavnom oblikovane kao moralni imperativ empatije ili čak solidarnosti. Vrlo malo pozitivnih aspekata istaknuto je izvan moralnog okvira. Ovi rezultati na jedan način pokazali su istraživačima nedosljednost medija, odnosno promjenjivost u izvještavanju između analiziranih razdoblja. Iako su ekonomske i kulturne posljedice bile najizraženije u izvještavanju u razdoblju kada je Mađarska odlučila podići granice, te iste posljedice postale su manje značajne kad je slika dječaka Kurdija obišla svijet. A kad su se dogodili tragični napadi u Parizu, izbjeglice su bile uokvirene geopolitičkim opasnostima koje nose sa sobom. Ipak, primijećeno je kako su zapadnoeuropski mediji više isticali sigurnost, dok su istočnoeuropski mediji više govorili o mjerama pomoći izbjeglicama. Drugim riječima, prema statističkim modelima Vijeća Europe koji se temelje na blizini zemalja pristiglim izbjeglicama, one europske zemlje koje su na „prvoj crti“ pri dolascima izbjeglica imale su znatno veća humanitarna promišljanja nego li sigurnosna. Međutim, ono što zabrinjava u medijskom diskursu jest što su u jako malom postotku sami migranti i izbjeglice dobili priliku progovoriti o onome što proživljavaju, dok se u pojedinim državama njihov glas nije ni čuo. I u tome možemo primijetiti razliku zapadnog i istočnog okvira: najveći „jaz“ između naglašavanja osjećaja i stavova lokalnog stanovništva naspram izbjegličkih osjećaja nalazi se u zapadnim zemljama (Francuska, Irska, Češka,

Njemačka), dok istočne države (Grčka, Srbija, a također i mediji na arapskom jeziku) imaju poprilično uravnoteženiji omjer. Razlozi takvog odstupanja uglavnom su političke i ideološke naravi.²⁷²

Kako smo već ranije spomenuli, žene su nerazmjerno odsutne u vijestima o izbjeglicama i migrantima. Od 21% članaka koji su spominjali izbjeglice ili migrante, u otprilike jednoj četvrtini (27%) spominje se žena. Konkretno, od svih migranata i izbjeglica spomenutih u novinarskim priložima, samo 6% su žene. Mediji također namjerno ili nenamjerno zaobilaze pojedine etničke skupine. Primjerice, Afganistanci predstavljaju drugu najveću skupinu podnositelja zahtjeva za azil u Europskoj uniji, a ipak su tek četvrta najzastupljenija skupina u vijestima o izbjeglicama. Nadalje, u Italiji većinu migranata čine Nigerijci, ali građani te zapadnoafričke zemlje spomenuti su u samo 2% analiziranih medija. Ovi rezultati ukazuju na neravnomojnu zastupljenost izbjeglica i migranata u medijima, što lako može dovesti do nerazumijevanja, a nerazumijevanje zauzvrat može uzrokovati netoleranciju prema pridošlicama. Upravo bi mediji po svojoj ulozi trebali paziti na objektivnost i preciznost u prenošenju informacija kako bi se uklonila moguća nerazumijevanja. Drugim riječima, mediji mogu biti glas samih izbjeglica i migranata, a to će omogućiti javnosti da nadiđe etikete i kategorije te pristupi stvarnoj osobi.²⁷³

2.4.3. *Etičnost medija u pristupu Europskoj migrantskoj krizi*

Svi bi se s lakoćom složili kako uloga medija uvijek, pa tako i u kontekstu Europske migracijske krize, mora biti u skladu s novinarskim normama. To prije svega označava objektivnost, točnost i slobodu izražavanja svakog novinara u prenošenju informacija. Međutim, nerijetko se susrećemo sa situacijama koje odstupaju od idealnih uvjeta. Biti novinar u današnjem vremenu složena je zadaća koja po shvaćanju mnogih podrazumijeva kršenje vlastite etike radi preživljavanja, budući da je današnji trend novinarstva lišen svake odgovornosti, obligacija i sankcija.²⁷⁴ Moderno vrijeme

²⁷² Usp. Council of Europe, *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective* (2017.), u: <https://rm.coe.int/1680706b00> (20.5.2022.), 9-11.

²⁷³ Usp. Churches commission for migrants in Europe, *Changing the Narrative: Media Representation of Refugees and Migrants in Europe* (11.2017.), u: https://www.refugeesreporting.eu/wp-content/uploads/2017/10/Changing_the_Narrative_Media_Representation_of_Refugees_and_Migrants_in_Europe.pdf (20.5.2022.), 5-6.

²⁷⁴ Usp. Katica Knezović i Iva Maksimović, Manipulativna moć masovnih medija i etičke upitnosti njihova utjecaja na dijete, *Diacovensia*, 24 (2016.) 4, 662.

i tehnološki napredak postavio je prevelik zahtjev za medije koji zbog utrke za što bržim prenošenjem vijesti „plaćaju danak“ novinarskoj etici glede temeljnih novinarskih načela. Uspješnost medija ne mjeri se toliko po provjeravanju i vjerodostojnosti informacija i njihovih izvora, već po brzini prenošenja vijesti i načinu na koji se ona predstavlja.²⁷⁵ Nerijetko ćemo zbog toga u digitalnim medijima pročitati nepotpune i stereotipne vijesti, dok su najprisutnije vijesti s varljivim naslovima kojom se „baca udica“ potencijalnom čitatelju. Kao svojevrsni „bunt“ prema takvom novinarstvu na društvenoj mreži Facebook pojavila se satirična stranica „*Hejt za klik bejt*“.²⁷⁶ Autori stranice svakodnevno nailaze na varljive naslove članaka, potom ih objavljuju na vlastitoj Facebook stranici uz pojašnjenje o čemu se zapravo radi kako drugi ne bi „nasjeli“ na novinarske „patke“. O tome je još 1998. godine upozoravao Stjepan Malović govoreći o prisutnom senzacionalizmu u hrvatskom tisku: „Novine su preplavljene skandalima, polu informacijama, krv curi s fotografija, objavljuju se slike samoubojica, narušava se privatnost, prava djece... Neke dobre profesionalne standarde više ne poštujemo. Ne čuje se glas druge strane, naslovi se ne baziraju na onom što je u tekstu, izmišljaju se kako bi se postigao maksimalni efekt.“²⁷⁷

Manipulacija je doista postala jedna od najvažnijih i najčešćih načina upravljanja informacijama kojima se slijedi određeni interes ili stječe društveni utjecaj na mišljenje, stavove i život nekog pojedinca, grupe ili društva. Uz pojam manipulacije često ćemo pronaći pojmove kao što su: medijska moć, medijski utjecaj ili zloraba medija. Medijska moć je sintagma kojom se izražava važnost masovnih medija kao glavnog kanala za plasiranje informacija i stajališta koji služe oblikovanju javnog mnijenja, ali i slike svijeta prema vlastitim predodžbama. Svaki medij bio bi dužan svojoj moć koristiti na temelju društvenih, etičkih i zakonskih pravila koja služe demokraciji te se ne smije koristiti na štetu prava drugih pripadnika društvene zajednice.²⁷⁸ Utjecaj medija odvija se na način promjene predodžbi, stajališta te

²⁷⁵ Usp. Nataša Ružić, Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?, *MediAnali*, 2 (2008.) 4, 103.

²⁷⁶ Naziv dolazi od dvije engleske riječi „hate“ (mržnja) i „clickbait“ (mamac za „klikove“). Ova sintagma zapravo označava protivljenje naslovima novinarskih članaka kojima se želi privući pozornost čitatelja i ostvariti što veću čitanost, a u biti sami naslov ne odgovara sadržaju.

²⁷⁷ Citat Stjepana Malovića preuzet iz: Melita Poler Kovačić, Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?, *Medijska istraživanja*, 7 (2001.) 1-2, 29.

²⁷⁸ Usp. Mirko Galić (ur.), *Leksikon radija i televizije*, Hrvatska radio-televizija, Zagreb, 2016., 333.

ponašanja pojedinaca i skupina uvjetovana uporabom medija. Brojna empirijska i znanstvena istraživanja pokazala su da mediji svojim izvještavanjem u određenoj mjeri utječu na korisnike, osobito u osjetljivim društvenim pitanjima poput zaštite mladeži, suzbijanja nasilja, rata i slično.²⁷⁹ Što se tiče pojma zlouporaba medija, ono se odnosi na nepoštivanje temeljnih odredbi novinarske etike te stavljanje medija u službu političkih i finansijskih vlasti, određenih ideologija i režimskih pokreta. Zlouporaba medija karakteristična je za autoritarne i totalitarne sustave u kojima država kontrolira i koristi medije za manipulaciju nad njihovim korisnicima. Osim korisnika kojima je time oduzeto pravo na slobodno obavještavanje, žrtve zlouporabe medija postaju i sami novinari.²⁸⁰

U svjetlu izazova kojeg je zadalo praćenje migranata i izbjeglica pojavila se nužna potreba za etičkim i neovisnim novinarstvom koje je trebalo odgovorno pristupiti novom medijskom okruženju brzog i količinski ogromnog protoka informacija. U novinarstvu postoje određena pravila i kriteriji koje valja poštovati, a svodi se na procjenjivanje utjecaja događaja na javno mišljenje, upućivanje na ispravno ljudsko djelovanje te poštivanje profesionalnih novinarskih etičkih normi i načela. U tom je kontekstu „Mreža etičkog novinarstva“ (eng. „*Ethical Journalism Network*“) izdala je smjernice za praćenje migrantske krize te objavila tzv. „*Pet točaka za govor mržnje*“ prema kojima se može provjeriti je li neko medijsko izvješće primjereno svim uputama danima od strane Mreže. Prva točka je status govornika, odnosno kako njihova pozicija utječe na njihove motive te treba li ih poslušati ili ignorirati. Druga točka je doseg govora, odnosno koliko daleko doseže medijski govor te postoji li obrazac ponašanja. Treća točka su ciljevi govora, odnosno koje prednosti ima govornik za sebe i svoje interese te postoji li cilj namjernog nanošenja štete drugima. Četvrta točka je sadržaj govora, odnosno je li govor opasan te može li izazvati nasilje prema drugima. Posljednja, peta točka jest socijalna, ekonomska i politička okolina koja okružuje govor, odnosno na koga bi objavljena vijest mogla negativno utjecati te postoji li povijest sukoba ili diskriminacije.²⁸¹

²⁷⁹ *Isto*, 568.

²⁸⁰ Usp. Mirko Galić (ur.), *Leksikon radija i televizije*, 612.

²⁸¹ Usp. *5-Point Test for Hate Speech - English*, u: <https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/infographics/5-point-test-for-hate-speech-english> (20.5.2022.).

Radi razvoja objektivnog i etički prihvatljivog novinarstva Europska novinarska federacija (eng. *European Federation of Journalists*) također se uključila u borbu protiv manipulacije medija objavom „Osam savjeta za medijsko praćenje migrantske krize“²⁸², uključujući one o mitovima o migrantima, stvaranju krivih slika te za korištenje ispravne terminologije. Prvi savjet jest da svaki novinar prikupi što preciznije podatke, budući da se jako malo zna o detaljima, a nedostatak kvalitetnih informacija stvara problem kada se piše o životnim pričama. Zatim se savjetuje da se uvijek izvijesti cijela priča unutar lokalne zajednice te da se „izazovu“ mitovi o migrantima. Potom se savjetuje da se snime video zapisi u kojima će same izbjeglice govoriti o svojoj situaciji kako bi se čuo i njihov glas. Jedan od važnijih savjeta jest korištenje ispravne terminologije, budući da više od polovice pristiglih izbjeglica bježi od progona. Stoga nije riječ o migrantskoj ili izbjegličkoj krizi nego o krizi politike migranata. Umjesto da se govori o europskim i nacionalnim vrijednostima ili pak moralnim vrijednostima, Europska novinarska federacija preporučuje da se govori o univerzalnim vrijednostima koje Europu čini Europom. Također pozivaju da se krivo stvorene slike ispravljaju, upozoravajući kako izbjeglice i migranti nisu mladi i jaki muškarci koji koriste pametne telefone niti članovi turističke obitelji koji putuju s prtljagom. Činjenica jest da su ti ljudi, a pogotovo djeca iscrpljeni, umorni, gladni i potrebna im je pomoć. Nadalje savjetuju korištenje međunarodnih „alata“, odnosno etičkih smjernica te različitih povelja u medijskom izvještavanju o migrantima. Zatim savjetuju novinare da razviju vještine medijske pismenosti kako bi čitatelji mogli bolje i lakše shvatiti sadržaj objavljenih članaka, da se angažiraju na društvenim mrežama te da prihvate činjenicu da ne mogu u potpunosti medijski „pokriti“ niti razumjeti svijet izbjeglica.

2.5. Migracijska politika nakon krize

Europska komisija službeno je proglasila kraj krize u ožujku 2019. godine zbog toga što se Europska unija više nije suočavala s priljevom prevelikog broja imigranata. Međutim, kontinuirano trajanje različitih sukoba i političkih previranja na Bliskom

²⁸² Usp. *8 tips for migration coverage* (28.11.2016.), u: <https://europeanjournalists.org/blog/2016/11/28/8-practical-tips-for-migration-coverage/> (20.5.2022.).

istoku i u Africi posljedično dovodi do toga da izbjeglice još uvijek idu prema Europi, premda u manjem intenzitetu nego li u razdoblju između 2015. i 2019. godine. Unatoč tome, još uvijek postoje strukturalni problemi zbog čega Europska unija nastavlja s pronalaskom novih adekvatnih političkih i ekonomskih rješenja. U međuvremenu su se u Europi i u svijetu pojavile nove okolnosti koje su utjecale, između ostaloga, na odnos prema migrantima i izbjeglicama. Prije svega mislimo na pandemiju virusa COVID-19 koji je praktički diktirao ponašanje čitavog svijeta u intenzivnom razdoblju između ožujka 2020. i ožujka 2022. godine. Odluke koje su se donosile na nacionalnoj i međunarodnoj razini kako bi se spriječilo širenje pandemije posljedično su utjecale na migracijske valove prema Europi i na migracijsku politiku u njoj. Praktički, pred kraj globalne bojazni od pandemije virusa COVID-19 Europa se suočila s novim problemom. U veljači 2022. godine izbio je ratni sukob između Rusije i Ukrajine na ukrajinskom teritoriju što je dovelo do nove izbjegličke krize, ovoga puta unutar same Europe. Upravo su nastavak rješavanja problema migracija, situacija s pandemijom virusa COVID-19 te pitanje ukrajinskih izbjeglica glavna okosnica našeg promišljanja o migracijskoj politici u Europi nakon proglašenja kraja migracijske krize.

2.5.1. Novi migracijski valovi

Premda se od 2019. godine značajno smanjio intenzitet migracija s Bliskog istoka i Afrike prema Europi, Europska unija nastavila je ulagati trud kako bi se osigurala pomoć – bilo materijalna, financijska ili pravna – migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila koji su već bili na prostoru Europe. U tu svrhu izdvojeno je više milijardi eura koji su se distribuirali na različite načine. Primjerice, u srpnju 2019. Europska je unija odobrila pet novih programa povezanih s migracijama u sjevernoj Africi, s ukupnom vrijednošću od 61,5 milijuna eura.²⁸³ Riječ je o programima zaštite i pomoći izbjeglicama i ranjivim migrantima, poboljšanja životnih uvjeta te o programima koji potiču zakonite migracije radne snage. Ti su programi doneseni u okviru Kriznog uzajamnog fonda Europske unije za Afriku, koji je uspostavljen 2015. godine kako bi se pružio napor za uklanjanje temeljnih uzroka prisilnog raseljavanja i

²⁸³ Usp. *Odnosi EU-a i Afrike*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-africa/> (20.5.2022.).

ilegalnih migracija.²⁸⁴ U srpnju 2021. godine Europska je unija odobrila nova sredstva za obnovljeni Fond za azil, migracije i integraciju za razdoblje od 2021. do 2027. godine.²⁸⁵ Novi je fond povećan na 9,88 milijardi eura s ciljem jačanja zajedničke politike azila, integracije migranata i izbjeglica, borbe protiv nezakonitih migracija, kao i za pravednije podjele odgovornosti zemalja domaćina za izbjeglice i tražitelje azila između država članica. Također, Europski je parlament podržao stvaranje novog Fonda za integrirano upravljanje granicama²⁸⁶ u koje je uloženo 6,24 milijarde eura te su zatražena dodatna sredstva koja bi se uložila u obrazovanje migranata i izbjeglica, stvaranje radnih mjesta i slično. Europska je unija također izdvojila 700 000 eura humanitarne pomoći za potporu ranjivim osobama blokiranim na granici s Bjelorusijom i Poljskom. Taj se iznos sastoji od 200 000 eura za Međunarodnu federaciju društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca i još 500 000 eura za financiranje humanitarne pomoći.²⁸⁷

S obzirom na službeni završetak krize, 2019. godina smatrala se ključnom godinom za jačanje europske migracijske politike za naredne godine. Novo vodstvo i sastav Europske unije bila je prilika za otključavanje procesa učvršćivanja migracijske politike i prevladavanja postojećih prijevora i zastoja. Osim toga, uložen je napor za razvijanje migracijske strategije u narednih deset godina na temelju četiri mogućih scenarija. Svrha tih scenarija nije predviđanje budućnosti već otvaranje rasprave i priprema za daljnji razvoj procesa migracija kao i o mogućim akcijama koje bi se mogle poduzeti s obzirom te procese.²⁸⁸ Istodobno, Europa će se suočiti s novim migracijskim izazovima kroz promjenu migracijskih ruta i dinamike, kao i porast migracijskih tokova. Jačanje migracijske politike zahtijevao je suradnju među

²⁸⁴ Usp. *Migracijski tokovi na zapadnosredozemnoj i zapadnoafričkoj ruti*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/western-routes/> (20.5.2022.).

²⁸⁵ Usp. *EU Parliament adopts two funds for asylum and border policies* (7.7.2021.), u: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/press-room/20210701IPR07514/eu-parliament-adopts-two-funds-for-asylum-and-border-policies> (20.5.2022.).

²⁸⁶ Usp. *The Integrated Border Management Fund, The Instrument for Financial Support for Border Management and Visas* (15.7.2021.), u: [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/mff-integrated-border-management-fund-\(ibmf\)-and-related-financial-instruments/report?sid=04-2022](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/mff-integrated-border-management-fund-(ibmf)-and-related-financial-instruments/report?sid=04-2022) (20.5.2022.).

²⁸⁷ Usp. *Odnosi EU-a s Bjelarusom*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eastern-partnership/belarus/> (20. 5.2022.).

²⁸⁸ Alice Szczepanikova i Tine Van Criekeing, *The future of migration in the European union. Future scenarios and tools to stimulate forward-looking discussions*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018.

europskim zemljama, partnerskim zemljama duž migracijskih ruta i u bliskom susjedstvu Europske unije. Međusobna suradnja također je trebala pomoći u obnovi povjerenja između država članica Europske unije i partnerskih država. Međutim, sama suradnja nije dovoljna za stvaranje europskog sustava orijentiranog na budućnost i otpornog na krize koji odgovara svrsi. Kako bi mogle ispuniti taj cilj, Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (eng. *International Centre for Migration Policy Development*, ICMPD) savjetovao je državama članicama Europske unije da potvrde zajedničku viziju, pristup i sustav, istovremeno razvijajući jasnu ideju o tome što točno europska migracijska politika želi postići. U tu svrhu ICMPD predložio je napredak u osam područja, jasno uočavajući problematiku i mogućnosti.²⁸⁹ Prvi prijedlog jest obnoviti zajedničku viziju budućnosti međunarodne zaštite u Europi i šire uključivanjem u političku raspravu o Zajedničkom europskom sustavu azila, odvajanjem kriznog mehanizma od daljnjeg razvoja sustava i ponovnog potvrđivanja uloge Europske unije u pronalaženju globalnih rješenja za globalno pitanje. Ostalih sedam prijedloga su: osigurati granice i zaštititi Schengen jačanjem upravljanja vanjskim granicama, učiniti politike i prakse povratka migranata i izbjeglica učinkovitijima, stvoriti funkcionirajuće i proaktivne politike migracije radne snage, pružiti potporu državama članicama u provedbi integracijskih mjera, integrirati zemlje zapadnog Balkana u europski regionalni migracijski sustav, proširiti programe suradnje s partnerskim zemljama te primijeniti pristup putova cjelokupne migracije koji se temelji na konvergentnim interesima zemalja duž ruta. ICMPD smatra da Europska unija treba napredovati u navedenih osam područja kako bi se suradnja članica Unije na području migracija podigla na višu razinu.

Dana 23. rujna 2020. godine Europska je komisija predstavila novi Pakt o migracijama i azilu²⁹⁰ kojim se htjelo promijeniti i poboljšati postojeće uredbe kako bi se napravio korak dalje prema solidarnosti i zajedničkoj odgovornosti za migrante i izbjeglice. Ovaj pakt zapravo je revizija Dublinskog sporazuma koji određuje koja će država biti odgovorna za obradu zahtjeva za azil, a također se željelo ukinuti obvezne

²⁸⁹ Usp. International Centre for Migration Policy Development, *Breaking gridlocks and moving forward*, Wograndl Druck GmbH, Mattersburg, 2019., 6-8.

²⁹⁰ Usp. European Commission, *Communication from the commission on a New Pact on Migration and Asylum* (23.9.2020.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN> (20.5.2022.).

kvote za premještanje, što se u međuvremenu pokazalo kontroverznim. Novim paktom države članice Europske unije dobile bi pravo odlučivanja hoće li podnositelje zahtjeva za azil prihvatiti ili će migrante u protupravnoj situaciji premjestiti u druge države članice Europske unije. Europska je komisija također predložila da svi koji ilegalno uđu na područje Europske unije prođu obavezni sigurnosni pregled i pregled identiteta, kao i mogućnost zdravstvenog pregleda. Ovaj je prijedlog također naišao na mnoge kritike i nedostatke, poput one da je novi pakt kratkotrajni program, da je velika vjerojatnost da će se države odlučiti za premještanje tražitelja azila a ne na prihvaćanje, da dokument nije odraz konsenzusa među članicama Europske unije i slično.²⁹¹ Svakako, otkako je novi pakt predstavljen u rujnu 2020. godine do danas nije prihvaćen niti odbijen. Štoviše, oko ovog prijedloga još uvijek nema nikakvog pomaka niti je postignut napredak u ključnim pitanjima.

Izbjeglice koje su takoreći obilježile europsku migracijsku krizu bile su sirijske i afganistanske izbjeglice. Građanski rat u Siriji ušao je 2021. godine u svoje drugo desetljeće, ali se još uvijek ne nazire kraj sukoba. Takav rasplet situacije ima dalekosežne posljedice, koje uključuju i kontinuirano raseljavanje naroda unutar države i izvan nje. Osim toga, već deset generacija sirijske djece rođeno je u ratnim okolnostima i teškim uvjetima života. S druge strane, Afganistan je iste godine doživio političku promjenu nakon što su talibani preuzeli vlast, iako mnogi očekuju kako će uspostava nove vlasti prouzročiti novi migracijski val. Pored navedenih država, milijuni ljudi pogođeni su raznim krizama u drugim mjestima. Situacija u Jemenu smatra se trenutno najgorom humanitarnom krizom u svijetu,²⁹² erupcija vulkana Nyiragongo protjerala je nekoliko tisuća ljudi iz Demokratske Republike Kongo²⁹³, ekstremne poplave u Južnom Sudanu uzrokovalo je migraciju nekoliko stotina tisuća ljudi,²⁹⁴ a svega par stotina kilometara zapadno Somalija se bori sa četverogodišnjom

²⁹¹ Usp. Philippe De Bruycker, *The New Pact on Migration and Asylum: What it is not and what it could have been* (15.12.2020.), u: <https://eumigrationlawblog.eu/the-new-pact-on-migration-and-asylum-what-it-is-not-and-what-it-could-have-been/> (20.5.2022.).

²⁹² Usp. Jeremy M. Sharp, *Yemen: Civil War and Regional Intervention* (23.11.2021.), Congressional Research Service, u: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R43960.pdf> (20.5.2022.), 1.

²⁹³ Usp. UNHCR, *External Update on Volcano Nyiragongo #8* (1.2.2022.), u: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/details/90698> (20.5.2022.).

²⁹⁴ Usp. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *South Sudan floods. The cost of inaction* (11.2021.), u: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/south_sudan_20_21_floods_the_cost_of_inaction.pdf (20.5.2022.).

sušom.²⁹⁵ Osim toga postoje krizne situacije u Etiopiji, Mjanmaru, Libanonu i drugdje. Unutar same Europe napetost je porasla u dva navrata. Prvo je Turska 2020. godine namjerno dovela nekoliko tisuća migranta i izbjeglica na grčku granicu zbog sukoba s Europskom unijom oko međusobnog sporazuma o migraciji. Godinu dana kasnije nastala je napetost između Europske unije i Bjelorusije oko pitanja izbjeglica, većinom iračkih i afganistanskih, na granici s Poljskom. Poljska je na to odgovorila bodljikavom žicom duž granice, postavljanjem vojske i pripremom za gradnju zida. Najgore su u tome svemu prošle same izbjeglice koje su ostavljene „u sredini“, boraveći na otvorenom bez adekvatnih uvjeta i zaliha, pogotovo u zimskom razdoblju.²⁹⁶

U međuvremenu su se i migracijske rute promijenile. Sve manje migranata i izbjeglica pristizalo je u Europu duž istočnog Mediterana, dok je porast zabilježen na ruti istočnog Sredozemlja, središnjeg Mediterana, zapadne Afrike, pa čak i preko kanala La Manche.²⁹⁷ Statistički gledano, u 2022. godini do početka rujna zabilježeno je 91 923 pristiglih izbjeglica, od čega čak 86 035 morskim putem u Italiju, Grčku, Španjolsku, Cipar i Maltu. Većinu čine izbjeglice iz Tunisa, Egipta i Bangladeša sa po preko 10 000 dolazaka. Također je zabilježeno 1 072 poginulih i nestalih. Ovi su podaci još uvijek alarmantni i zabrinjavajući, ali s druge strane vidimo i značajan pad u odnosu na prethodne godine.²⁹⁸ Na zapadu su Kanarski otoci postali nova „odskočna daska“, odnosno nova tranzitna zona za migrante i izbjeglice na putu iz Afrike prema Europi. Doduše, Sredozemno je more i dalje korištena migracijska ruta, međutim, na Kanarskim je otocima u posljednje vrijeme priljev migranata i izbjeglica porastao za šest puta.²⁹⁹ Razlog ne leži samo u krizi pandemije virusa COVID-19, već i kao posljedica vanjske politike europskih država. Te su države sklopile razne sporazume s

²⁹⁵ Usp. Olufemi Alexander Fasemore, *The Impact of Drought on Africa* (7.2017.), u: https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_07/pdf/p28-34_GIR.pdf (20.5.2022.), 31.

²⁹⁶ Usp. Witold Klaus (ur.), *Humanitarian crisis at the Polish-Belarusian border*, Grupa Granica, 2021., 1-37.

²⁹⁷ Usp. *Migration statistics update: the impact of COVID-19* (29.1.2021.), u: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_232 (20.5.2022.).

²⁹⁸ Prema statističkim podacima UNCHR-a, 2021. godine bilo je ukupno 123 318 pristiglih izbjeglica te 3 231 poginulih i nestalih. Za godine prije u zagrade stavljamo prvo broj pristiglih izbjeglica, a potom broj poginulih i nestalih: 2020 (95 774/1 881); 2019 (123 663/1 510), 2018 (141 472/2 277); 2017 (185 139/3 139); 2016 (373 652/5 096); 2015 (1 032 408/3 771), 2014. (225 455/3 538). Situation Mediterranean, na: <https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean?page=1&view=grid&Type%255B%255D=3&Search=%2523monthly%2523%7cjournal=Refugees/Migrants> (7.9.2022.).

²⁹⁹ Usp. Julia Black, *Maritime migration to Europe. Focus on the Overseas Route to the Canary Islands*, International organization for migration, Geneva, 2021., 11-16.

tranzitnim zemljama poput Maroka, Nigera i Libije koji funkcioniraju na sljedeći način: afričke države obvezale su se da će zadržati migrante i izbjeglice, a zauzvrat će im europske države uplatiti značajnu svotu novca i povećati svoj utjecaj u gospodarski i ekonomski razvitak tih zemalja. Jedan od primjera jest slučaj između Maroka i Španjolske 2018. i 2019. godine. Kada je značajan broj migranata i izbjeglica stigao nadomak Ceute, španjolske enklave na sjeveru Afrike, Španjolska je uplatila Maroku 30 milijuna eura za suzbijanje nezakonite imigracije u Europu. Europsko je vijeće također nekoliko puta raspravljalo o stanju u vezi s migracijama na različitim rutama. Kako bi se spriječile pogibije i smanjio pritisak na europske granice, Vijeće je pozvalo na suradnju sa državama podrijetla i državama tranzita kao sastavni dio vanjskog djelovanja Europske unije. Suradnja sa okolnim državama obuhvatila bi sve migracijske rute, a djelovanje bi bilo usmjereno na rješavanje temeljnih uzroka migracija, potpori izbjeglicama i raseljenim osobama u regiji, izgradnji kapaciteta za upravljanje migracijama, iskorjenjivanju krijumčarenja i trgovine ljudima, jačanju nadzora državne granice, suradnji u operacijama potrage i spašavanja, rješavanju pitanja zakonitih migracija uz istodobno poštovanje nacionalnih nadležnosti, kao i osiguravanju vraćanja i ponovnog prihvata.³⁰⁰

2.5.2. Migracije u krizi pandemije virusa COVID-19

U relativno brzom roku problem migracija, migranata i izbjeglica u Europi izgubio je fokus kada se početkom 2020. godine pojavila pandemija virusa COVID-19. U početku je među ljudima vladao strah od virusa, budući da je broj oboljelih i umrlih rastao velikom brzinom, a znanje o virusu bila nepoznanica. Kako bi se spriječilo njegovo širenje, europske su države (baš kao i gotovo sve države svijeta) donijele niz mjera, često rigoroznih i kontroverznih, uključujući zatvaranje granica i ograničenjem kretanja ljudi. Krajem 2021. godine provedena je analiza koja ukazuje na to kako su ograničenja i drugi naponi da se zaustavi širenje virusa COVID-19 značajno smanjili broj legalnih i ilegalnih migracija prema Europi. Europska je komisija početkom 2021. godine objavila podatak kako je Europska unija u 2020. godini zabilježila pad zahtjeva za azil od 33% u odnosu na prethodnu godinu. Također

³⁰⁰ Usp. *Zaključci Europskog vijeća o bolesti COVID-19 i migracijama*, 24. lipnja 2021. (24.6.2021.), u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2021/06/24/european-council-conclusions-on-covid-19-and-migration-24-june-2021/> (20.5.2022.).

je zabilježen najniži broj ilegalnih migracija od 2013. godine, ali sa značajnim regionalnim varijacijama. Primjerice, duž istočnog Mediterana zabilježen je pad od čak 74%, uglavnom kao posljedica niskog broja dolazaka migranata i izbjeglica iz Turske u Grčku, gdje će se situacija vjerojatno promijeniti ovisno o različitim čimbenicima uključujući politička i gospodarska kretanja u Turskoj. S druge strane, zabilježen je porast ilegalnih migracija prema Malti, Italiji i Španjolskoj preko Kanarskih otoka.³⁰¹ Već od kolovoza 2021. godine kako su popuštale mjere u raznim europskim državama tako se počeo bilježiti porast migracija prema Europskoj uniji.

Neke od mjera protiv širenja virusa COVID-19 uključivale su nužnost boravka u samoizolaciji zaraženih i onih koji su bili u kontaktu sa zaraženima, zatvaranje pojedinih objekata, ograničavanje boravka u javnim prostorima, bilo otvorenim ili zatvorenim i slično. Takve su mjere mnoge ljude ostavile bez posla te su značajno usporile državnu ekonomiju i gospodarstvo. Visoka stopa nezaposlenosti smanjila je potražnju za stranom radnom snagom jer se na tržištu rada pojavio veliki broj nezaposlenih domaćih radnika. Prilika migrantima bili su privremeni programi migracije radne snage i imigracijski sustavi temeljeni na bodovima. Privremeni su programi dopuštali ulazak ograničenog broja stranih radnika kako bi popunili potražnju za sezonskom radnom snagom s obvezom povratka u domovinu nakon završetka. Primjerice početkom travnja 2021. godine u Njemačku su pristizali sezonski radnici iz istočnoeuropskih zemalja kao što su Rumunjska, Bugarska, Ukrajina i Mađarska. S druge strane, vlada nije mogla brzo niti jednostavno osposobiti sve radnike potrebne za najkvalificiranije poslove. Stoga su se sve više oslanjali na imigracijske sustave temeljene na bodovima po uzoru na one u Kanadi, Australiji i Novom Zelandu. Riječ je o sustavima u kojem je kvalificiranost stranca za ulazak u zemlju određena time je li on sposoban ostvariti više od minimalnog broja bodova u sustavu bodovanja koji uključuje različite čimbenike: obrazovanje, bogatstvo, poznavanje jezika, ponuda posla i slično. Možemo reći kako su ovi sustavi temeljeni na zaslugama, odnosno da svaki migrant mora zadovoljiti određene kriterije za ulazak

³⁰¹ Usp. *Migration statistics update: the impact of COVID-19* (29.1.2021.), u: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_232 (20.5.2022.).

u neku državu. Ovakav sustav uvela je Velika Britanija kako bi smanjila ukupni broj imigranata te kako bi privukla najpametnije i najbolje ljude iz cijelog svijeta.³⁰²

Mjere protiv širenja virusa COVID-19 dovele su i do velikih problema glede prava migranata i izbjeglica. Primjerice, mnogi uredi i konzulati za azil bili su zatvoreni, tražitelji azila nisu mogli podnijeti zahtjeve, bila su ograničena kretanja i slično. Stopa incidencije zaraze virusom COVID-19, a time i stopa smrtnih slučajeva, bila je značajna među niskokvalificiranim migrantima i onih u neregularnoj situaciji, budući da su njihovi životni i radni uvjeti uglavnom loši. Rizik je također bio posebno visok za one koji su bili zatočeni u imigracijskim centrima ili zatvoreni u prenapučenim kampovima. Migranti i izbjeglice u neregularnoj situaciji također su imali ograničen pristup zdravstvenoj skrbi, uključujući cijepljenje protiv COVID-19. Zanemarivanje njihovih ljudskih prava bilo je kontraproduktivno iz tri razloga. Prvo, uskraćivala se zaštita migrantima i izbjeglicama čime se povećavao rizik od zaraze unutar cijele populacije. Drugo, mjere zatvaranja granica potaknule su ilegalne migracije bez ikakve zdravstvene kontrole i praćenja. Treće je možda najvažnije, a tiče se toga što je dobar postotak migranata radio u sektorima koji se smatrao ključnim za rješavanje pandemije: zdravstvo, poljoprivreda, usluge dostave, prijevoz, čišćenje i drugi. U tom kontekstu, jedno od važnih stvari bilo je izbjeći stvaranje migracijske krize unutar zdravstvene krize.³⁰³ Zanimljivo je uočiti kako je u vrijeme pandemije virusa COVID-19 zabilježen porast rasizma, stigme i diskriminacije. Statistički podaci pokazuju kako su radnici migranti bili izloženi neposrednim i dugotrajnim štetama za svoje fizičko i mentalno zdravlje, uz nesigurnost prihoda i prijetnje za život i ljudska prava. Ksenofobija prema stranim državljanima opstala je na individualnoj, društvenoj i sustavnoj razini, očitujući se kroz fizičko i verbalno zlostavljanje, društvenu isključenost, uskraćivanje dobara i usluga, diskriminatorna ograničenja i politike karantene, uključujući političku retoriku protiv migranta i diskurse društvenih medija.³⁰⁴ Primjerice, u jednom od izbjegličkih kampova u Bosni i Hercegovini

³⁰² Usp. Alan Gamlen, *Migration and mobility after the 2020 pandemic: The end of an age?*, International Organization for Migration, Geneva, 2020., 5.

³⁰³ Usp. Vincent Chetail, *COVID-19 and human rights of migrants: More protection for the benefit of all*, International Organization for Migration, Geneva, 2020., 2.

³⁰⁴ Usp. Jenna Hennebry i Hari KC, *Quarantined! Xenophobia and migrant workers during the COVID-19 pandemic*, International Organization for Migration, Geneva. 2020., 1-2.

migranti i izbjeglice bili su potpuno izolirani od ostalih, a odluka se opravdavala kao hitna mjera za sprječavanje širenja virusa COVID-19. Istim argumentom mađarski premijer Viktor Orban zabranio je ulazak i prolaz svim migrantima i izbjeglicama kroz Mađarsku.³⁰⁵

U detaljno i opsežno provedenom istraživanju hrvatskih migracijskih i pravnih stručnjaka o stanju migranata i izbjeglica u Hrvatskoj u vrijeme pandemije virusa COVID-19 uočeno je kako su se na hrvatskim granicama događala potiskivanja i kršenja ljudskih prava izbjeglica i tražitelja azila.³⁰⁶ Jedno od rezultata istraživanja je kako je humanitarna kriza u vezi s izbjeglicama i tražiteljima azila ostala gotovo nezapažena od strane stanovništva u Hrvatskoj, bez obzira na negodovanje agencija Ujedinjenih naroda i različitih nevladinih organizacija. Možemo uzeti u obzir kako je Hrvatska imala dovoljno „svojih“ problema: osim pandemije suočila se s dva razorna potresa – prvo u Zagrebu u ožujku, a potom u Petrinji i Zagrebu u prosincu 2020. godine – koja su bitno svratila pozornost sa problema na granicama. Međutim, integracijske politike svakako su se pokazale kao nedostatne i nepotpune, poput osiguravanja učenja hrvatskog jezika, pristupa tržištu rada i zdravstvenih usluga. Neke od tih aktivnosti provodile su volonterske udruge i pojedinci ističući kako država ne vodi dovoljno brige o izbjeglicama i migrantima na svom teritoriju te su često prepušteni sami sebi. To znači da hrvatska politika ima značajan prostor za poboljšanje sadržaja svojih javnih politika, ali i tretmana ljudi kojima je potrebna zaštita i pomoć. S druge strane, rezultati istraživanja unutar projekta „StudentWatch“ o utjecaju širenja bolesti COVID-19 na migracijsku politiku pokazali su kako su izbjeglice i azilanti u Hrvatskoj u vrijeme pandemije imali pristup zdravstvenim uslugama na ne diskriminirajući način. Što se tiče postupaka predviđenih za migrante za koje se sumnja da su zaraženi bolešću COVID19 u Hrvatskoj, sve osobe koje stižu u centre,

³⁰⁵ Usp. Snježana Gregurević, Josip Kumpes i dr., Pandemija i migracije (5.2020.), u: https://www.researchgate.net/publication/341702241_PANDEMIJA_I_MIGRACIJE (20.5.2022.), 17.

³⁰⁶ Usp. Sunčana Roksandić, Krešimir Mamić i Robert Mikac, Migration in the Time of COVID-19—Policy Responses and Practices in Croatia Concerning the Western Balkan Routes and Readiness for the Post-COVID-19 Society in Which the Right to Health Care for the Most Vulnerable Is Guaranteed, *Frontiers in Human Dynamics*, 13 (2021.), 1-13.

prema preporuci liječnika opće prakse, smještale su se u samoizolaciju te su ostale pod medicinskim nadzorom.³⁰⁷

2.5.3. „Kopernikanski obrat“ u ukrajinskoj izbjegličkoj krizi³⁰⁸

Dok se Europska unija posljednjih nekoliko godina suočavala s priljevom migranata i izbjeglica pristiglih izvan Unije, unutar nje same migracije su se odvijale relativno mirno i neprimjetno. Migracije među državama članicama Unije uglavnom su uključivale radnike, turiste i studente. S obzirom na brojne kulturološke sličnosti između europskih naroda nitko nije propitivao sigurnosne aspekte niti je za to bilo potrebe. Ako se i dogodilo da je pridošlica počinila zločin u državi primitka, uglavnom se radilo o izoliranom slučaju. Stanje mira u Europi među Europljanima narušeno je 2014. godine kada je Rusija izazvala ratni sukob u Ukrajini. Te je godine Rusija anektirala poluotok Krim, a potom su separatisti pod podrškom Rusije okupirali dijelove istočnih ukrajinskih regija Donjecka i Luganska koje graniče s Rusijom. Do listopada 2015. godine otprilike 2 000 000 Ukrajinaca napustilo je ratom obuhvaćene krajeve kroz dva izbjeglička vala. Tri četvrtine raseljenih Ukrajinaca odlučilo je naseliti se u dijelovima Ukrajine u kojima je relativno vladao mir, uglavnom u obližnjim ukrajinskim gradovima i regijama, dok su drugi migrirali u inozemstvo. Većina je zatražila azil u Rusiji (427 000), dok je otprilike desetak tisuća Ukrajinaca zatražilo azil u Izraelu, Italiji i Njemačkoj.³⁰⁹ Višegodišnje političke napetosti između Ukrajine i Rusije eskalirale su u veljači 2022. godine kada je Rusija odlučila vojnom silom ući na ukrajinski teritorij. Premda je ruski predsjednik Vladimir Putin nazvao to „specijalnom vojnom operacijom“, promatračima sa strane bilo je jasno kako se radi o invaziji na teritorij druge suverene države. Budući da ratno stanje uvijek pokreće val izbjeglica, ni Ukrajina nije bila izuzeta iz tog pravila. Već u prvom danu sukoba društvenim su mrežama kružile slike prometnih gužvi vozila koje su išle prema granici

³⁰⁷ Usp. *Utjecaj širenja bolesti COVID-19 na migracijsku politiku* (7.2020.), u: <https://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2020/07/UTJECAJ-%C5%A0IRENJA-BOLESTI-COVID-19-NA-MIGRACIJSKU-POLITIKU-izvje%C5%A1taj-o-pra%C4%87enju.pdf> (20.5.2022.).

³⁰⁸ Ukrajinska je izbjeglička kriza započela je 24. veljače 2022. s prvim danom invazije Rusije u Ukrajinu. Ovo poglavlje pisano je u razdoblju između svibnja i kolovoza 2022. godine, što je prekratak vremenski interval za nastanak i objavu znanstvenih članaka na ovu temu. Sve navedene podatke u ovom potpoglavlju stoga crpimo iz službenih i neslužbenih podataka Europskog vijeća i UNCHR-a.

³⁰⁹ Usp. Nataliya Roman, Anna Young, Stephynie C. Perkins, *Displaced and Invisible: Ukrainian Refugee Crisis Coverage in the US, UK, Ukrainian, and Russian Newspapers*, *Negotiation and Conflict Management Research*, 14 (2021.) 3, 153.

s državama Europske unije. Procjenjuje se da je u prva dva dana izbjeglo više od 50 000 ljudi, dok je samo dva tjedna nakon početka ruske invazije ta brojka narasla na 2 000 000 izbjeglica. Do kraja lipnja 2022. godine zabilježeno je preko 6 000 000 ukrajinskih izbjeglica diljem Europe, od kojih se gotovo polovica nalazi u spomenutoj Poljskoj.

Situacija s ukrajinskim izbjeglicama potaknula je čelnike država članica Europske unije na promptni odgovor. Države poput Poljske i Francuske izjavile su kako su spremne primiti ukrajinske izbjeglice i pružiti im potrebitu pomoć. U tu je svrhu Poljska, koja je zbog geografske blizine i otvorene politike privukla najveći broj ukrajinskih izbjeglica, zakonski odredila financijsku pomoć izbjeglicama te je ukinula COVID-19 ograničenja za državljane izvan Europske unije kako bi im se olakšao prelazak poljsko-ukrajinske granice. Te su odluke bile u skladu sa stavom Europske unije o žurnoj pomoći ukrajinskim izbjeglicama. Primjerice, Europska je unija 4. ožujka 2022. godine donijela program privremene zaštite za ukrajinske izbjeglice kako bi se ublažio pritisak na nacionalne sustave azila te kako bi se omogućilo raseljenim osobama da uživaju usklađena prava diljem Europske unije. Privremena zaštita zapravo je mehanizam za hitne slučajeve koji se može primijeniti u slučajevima masovnog priljeva raseljenih osoba i čiji je cilj pružiti neposrednu i kolektivnu zaštitu raseljenim osobama koje se ne mogu vratiti u svoju zemlju podrijetla. Ta prava uključuju boravište, pristup tržištu rada i stanovanju, medicinsku pomoć te pristup obrazovanju za djecu.³¹⁰ U tu je svrhu Europsko vijeće izglasalo izmjene u zakonu koje državama članicama omogućavaju preusmjeravanje sredstava iz fondova kohezijske politike i Fonda europske pomoći za najpotrebitije.³¹¹ U pomoć ukrajinskim izbjeglicama uskočio je UNHCR kao jedna od krovnih svjetskih organizacija za pomoć izbjeglicama. Prema službenim podacima iz 11. svibnja 2022. godine, materijalnu pomoć UNHCR-a primilo je 402 905 osoba, uključujući pomoć u hrani, medicinsku pomoć te pomoć u osnovnim artiklima i odjeći. Posebno su se založili za pomoć ljudima u najteže pogođenim područjima, poput Mariupolja i Harkova. Tim je

³¹⁰ Usp. *Kronologija – migracijska politika EU-a*, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/migration-timeline/> (20.5.2022.).

³¹¹ Usp. *Ukrajina: 17 milijardi eura sredstava EU-a za pomoć izbjeglicama* (4.4.2022.), u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2022/04/04/ukraine-council-unlocks-17-billion-of-eu-funds-to-help-refugees/> (20.5.2022.).

gradovima isporučena pomoć u obliku higijene, deka, madraca, solarnih svjetiljki, ceradi, kuhinjskih setova i slično. Osim toga, UNHCR je podržao 154 prihvatna i kolektivna centra koje vode državne vlade kako bi povećao kapacitet za smještaj izbjeglica za skoro 40 000 dodatnih mjesta za spavanje.³¹²

Brze izmjene zakona Europske unije i njezinih članica možemo prvenstveno doživjeti kao jasan znak solidarnosti s ukrajinskim izbjeglicama, kao i znak solidarnosti i potpore onim državama članicama koje ih primaju, a posebice onima koje graniče s Ukrajinom. Međutim, pitanje koje se vrlo brzo potaknulo u javnom diskursu jest zašto su pojedine članice Europske unije, poput Mađarske, Slovačke i Poljske, postupile drugačije nego li su se predstavljale u vrijeme trajanja europske migracijske krize?³¹³ Te su države otvoreno zagovarale politiku zatvorenih granica za sve izbjeglice, bilo da je riječ o ukrajinskim izbjeglicama od početka sukoba na Krimu 2014. godine ili je riječ o izbjeglicama s Bliskog istoka i Afrike u vrijeme europske migracijske krize. Strogi stav tih država nerijetko je rezultirao nasilnim mjerama te gradnjom žičanih ograda na granici kako bi se migrante i izbjeglice zadržale „s druge strane“ granice. Primjerice, u ljeto 2021. godine u medijima se naširoko raspravljalo o odluci poljske vlade da se odbije zahtjev za azil za 32 Afganistanaca, koji su potom u nehumanim uvjetima ostavljeni na granici između Poljske i Bjelorusije. Poljske su vlasti također zanemarile nalog europskog suda za ljudska prava da im se osiguraju osnovne potreštine: vodu, hranu, odjeću, medicinsku skrb i smještaj.³¹⁴ U tijeku europske migracijske krize mnoge su države, osim Njemačke, tvrdile da Europa ne može primiti milijun izbjeglica u roku od nekoliko mjeseci. Sada se ta tvrdnja pokazala netočnom. Statistički gledano, u razdoblju od četiri godine (2015-2019.) u europske je države pristiglo manje izbjeglica nego što su u tri mjeseca ukrajinske izbjeglice

³¹² Usp. *Ukraine Situation Flash Update #12* (13.5.2022.), u: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-12-11-may-2022> (20.5.2022.).

³¹³ Prema podacima iz 20.5.2022., Poljska bilježi 3 463 320, Mađarska 633 219, a Slovačka 435 660 ukrajinskih izbjeglica. Podaci su prikupljeni iz različitih izvora, uglavnom podataka koje daju vlasti sa službenih graničnih prijelaza. Iako su uloženi svi naponi da se osigura provjera svih statističkih podataka, neke brojke o migracijama predstavljaju samo procjenu stanja u stvarnosti. Razlog tomu leži u odredbi o schengenskom prostoru prema kojoj postoji pravo na slobodno kretanje unutar njega s vrlo malo graničnih kontrola. Osim toga, u ovim podacima nisu ubrojani oni iz graničnih država koji su napustili Ukrajinu kako bi se vratili kući. Usp. *Ukraine refugee situation*, u: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (20.5.2022.).

³¹⁴ Usp. *Poland: 17 Afghans at the border violently pushed back to Belarus* (20.10.2021.), u: <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/poland-17-afghans-violently-pushed-back-belarus-authorities-border> (20.5.2022.).

naselile europske zemlje.³¹⁵ I dok se već u prvom valu sirijskih izbjeglica 2015. godine počelo govoriti o migracijskoj krizi, danas se taj izraz ne spominje u aktualnim i brojčano većim izbjegličkim valom iz Ukrajine. To postavlja nekoliko ključnih pitanja poput što krizu čini krizom i može li se drugačiji postupak prema ukrajinskim izbjeglicama shvatiti kao oblik rasizma i diskriminacije prema izbjeglicama iz Sirije, Afganistana i drugih ne-europskih država? Promjenom političkog stava s potrebama ukrajinskih izbjeglica stječe se dojam da se poštivanje zakona i propisa Europske unije o migracijama razlikuje ovisno o etničkom podrijetlu onih izbjeglica kojima je potrebna zaštita.³¹⁶ U tom kontekstu možemo govoriti o diskriminaciji i vrsti rasizma. Premda među ukrajinskim i, primjerice, sirijskim izbjeglicama možemo vidjeti jednako obrazovane i vješte ljude, Europljani ih ne doživljavaju jednako. Razlog tomu leži u činjenici da unutar Europe (i zapada općenito) vlada stereotipno mišljenje kako su svi ljudi s Bliskog istoka potencijalni teroristi i nasilnici. Trenutna situacija sa ukrajinskim izbjeglicama također nam ukazuje kako teorijsko poimanje ideje solidarnosti teško provedivo u praksi. Solidarnost je u teoriji univerzalna ljudska vrijednost, dok je u praksi često lokalizirana i bitno povezana s kulturnim karakteristikama. Svrha navedenoga nije u kritici odluka europskih država da pomognu ukrajinskim izbjeglicama – što apsolutno treba podržati – već u pozivu na nadilaženje etničkih, religijskih, političkih i bilo kojih drugih različitosti kako bi se u središte stavio čovjek kao takav, čovjek u potrebi.³¹⁷ Drugim riječima, ako se iskazuje solidarnost prema jednima, treba se iskazati solidarnost i prema drugima u potrebi.

Politički preokret kod država koje su do početka 2022. godine ustrajale u politici zatvorenih granica mogao bi se objasniti na nekoliko načina. Prvo, Rusija je proširila ratni sukob s jedne regije na čitavu Ukrajinu. Ukrajinci stoga ne mogu više biti interno raseljeni jer je cijela država pod napadom. U kontekstu ukrajinskih izbjeglica stoga

³¹⁵ Između 2015. i 2019. godine Europa je primila otprilike 5 500 000 izbjeglica, od čega je najviše u Turskoj i Njemačkoj. S druge strane, od veljače do svibnja 2022. godine zabilježeno je više od 6 600 000 ukrajinskih izbjeglica. Usp. *Refugee Data Finder*, u: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (20.5.2022.), *Ukraine refugee situation*, u: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (20.05.2022.).

³¹⁶ Usp. *Q&A: Understanding Europe's response to Ukrainian refugee crisis* (10.3.2022.), u: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/10/qa-why-europe-welcomed-ukrainian-refugees-but-not-syrians> (20.05.2022.).

³¹⁷ Etičku dimenziju migracijske krize u Europi i u svijetu posebno je obradila filozofkinja Serena Parekh. Vidi: Serena Parekh, *No Refugee: Ethics and the Global Refugee Crisis*, Oxford University Press, 2020.

postoji veća potreba za međunarodnim migracijama nego li 2014. godine. Razlike u stavovima prema izbjeglicama iz Ukrajine i onih s Bliskog istoka i Afrike mogli bismo razumjeti u kontekstu islamofobije i straha od terorizma. Naime, činjenica je da su se mnogi Europljani bojali migranata i izbjeglica iz Sirije, Afganistana, Libije i slično te da su u njima vidjeli terorističku prijetnju. Za ukrajinske izbjeglice toga straha nema. Osim toga, postoji velika kulturološka različitost između ukrajinskih i ne-europskih izbjeglica, odnosno veća kulturološka sličnost Europljana sa ukrajinskim izbjeglicama nego li sa ne-europskim izbjeglicama. Dakle, radi se o susjednim narodima, a neke od njih imaju i sličnu povijest. Primjerice, Poljska i Ukrajina donedavno su bili pod komunističkom vlasti. Sljedeći možebitni razlog za razumijevanje otvorenog stava prema ukrajinskim izbjeglicama jest želja Ukrajine da se politički i gospodarski okrene prema Zapadu. Jedna od povlastica za Ukrajinke jest da oni, za razliku od ne-europskih državljana, na temelju biometrijske putovnice imaju zakonsko pravo boraviti 90 dana na području Europske unije. Na temelju toga mogu odabrati državu unutar Europske unije u kojoj žele uživati prava vezana uz privremenu zaštitu. Oni koji imaju pravo na privremenu zaštitu, ali nemaju putnu ispravu, nadležna tijela na granici države Europske unije prvog ulaska omogućit će im nastavak putovanja ako je to potrebno.³¹⁸ S obzirom na to da se ne nazire kraj ruske invazije u Ukrajini, možemo pretpostaviti da će se period od 90 dana proširiti ili će Ukrajinci zatražiti izbjeglički status ili azil u zemlji primitka.

Dok traje sukob u Ukrajini, ostaje nam vidjeti kakve će sve daljnje posljedice taj rat ostaviti na ostatak Europe. Kao prvo, za Europsku uniju sigurno će biti veliki izazov pružiti materijalnu i financijsku pomoć za nekoliko milijuna ukrajinskih izbjeglica, čiji broj raste za vrijeme trajanja sukoba. Kao drugo, sankcije koje su Europska unija i druge države svijeta nametnule Rusiji s ciljem stvaranja ekonomskog pritiska već sada ostavlja traga na ekonomiju onih država koje su uvele te sankcije, pogotovo kad se uzme u obzir da je i Rusija uzvratila svojim sankcijama. Diljem Europe (i svijeta) rastu cijene hrane, nekretnina, goriva i drugih stvari neophodnih za život. U skorijem roku to bi moglo potaknuti na migracije radnika iz siromašnih država u bogatije europske

³¹⁸ Usp. *Information for people fleeing the war in Ukraine*, u: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine_en#:~:text=After%20crossing%20the%20EU%20border,the%20territory%20for%2090%20days (20.05.2022.).

države. Kao treće, ostaje dojam kako su konzervativnije europske države doživjele „kopernikanski obrat“³¹⁹ u vlastitoj migracijskoj politici. Ipak, čini nam se veoma diskutabilnim reći da ta promjena znači promjenu paradigme i trajno okretanje prema politici otvoreni(ji)h granica.

³¹⁹ Izraz u najširem smislu riječi označava preokret u čovjekovu razumijevanju svijeta. U kontekstu migracija, ovaj izraz koristimo kako bi izrazili korjenitu promjenu migracijske politike pojedinih europskih država.

3. CRKVENO UČENJE O MIGRACIJAMA

Katolička Crkva neprestano prati društveno-politička zbivanja. U njima nije pasivna, već na sebi svojstven način aktivno sudjeluje u oblikovanju društva, pritom poštujući autonomiju svjetovnih institucija. Papa Pio XII. u jednom je svom govoru istaknuo kako se politički svijet, obavijen demokracijom, mora vratiti kršćanskim principima.³²⁰ Međutim, to ne znači da države ili politički modeli moraju biti vjerski, nego da u njima budu prisutne evanđeoske vrijednosti. Crkvena angažiranost u društvu danas ide preko dvaju „krila“: preko apostolata laika kroz društveno-političke aktivnosti i crkvenog Učiteljstva u konkretnim teološko-moralnim smjernicama iznesenim u okvirima socijalnog nauka Crkve. Prisutnost Crkve u razdoblju Europske migracijske krize bila je pomirbena referenca dviju suprotstavljenih tabora, između otvorenosti i straha Europe.

Crkva u današnjim migracijama vidi znak vremena, ali to ne znači da je u prošlosti tema migracija bila zanemarena i isključena iz njezina nauka. Danas poznajemo više crkvenih dokumenata koji su posvećeni migrantima i izbjeglicama, odnosno strancima, ili općenito o fenomenu migracija, dok je još veći broj onih crkvenih dokumenata koji su posvećeni drugim temama, ali je pitanje migracija, migranata, izbjeglica i stranaca direktno ili indirektno uključeno u sadržaju. Uglavnom se radi o dokumentima nastalih posljednjih stotinjak godina, bilo da se radi o dokumentima poticajne ili odredbene naravi, prigodni ili duhovno-pobudni dokumenti, bilo da se o migracijama govori s obzirom na jedan narod ili o cjelovitom razmatranju problema i slično. Treba naglasiti kako fenomen migracija nije u svakom od tih dokumenata imao isto značenje. Razlog tome je podložnost razvoja samog pojma migracija prema obliku u kojem se povijesno pojavljivao i prema stajalištu s kojeg ga je Crkva promatrala.³²¹

³²⁰ Usp. *Discorso di sua santità Pio XII 'Negli ultimi sei anni* (24.12.1945.), u: https://www.vatican.va/content/pius_xii/it/speeches/1945/documents/hf_p-xii_spe_19451224_negli-ultimi.html (20.5.2022.).

³²¹ Usp. Antun Škvorčević, Crkveno učiteljstvo o migracijama, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.) 3-4, 317-318. U ovom članku nalazimo prikaz govora crkvenog učiteljstva o migracijama na hrvatskom jeziku. U njemu autor sažima najvažnije dijelove nekoliko papinskih i koncilskih dokumenata te dokumente pojedinih tijela Svete Stolice koji su zaduženi za pitanje migracija.

U narednom ćemo poglavlju prikazati stavove Crkve o migracijama, migrantima i izbjeglicama, odnosno općenito o strancima, te na koji je način sudjelovala – i još sudjeluje – u migracijskim zbivanjima u Europi. Osim toga, ovim poglavljem želimo pokazati kako Crkva nikada nije propuštala progovarati o kršćanskoj dužnosti brige za strance, odnosno za sve pridošlice.

3.1. Stranci i migracije u Bibliji

Kada govori o bilo kojoj temi, a posebno o istinama vjere, Katolička Crkva svoje uporište nalazi u Svetom pismu, Bibliji. Neprolazna vrijednost Biblije jest u tome što ona sadržava Božju objavu namijenjenu svim ljudima u svakom vremenu: „Živa je, uistinu, Riječ Božja i djelotvorna“ (Heb 4,12). U dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi „*Dei Verbum*“ Crkva potvrđuje svoju vjeru da biblijski tekstovi, koji su nadahnuti Duhom Svetim, čvrsto, vjerno i bez zablude naučavaju istinu za koju je Bog htio da radi našega spasenja bude zapisana.³²² Zbog toga svaka teologija mora imati svoje uporište u biblijskim tekstovima, budući da je ona – zajedno sa Svetom predajom – trajan temelj i nepresušan izvor istine skrivene u otajstvu Isusa Krista.³²³ Kao takva, Biblija je „poput zrcala u kojem Crkva putujući zemljom promatra Boga od kojega sve prima, dok ne bude dovedena da ga licem u lice gleda kakav jest“.³²⁴ Stoga, ako želimo govoriti o crkvenom nauku o migracijama, migrantima i izbjeglicama tada je i nama potrebno vratiti se na te iste izvore.

Ljudi biblijskog vremena nisu poznavali pravnu razliku između migranata, izbjeglica, prognanika i azilanata. Iz toga razloga u biblijskim tekstovima nećemo pronaći te termine, osim što se u pojedinim starozavjetnim ulomcima spominju prognanici. Primjerice, psalam 137 zove se „Prognanikova pjesma“ jer govori o iskustvu progonstva židovske zajednice u Babilonu, Nehemija govori o prognanima koje će Bog vratiti u obećanu zemlju ako se obrate (usp. Neh 1,9), Druga knjiga o kraljevima opisuje progonstvo svih Jeruzalemaca u Babilon (2 Kr 24,10-17) i slično.

³²² Usp. Drugi vatikanski koncil, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, *Dei Verbum*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. (u nastavku: *DV*), br. 11.

³²³ *DV*, br. 24.

³²⁴ *DV*, br. 7.

Međutim, u Drugoj knjizi o Samuelu uočavamo kako su prognanici zapravo bili definirani pojmom stranca: „Kralj upita Itaja Gićanina: 'Zašto i ti ideš s nama? Vрати se i ostani kod kralja! Ti si stranac, prognan iz svoje zemlje.'“ (2 Sam 15,19). Možemo zaključiti kako su ljudi biblijskog vremena razliku među ljudima pravili samo po pitanju je li netko bio pripadnik istog naroda, plemena, zajednice ili je bio pridošlica. Svi oni koji su dolazili „sa strane“, iz drugih krajeva, bili su promatrani kao stranci bez obzira na razlog njihova odlaska, odnosno dolaska. Dakle, biblijski govor o onima koje danas nazivamo migrantima, izbjeglicama, prognanicima i azilantima uobličen je kroz govor o strancima.

Pitanje stranaca i brige o njima učestala je tema biblijskih tekstova. Kako bi mogli razumjeti odnos ljudi iz biblijskog vremena prema strancima na samom nam je početku važno navesti pomnu raščlambu pojmova i njihovo značenje koje donosi bibličar Taras Barščevski.³²⁵ On navodi kako u Starome zavjetu možemo pronaći tri hebrejska pojma kojima Izraelci izražavaju svoje iskustvo tuđinca. U tim pojmovima možemo uočiti dinamiku razvoja shvaćanja samoga sebe, ali i drugoga. Prvi pojam je „zār“, koji označuje tuđinca koji živi izvan granica Izraela, a koji je potpuno nepoznat i stran izraelskom narodu. Pojam „zār“ dolazi od glagola „zwr“, što znači „udaljiti se“, „zastraniti“. Dakle, taj pojam ne označava tek obične pripadnike drugih religija i naroda, nego je on mnogo više: on je neprijatelj koji ugrožava život i identitet Božjeg naroda. Drugi pojam je „nekār“, od čega je izveden pridjev „nokrī“. Barščevski napominje kako ovaj termin općenito označuje sve ono što nekome ne pripada, ali se odnosi i na sve one koji nisu pripadnici izraelskog naroda. Usporedno sa pojmom „zār“, „nekār“ je manje neprijateljski raspoložen, ali i dalje naznačuje opasnost za identitet i integritet izraelskog naroda. Najveća pak razlika između ta dva pojma vidljiva je u odnosu prema hramu i svetištu. Naime, prema Mojsijevu zakonu svjetovnjacima (heb. „zār“) je bilo zabranjeno blagovati od prinosa (usp. Lev 22,10) i svatko tko bi se približio Prebivalištu bio je pogubljen (usp. Br 1,51; 3,10.38; 17,5). S druge strane, oni koji su se označavali pojmom „nokrī“ smjeli su biti pozvani u hram. Kralj Salomon u svojoj je molitvi molio za „nokrī“ (usp. 1 Kr 8,41-43; 2 Ljet 6,32-33). Taj je tuđinac dobrodošao ako dolazi jer je čuo za Boga i želi ga upoznati. Treći

³²⁵ Usp. Taras Barščevski, *Stranac u kući: blagoslov ili prijetnja?*, Ivan Koprek (ur.), *Migracije, ekonomija i poslovna etika*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2020., 23-36.

pojam je „gēr“ i dolazi od glagola „gwr“, što znači „boraviti kao stranac“, „boraviti kao gost“. Dakle, upotrjebljava se za stranca koji ima stalni boravak u Izraelu te kao takav ima određena prava koja mu propisuje židovski zakon. Knjiga Ponovljenog zakona koristi isti pojam za levita, budući da leviti nisu imali svoju zemlju (usp. Pnz 18,6). Barščevski ističe kako „gēr“ iz društvene perspektive zauzima poziciju između domorodca i tuđinca, dok je s religijske i pravne točke gledišta izjednačen s Izraelcima (usp. Lev 19,34 stranac – „ger“; sunarodnjak – „ezroh“). Ovaj pozitivan stav prema strancu „gēr“ proizlazi iz Božje zapovjedi da ljubimo pridošlicu (usp. Pnz 10,19). Na taj način svaki je Židov mogao nasljedovati Boga koji i sam ljubi slabe i nemoćne.³²⁶

3.1.1. Starozavjetno shvaćanje brige o strancu

Na prvim stranicama Staroga zavjeta čitamo o kazni koju je Bog izrekao Kajinu: „Obradivati ćeš zemlju, ali ti više neće davati svoga roda. Vječni ćeš skitalica na zemlji biti!“ A Kajin reče Jahvi: „Kazna je moja odviše teška da se nosi. Evo me tjeraš danas s plodnoga tla; moram se skrivati od tvoga lica i biti vječni lutalac na zemlji – tko me god nađe, može me ubiti.“ A Jahve mu reče: „Ne! Nego tko ubije Kajina, sedmerostruka osveta na njemu će se izvršiti!“ I Jahve stavi znak na Kajina, da ga tko, našavši ga, ne ubije. Kajin ode ispred lica Jahvina u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani“ (Post 4,12-15). Prvo možemo zamijetiti kako se lutalaštvo prikazuje kao Božja kazna. Biti na svojoj zemlji odraz je blagoslova, mira, sreće i blagostanja, dok je biti protjeran sa svog područja, iz svog mjesta i domovine nepoželjna sudbina svakog čovjeka. Kajin se pobunio iz straha da će živjeti kao lutalac njegov život biti u opasnosti. Čini se kako tekst ne aludira da Kajinov strah proizlazi iz mogućnosti osvete zbog činjenice da je on ubio svog brata, budući da nitko drugi ne zna za njegov grijeh. Radije bismo mogli zaključiti kako sveti pisac otkriva općenito neprijateljski stav ljudi onoga vremena prema strancima. Bog se u toj situaciji pokazuje kao onaj koji staje u Kajinovu zaštitu bez obzira na njegov počinjeni grijeh. On obećava Kajinu da će se stav ljudi prema strancima promijeniti i za početak stavlja znak zaštite na Kajina da ga nitko ne ubije. Kajin se potom nastanio u zemlju istočno od Edena i tamo osnovao svoju obitelj. Imajući na umu da su njegovi roditelji Adam i

³²⁶ Usp. *Isto*, 32-36.

Eva također bili protjerani iz svoga mjesta, možemo uvidjeti kako je sami početak ljudskog roda bitno uvjetovan migracijama, ali i Božjom brigom za protjerane.

Povijest židovskog naroda u jednu je ruku povijest Božje pedagogije o skrbi prema strancima, odnosno prema pojedincima i narodima koji su migrirali. Ono započinje pozivom Abrahama na emigraciju u njemu nepoznate krajeve (usp. Post 12,1-9).³²⁷ Praotac židovskog naroda migrirao je iz plodne mezopotamske doline na područje Kanaana, a potom se zbog gladi uputio u Egipat, da bi se kasnije vratio u zemlju koju mu je Bog obećao. Abraham će iskazati gostoljubivost prema tajanstvenim strancima kao izraz njegove kulture i uvjerenja. Inače, biblijski poziv na brigu o strancima jasan je i često uobličen upravo kroz stav gostoljubivosti.³²⁸ U tim će strancima Abraham doživjeti očitovanje samoga Boga koji blagoslivlja Abrahama zbog njegove gostoljubivosti (usp. Post 18,1-15). Iz Abrahamova potomstva proizašao je židovski narod koji je doživio nekoliko migracijskih valova uzrokovanih sužanjstvima ili nestašicom hrane. Najpoznatije razdoblje njihove povijesti je četrdesetogodišnje lutanje u pustinji opisano u Knjigama Izlaska, Brojeva i Ponovljenog zakona.³²⁹ U svemu tome židovski je narod doživio kako ih Bog nikada nije prezreo, već im je bio na pomoći svagda i svugdje (usp. Mudr 19,22). Drugi biblijski likovi također se prikazuju kao izbjeglice i migranti, poput Jakova (usp. Post 27-32), Jakovljevih sinova (Post 42-43) i kralja Davida (1 Sam 19-24). Među njima treba istaknuti Mojsija koji je pobjegao u Midjansku zemlju u strahu za vlastiti život (usp. Izl 2,11-15), a upravo će u izbjeglištvu doživjeti iskustvo Boga koji će ga pozvati da oslobodi židovski narod iz egipatskog ropstva.

Ideju o Bogu koji pazi na stranca nalazimo u Knjizi Ponovljenog zakona gdje se Bog objavio kao onaj koji „nije pristran i ne dâ se podmititi; daje pravdu siroti i udovici; ljubi pridošlicu, daje mu hranu i odjeću“ (Pnz 10,18). Pritom je zapovjedio

³²⁷ Zanimljivo teološko-duhovno tumačenje Abrahamovog iseljavanja iz Ura Kaldejskog dao je Niko Bilić u: Niko Bilić, Neki ključni vidici selilaštva i izbjeglištva u Svetom pismu, *Obnovljeni život*, 75 (2020.) 1, 13.

³²⁸ Usp. Stjepan Brebrić, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, 101.

Postoji zanimljivo istraživanje o moralnoj perspektivi gostoljubivosti s biblijske i filozofske strane. Vidi: Ivica Karlo Lapić, Kršćansko teološko-filozofsko propitivanje temelja gostoljubivosti, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 429-452.

³²⁹ Usp. Stipe Jurić, Postaje Izraelaca što ih prijeđoše kad iziđoše iz zemlje Egipatske, *Obnovljeni život*, 42 (1987.) 1, 5-24.

Židovima da i oni ljube pridošlicu jer su i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj. Podsjećanje Židova da su i oni bili pridošlice u drugoj zemlji osnovni je razlog zbog čega su Židovi trebali imati stav dobrodošlice i gostoljubivosti prema strancima među njima.³³⁰ Briga o strancima ušla je u židovski zakon. Iako su bili u podređenom položaju, stranci su imali određena prava.³³¹ Židovi ih nisu smjeli ugnjetavati i trebali su ih smatrati poput sunarodnjaka: „Ako se stranac nastani u vašoj zemlji, nemojte ga ugnjetavati. Stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga. Ta i vi ste bili stranci u egipatskoj zemlji. Ja sam Jahve, Bog vaš!“ (Lev 19,33-34). Prema njima se postupalo istom pravdom kao i prema drugim Židovima. Stoga Bog upozorava Židove da im ne smiju oduzeti njihova prava: „Ne izvrći pravice došljaku ni siroti i ne uzimaj u zalog haljine udovici. Sjećaj se da si bio rob u Egiptu i da te odande izbavio Jahve, Bog tvoj; zato ti nalažem da ovu zapovijed vršiš“ (Pnz 24,17). Također su stranci pozvani sudjelovati u židovskim svečanostima: „proveseli se tada u nazočnosti Jahve, Boga svoga – na mjestu što ga Jahve, Bog tvoj, odabere da ondje nastani ime svoje – ti, sin tvoj i kći tvoja, sluga tvoj i sluškinja tvoja, levit koji bude u tvome gradu, došljak, sirota i udovica što budu kod tebe. Sjećaj se da si i sam bio rob u Egiptu. Zato drži i vrši ove uredbe“ (Pnz 16,11-12).

Proročke i mudrosne knjige također ističu vrijednost gostoljubivosti te brige za strance i siromahe. Tako prorok Izaija prenosi sljedeće Božje riječi: „Ovo je post koji mi je po volji, riječ je Jahve Gospoda: Kidati okove nepravedne, razvezivat' spone jarmene, puštati na slobodu potlačene, slomiti sve jarmove; podijeliti kruh svoj s gladnima, uvesti pod krov svoj beskućnike, odjenuti onog koga vidiš gola i ne kriti se od onog tko je tvoje krvi“ (Iz 58,6-7). U kontekstu današnje rasprave o izbjeglicama, možemo uzeti Izaijine riječi i kazati kako oni nisu samo gladni i žedni, potrebni skloništa nad glavom i odjeće, već su također ljudi željni slobode i pravde u područjima iz kojih su bili primorani otići. Knjiga Mudrosti osvrnula se na izlazak Izraelaca iz Egipta, opisujući da je jedan od grijeha Egipćana bila mržnja prema

³³⁰ U nekim dijelovima židovske povijesti nije bilo tako. Kako su postali svjesni da su izabrani narod, nastojali su se odijeliti od svega što je bilo pogansko. Židovi su se zatvarali u sebe, u vrijeme Makabejaca pojavila se čak i ksenofobija. Usp. Celestin Tomić, *Začeci židovstva*, Provincijalat hrvatskih franjevac konventualaca, Zagreb, 1988., 6.

³³¹ Usp. Ezio Marchetto, *The Catholic Church and the phenomenon of migration: An overview*, Center for Migration Studies, New York, 1989., 1.

strancima: „A grešnike stigla kazna, prethodili joj snažni gromovi. Stigla ih pravedna plaća za zla djela, jer su divljom mržnjom mrzili tuđince. Jer dok oni odbijahu neznance, ovi goste i dobrotvore pretvoriše u robove. Oni se prema strancima poniješe odmah neprijateljski, i plaća ih čeka za to. Ovi, naprotiv, primiše svečano Izraelce, a onda ih, već ravne sebi, udariše teškom tlakom. I njih udari sljepoća kao i one pred vratima pravednikovim; opkoli ih tama duboka, i svaki je tražio svoja vrata“ (Mudr 19,13-17).

Drugi biblijski tekstovi spominjali su zasluge stranaca za pomoć židovskom narodu, a također su pripadnike drugih naroda prepoznali kao pravedne, vjerne, milosrdne, hrabre i slično. Primjerice, spominju se: Eliezer Damašćanin, Midjanac Jitro, Moapka Ruta, istočnjak Job, Filistejac Itaj iz Gata, Urija Hetit, Jebusejac Aruna i drugi.³³² Da se strance ne smije zanemariti ni zaboraviti spominje Salomonova molitva posvete jeruzalemskog Hrama: „Pa i tuđinca koji nije od tvojega naroda izraelskog, nego je stigao iz daleke zemlje radi imena tvoga jer je čuo za veliko ime tvoje, za tvoju snažnu ruku i za tvoju mišicu podignutu – ako dođe i pomoli se u ovom hramu, usliši ga s neba gdje prebivaš, usliši sve vapaje njegove da bi upoznali svi zemaljski narodi ime tvoje i bojali se tebe kao narod tvoj Izrael i da znaju da je tvoje ime zazvano nad ovaj dom koji sam sagradio“ (1 Kr 8,41-43).

3.1.2. *Briga o strancu u svjetlu Isusova nauka*

U Novome se zavjetu starozavjetni zahtjev brige za strance produbio u životu i nauci Isusa Krista. On je sâm bio izbjeglica u Egipt nakon što je kralj Herod naredio da se pobije svako muško novorođenče do dvije godine (usp. Mt 2,14-15).³³³ U vrijeme javnog djelovanja Isus nije imao prebivalište. Stalno se kretao iz jednog kraja u drugi, ponekad bez mjesta gdje bi glavu naslonio (usp. Mt 8,20, Lk 9,58). Nadalje, iskustvo dvojice učenika na putu u Emaus (usp. Lk 24,13-15) pokazuju kako se u strancu može vidjeti Krista. Štoviše, ta dvojica učenika postali su svjedoci istine tako što su prihvatili stranca među sobom. Isus je u prisposobi o milosrdnom Samarijancu htio nadići svaku etničku, vjersku i bilo koju drugu podjelu. Radikalnom porukom o Samarijancu koji

³³² Usp. Boris Havel, Stari zavjet i pitanje etnocentričnosti. Izraelova samopercepcija i odnos prema strancu, *Nova prisutnost*, 17 (2019.) 3, 536.

³³³ Niko Bilić tvrdi da se u tom ulomku sažimaju sva selilaštva i izbjeglištva svekolikog Božjeg naroda. Usp. Niko Bilić, Neki ključni vidici selilaštva i izbjeglištva u Svetom pismu, 11.

pomaže ranjenom Židovu Isus postavlja presedan.³³⁴ Iskazati bližnjemu milosrđe kršćanski je imperativ makar se radilo o neprijatelju. Isus tom prisposobom također upućuje kritiku svim stereotipima i predrasudama prema drugome na temelju njegova porijekla. Ta poruka doživljava vrhunac teškim i ozbiljnim Isusovim riječima kako se on sam nalazi u svakom čovjeku kojemu iskažemo blizinu, milosrđe i gostoljubivost, o čemu će ovisiti čovjekov ulazak u Kraljevstvo Božje: „Stranac bijah i ne primiste me; gol i ne zaogrnušte me; bolestan i u tamnici i ne pohodiste me! (...) Zaista, kažem vam, što god ne učiniste jednomu od ovih najmanjih, ni meni ne učiniste. I otići će ovi u muku vječnu, a pravednici u život vječni“ (Mt 25,43.46). Isus ovim riječima ne samo da uzdiže dostojanstvo svakog stranca, gologa, bolesnoga i zatvorenoga, nego se i sâm poistovjećuje s njima.³³⁵

U samom početku Crkve raspravljalo se o tome treba li nežidove prihvatiti u zajednicu. Za rješavanje te dileme poslužio je susret rimskog stotnika Kornelija i Petra. Čuvši što se dogodilo Korneliju, Petar je izjavio: „Sad uistinu shvaćam da Bog nije pristran, nego – u svakom je narodu njemu mio onaj koji ga se boji i čini pravdu“ (Dj 10,34-35). Prihvatanje nežidova, odnosno stranaca u Crkvu potvrdit će sabor u Jeruzalemu oko 50. godine (usp. Dj 15). U kontekstu govora o migracijama, treba istaknuti kako je prva Crkva sebe nazivala Putom, prepoznajući u sebi hodočasnički identitet. Ona je istodobno sebe shvaćala kao put drugih do Krista, ali je i bila svjesna kako svaki Isusov poziv traži pokret: „Idite“ (Mt 7,13; 9,13; 10,6...), „slijedi me“ (Mt 8,22; 9,9; Iv 1,43; 21,19). Apostol Pavao u poslanici Filipljanima inzistira da je domovina svih kršćana na nebesima (usp. Fil 3,20), dok apostol Petar sve vjernike promatra pridošlicama (usp. 1 Pt 2,11).³³⁶ Osim toga, brzi rast prvih kršćanskih zajednica u 1. i 2. stoljeću poslije Krista uvelike je bio posljedica migriranja Židova diljem Rimskog Carstva. Jedna tipična ilustracija utjecaja imigranata u ranom kršćanstvu nalazi se u poslanju Pavla i Barnabe za pokršćavanje pogana u antiohijskoj Crkvi: „Dok su jednom obavljali službu Božju i postili, reče Duh Sveti: 'De mi odlučite

³³⁴ Židovi i Samarijanci smatrali su se međusobnim neprijateljima. Židovi im nisu oprostili što su dozvolili mješovite brakove s poganskim doseljenicima i uspon poganskog kulta, dok Samarijanci nisu mogli prihvatiti da Jeruzalem bude središte obreda i štovanja. U Isusovo vrijeme bilo je zabranjeno imati bilo kakav međusobni društveni kontakt. Više o tome vidi: Frank H. Yost, Židovi prvog kršćanskog stoljeća, *Biblijski pogledi*, 13 (2005.) 1, 5.

³³⁵ Usp. Ezio Marchetto, *The Catholic Church and the phenomenon of migration: An overview*, 1.

³³⁶ Usp. Niko Bilić, Neki ključni vidici selilaštva i izbjeglištva u Svetom pismu, 10.

Barnabu i Savla za djelo na koje sam ih pozvao.' Onda su postili, molili, položili na njih ruke i otpustili ih“ (Dj 13,2-3). Prethodno pisac Luka navodi nekoliko proroka i učitelja koji su uz Pavla i Barnabu djelovali u antiohijskoj Crkvi: Simeon zvan Niger, Lucije iz Cirene i Herodov suothranjenik Manahen. Primjećujemo da je svaki od njih bio pridošlica iz neke druge zemlje: Barnaba je bio Židov koji je rođen na Cipru (usp. Dj 4,36-37). Simeonov nadimak Niger sugerira da je bio crnac, odnosno da je došao iz Afrike, Lucije je došao iz Cirene u sjevernoj Africi, a Manaen je bio obrazovani aristokrat iz Rima. Ti imigranti u Antiohiji, zajedno s Pavlom, Židovom koji je odrastao kao imigrant u Tarzu, činili su temeljnu službu uspješne crkve u Antiohiji.³³⁷

3.2. Razvoj crkvenog nauka o migracijama

Sve do suvremenoga doba nije postojala pravna ni terminološka razlika između migranata, izbjeglica, azilanata i prognanika. Stoga ako želimo vidjeti kako se Crkva kroz povijest brinula o njima moramo imati na umu kako je to uvijek bio govor o strancima. Crkveni nauk o strancima posadašnjenjem možemo promatrati kao nauk o migracijama, migrantima i izbjeglicama. Pregled razvoja tog nauka podijelili smo u dva dijela. Prvi dio kronološki obuhvaća višestoljetno razdoblje od prve Crkve pa do prve socijalne enciklike „*Rerum novarum*“ (1891.). U drugom dijelu iznosimo na vidjelo crkvene dokumente koji su posvećeni migracijama, kao i one dokumente koji na izravan ili neizravan način obrađuju središnje pojmove našeg istraživačkog rada.

3.2.1. *Od crkvenih otaca do Rerum novarum*

Nakon što je kršćanstvo priznato slobodnom, a potom i službenom religijom Rimskoga Carstva,³³⁸ pojam stranca i dužnosti brige o strancima uglavnom se odnosio na strane kršćane. Stranci su bili svi oni koji su iz nekog razloga dolazili u nova mjesta. Premda su se kroz povijest događali mnogi migracijski procesi većih i manjih razmjera, uključujući dvostruku veliku seobu naroda i kolonizaciju američkog kontinenta, države i Crkva nisu posvećivale veliku i detaljnu pozornost tom fenomenu. Zakonodavni i politički poredak svih država bio je drugačiji nego li je danas, prelazak

³³⁷ Usp. Annang Asumang, *Immigrants of the Kingdom of God*, Wipf & Stock, Oregon, 2008., 5.

³³⁸ Car Konstantin proglasio je kršćanstvo slobodnom religijom „Milanskim ediktom“ 313. godine, a car Teodozije Veliki proglasio je kršćanstvo službenom državnom religijom ediktom „Cunctos populos“ 380. godine.

državnih granica nije bio strogo nadziran, a pravna terminologija oskudna s obzirom na današnjicu. U počecima se institucionalna briga Crkve o njima očitovala gradnjom sirotišta, bolnica i skloništa za strance.³³⁹ Tako je Nicejski sabor 325. godine naložio da se u svakom gradu treba izgraditi hospicije i gostinje za strance, bolesne i siromašne, a brigu o njima preuzimali su, među ostalim, đakoni.³⁴⁰ Kršćanske su zajednice smatrale da je gostoljubivost sastavni dio življenja Kristove zapovijedi ljubavi prema bližnjemu.³⁴¹

Crkveni oci bili su itekako svjesni brojnih socijalnih pitanja unutar civilnih i crkvenih zajednica. Njihov pristup rješavanju problema nije proizlazio iz društvenih običaja ili tradicije, već iz živog sjećanja na Kristovo učenje. Gostoljubivost je kasnije postala sastavni dio monaškog života i monaških pravila. Pojedini samostani propisivali su da se novaci trebaju baviti gostoprimstvom kao sredstvom za učenje poniznosti i strpljivosti. Marchetto navodi kako je gostoljubivost bila toliko važna da je redovnik koji je primio stranca mogao bez grižnje savjesti prekršiti post kako bi blagovao s gostom. U konačnici, za jednog redovnika primiti stranca značilo je primiti samoga Krista.³⁴²

U srednjem vijeku dogodio se veliki demografski rast, što je potaknulo mnoštvo različitih migracija. Možemo razlikovati: urbanizaciju, ekonomske migrante (radnici, studenti...), vjerska hodočašća, ekspedicije i misionarske pothvate diljem svijeta.³⁴³ Crkva je u tom periodu ostala dosljedna dotadašnjim uvjerenjima o brizi za strance, ali je osjetila potrebu, u skladu sa svojim vremenom, reagirati na novu situaciju uzrokovanu društvenim promjenama. Europski su gradovi postajali sve brojniji³⁴⁴ i sve je više bilo doseljenika koji su sa sobom donijeli svoju kulturu i običaje. To je potaknulo svjetovne institucije da se nešto više pozornosti posveti novim

³³⁹ Crkva je bila prva koja je gradila socijalne ustanove. O tome, među ostalima, piše sveti Bazilije Veliki koji je živio u 4. stoljeću. On se pravdao upravitelju Kapadocije zbog lažnih optužbi tvrdeći da ne smatra da Crkva griješi gradeći skloništa za strance ili pružanjem medicinske pomoći i slično. Usp. Saint Basil the Great, *Letters*, Aeterna Press, 2015., 217.

³⁴⁰ Usp. Edmund H. Oliver, *The Social Achievements of the Christian Church*, Regent College Publishing, Vancouver, 2004., 62.

³⁴¹ Usp. Ezio Marchetto, *The Catholic Church and the phenomenon of migration: An overview*, 2.

³⁴² Usp. *Isto*, 3.

³⁴³ Usp. *Isto*, 4.

³⁴⁴ Procjenjuje se da je broj Europljana oko 650. godine iznosio 18 000 000, oko 1000. godine 38 500 000, a 1340. godine čak 73 500 000. Usp. Josiah C. Russel, *Population in Europe*, Carlo M. Cipolla (ur.), *The Fontana Economic History of Europe: The Middle Ages*, Fontana, Glasgow, 1972., 25-71.

izazovima. Četvrti lateranski sabor održan 1215. godine postao je poznat po velikim novostima za Crkvu, ali i kao crkveni sabor koji je donio prvi službeni dokument koji opisuje ulogu Crkve u brizi za strance. U kanonu broj 9 kaže sljedeće: „Budući da u mnogim mjestima ljudi različitih jezika žive u istom gradu ili biskupiji, povezani jednom vjerom, ali različitim obredima i običajima, strogo naređujemo biskupima takvih gradova i biskupija da osiguraju prikladne ljude koji će na različitim obredima i jezicima učiniti sljedeće: slaviti božanske službe za njih, dijeliti crkvene sakramente i poučavati ih riječju i primjerom.“³⁴⁵

Krajem 19. stoljeća Katolička se Crkva suočila s izazovom migracija kako u pogledu područja odredišta tako i područja podrijetla. Na odredišnim mjestima Crkva je radila na pastoralnoj dobrobiti i poboljšanju životnih uvjeta katoličkih useljenika. Istodobno, na iseljeničkim područjima crkvene su vlasti pokrenule stvaranje struktura unutar župâ i biskupijâ kako bi se dale smjernice uslijed situacija koje su stvarale iseljavanje.³⁴⁶ Kraj 19. stoljeća uzima se kao početak izravne uključenosti Crkve u problem migracija, a o tome dijelom govori i prva socijalna enciklika pape Lava XIII. „*Rerum novarum*“³⁴⁷ koja je posvećena radničkom pitanju. Od tada pa do danas govor o migracijama postaje intenzivniji, što se očituje u brojnim zakonodavnim regulativama država, ali i po dokumentima Crkve.

3.2.2. *Crkveni dokumenti posvećeni migracijama*

Crkva je s vremenom prepoznala da konflikte s modernim svijetom može pretvoriti u plodonosan dijalog. Budući da su brojne države procesom industrijalizacije i sekularizacije stvorile plodno tlo za stvaranje novog društvenog poretka, koji uključuje napredak po pitanju ljudskih prava, gospodarstva, ekonomije, politike i kulture, Katolička Crkva je osjetila potrebu biti putokaz i na tom području ljudske

³⁴⁵ „Since in many places peoples of different languages live within the same city or diocese, having one faith but different rites and customs, we therefore strictly order bishops of such cities and dioceses to provide suitable men who will do the following in the various rites and languages : celebrate the divine services for them, administer the church’s sacraments, and instruct them by word and example.“ Fourth Lateran Council: 1215., u: <https://www.papalencyclicals.net/councils/ecum12-2.htm#9> (20.5. 2022.).

³⁴⁶ Usp. Eduardo Barua, *Movimientos migratorios y derechos de los fieles en la Iglesia, Ius Canonicum*, 43 (2003) 85, 53.

³⁴⁷ Usp. Lav XIII., *Rerum novarum*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 1-30.

zajednice. Iz te se potrebe rodio socijalni nauk Crkve. On je bio zastupljen u crkvenoj povijesti preko načela i smjernica koji su dolazili od crkvenoga učiteljstva, prvenstveno rimskih biskupa, ali prvotno nije bio ostvaren kao cjeloviti teološki sustav. Kao takav pojavljuje se u novije doba kao posljedica neprekidnih i sustavnih intervencija crkvenog učiteljstva o aktualnim društvenim problemima. Socijalni nauk Crkve će postupno pod teološkim vidom dobivati značenje koje ima u novije vrijeme. Kronološkim redom istaknut ćemo one socijalne i druge dokumente koji su od općeg ili normativnog značenja za pristup Crkve migrantima i izbjeglicama, napose samom fenomenu migracija, bilo da je riječ o papinskim ili koncilskim dokumentima ili pak dokumentima nekog zasebnog tijela Svete Stolice.³⁴⁸ Budući da je Drugi vatikanski koncil bio najvažniji događaj Crkve u 20. stoljeću, iz toga razloga podjelu dokumenata vršimo na razdoblje prije, za vrijeme i nakon Koncila.

3.2.2.1. Dokumenti prije Drugog vatikanskog koncila

Prije Drugog vatikanskog koncila bilježimo tek četiri dokumenta za koja možemo reći da se direktno ili indirektno odnose na pitanje migracija. Premda je to vrijeme intenzivne urbanizacije i transkontinentalnih migracijskih procesa kao posljedica snažnog i naglog industrijskog napretka, Crkva u to vrijeme nije bila zaokupljena tim fenomenom. Primjerice, papa Lav XIII. tek će indirektno spomenuti migrante radnike u svojoj socijalnoj enciklici „*Rerum novarum*“ koja se bavi rješavanjem radničkog pitanja. Stvari će se promijeniti nakon Drugog svjetskog rata. Masovne migracije kao posljedica rata – za vrijeme i nakon – potaknut će papu Pija XII. na pisanje dokumenta o pastoralnoj brizi za migrante i izbjeglice, a njegov nasljednik Ivan XXIII. istaknut će pravo svakog čovjeka na migraciju iz valjanih razloga.

Začetak službenog socijalnog nauka Crkve nalazimo u enciklici „*Rerum novarum*“ pape Lava XIII. od 15. svibnja 1891. godine. On je želio pomoći u rješavanju radničkog pitanja u tadašnje doba druge industrijske revolucije i

³⁴⁸ Odnosom Crkve i migracijama bavio se 33. Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike pod naslovom „Prognanici i izbjeglice – briga Crkve“, koji se održao u Zagrebu od 26. do 28. siječnja 1993. godine. Usp. Stjepan Kušar, Kronika XXXIII. Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike: „Prognanici i izbjeglice – briga Crkve“, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.), 3-4, 441-445. Izvrstan prikaz crkvenih dokumenata o migracijama i pastoralu selilaca, koji se dijelom služimo u ovom radu napisao je Antun Škvorčević u: Antun Škvorčević, Crkveno učiteljstvo o migracijama, 317-336.

urbanizacije, zauzimajući se za državne socijalne mjere i socijalno zakonodavstvo u korist siromašnih i obespravljenih radnika.³⁴⁹ Bilo je to vrijeme samog početka masovne migracije kao posljedica velikog porasta stanovništva i nemogućnosti industrije da odgovori na potrebe tolikog broja ljudi. Papa Lav XIII. borio se za prava svih radnika, pa tako i onih koji su „trbuhom za kruhom“ otišli iz svog rodnog kraja u neko drugo mjesto ili grad, možda čak i drugu državu. Premda ne izrijekom, on se na taj način zauzeo za dostojanstvo svih migranata koji su radili u inozemstvu. Njegova enciklika postala je temelj svih drugih socijalnih enciklika, dok su socijalne teme bivale sve prisutnije u govorima katoličkih poglavara, prema zahtjevu i izazovu njihova vremena.

Nakon enciklike „*Rerum novarum*“ pojavile su se pojedine kršćanske inicijative koje su pomagale Crkvi u odgovoru na izazove iseljništva. To će potaknuti papu Pija X. na osnivanje specijaliziranog sjemeništa za odgoj svećenika koji će biti dodijeljeni talijanskim migrantima.³⁵⁰ Slijedom toga, 1914. godine Kongregacija za biskupe³⁵¹ objavila je dekret u kojem navodi kako svi svećenici koji se pripremaju za rad s migrantima moraju završiti studij etnografije kako bi bili što bolje pripremljeni za svoju misionarsku službu.³⁵² Inače, u vrijeme pape Pija X. migracija se tumačila negativno, posebice zbog „opasnosti“ za katoličku vjeru migranata, zbog čega je Crkva zauzimala stav sumnje prema migracijama, te obrane i zaštite katoličkih migranata. Sam je papa Pio X. još kao biskup u Veneciji bio svjedok velikog egzodusa Talijana, što je bio dodatan razlog zbog čega će se u svom pontifikatu posvetiti migrantima, prvenstveno talijanskim.³⁵³

Među najvažnije dokumente Crkve o migracijama spada apostolska konstitucija pape Pija XII. „*Exsul Familia*“³⁵⁴ iz 1952. godine koja govori o pastoralnoj skrbi za migrante i izbjeglice. U vrijeme nastanka konstitucije još su uvijek bile

³⁴⁹ Usp. Lav XIII., *Rerum novarum*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 29 (u nastavku: RN).

³⁵⁰ Usp. Usp. John E. Castillo Guerra, *Contributions of the Social Teaching of the Roman Catholic Church on Migration*, *Exchange*, 44 (2015.) 4, 414.

³⁵¹ Do 1967. godine nosila je ime „Sveta konzistorijalna kongregacija“.

³⁵² Usp. Eduardo Barua, *Movimientos migratorios y derechos de los fieles en la Iglesia*, 53.

³⁵³ Usp. Ezio Marchetto, *The Catholic Church and the phenomenon of migration: An overview*, 34.

³⁵⁴ Usp. Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 44 (1952.) 13, 649-704.

vidljive posljedice Drugog svjetskog rata koji je potaknuo velike izbjegličke valove diljem Europe. Europsko se stanovništvo raselilo ponajviše bježeći od nacističkog i fašističkog režima ili režima koji su bili na njihovoj strani tijekom rata. Procjenjuje se da je kraj rata dočekalo 40 000 000 izbjeglica, a mnogi od njih iz raznih se razloga nisu željeli vratiti u svoje domove.³⁵⁵ Do uspostave reda i mira na europskom kopnu čekalo se još nekoliko godina jer su se migracijski valovi nastavili i u poraće. Prema istraživanju Adama McKeowna, između 1944. i 1948. godine otprilike 12 000 000 Nijemaca bilo je primorano otići s područja istočnoeuropskih država i vratiti se u Njemačku ili u Austriju.³⁵⁶ Osim toga, proces dekolonizacije, osnivanje države Izrael i podjela Indije također su uzrokovali promjenu demografske i etničke slike svijeta. Upravo je to kontekst vremena u kojem je papa Pio XII. intervenirao brigom i pažnjom za migrante i izbjeglice. Pred njih je stavio Svetu Obitelj Josipa, Mariju i Isusa kao izvor svake pomoći: „Prognana Sveta Obitelj iz Nazareta, koja je pobjegla u Egipat, prauzor je svake izbjegličke obitelji. Živeći u progonstvu u Egiptu da bi izbjegli bijes zlog kralja, Isus, Marija i Josip za sva su vremena i na svim mjestima uzori i zaštitnici svakog migranta, stranca i izbjeglice bilo koje vrste koji su, bilo da su zbog straha od progona ili potrebe, bili prisiljeni napustiti rodnu zemlju, voljene roditelje i rodbinu, svoje bliske prijatelje i potražiti strano tlo.“³⁵⁷

Konstitucija je podijeljena u šest poglavlja, a u njoj papa Pio XII. prvenstveno misli na katoličke migrante, razlikujući one koji migriraju pod prisilom i one koji migriraju iz nužde. U prvom poglavlju podsjeća na pastoralnu brigu Crkve za migrante i izbjeglice kroz povijest, ističući rad brojnih biskupa i svećenika koji su pridošlicama nastojali priopćiti radost istinske vjere i uvesti ih u društvene običaje. Dotaknuo se i angažiranosti Crkve u drugim povijesnim događajima, poput izazova misionara u Sjevernoj i Južnoj Americi u zaštiti prava robova koji su bili deportirani iz Afrike, pastoralne pomoći kršćanima različitih tradicija i obreda te karitativnih djelovanja

³⁵⁵ Usp. Milan Mesić, Izbjeglice i izbjegličke studije, *Revija za socijalnu politiku*, 1 (1994.) 2, 115.

³⁵⁶ Usp. Adam McKeown, *Global migrations 1846-1940*, 155-189.

³⁵⁷ „Exsul Eamilia Nazarethana Iesus, Maria, Ioseph, cum ad Aegyptum emigrans tum in Aegypto profuga impii regis iram aufugiens, typus, exemplar et praesidium exstat omnium quorumlibet temporum et locorum emigrantium, peregrinorum ac profugorum omne genus, qui, vel metu persecutionum vel egestate compulsi, patrium locum suavesque parentes et propinquos ac dulces amicos derelinquere coguntur et aliena petere“. Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*, 649.

crkvenih vlasti i dužnosnika u Prvom i Drugom svjetskom ratu. U drugom dijelu konstitucije papa Pio XII. je istaknuo kako Crkva ima ulogu pomoći svakom vjerniku zadržati vjerski identitet i učiniti sve što je moguće kako bi pružila utočište izbjeglicama i prognanicima. Pritom je donio norme za duhovnu i materijalnu brigu migranata te je uspostavio zaseban Ured delegata za migracijske poslove, čija je funkcija bila poticati i promicati brigu za svakog stranog katolika bez obzira na jezik, rasu, nacionalnost i pripadnost drugom katoličkom obredu.³⁵⁸ No, to ne znači da su iz brige Crkve isključeni i nekatolici. Dapače, i njima je Crkva dužna pružiti materijalnu i duhovnu pomoć. U narednim poglavljima konstitucije papa Pio XII. daje detaljne upute misionarima i brodskim kapelanima, ističe duhovnu brigu mjesnih ordinarija za sve strance, a na kraju se posebno osvrnuo na pastoral migranata u Italiji.³⁵⁹

Mirno razdoblje u društvu nije dočekao ni papa Ivan XXIII. U vrijeme njegova pontifikata bio je intenzivan „Hladni rat“, a mnogi tvrde da je njegova posrednička uloga u političko-ekonomskom sukobu istočnih i zapadnih sila bila odlučujuća.³⁶⁰ U enciklici „*Mater et magistra*“³⁶¹ iz 1961. godine papa Ivan XXIII. podsjetio je na nauku svojih prethodnika spomenuvši se pitanja obitelji, privatnog vlasništva, materijalnih dobara i slično. Govoreći o potrebi oca obitelji da sačuva slobodu kako bi izvršio dužnosti osiguravanja fizičkog, duhovnog i vjerskog dobra obitelji, papa je istaknuo kako od tud proističe pravo obitelji da seli kao i dužnost državne vlasti da primi useljenike.³⁶² Pred kraj svog života, 1963. godine objavio je encikliku „*Pacem in terris*“ kojom se otvoreno zalagao za mir i dijalog u svijetu. Upućena svim ljudima dobre volje, a ne samo kršćanima, istaknuo je kako su svi pozvani poraditi na zabrani i onemogućavanju svakog rata u korist uspostavljanja pravednosti i osjećaja za dostojanstvo ljudske osobe.³⁶³ Govoreći o zaštiti dostojanstva i slobode svake ljudske osobe, papa Ivan XXIII. izričito je potvrdio pravo svake osobe na seljenje: „Svaki čovjek mora imati i puno pravo zadržati ili promijeniti boravište unutar vlastite države;

³⁵⁸ Usp. *Isto*, 650-658.

³⁵⁹ Usp. *Isto*, 661-668.

³⁶⁰ Usp. Klara Čavar i Vikica Vujica, Odgoj za dijalog kao preduvjet mira. Kršćanska perspektiva odgoja za dijalog, *Magistra Iadertina*, 13 (2018.) 1, 56.; Usp. Stjepan Baloban, Današnji znakovi vremena i poslanje Crkve, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, 49-61.

³⁶¹ Papa Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 106-162. (u nastavku: *MM*).

³⁶² Usp. *MM*, br. 45.

³⁶³ Usp. Marijan Biškup, Rat i mir. Teološko-povijesni osvrt, *Kana*, 22 (1991.) 9-10, 22.

štoviše, ako za to postoje valjani razlozi, nužno mu valja dopustiti da ode u druge zemlje i ondje se nastani. I neka nikome, zato što je građanin jedne određene države, ne bude zabranjeno da bude član ljudske zajednice i građanin sveopće zajednice čovječanstva.“³⁶⁴ Čak šest brojeva posvećuje govoru o političkim izbjeglicama. O njima piše da proživljavaju brojne muke jer su protjerani iz vlastitog zavičaja, kritizirajući iskrivljeni društveni poredak. Papa Ivan XXIII. naglašava njihovo dostojanstvo i prava, kao i slobodu odabira u kojoj će državi tražiti sigurnost i novi početak. S druge strane, podsjetio je na dužnost državnih vlasti da prime izbjeglice te da daju priliku onima koji bi htjeli postati dio nove zajednice.³⁶⁵

3.2.2.2. *Drugi vatikanski koncil o migracijama*

Drugi vatikanski koncil bio je najvažniji događaj Katoličke Crkve u 20. stoljeću. Održao se od 1962. do 1965. godine i na njemu je Crkva definirala svoju ulogu u svijetu. Za razliku od Prvog vatikanskog sabora koji je pokušao obraniti ulogu Crkve u novonastalim društvenim promjenama, noviji sabor bio je usmjeren prema „*aggiornamentu*“, tj. prilagođavanju novoj stvarnosti. Taj je pojam izrekao papa Ivan XXIII. kada je, na iznenađenje cijele Crkve, sazivao novi sabor te je ubrzo postao općeprihvaćen izraz kojim se označava suvremena obnova Crkve.³⁶⁶ Otvaranje prema modernom društvu posebno je opisala konstitucija „*Gaudium et spes*“, pastoralni dokument o odnosu Crkve i čovjeka prema društvu. Ući u korak s vremenom bio je zahtjevan zadatak za koncilske oce, ali i prilika da pokažu svijetu kako su im poznate sve „radosti i nade, žalosti i tjeskobe današnjeg vremena“.³⁶⁷ Upravo tom svijetu, a ne samo kršćanima, Crkva je pozvana predstavljati i svjedočiti Krista kao jedini pravi put koji vodi do samoostvarenja čovjeka kao pojedinca, ali i cijelog čovječanstva.³⁶⁸ Drugi vatikanski koncil pokazao je zanimanje za temu migracija, pa je u pripremama za koncil osnovana posebna komisija zadužena za društvena, moralna i teološka promišljanja migracijskih pitanja. Tijek Koncila uvjetovao je da se o migracijskim

³⁶⁴ Usp. Papa Ivan XXIII., *Pacem in Terris*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 25 (u nastavku: *PT*).

³⁶⁵ Usp. *PT*, br. 103-108.

³⁶⁶ Za detaljno pojašnjenje značenja pojma „*aggiornamento*“ vidi: Živan Bezić, *Posuvremenjenje, Obnovljeni život*, 47 (1992.) 3-4, 265-275.

³⁶⁷ Usp. *GS*, br. 1

³⁶⁸ Usp. Zvonko Pažin, *Gaudium et spes – jučer i danas*, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, 6.

temama raspravlja nakon samog Koncila. Ipak, unutar koncilskog dokumenta „*Gaudium et spes*“ migracije se spominju direktno ili indirektno.

Odmah na početku konstitucije uočavamo rečenicu koja se bez sumnje odnosi na probleme migranata i izbjeglica: „Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu.“³⁶⁹ U ovoj rečenici Crkva izražava blizinu svim ljudima, pa tako i onih koji su napustili svoje domove. Naglasak je stavljen na hitnu i neodloživu obavezu Crkve da bude bližnji svakom čovjeku, pa tako i izbjeglici. Također, u dijelovima gdje se ističu ekonomski, politički i društveni problemi, koncilski oci upozoravaju na brojne načine kojima se narušava i vrijeđa dostojanstvo ljudske osobe. Najčešće se radi o nedostojnim uvjetima rada, kada se s radnicima ne postupa kao sa osobama jednake vrijednosti i slobode, nego kao sa sredstvom zarade.³⁷⁰ Koncilski oci kritiziraju socijalnu nejednakost i ekonomsku neuravnoteženost kao glavni uzrok brojnih migracija uslijed neimaštine, gladi i nemogućnosti ostvarenja vlastitog potencijala. No, ako i dođe do migracija, tada treba paziti da se u plaćanju i uvjetima rada ne diskriminiraju strani radnici koji dolaze iz drugih naroda ili zemalja a koji svojim radom pridonose ekonomskom razvoju nekoga naroda ili kraja. Kao „lijek“ toj rani društva pozvali su na djelotvornu pomoć migrantima i izbjeglicama, za koje tvrde da imaju osobno pravo na iseljenje, te uklanjanje privredno-društvene nejednakosti podižući svijest o tome kako je osnovni cilj ekonomije služiti čovjeku, a ne obrnuto.³⁷¹ Koncilski oci svjesni su kako je za ostvarenje pravednijeg društva potrebna međunarodna suradnja i učinkovitost međunarodnih ustanova. Da bi se ostvarilo sveopće dobro ističu kako „međunarodne zajednice moraju, svaka sa svoje strane, udovoljiti raznim potrebama ljudi, kako na području društvenog života (u koji spadaju prehrana, zdravstvo, odgoj, rad) tako i u nekim posebnim prilikama koje tu i tamo nastaju, kao što je opća potreba da se pospješi napredak naroda u razvoju, da se doskoči

³⁶⁹ *GS*, br. 1.

³⁷⁰ Usp. *GS*, br. 27.

³⁷¹ Usp. *Isto*, br. 63-66.

teškoćama izbjeglica rasutih širom svijeta kao i da se pomognu iseljenici i njihove obitelji.“³⁷²

Još jedan koncilski dokument izričito spominje migrante, prognanike i izbjeglice. Radi se o Dekretu o pastirskoj službi biskupa „*Christus Dominus*“ koji poziva biskupe na posebnu pastoralnu brigu za one skupine vjernika „koji zbog svojih životnih prilika nisu u mogućnosti da se dovoljno koriste redovitom i općom pastirskom službom župnika ili su posve bez nje. Ovamo možemo ubrojiti brojne emigrante, prognanike i izbjeglice, pomorce i avijatičare, nomade i druge slične skupine ljudi. Prikladne pastoralne metode potrebno je razvijati i za duhovno dobro turista koji odilaze na neko vrijeme u druge krajeve.“³⁷³

3.2.2.3. Postkoncilski briga za migracije

Crkva se temom migracija intenzivnije počela baviti nakon Drugog vatikanskog koncila. U tom je razdoblju vidjela sve veću nužnost govora o migracijama, pa je u skladu s time i rastao broj dokumenata koji su bili posvećeni tim pitanjem. Većina se tih dokumenata odnosi na pastoralnu brigu, dok se u pojedinim dokumentima ističe dostojanstvo i pravo svakog migranta i izbjeglice.

Prije nego li će prepoznati potrebu pastoralne skrbi za migrante i izbjeglice na globalnoj razini, papa Pavao VI. spomenuo ih je u apostolskom pismu „*Octogesima adveniens*“³⁷⁴. Pismo je objavljeno prigodom osamdesete obljetnice enciklike „*Rerum novarum*“, s ciljem da iznese neke nove misli nastavljajući nauk svojih prethodnika. Već na samom početku uočava trenutnu situaciju u svijetu: kršćani se nalaze u raznolikom položaju jer su upleteni u razne promjene, ovisno o društveno-političkim sustavima i kulturama.³⁷⁵ Posebnu pozornost posvetio je procesu urbanizacije koja uzrokuje velike migracijske valove na relaciji selo-grad. Posljedično neumjerenom rastu gradova nastaju novi socijalni problemi koji indirektno uključuju migrante, osobito migrante radnike. Međutim, papa uočava kako je urbanizam nepovratan

³⁷² *Isto*, br. 84.

³⁷³ Usp. Drugi vatikanski koncil, Dekret o pastirskoj službi biskupa, *Christus Dominus*, Drugi vatikanski koncil. Dokumenti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 18.

³⁷⁴ Papa Pavao VI., *Octogesima adveniens*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 363-390. (u nastavku: *OA*).

³⁷⁵ Usp. *OA*, br. 3-4.

stupanj u razvoju ljudskog društva, stoga umjesto kritika radije daje savjete i prijedloge kako život u gradu učiniti boljim i prihvatljivim za čovjeka, napose kršćanina.³⁷⁶ Potom se spominje velikog broja iseljenih radnika. Oni su većinom u nesigurnom položaju: našavši se u tuđini, njima je otežano ostvarenje socijalnih zahtjeva, premda sudjeluju u gospodarskom naporu države koja ih je primila. Papa Pavao VI. ovdje spominje pravo na iseljenje, pozivajući nadležne vlasti onih zemalja koje primaju migrante da to pravo oblikuju na način da se svim migrantima olakša napredovanje u pozivu, da im se otvori put do pristojna stana te da im se po potrebi mogu pridružiti i njihove obitelji. Zatim se spominje onih koji u potrazi za radom, bježeći od prirodne katastrofe ili nepoćudnih podneblja, napuštaju svoj zavičaj, tražeći utočište u drugim narodima. Papa ističe kako je dužnost svijju, osobito kršćana, poraditi na uspostavi sveopćeg bratstva kao neminovnog temelja istinskoj pravdi i uvjeta trajna mira. Kao temelj kršćanske brige za iseljenike navodi vjeru u Boga Oca: „ne možemo zazivati Boga, Oca svih ljudi, ako se nećemo ponašati bratski prema kojem od ljudi što su stvoreni na sliku Božju. Odnos čovjeka prema Bogu Ocu i njegov odnos prema drugim ljudima, prema braći, tako su povezani da Pismo veli: 'Tko ne ljubi, taj ne poznaje Boga' (1 Iv 4,8).“³⁷⁷

Apostolsko pismo u obliku motuproprija „*Pastoralis Migratorum Cura*“ objavio je papa Pavao VI. 1969. godine. Nadovezujući se na nauk Drugog vatikanskog koncila, papa Pavao VI. uložio je napore u ostvarenje pastoralne obnove Crkve. Na samom početku apostolskog pisma podsjetio je kako je „pastoralna skrb migranata uvijek privlačila majčinsku pažnju i brigu Crkve. Zapravo, nikada nije prestalo kroz stoljeća pomagati na svaki način onima koji su, poput Krista u egzilu u Egiptu s obitelji iz Nazareta, bili prisiljeni emigrirati u zemlje daleko od svoje zemlje.“³⁷⁸ Po ovome je vidljivo kako se apostolsko pismo naslanja na konstituciju „*Exsul Familia*“, koja je svojevrsni temelj svakog pastoralnog govora Crkve o migracijama. Primjećujući promijenjene okolnosti fenomena migracija, papa Pavao VI. primjećuje nužnost

³⁷⁶ Usp. *Isto*, br. 8-9.

³⁷⁷ *Isto*, br. 17.

³⁷⁸ „*Pastoralis migratorum cura semper ad se convertit maternas catholicae Ecclesiae sollicitudines, quae quidem, saeculorum decursu, numquam destitit omni ope eos iuvare, qui, sicut Christus in Aegypto exsul cum Nazarethana Familia, procul a patria migrare coacti sunt*“. Paulus VI., *Litterae apostolicae motu proprio datae. Pastoralis migratorum cura quibus novae normae de pastoralis migratorum cura statuuntur, Acta Apostolicae Sedis*, 61 (1969.) 10, 601.

preispitivanja prethodnih crkvenih uputa o pastoralu migranata, izbjeglica i prognanika te od Kongregacije za biskupe zahtjeva obnovu organizacijskih struktura i uputa sadržanih u konstituciji „*Exsul Familia*“. U tu svrhu dozvoljava biskupima posebne oblike apostolata koji su već potvrđeni u pastoralnoj praksi.

Kongregacija za biskupe odgovorit će na zahtjev pape Pavla VI. i iste godine (1969.) objaviti upute za pastoralnu brigu migranata, izbjeglica i prognanika pod naslovom „*De Pastoralis Migratorum Cura*“.³⁷⁹ Dokument promatra sve vrste migracija, ali ipak naglasak stavlja na ekonomske migrante, odnosno na one koji radi posla ili profesionalnih obaveza žive izvan svoje domovine. U tom je dokumentu jasno podijeljena zadaća crkvenih tijela, pazeći na hijerarhijsko ustrojstvo i načelo supsidijarnosti. Kongregacija za biskupe tako ima zadaću poticati, razvijati i usklađivati pastoral migranata u cijeloj Crkvi u suradnji s nacionalnim biskupskim konferencijama. Nacionalne biskupske konferencije pak preko posebnih komisija, ustanova i određenih osoba trebaju pratiti, poticati i potpomagati dušobrižništvo svih migranata, ostavljajući prostor mjesnim ordinarijima na koji će način to činiti. Zatim svaki ordinarij pojedinačno i po potrebi treba poticati župnike za pripremu vjernika za poteškoće i opasnosti koje seljenjem prijete njihovoj vjeri. Dokument također razlikuju dvije pastoralne jedinice: personalnu župu i dušobrižničku misiju.³⁸⁰ Ovim se dokumentom Crkva obratila i javnim vlastima, pozivajući ih da vode brigu o svakom čovjeku i da, ako je to moguće, učine što je više moguće da se ublaže negativne posljedice migracija, a nadalje da porade na tome da se ekonomsko-politička situacija u svim društvima tako uredi da migracije iz nužde i prisile postanu suvišnim.³⁸¹

Papa Pavao VI. objavio je 1970. godine i treći dokument u svom pontifikatu posvećen pastoralu migranata, izbjeglica i prognanika. Motuproprijem „*Apostolicae Caritatis*“ ujedinio je sve urede Svete Stolice koji su se bavili migrantima, izbjeglicama i prognanicima u jedinstveno Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika³⁸² koje je zamišljeno da djeluje u okviru Kongregacije. Motuproprio

³⁷⁹ Sveta kongregacija za biskupe, *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

³⁸⁰ Usp. Sveta kongregacija za biskupe, *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante*, 1, 7, 10, 15, 33, 57, 61.

³⁸¹ Usp. Ivan Nimac, Dušobrižništvo selilaca, *Služba Božja*, 22 (1982.) 3-4, 264-266.

³⁸² Službeni latinski naziv je „Pontificia Commissio de spirituali migratorum atque itinerantium“. Hrvatski prijevod riječi „migratorum“ glasi „selilaca“, a ne „migranata“.

potvrđuje zadaću Crkve da potiče, promiče i usko koordinira „odgovarajuće inicijative kako bi pružila pomoć, koliko je to moguće, ali je istodobno dužna izraziti svoje mišljenje o društvenim, ekonomskim, kulturnim i sličnim pitanjima koja su obično uzrok migracijskog kretanja.“³⁸³ Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika objavilo je nekoliko dokumenata, među kojima ističemo okružno pismo „*Nella sua sollecitudine*“ biskupskim konferencijama na temu odnosa Crkve prema ljudima u pokretu.³⁸⁴ Dokument razlikuje pet vrsta ljudi u pokretu: migrante koji traže bolje uvjete za život (u to ubrajaju izbjeglice i prognanike), pomorce koji su zbog posla odvojeni od obitelji, zrakoplovce koji premošćuju različite točke svijeta, nomade koji žive lutajući i na kraju turiste koji privremeno dolaze u dodir s novim sredinama. Kao jedan od glavnih uzroka porasta mobilnosti u svijetu ističe se tehnički i znanstveni napredak. Mobilnost se doživljava kao nova sudbina čovječanstva, a koja se događa u različitim oblicima i razmjerima. Posljedično, svijet postaje manji, granice se lako premošćuju, udaljenost nestaje, nemoguće je biti ravnodušan prema prožimanju rasa, civilizacija, kultura, ideologija. Na taj način nastaje novo shvaćanje svijeta i čovjeka, budući da svijet postaje jedno veliko selo.³⁸⁵ Mobilnost se ne smatra neprijateljem vjere, međutim, uočava se kako je u određenim situacijama vjerska praksa ugrožena, naglašen je raskid veze između vjere i kulture, prijelaz iz jednog načina života u drugi često dovodi do nesnalaženja, a potom do relativiziranja vjere i vjerskih običaja. U tom kontekstu dokument potiče župne zajednice na razvoj vlastitog „centrifugalnog poziva“, odnosno da potragu za svijetom zamijeni stavljanjem u službi svijeta na način da kršćanima u pokretu bude mjesto duhovne i sakramentalne okrjepe, a nekršćanima središte katekumenata i mjesto ulaska u život Crkve. Ovom je dokumentu Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika dodalo „*Razmišljanja i smjernice o pojedinim fenomenima*“ u kojem daju pastoralne smjernice za spomenute vrste ljudi u

³⁸³ „Ecclesia ergo salutaria incepta debet excitare, suscipere aptoque nexu inter se coniungere, ut iisdem ipsa, quantum fieri possit, opituletur, simul vero sententiam suam ostendere de quaestionibus socialibus, oeconomicis, ad animi culturam et similia pertinentibus, quae has migrationes saepe solent inferre“. Paulus VI., Litterae apostolicae motu proprio datae. Pontificia Commissio de spirituali migratorum atque itinerantium cura constituitur Apostolicae caritatis, *Acta Apostolica Sedis*, 62 (1970.) 4, 193-197.

³⁸⁴ Pontificia Commissione per la Pastorale delle Migrazioni e del Turismo, Lettera circolare alle conferenze episcopali „Chiesa e mobilità umana“, *Acta Apostolica Sedis*, 70 (1979.) 1, 357-378.

³⁸⁵ Pontificia Commissione per la Pastorale delle Migrazioni e del Turismo, Lettera circolare alle conferenze episcopali „Chiesa e mobilità umana“, 359-361.

pokretu: pastoral iseljenika, nomada i turista te apostolat mornara, zrakoplovaca i cestovnih putnika.³⁸⁶

Tema migranata bit će jedna od predmeta rasprave na 3. sinodi biskupa održanoj 1971. godine pod nazivom „*Pravda u svijetu*“.³⁸⁷ Biskupi su primijetili brojne nepravde „koje tvore srž problema našega vremena“, među kojima ističu migrante: „Naše djelovanje mora biti prvenstveno usmjereno na one ljude i nacije koje su, uslijed raznolikih oblika tlačenja i uslijed sadašnjeg značaja našeg društva, žrtve bezglasne nepravde, pa čak i lišene mogućnosti da se njihov glas čuje. Tako je, na primjer, s migrantima, koji su veoma često prisiljeni da napuštaju svoju domovinu i traže drugdje posao. Njima se često drugdje zatvaraju vrata zbog diskriminacije, ili su često prisiljeni, ako im se dopusti ulazak, da žive u nesigurnosti, dok se s njima postupa na način koji je ispod dostojanstva ljudske osobe.“³⁸⁸ Na 6. biskupskoj sinodi održanoj 1980. godine katolički su biskupi izrazili želju za sastavljanjem Povelje o pravima obitelji čija bi svrha poglavito bila iznijeti „što potpuniji i sustavniji prikaz temeljnih prava obitelji, te prirodne i svudašnje zajednice.“³⁸⁹ U posljednjem članku povelje navodi se sljedeće: „Doseljene obitelji imaju pravo na istu socijalnu zaštitu koja je osigurana i ostalim obiteljima. Obitelj doseljenika imaju pravo da se poštuje njihova vlastita kultura te da prime neophodnu podršku i pomoć za uključivanje u društvo čijoj dobrobiti i oni pridonose. Strani radnici imaju pravo da im se, što je moguće prije, pridruže i njihove obitelji. Izbjeglice imaju pravo na pomoć od državnih vlasti i međunarodnih organizacija da im se olakša dolazak njihovih obitelji.“³⁹⁰ Pravo na migraciju kao i dužnost državnih vlasti da pomažu i vode brigu o dostojanstvu migranata i izbjeglica te njihovih obitelji tako je još jednom potvrđeno od strane katoličkih biskupa.

³⁸⁶ Pontificia commissione per la pastorale delle migrazioni e del turismo, Riflessioni ed istruzioni sui singoli fenomeni: A. Pastorale degli emigranti, B. Apostolato del mare, C. Pastorale dell'aviazione, D. Pastorale dei nomadi, E. Pastorale del turismo, F. Apostolato della strada, 26. maggio 1978, *On the Move – migrazioni e turismo*, 8 (1978), 71-195.

³⁸⁷ Treća sinoda biskupa, *Pravda u svijetu*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 391-407. (u nastavku: *PS*).

³⁸⁸ *PS*, 395-396.

³⁸⁹ Sveta Stolica, Povelja o pravima obitelji, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 560. (u nastavku: *PPO*).

³⁹⁰ *PPO*, 569.

Važno je također spomenuti okružno pismo „*La sollecitudine pastorale*“ biskupskim konferencijama na temu dušobrižništva izbjeglica.³⁹¹ Ovaj dokument objavljen je 1983. godine poslije opsežnog istraživanja o problemu izbjeglica u svijetu te se zbog toga smatra prvim službenim crkvenim dokumentom koji se isključivo bavi pitanjem izbjeglica i uzrocima izbjeglištva.³⁹² Kao najčešće uzroke ističu se ratovi, ekološke katastrofe, glad, totalitarni režimi, ideološka netrpeljivost, represija i progoni. Osim toga, Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika u dokumentu napominje kako je problem izbjeglica tragedija koja pogađa sve kontinente te upućuje kritiku nacionalnim i međunarodnim organizacije zbog nedovoljno izdašne pomoći nebrojenim patnjama izbjeglica. Pritom posebno spominju tadašnju situaciju u Vijetnamu, Kambodži, Salvadoru, Gvatemali, zatim dramatični egzodus Nigerijaca te neprekidne migracijske valove iz „Trećeg svijeta“³⁹³ i istočne Europe. Prisutnost Crkve u nedaćama izbjeglica očituje se dijeljenjem nužne pomoći preko dobrotvornih organizacija, poticanjem odgovornih institucija na solidarnost i šticeenje prava izbjeglica, kao i za provedbu odgovarajućih propisa i intervencija. Između ostaloga, dokument podsjeća biskupske konferencije na pastoralne zadaće. Dokument svraća pozornost na cjelovitost pastorala koji nije svediv samo na religioznu razinu. Naime, nije nužno samo naviještati evanđelje i dijeliti sakramente, potrebno je posvetiti pozornost najhitnijim problemima te da odgovarajućim sredstvima i direktivama osiguraju vjersku pomoć izbjeglicama konkretnim uključivanjem u zajednicu koja ih ugošćuje, uz puno poštivanje dostojanstva i vrijednosti ljudske osobe.

Devet godina kasnije (1992.) Papinsko je vijeće za dušobrižništvo selilaca i turista objavilo novi dokument, ovoga puta zajedno s Papinskim vijećem „*Cor unum*“, pod nazivom „Izbjeglice – izazov solidarnosti“.³⁹⁴ Dokument prepoznaje kako je

³⁹¹ Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Verso una Pastorale per i Rifugiati*, u: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/documents/rc_pc_migrants_doc_19830214_refu_past-care_it.html#_ftn1 (20.5.2022.).

³⁹² Usp. Snježana Gregurović, Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturnoga modela integracije migranata, *Obnovljeni Život*, 75 (2020.) 1, 86.

³⁹³ Pojam je skovao francuski demograf Alfred Sauvy 1952. godine, a prvotno je označavao zemlje koje su se ogradile od političkog sukoba unutar tzv. Hladnog rata. Danas se pojam uglavnom koristi kao sinonim za zemlje nerazvijene ekonomije i gospodarstva.

³⁹⁴ Papinsko vijeće „*Cor unum*“ i Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika, *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, *Glas koncila*, 31 (1992.), br. 48-50.

Papinsko vijeće „*Cor unum*“ bio je jedan od dikasterija Rimske kurije od 1971. do 2016. godine, a bavio se brigom za potrebite. Od 2017. godine pripada Dikasteriju za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja.

čitavo 20. stoljeće obilježeno izbjeglicama, čiji je položaj u društvu i svijetu otežan iz različitih razloga: napuštanje mjesta gdje je njihov život imao smisao, progonjene etničke skupine, loši uvjeti u prihvatnim kampovima, gubitak gospodstva nad vlastitom sudbinom i prepuštanje na milost i nemilost i slično. Međutim, ovaj dokument ne želi samo svratiti pozornost na neljudske položaje izbjeglica već prije svega potaknuti na međunarodnu solidarnost i bliskost prema izbjeglicama. U tom kontekstu dokument potiče na preispitivanje različitih međunarodnih ugovora koji bi trebali štititi i promicati prava izbjeglica. Dokument u četvrtom poglavlju podsjeća na dužnost Crkve: pružiti ljubav i pomoć svim izbjeglicama bez obzira na etničku, vjersku, nacionalnu ili bilo koju drugu pripadnost. Ta se ljubav i pomoć, obavijena pojmom djelotvorne ljubavi - *caritasa*, može vršiti na različite načine: kroz osobne susrete s izbjeglicama, prikupljanjem financijske i materijalne pomoći za njihove potrebe, zaštitom njihovih prava, poticanjem lokalnog stanovništva na otvorenost i gostoljubivost, dok se na poseban način govori o duhovnoj skrbi.

Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika objavilo je 2004. godine nove upute pod nazivom „*Erga migrantes caritas Christi*“.³⁹⁵ Riječ je o uputama kojim se željelo posuvremeniti pastoral selilaca i putnika vodeći računa o promjenama koje su nastale u međuvremenu te dati odgovore Crkve na nove pastoralne potrebe selilaca i putnika. Između ostaloga, migracije se vide ne samo kao prigoda za rast u kršćanskom životu nego i prilika za nove evangelizacije i misije. U tom kontekstu možemo razumjeti prvo poglavlje naslovljeno sa „Migracije, znak vremena i brige Crkve“. U njemu se nastoji gledati na migracije očima vjere, razumjeti migracije u okviru povijesti spasenja, ali i podsjeća na pojedine crkvene dokumente posvećeni tom fenomenu. Među istaknutim stvarima je ekumenizam i međureligijski dijalog jer se primjećuje da je sve veći broj migranata i izbjeglica koji migriraju u mjesta drugačije kulture i vjerske pripadnosti. Primjerice, migranti islamske vjeroispovijesti dolaze u tradicionalne kršćanske zemlje i obratno. U tu svrhu dokument za cilj ima primijeniti odredbe iz Zakonika kanonskog prava i Zakonika kanona istočnih Crkava. Drugi dio Upute usredotočen je na različite pastoralne izazove poput inkulturacije, religijskog pluralizma, liturgije, pučkih pobožnosti, zatim pitanje solidarnosti, odnosa prema

³⁹⁵ Papinsko vijeće za pastoral selilaca i putnika, *Erga migrantes caritas Christi – Kristova ljubav prema seliocima (D-140)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

migrantima drugih katoličkih tradicija ili kršćanskih denominacija, islamskim migrantima te općenito ostalih religija. Posljednja dva dijela Upute odnosi se na one koji se bave misijskim pastoralom poput kapelana, redovnika, laika i različitih crkvenih pokreta i udruga te na strukture misijskog pastorala.

Kad je u pitanju stav Crkve prema migracijama jedan od važnijih dokumenata u novije vrijeme jest „*Strangers No Longer. Together on the Journey of Hope*“, pastoralno pismo katoličkih biskupa Meksika i Sjedinjenih Američkih Država. iz 2003. godine.³⁹⁶ Meksički i američki biskupi su u tom dokumentu, između ostaloga, iznijeli pet principa za crkveni pristup migracijama.³⁹⁷ Prvi princip jest da osobe imaju pravo pronaći mogućnosti u domovini. To znači da sve osobe imaju pravo u svojoj državi pronaći ekonomske, političke i društvene prilike kako bi ostvarili dostojanstven život koristeći svoje darove koje je Bog dao. U tom je kontekstu rad koji osigurava pravednu plaću za život osnovna ljudska potreba. Drugi princip jest da osobe imaju pravo migrirati kako bi uzdržavale sebe i svoje obitelji. Crkva priznaje da sva dobra na zemlji pripadaju svim ljudima. Stoga, kada osobe ne mogu pronaći posao u svojoj zemlji podrijetla kako bi uzdržavale sebe i svoje obitelji, imaju pravo pronaći posao negdje drugdje kako bi preživjele, a suverene bi nacije trebale osigurati načine za ostvarivanje tog prava. Treći princip jest da suverene nacije imaju pravo kontrolirati svoje granice. Crkva priznaje pravo svake države da kontrolira tko ulazi na njezin teritorij, ali odbija takvu kontrolu kada se ona provodi samo u svrhu stjecanja dodatnog bogatstva. Jače ekonomske nacije, koje imaju sposobnost zaštititi i prehraniti svoje stanovnike, imaju snažnu obvezu prilagodbe migracijskim tokovima. Četvrti princip jest da izbjeglicama i tražiteljima azila treba pružiti zaštitu. To zahtijeva, u najmanju ruku, da migranti imaju pravo zatražiti status izbjeglice i da njihove zahtjeve u

³⁹⁶ Situacija na američko-meksičkoj granici oduvijek je bila migracijski „aktivna“, a posebno je kulminirala posljednjih nekoliko godina značajnim brojem ilegalnih ulazaka na teritorij SAD-a. Zbog te su se situacije „lomila koplja“ na političkom planu te je ujedno postalo i jedan od ključnih točaka kampanje za predsjedničke izbore u SAD-u 2016. godine. Tadašnji republikanski kandidat Donald Trump inzistirao je da će kao predsjednik SAD-a sagraditi zid na granici s Meksikom i pokrenuti program masovne deportacije. Usp. Nolan D. McCaskill, *Trump promises wall and massive deportation program* (31.8.2016.), u: <https://www.politico.com/story/2016/08/donald-trump-immigration-address-arizona-227612> (4.9.2022.).

³⁹⁷ United States Conference of Catholic Bishops, Inc. and Conferencia del Episcopado Mexicano, *Strangers No Longer Together on the Journey of Hope* (22.1.2003.), u: <https://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/immigration/strangers-no-longer-together-on-the-journey-of-hope> (4.9.2022.).

potpunosti razmotri nadležno tijelo. Posljednji, peti princip, jest da treba poštivati dostojanstvo ljudske osobe i ljudska prava migranata bez dokumenata. Bez obzira na njihov pravni status, migranti i izbjeglice, kao i sve osobe, posjeduju urođeno dostojanstvo ljudske osobe koje treba poštivati. Nasuprot tome, migranti i izbjeglice često su podložni kaznenim zakonima i oštrom postupanju službenika za provedbu i iz zemalja prijema i iz zemalja tranzita. Meksički i američki biskupi ističu kako su stoga neophodne vladine politike koje poštuju osnovna ljudska prava osoba bez dokumenata. Premda je dokument s navedenim principima objavljen prije gotovo 20 godina, smatramo ga još uvijek aktualnim.

O migracijama u tri broja piše i „*Katekizam Katoličke Crkve*“.³⁹⁸ Katekizam ističe dužnost prihvaćanja stranaca u potrebi, no također navodi kako pravo na migraciju nije apsolutno, nego ono može biti ograničeno različitim pravnim uvjetima poradi zajedničkog dobra za koje su odgovorne političke vlasti: „Bogatiji narodi dužni su, u okviru svojih mogućnosti, prihvaćati strance koji traže sigurnost i nužna sredstva za život što ih ne mogu naći u rodnoj zemlji. (...) Poradi zajedničkoga dobra za koje su odgovorne, političke vlasti mogu pravo useljavanja podvrgavati različitim pravnim uvjetima, napose glede dužnosti doseljenika prema zemlji koja ih prima. Doseljenik je dužan harnošću poštivati materijalnu i duhovnu baštinu zemlje koja ga je ugostila, obdržavati njezine zakone, pridonositi njezinim potrebama“.³⁹⁹ Osim toga, Katekizam navodi kako ni pravo na reguliranje granica nije apsolutno jer u posebnim prilikama, mimo promicanja zajedničkog dobra građanskog društva, građana i posrednih tijela, treba uključiti i sveopće zajedničko dobro, poput potrebe „da se doskoči nevoljama izbjeglica ili da se pomogne iseljenicima i njihovim obiteljima“.⁴⁰⁰

Papa Ivan Pavao II. govori o migracijama u mnogim svojim dokumentima i govorima. Možemo spomenuti kako je tijekom svog pontifikata objavio čak 14 enciklika, dok je migrante i/ili izbjeglice spomenuo u njih pet: „*Laborem exercens*“ (1981.), „*Sollicitudo rei socialis*“ (1987.), „*Redemptoris missio*“ (1990.), „*Centesimus annus*“ (1991.) i „*Evangelium Vitae*“ (1995.). U socijalnoj enciklici „*Laborem*

³⁹⁸ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, 2016. (u nastavku: *KKC*).

³⁹⁹ *KKC*, br. 2241.

⁴⁰⁰ Usp. *Isto*, br. 1910-1911.

*exercens*⁴⁰¹ potvrđuje kako svaki čovjek ima pravo zbog raznih razloga napustiti rodni kraj ili se u njega vratiti i potražiti bolje uvjete života u nekoj drugoj državi. Iseljavanje radi rada naziva drevnom pojavom koja se neprestano ponavlja, a koja „poprima velike razmjere uslijed zamršenosti suvremenog života. Migracije naziva „nužnim zlom“ i ističe kako treba učiniti sve kako to zlo u materijalnom smislu ne bi donijelo većih zala u moralnom smislu. Također se zalaže za zaštitu prava svih migranata tvrdeći da oni ni u čem ne smiju biti prikraćeni, već da se njihova prava vrednuju u skladu s ljudskim dostojanstvom.⁴⁰² Papa Ivan Pavao II. objavit će 1987. godine encikliku „*Sollicitudo rei socialis*“⁴⁰³ u kojoj će detaljnije progovoriti o socijalnoj skrbi Crkve, koja je usmjerena istinskom razvoju čovjeka i društva, premda izražavana na različite načine. Kada „očitava“ trenutno stanje u svijetu, papa uočava kako razvoj svijeta ide manje u smjeru ljudskijeg života, a sve više prema smrtnom uništenju. U tom kontekstu spominje milijune izbjeglica kao „rana koja je tipična i znakovita za neuravnoteženost i sukobe suvremenog svijeta“. Njima su „ratovi, prirodne katastrofe, progonstva i svakovrsne diskriminacije oduzeli dom, rad, obitelj i domovinu“.⁴⁰⁴

U enciklici „*Redemptoris missio*“⁴⁰⁵ papa Ivan Pavao II. ističe važnost misijskog poslanja svih kršćana, nastojeći probuditi kršćane iz „misijske uspavanosti“. U četvrtom poglavlju papa promišlja o horizontima kršćanske misije „*ad gentes*“ gdje, između ostaloga, promišlja o složenoj i stalno promjenjivoj vjerskoj slici svijeta. Papa navodi kako se svijet suočava sa rasprostranjenim fenomenom migracijama zbog koje društvene i vjerske stvarnosti više nisu tako jasne i dobro definirane kao i prije. Te promjene koje su nastale pod utjecajem urbanizacije, masovne migracije, dekristijanizacije država s drevnim kršćanskim tradicijama i slično, otežavaju praktičnu primjenu svega onoga što je kršćansko društvo naviklo.⁴⁰⁶ Pritom posebno ističe migraciju kao novi društveni fenomen: nekršćani postaju brojni u tradicionalno kršćanskim zemljama, stvarajući nove prilike za kulturnu razmjenu te pozivajući

⁴⁰¹ Ivan Pavao II., *Laborem Exercens*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 465-516. (u nastavku: *LE*).

⁴⁰² Usp. *LE*, br. 23.

⁴⁰³ Ivan Pavao II., *Sollicitudo rei socialis*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 573-624 (u nastavku: *SRS*).

⁴⁰⁴ *SRS*, br. 24.

⁴⁰⁵ Ivan Pavao II., Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe, *Redemptoris missio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991. (u nastavku: *RM*).

⁴⁰⁶ Usp. *RM*, br. 32.

Crkvu na gostoprimstvo, dijalog, pomoć i bratstvo. Posebnu pozornost daje izbjeglicama čiji je broj „u stalnom porastu“, a koje „Crkva mora učiniti dijelom svoje sveukupne apostolske brige“.⁴⁰⁷ Također vrijedi spomenuti kako u enciklici „*Evangelium Vitae*“ poziva na odgovornost za svoju braću i sestre u potrebi. Kao simptom trenda odbijanja odgovornosti vidi nedostatak solidarnosti prema najslabijim i najranjivijim članovima društva, među koje ubraja migrante.⁴⁰⁸

Kontinuitet papinskog govora o migracijama nastavio je i papa Benedikt XVI., s naglaskom na socijalnu encikliku „*Caritas in veritate*“.⁴⁰⁹ Za njega su migracije upečatljiv fenomen zbog velikog broja uključenih ljudi, ali i društvenih, ekonomskih, političkih, kulturnih i vjerskih problema koji pred međunarodnu zajednicu stavlja mnoštvo izazova. U migracijskim procesima vidi određene koristi za razvoj država koje primaju migrante, ali i za razvoj država porijekla migranata zbog novca kojeg oni šalju u nju. Na kraju enciklike papa Benedikt XVI. potvrđuje dostojanstvo ljudske osobe i prava svakog migranta.⁴¹⁰ U enciklici „*Deus Caritas Est*“ povezuje misterij Božje ljubavi prema nama s našom ljubavi prema bližnjima, a posebno siromašnima. U toj enciklici papa naglašava kako je naš bližnji svatko tko nas treba i kome možemo pomoći. Koncept „bližnjega“ shvaća u univerzalnom smislu riječi, ali kojeg bi trebalo ostvariti na konkretan način. Podsjetio je također kako Isus sebe poistovjećuje s bližnjima u potrebi, između ostaloga, poput stranaca.⁴¹¹

3.2.2.4. Poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica

Osim prethodno navedenih dokumenata postoji i niz papinskih poruka objavljenih prigodom obilježavanja Svjetskog dana migranata i izbjeglica.⁴¹² Ideja za obilježavanje toga dana pojavila se 1914. godine uoči Prvog svjetskog rata. Papa Pio X. bio je dirnut dramom velikog egzodusa Talijana u inozemstvo koje je tada trajalo

⁴⁰⁷ RM, br. 37.

⁴⁰⁸ Usp. Ivan Pavao II., *Evangelium vitae – Evandjelje života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 8.

⁴⁰⁹ Benedikt VI., *Caritas in veritate. Ljubav u istini*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009. (u nastavku: CV).

⁴¹⁰ Usp. CV, br. 62.

⁴¹¹ Usp. Benedikt VI., *Deus Caritas Est. Bog je ljubav*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016., br. 15.

⁴¹² Naziv se mijenjao tijekom godina: prvenstveno se radilo o obilježavanju Dana talijanskih selilaca, potom se proširilo na sve selioce u svijetu sve do 2004. godine kada je Papinsko vijeće za pastoral selilaca i putnika proširilo obilježavanje Dana i na izbjeglice nazvavši ga „Svjetskim danom selilaca i izbjeglica“. Kao naslov potpoglavlja uzimamo današnji službeni naziv.

već 50-ak godina⁴¹³ te je stoga pozvao sve kršćane na molitvu za migrante. Iste je godine papa Pio X. preminuo, a naslijedio ga je Benedikt XV. koji je, na tragu svoga prethodnika, utemeljio Dan selilaca s ciljem prikupljanja financijske pomoći za pastoralni rad s talijanskim migrantima. Prvi takav Dan obilježen je 21. veljače 1915. godine. Promjena nastaje 1952. godine s konstitucijom „*Exsul familia*“ kada je obilježavanje Dana migranata poprimilo međunarodnu konotaciju te je preporučeno da se obilježava u cijelome svijetu na prvu nedjelju došašća.⁴¹⁴ Papa Ivan Pavao II. odredio je 2005. godine da se Dan selilaca i izbjeglica obilježava na 2. nedjelju nakon Bogojavljenja, odnosno na treću nedjelju u siječnju, dok je papa Franjo 2018. godine na zahtjev mnogih biskupskih konferencija ustanovio 23. rujna kao novi datum obilježavanja Svjetskoga dana selilaca i izbjeglica.

Premda će se u 2022. godini obilježiti 108. Svjetski dan selilaca i izbjeglica, do te godine bilježimo ukupno 48 poruka koji govore o fenomenu migracija. Budući da je u početku obilježavanje Dana selilaca bio samo u znaku prikupljanja financijske pomoći za samo jednu skupinu naroda i vjernika, još uvijek nije postojala potreba za općom papinskom porukom. Kako je Dan selilaca s vremenom poprimio međunarodnu važnost a fenomen migracija postao sve veći tako se mijenjao i pristup Crkve. Prvu poruku za Dan selilaca objavio je papa Pavao VI. 1963. godine preko radioprijemnika, a sljedeća je bila tek 1976. godine. Međutim, od tada pa sve do danas postoji kontinuitet objavljivanja papine poruke na godišnjoj razini. Iščitavajući poruke možemo vidjeti kako se teme i sadržaji nekih poruka ponavljaju, što ukazuje na prisutnost jednih te istih problema kroz izvjestan vremenski period, ali isto tako možemo uočiti neke nove izazove koji su se s vremenom pojavile ili pak stavljanje naglaska na manje vidljive probleme. Ovdje nećemo detaljno opisivati i analizirati svaku poruku za Svjetski dan selilaca i izbjeglica nego ćemo iznositi najvažnije točke svake poruke. U svrhu lakšeg pregleda i sistematizacije, poruke smo podijelili po

⁴¹³ U razdoblju između 1860. godine i Prvog svjetskog rata trajno je migriralo otprilike 9 000 000 Talijana. Druga studija ukazuju da je broj još veći, međutim, svi potvrđuju kako je većina Talijana migrirala prema Sjevernoj i Južnoj Americi. Usp. Timothy J. Hatton i Jeffrey G. Williamson, *What Drove the Mass Migrations from Europe in the Late Nineteenth Century?*, *Population and Development Review*, 20 (1994.) 3, 553-559.

⁴¹⁴ Usp. Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*, 702.

pontifikatima. Iznimku činimo samo u slučaju pape Franje, budući da ćemo o njemu posvetiti zasebno poglavlje.

3.2.2.4.1. Papa Pavao VI.

Pontifikat pape Pavla VI. u kontekstu migracija možemo shvatiti kao svojevrsnu prekretnicu u crkvenom zanimanju za taj fenomen. Već na početku svog pontifikata 1963. godine objavio je radio poruku za Svjetski dan migracija, koja je ujedno i prva poruka nekog pape za taj dan. U toj poruci⁴¹⁵ papa Pavao VI. kazao je kako je migracija jedna od najvažnijih i najozbiljnijih pojava u svijetu te da Crkva prema tom fenomenu pristupa s pažnjom i brižnošću, osobito tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, kada se ovaj fenomen dogodio u svom najbolnijem i najneuređenijem obliku preseljenja izbjeglica. Papa podsjeća da je Crkva sva sredstva koja su joj bila na raspolaganju uložila za dobrotvornu pomoć, diplomatske intervencije i doktrinarna pojašnjenja, kako bi se ublažile nelagode i poremećaji nasilne ili prisilne migracije. Spomenuo je svoje prethodnike - papu Pija XII. i Ivana XXIII. – koji su uočavali pastoralne i pravne aspekte migracije, s naglaskom na apostolsku konstituciju „*Exsul Familia*“. Papa Pavao VI. uglavnom je istaknuo negativne posljedice migracija: poteškoće, nedaće, brige i opasnosti onih koji migriraju. Kao jednu od posljedica migracija navodi vjerske i moralne krize koje pastoralna služba Crkve ne smije zanemariti. U tom kontekstu pozvao je vjernike na zalaganje za novi razvoj vjerskog i socijalnog djelovanja u korist iseljenika.⁴¹⁶ Papa Pavao VI. sam će uložiti trud za pastoralnu brigu za migrante i izbjeglice objavom motuproprija „*Pastoralis Migratorum Cura*“ 1969. godine⁴¹⁷, a potom će uspostaviti Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika.

Sljedeću poruku papa Pavao VI. objavit će 1976. godine i od tada možemo pratiti kontinuitet papinih poruka za Svjetski dan selilaca. Poruku iz 1976. godine potpisao je državni tajnik Jean-Marie Villot, a upućena je kardinalu Sebastijanu Baggiju koji je tada vršio dužnost predsjednika Papinskog vijeća za pastoral selilaca i putnika. U poruci je vidljivo kako Crkva poznaje nove poteškoće koje su posljedica ekonomske

⁴¹⁵ Radi se o poruci od 24.11.1963. godine, objavljenoj u petom mjesecu svoga pontifikata.

⁴¹⁶ Usp. Paolo VI., *Radiomessaggio del santo padre Paolo VI per la „giornata dell' emigrazione“*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19631124_emigrazione.html (20.5.2022.).

⁴¹⁷ Usp. Paulus VI., *Litterae apostolicae motu proprio datae. Pastoralis migratorum cura quibus novae normae de pastoralis migratorum cura statuuntur*, *Acta Apostolicae Sedis*, 61 (1969.) 10, 601-603.

krize, ali i kako su sami migranti postali svjesniji svog stanja i ljudskih prava. Na migracije se gleda kao priliku za prakticiranje crkvenog milosrđa u punom i konkretnom smislu riječi. Iz toga razloga Sveti je Otac uputio poziv kršćanima da s većom pažnjom pridonose razvoju autentičnog duha bratstva prema migrantima, nadvladajući tako prisutne predrasude i bolnu diskriminaciju. Drugim riječima, zahtjeva se sazrijevanje kršćanskog mentaliteta.⁴¹⁸ Iduće, 1977. godine objavljena je posljednja poruka u pontifikatu pape Pavla VI. za Svjetski dan selilaca. U pismu ističe svoju naklonost i očinsku brigu za sve iseljenike na svim kontinentima. Ovaj interes zajedničkog oca proizlazi iz poznavanja stvarnih uvjeta u kojima se migracije odvijaju, a to se posebno naglašavaju nedostaci i nejednakosti na području ljudskih prava te dobre organizacije međunarodnih odnosa. Papa ipak ističe napredak na tom polju i kaže da je on razlog za ohrabrenje, ali da ipak treba raditi na posvemašnjem sređivanju pitanja migracija i to polazeći od njegovog korijena. Posebnu pozornost usmjerava na duhovnu pomoć migrantima, a posebno na katehezu djece i mladih. Nadalje, papa izražava kako se Crkva duboko suosjeća s dramama djece iseljenika, a upravo su ona najčešće prve žrtve činjenice da se nalaze između različitih kultura, jezika, mentaliteta, običaja, itd. U tom kontekstu podsjeća da je zadaća Crkve (svećenika, redovništva i kateheta laika) u djelo provesti vjerodostojnu, sveobuhvatnu katehezu koja će biti prilagođena svijetu iseljenika.⁴¹⁹

3.2.2.4.2. *Papa Ivan Pavao II.*⁴²⁰

Papa Ivan Pavao II. bio je prvi papa koji je svake godine objavljivao prigodnu poruku za Svjetski dan selilaca i izbjeglica. U 26 godina dugom pontifikatu objavljeno je 25 poruka, s tim da je od 1985. godine osobno potpisivao poruku. Na taj način htio je pokazati svoju osobitu posvećenost migrantima i izbjeglicama. Do tada je poruke potpisivao državni tajnik u ime pape, a bile su upućene predsjednika Papinskog vijeća

⁴¹⁸ Usp. Jean Villot, *Message du pape Paul VI, signé par le secrétaire d'état, au cardinal Baggio à l'occasion de la 'journée du migrant'*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19761104_giornata-migrante.html (20.5.2022.).

⁴¹⁹ Usp. Jean Villot, *Mensaje del papa Pablo vi, firmado por el cardenal Jean Villot, al cardenal Sebastiano Baggio Presidente de la comisión pontificia para la pastoral de las migraciones y del turismo*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19771125_giornata-migrante.html (20.5.2022.).

⁴²⁰ Između pape Pavla VI. i pape Ivana Pavla II. bio je papa Ivan Pavao I. čiji je pontifikat trajao samo 33 dana. Taj period bio je prekratak da bi ostavio traga u bilo čemu, uključujući pisanje poruke za Svjetski dan migranata.

za pastoral selilaca i putnika. U svakoj od tih poruka skretao je pozornost na neke specifične stvarnosti i poteškoće migranata i izbjeglica pozivajući Crkvu na konkretno djelovanje. Već u prvoj poruci iz 1978. godine, a posljednje koju je napisao državni tajnik Jean Villot, navodi se njegovo zanimanje za fenomen migracija te kako zna za stanje onih koji su prisiljeni tražiti kruh i raditi izvan svoje domovine. Tijekom svoje biskupske službe često je posjećivao zajednice poljskih iseljenika i katoličke zajednice unatoč brojnim poteškoćama s kojima se susreću. Uočavajući kako su migracije trajna i sve prisutnija činjenica, u ovoj je poruci posebno inzistirao na potrebi kvalitativnog i kvantitativnog napretka u svećeničkoj službi među migrantima.⁴²¹ Sljedeće godine u ime pape poruku za Svjetski dan selilaca uputio je novi državni tajnik Agostino Casaroli. Na samom početku poruke Casaroli je istaknuo papinu želju da bude nazočan slavljenjima Svjetskoga dana migranata kako bi na taj način skrenuo pozornost mjesnih zajednica suočenima s potrebama migranata. Naglasio je kako bi kršćanin u svakom migrantu trebao prepoznati sliku Božju, u kojoj se očituje veličina i dostojanstvo svakog pojedinog čovjeka, primatelja Kristove otkupiteljske ljubavi. Imajući na umu da je dostojanstvo ljudske osobe jedno od najvažnijih tema kojim će se papa Ivan Pavao II. baviti u svom pontifikatu, važna je činjenica da je papa već na samom početku u tu temu uključio migrante i izbjeglice. Glede aktualnih problema u poruci se navode značajni migracijski procesi u jugoistočnoj Aziji kao posljedica rata u Vijetnamu koji su doveli u pitanje najelementarnije pravo čovjeka: pravo na život i pravo na preživljavanje.⁴²²

Između 1980. i 1990. godine glavne teme papinih poruka bile su problemi migrantskih obitelji, kulturni identitet migranata, pravo migranata na rad, evangelizacija, integracija te pitanje gubitka vjere kršćanskih migranata. O problemima migrantskih obitelji pisao je u poruci iz 1980. i 1986. godine, a o istoj temi progovorit će i 1993. godine. U poruci iz 1980. godine naglasio je kako obitelji

⁴²¹ Usp. Jean Villot, *Mensaje del papa Juan Pablo II, firmado por el cardenal Jean Villot, al cardenal Sebastiano Baggio presidente de la comisión pontificia para la pastoral de las migraciones y del turismo*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19781202_world-migration-day-1978.html (20.5.2022.).

⁴²² Usp. Agostino Casaroli, *Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II a firma del card. segretario di stato Agostino Casaroli per la giornata mondiale del migrante (1979) Al Cardinale Sebastiano Baggio*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19791201_world-migration-day-1979.html (20. 5.2022.).

zbog migracija trpi određenih rizik destabiliziranja i narušavanja obiteljske kohezije. Kako bi se pomoglo tim obiteljima papa se prisjetio smjernica iz dokumenata „*Exsul Familia*“, „*Christus Dominus*“ te „*Pastoralis Migratorum Cura*“ korisnim za pastoralnu brigu iseljenika.⁴²³ Šest godina kasnije za iseljeničke obitelji kazao je kako predstavljaju jedinstvenu pojavu koja zahvaća Crkvu zbog pastora koji mora pružiti svim svojim članovima, posebice onima koji se nalaze u ozbiljnijoj situaciji. Osim što je pozvao države primatelje migranata na pomoć pri integraciji i zaštiti migranata, posebno djece, papa je pozvao i zemlje podrijetla migranata da osmisle adekvatne mjere kako bi povratak iseljenih obitelji doveo do produktivne reintegracije, a da se roditelji i djeca ne osjećaju dvostruko diskriminiranim i da nisu prisiljeni nastaviti put egzodusa.⁴²⁴ Kad o migrantskim obiteljima bude govorio u poruci iz 1993. godine, tada će pozvati države da brane migrantske obitelji od svakog pokušaja marginalizacije i rasizma, promičući kulturu uvjerenosti i aktivne solidarnosti.⁴²⁵ Poruka iz 1981. godine je važna zbog toga što papa u njoj progovara o kulturnom identitetu migranata, čije poštovanje i razvoj zahtijevaju predanost primjerenog pastoralnog djelovanja. Među bitnim elementima kulturnog identiteta migranata navodi način izražavanja vjere i vjerske prakse. Migranti sa sobom nose svoj način razmišljanja, vlastiti jezik, kulturu i religiju, a Crkva, braneći i promičući pravo na kulturni identitet, priznaje i uključuje očitovanja tog istog prava u vjerskom području. U poruci se po prvi puta obratio migrantima pozivajući ih da preuzmu vlastitu odgovornost, kroz pozitivan i otvoren stav, surađujući svjesno i predano u državi primitka.⁴²⁶ Sljedeće 1982. godine papa Ivan Pavao II. piše o odnosu migranata prema radu, pozivajući Crkvu da pastoralnim

⁴²³ Usp. Agostino Casaroli, *Mensaje del santo padre Juan Pablo II, firmado por el cardenal secretario de estado, con ocasión de la jornada de la emigración Cardenal Sebastiano Baggio, Presidente de la Pontificia Comisión para las Migraciones y el Turismo. Roma*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19801201_world-migration-day-1980.html (20.5.2022.).

⁴²⁴ Usp. Giovanni Paolo II., *Messaggio di Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19860815_world-migration-day-1986.html (20.5.2022.).

⁴²⁵ Usp. Giovanni Paolo II., *Messaggio di Giovanni Paolo II in occasione della celebrazione della 'giornata mondiale del migrante' 1993-1994*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19930806_world-migration-day-93-94.html (20.5.2022.).

⁴²⁶ Usp. Agostino Casaroli, *Arta del cardenal Agostino Casaroli, en nombre del santo padre, para la jornada del emigrante a Su Eminencia Reverendísima el Señor Cardenal Sebastiano Baggio, Presidente de la Pontificia Comisión para la Pastoral de las Migraciones y del Turismo*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19810904_world-migration-day-1981.html (20.5.2022.).

djelovanjem među radnicima migrantima nastoji motivirati radnike da nadahnu vlastiti život u primjeru i ljubavi Kristovoj, da na rad gledaju ne kao na prepreku ili izgovor koji ih udaljuje od vjere, već kao na sredstvo za jačanje i osvjetljavanje kršćanskog života.⁴²⁷ Poruku iz 1983. godine papa je povezo sa izvanrednim jubilejom otkupljenja⁴²⁸ pozivajući kršćanske zajednice zainteresirane za migracijski fenomen da ozbiljno i duboko promišljaju o evanđeoskim hitnostima u odnosu na imigrante. Pritom koristi izraz „evanđeoski mentalitet dobrodošlice“ za one koji su rođeni pod tuđim nebom, drugim etničkim i nacionalnim korijenima.⁴²⁹

Iz nama nepoznatog razloga poruka iz 1984. godine je izostala. Možebitni razlog stoji u činjenici da je te godine došlo do promjene u Rimskoj kuriji. Dotadašnjeg tajnika Agostina Casarolija naslijedio je Sebastiano Baggio, koji je do tada vršio službu prefekta Kongregacije za biskupe te je ujedno bio predsjednik Papinskog vijeća za dušobrižništvo selilaca i putnika, kome je Casaroli do tada naslovljavao poruke za Svjetski dan selilaca. Već sljedeće godine papa Ivan Pavao II. započeo je s tradicijom samostalnog pisanja poruka za Svjetski dan selilaca. U prvoj takvoj izrazit će duboku zabrinutost zbog toga što su migracije poprimile dehumanizirajući politički, vjerski, ideološki i etnički aspekt progona. U ovoj poruci posebno se osvrnuo na val migracija koji s pastoralnog stajališta predstavlja ozbiljan problem kršćanskog života, u smislu crkvene integracije. Istaknuo je kako se slobodna integracija migranata temelji na prirodi Crkve, koja je stvarnost vjere i ljubavi. Crkva je ta koja u vjernim doseljenicima vidi ljude kojima je potrebno ponuditi sva sredstva da mogu rasti u životu vjere i ljubavi, pomažući im da u potpunosti učvrste i intenziviraju svoj crkveni život, kao kad su bili u zemljama porijekla. Na kraju je papa istaknuo želju da poruka pomogne da se na području migracije prevladaju one prepreke koje stoje na putu ne samo samoj

⁴²⁷ Usp. Agostino Casaroli, *Carta do cardeal Agostino Casaroli, em nome do santo padre, ao cardeal Sebastiano Baggio, presidente da pontifícia comissão para a pastoral das migrações e do turismo por ocasião do dia do migrante*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pt/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19820904_world-migration-day-1982.html (20.5.2022.).

⁴²⁸ Jubilej je proglašen povodom 1950. godine od Kristove smrti i čina otkupljenja.

⁴²⁹ Usp. Agostino Casaroli, *Carta do cardeal Agostino Casaroli, em nome do santo padre, ao cardeal Sebastiano Baggio, Presidente da pontifícia comissão para a pastoral das migrações e do turismo por ocasião do dia do migrante*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pt/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19820904_world-migration-day-1983.html (20.5.2022.).

integraciji nego i najautentičnijem evanđeoskom bratstvu.⁴³⁰ Misao vodilja za poruku iz 1987. godine bila je biskupska sinoda koja se održavala te godine na temu evangelizacije i uloge vjernika laika u poslanju Crkve. Migracije u ovom kontekstu imaju posebnu važnost, uzimajući u obzir i ulogu koju su imale u širenju kršćanstva u prvim stoljećima. U ovoj se poruci na poseban način obratio i samim migrantima. Istaknuo je veliki doprinos koji su migranti pozvani dati poslanju Crkve, posebice na promicanje bratstva, jedinstva i mira. Pritom je izjavio kako prvi neposredni apostoli migranata moraju biti sami migranti.⁴³¹ U posljednje dvije poruke toga desetljeća papa je usporedio događaje migranata i izbjeglica s događajima iz života Blažene Djevice Marije, u čijem se svjetlu može shvatiti jedinstven odnos između iskustva migracija i same povijesti spasenja. U tom je kontekstu pozivao migrante da imaju vjeru u Djevicu Mariju, da joj vjeruju u svim bolima svojstvenim njihovu stanju te da uvijek pribjegavaju Mariji s čvrstim pouzdanjem.⁴³² Osim toga, napravio je korespondenciju između migracijske priče i poziva Crkve kako bi se promislilo o specifičnom doprinosu koji su migranti, upravo zbog svog položaja, pozvani dati širenju Kraljevstva Božjega u svijetu. Papa primjećuje kako ljudske migracije idu prema jedinstvu i učvršćuje odnos bratstva među narodima, pri čemu svaki daje i prima istovremeno od drugoga. Ova nova perspektiva odgovara duhu Evanđelja, koje je poruka bez granica, baš kao i moralne vrijednosti koje moraju karakterizirati svako društvo bez granica.⁴³³

Na početku novog desetljeća papa je svoju poruku iz 1990. godine posvetio sve većem problemu među samim vjernicima, a to je je rizik gubitka kršćanske vjere kojem su mnogi migranti izloženi zbog sve većeg broja sekta i novih vjerskih pokreta. Papa je pozvao Crkvu da vrši ulogu dobrodošlice i služenja migrantima te provoditi sve

⁴³⁰ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19850716_world-migration-day-1985.html (20.5.2022.).

⁴³¹ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19870805_world-migration-day-1987.html (20.5.2022.).

⁴³² Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1988*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19881004_world-migration-day-1988.html (20.5.2022.).

⁴³³ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1989*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19890910_world-migration-day-1989.html (20.5.2022.).

prikladne inicijative kako bi se suprotstavila ovom trendu i uklonila rizike koji proizlaze. Podsjetio je kako je katolički migrant sastavni dio mjesne Crkve gdje god se nalazio jer u Crkvi nema stranaca; svaki kršćanin u potpunosti pripada kršćanskoj zajednici teritorija na kojemu boravi.⁴³⁴ Sljedeće, 1991. godine u središte svog promišljanja stavio je one ljude koji migriraju u svrhu obrazovanja te u obliku turizma. Ističe pozitivne aspekte takvih migracija, poput širenja društvenih odnosa na razini pojedinaca i grupa, opsežnije zaštite koju građansko pravo nudi strancima, viši stupanj obrazovanja, življe zanimanje za kulturu drugih naroda, pojačan osjećaj solidarnosti prema ljudskoj obitelji i slično. Papa navodi da migracije uvijek imaju dvostruko lice: ono različitosti i ono univerzalnosti. Prvi je dat sukobom između ljudi i skupina različitih naroda, uključuje neizbježne napetosti, latentna odbijanja i otvorene polemike, a drugi je onaj koji je konstituiran skladnim susretom različitih društvenih subjekata koji se nalaze u zajedničkom naslijeđu svakog čovjeka, formiranom vrijednostima ljudskosti i bratstva. Tako se jedni druge obogaćuju dijeljenjem različitih kultura.⁴³⁵ U idućoj poruci dotaknuo se pitanja migranata u neregularnoj situaciji, čija je pozicija za razliku od drugih migranata znatno teža te je povezo migracije i (ne)razvijenost zemlje.⁴³⁶ Nakon zbirne poruke za 1993. i 1994. godinu na temu migrantskih obitelji, 1995. godine zasebno je progovorio o ženama uključenima u fenomen migracija. Papa ističe kako u situaciji emigracije teret obitelji često u velikoj mjeri pada na ženu, koja je zapravo prisiljena obavljati dvostruki posao: raditi i odgajati. Pred žene migrantice stavio je lik biblijske žene Rute, strankinje koja je postala Boazova žena, od čijeg su se potomstva rodili kralj David, a kasnije i Isus. Time je htio ukazati kako nas povijest spasenja podsjeća na to kako je božanska

⁴³⁴ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio di Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19900725_world-migration-day-1990.html (20.5.2022.).

⁴³⁵ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni (1991)*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19910821_world-migration-day-1991.html (20.5.2022.).

⁴³⁶ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale del migrante 1992*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19920731_world-migration-day-1992.html (20.5.2022.).

Providnost djelovala unutar nepredvidivih i tajanstvenih interakcija različitih naroda, religija, kultura i rasa.⁴³⁷

Poruka iz 1996. godine prva je u nizu poruka koje će sadržavati naziv teme. Radi se o migrantima bez dokumenata, odnosno migrantima u protupravnoj situaciji. U to vrijeme migracije su poprimale obilježja socijalne nužde, prije svega zbog porasta tzv. „ilegalnih migranata“. Papa primjećuje kako je ilegalno useljavanje oduvijek postojalo, ali se često toleriralo jer države u njima imaju rezervnu radnu snagu. S jedne strane papa poziva da se ilegalno useljavanje spriječi, ali je također pozvao da se energično bori protiv kriminalnih aktivnosti koje iskorištavaju ilegalne imigrante.⁴³⁸ Naredne dvije godine papa je u svojim porukama svratio pozornost na često dramatičnu situaciju onih koji napuštaju vlastitu domovinu⁴³⁹ kao i na uzroke povećanog broja migranata i izbjeglica i posebnim uvjetima onih koji su iz raznih razloga prisiljeni napustiti domovinu. Pozvavši kršćane da svjedoče vjeru svim migrantima i izbjeglicama, u poruci iz 1998. godine dao je svijetli primjer ljubavi prema migrantima u liku biskupa Ivana Baptiste Scalabrinija. Biskup Scalabrini istaknuo se materijalnom i pastoralnom brigom za migrante i izbjeglice kroz odgovarajuću mrežu socijalne pomoći te je snažno podržao uvođenje zakonodavnih i institucionalnih mjera za ljudsku i pravnu zaštitu migranata od svakog oblika izrabljivanja.⁴⁴⁰ Uoči proslave jubileja i ulaska u treće tisućljeće nakon Krista, papa Ivan Pavao II. razvio je nekoliko misli u svjetlu zapažanja kako je cijeli kršćanski život hodočašće prema kući Božjoj. Uočava kako etničke i kulturne razlike uočene unutar Crkve mogu biti izvor podjela ili nejedinstva. Međutim, sve razlike među ljudima nestale su kada je Krist srušio „pregradu razdvojnici“ (usp. Ef 2,14) i poučio kako je svako ljudsko biće „bližnji“ kojeg treba voljeti. U tom kontekstu ističe kako kršćanin ne bi trebao postaviti pitanje tko je njegov bližnji nego kome on treba postati bližnji.

⁴³⁷ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1995*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19940810_world-migration-day-1995.html (20.5.2022.).

⁴³⁸ Usp. Ivan Pavao II., *U Crkvi nitko nije stranac i Crkva nije strana niti jednome čovjeku ni na kojem mjestu* (14.12.1995.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/u-crkvi-nitko-nije-stranac-i-crkva-nije-strana-niti-jednome-covjeku-ni-na-kojem-mjestu/> (20.5.2022.).

⁴³⁹ Usp. Ivan Pavao II., *Vjera se ljubavlju ostvaruje* (21.8.1996.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/vjera-se-ljubavlju-ostvaruje/> (20.5.2022.).

⁴⁴⁰ Usp. Ivan Pavao II., *Neka se poštuje svaka osoba i neka se uklone diskriminacije koje ponižavaju ljudsko dostojanstvo* (9.11.1997.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/neka-se-postuje-svaka-osoba-i-neka-se-uklone-diskriminacije-koje-ponizavaju-ljudsko-dostojanstvo/> (20.5.2022.).

Osim toga, papa se na više mjesta poziva na riječi iz apostolskog pisma „*Tertio millennio adveniente*“ objavljenom 1994. godine kao pripremu pred veliki jubilej ulaska u treće tisućljeće.⁴⁴¹ U poruci iz 2000. godine papa se prisjeća tragedija koje su obilježile 20. stoljeće: krvave ratove koji su opustošili svijet, deportacije, logore, etnička čišćenje i mržnju koja se širila i nastavlja zamračivati ljudsku povijest. Podsjetio je kako Crkva čuje patnički vapaj svih koji su istrgnuti iz vlastite zemlje, nasilno rastavljenih obitelji, onih koji u životnim promjenama ne mogu pronaći stabilan dom te da djeluje tako da se poštuje dostojanstvo svake osobe, da se svakoga migranta i izbjeglicu dočeka kao brata ili sestru, a cijelo čovječanstvo čini ujedinjenom obitelji koja zna s razlikovanjem cijeniti različite kulture.⁴⁴²

U posljednjih pet poruka svoga pontifikata za Svjetski dan selilaca papa je ponovio dvije teme te naveo tri nove. O pastoralu migranata ponovo je progovorio 2001. godine, podsjećajući na apostolsku konstituciju „*Exsul Familia*“ iz 1952. godine kao i na važnost evangelizacije,⁴⁴³ dok je svoju posljednju poruku iz 2005. godine posvetio fenomenu migracija iz perspektive integracije.⁴⁴⁴ Između njih naveo je tri nove teme: migracije i međuljudski dijalog, gostoljubivost i migracije s ciljem mira. Primjećujući kako se u migracijskim procesima često događaju susreti ljudi različitih religija, papa je naglasio kako je za kršćane dijalog obveza koju treba neprestano provoditi. Taj iskreni napor za dijalog pretpostavlja, s jedne strane, uzajamno prihvaćanje različitosti, a ponekad čak i proturječnosti, te poštivanje slobodnih odluka koje ljudi donose po vlastitoj savjesti.⁴⁴⁵ Na temu gostoljubivosti podsjetio je na dužnost kršćana da se poželi dobrodošlica svakome tko dođe iz nevolje, ali je također je pozvao sve imigrante da prepoznaju dužnost poštovanja zemalja koje ih primaju i

⁴⁴¹ Usp. John Paul II., *Message for the 85th World migration day 1999*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_22021999_world-migration-day-1999.html (20.5.2022.).

⁴⁴² Usp. John Paul II., *Message of the Holy Father for the World migration day 2000*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_21111999_world-migration-day-2000.html (20.5.2022.).

⁴⁴³ Usp. John Paul II., *Message of the Holy Father for the 87th World day of migration 2001*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20010213_world-migration-day-2001.html (20.5.2022.).

⁴⁴⁴ Usp. John Paul II., *Message of the Holy Father John Paul II for the World day of migrants and refugees 2005 Intercultural Integration*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20041124_world-migration-day-2005.html (20.5.2022.).

⁴⁴⁵ Usp. Ivan Pavao II., *Selilaštvo i međureligijski dijalog* (18.10.2002.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilaštvo-i-medureligijski-dijalog/> (20.5.2022.).

da poštuju zakone, kulturu i tradiciju ljudi koji su ih primili.⁴⁴⁶ U poruci iz 2004. godine papa Ivan Pavao II. postavlja pitanje kako migracije mogu pomoći u izgradnji mira među narodima. Potvrđuje činjenicu kako je težnja za mirom ukorijenjena u srcu velikog dijela čovječanstva. Upravo je to žarka želja koja potiče ljude da traže svaki mogući put u bolju budućnost za sve i svakoga. Papa smatra da, unatoč problemima koje spominje, svijet imigranata može dati valjan doprinos učvršćivanju mira. Migracije zapravo mogu olakšati susret i razumijevanje između civilizacija, kao i između pojedinaca i zajednica. Kada se kroz dijalog „različitosti“ spajaju i integriraju, počinje prijateljski suživot razlika.⁴⁴⁷

3.2.2.4.3. *Benedikt XVI.*

Papa Benedikt XVI. tijekom svog je relativno kratkog pontifikata napisao ukupno osam poruka za Svjetski dan selilaca i izbjeglica. Kao najvažniju možemo istaknuti njegovu prvo poruku iz 2006. godine u kojoj ističe migracije kao znak vremena. Na samom početku poziva se na dokument Drugog vatikanskog koncila „Gaudium et spes“ koji kaže da je dužnost Crkve ispitati znakove vremena i tumačiti ih u svjetlu Evanđelja. A Papa znak današnjeg vremena vidi upravo u migracijama, koje su u posljednje vrijeme poprimile strukturna obilježja, posebice migracije stranih studenata u svrhu obrazovanja. Uočio je kako su nekoć migracije obilježavali muškarci, no danas su sve prisutnije migracije žena. Pritom se misli na samostalne migracije žena, budući da su prije žene većinom migrirale zajedno s obitelji. Osim toga, kao glavne probleme današnjih migracija ističe trgovinu ljudima i seksualno iskorištavanje.⁴⁴⁸ Godinu nakon toga, 2007. godine, papa Benedikt XVI. objavit će poruku pod naslovom „Migrantska obitelj“. Ona je u kontinuitetu s porukama iz 1980., 1986. i 1993. godine, želeći dodatno naglasiti zalaganje Crkve ne samo u korist pojedinog migranta, nego i njegove obitelji. Ovom porukom papa želi skrenuti pozornost na integraciju migrantskih obitelji, čiji su uvjeti pogoršani u odnosu na

⁴⁴⁶ Usp. John Paul II., *Message of the Holy Father John Paul II for the 89th world day of migrants and refugees 2003 For a commitment to overcome all racism, xenophobia and exaggerated nationalism*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20021202_world-migration-day-2003.html (20.5.2022.).

⁴⁴⁷ Usp. Ivan Pavao II., *Selilaštvo u službi mira* (13.1.2004.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilastvo-u-sluzbi-mira/> (20.5.2022.).

⁴⁴⁸ Usp. Benedikt XVI., *Selilaštvo: znak vremena* (14.1.2006.) u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilastvo-znak-vremena/> (20.5.2022.).

prošlost, a posebno kad je u pitanju ujedinjenje obitelji. Papa je upozorio i na poteškoće vezane za izbjegličke kampove te je pozvao članove Crkve na pažljivu pastoralnu prisutnost.⁴⁴⁹ Dogodine je poruku posvetio mladim migrantima za koje je primijetio kako je njihovo iseljavanje iz domovine sve učestalije. Naglasio je kako kod mladih migranata težak problem predstavlja tzv. dvostruka pripadnost: s jedne strane ne žele izgubiti kulturu iz koje su ponikli, a s druge strane žele biti dio društva u koje su primljeni. Također primjećuje kako mnoge mlade djevojke lako postaju žrtve izrabljivanja, moralnih ucjena i drugih vrsta zloupotreba. Postavlja pitanje kako odgovoriti na iščekivanja mladih migranata i što učiniti da im se izade u susret. Kao prvo rješenje vidi uzdati se u potporu obitelji i škole, premda je svjestan da se u tim sredinama javljaju brojne složene situacije i teškoće. S druge strane, papa je pozvao mlade migrante da zajedno sa svojim vršnjacima u novom okruženju grade pravednije i bratskije društvo.⁴⁵⁰

Poruka za 2009. godinu povezana je sa Godinom sv. Pavla, odnosno slavljem 2000. obljetnice rođenja svetoga Pavla. Povezujući svetog Pavla i migrante, papa je kazao kako je Pavao bio „migrant po Božjem pozivu“ zbog toga što je propovijedao u različitim kulturama i različitim dijelovima Europe i Male Azije. Papa veći dio poruke posvećuje životopisu svetoga Pavla, a na kraju je pozvao sve da nauk i primjer svetog Pavla potakne da shvatimo da je činjenje milosrđa vrhunac i sinteza cjelokupnog kršćanskog života.⁴⁵¹ Iduće 2010. godine objavio je relativno kratku poruku posvećenu maloljetnim migrantima i izbjeglicama. Upozorio je kako danas milijuni djece doživljavaju nevolje na svakom kontinentu te kako su oni najranjiviji jer njihov glas nitko ne čuje. U tom je kontekstu stavio odgovornost na župe i brojne katoličke udruge koje se trude pomagati migrantima i izbjeglicama.⁴⁵² Potom je 2011. godine stavio naglasak na činjenicu da svi potječemo od jednoga Oca u poruci pod nazivom: „Samo

⁴⁴⁹ Usp. Benedict XVI., *Message of his holiness Benedict XVI for the 93rd World day of migrants and refugees (2007) The migrant family*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20061018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

⁴⁵⁰ Usp. Benedikt XVI., *Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2008. Mladi selioci*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20071018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

⁴⁵¹ Usp. Benedikt XVI., *Sveti Pavao selilac, Apostol naroda* (24.10.2008.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/sveti-pavao-selilac-apostol-naroda/> (20.5.2022.).

⁴⁵² Usp. Benedikt XVI., *Maloljetni selioci i izbjeglice* (1.12.2009.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/maloljetni-selioci-i-izbjeglice/> (20.5.2022.).

jedna obitelj“. Papa je podsjetio na učenje Drugog vatikanskog koncila kako su svi narodi jedna zajednica, imaju isti iskon jer je Bog sav ljudski rod nastanio po svoj zemlji. U tom kontekstu Papa je govorio o ljudskom bratstvu koje, kad se ono prihvati i odgovorno živi, potiče zajedništvo i dijeljenje sa svima, na osobit način sa migrantima. Vrijedi spomenuti kako je Papa istaknuo dužnost migranata da se integriraju u zemlju koja ih prima, poštujući njezine zakone i nacionalni identitet.⁴⁵³ U 2012. godini ponovo je u predmet razmišljanja stavio odnos migracija i evangelizacije, s naglaskom na pojam nove evangelizacije. Ne radi se o nekom novom sadržaju nego o promicanju evangelizacije na nov način i s novom snagom. Jedan od ciljeva evangelizacije, tvrdi papa, jest rušenje granica kako bi se zbližile osobe i narode, dok sadašnji migracijski fenomen promatra kao od Boga dana prigoda za naviještanje evanđelja u suvremenom svijetu.⁴⁵⁴

Posljednju poruku za 2013. godinu, prije odreknuća s papinske službe, posvetio je temi migracija kao hodočašću vjere i nade. Radi se o poruci prigodom Godine vjere, 50. obljetnice otvorenja Drugog vatikanskog koncila i 60. obljetnice apostolske konstitucije „*Exsul Familia*“. On kaže kako su vjera i nada povezani u srcu mnogih migranata koji žude za boljim životom i nerijetko pokušavaju iza sebe ostaviti očaj bezizgledne budućnosti. Također je rekao kako su mnogi krenuli na put vođeni dubokom vjerom da ih Bog ne napušta, ali i primjećuje kako migranti u sebi nose i iskustvo straha, napose zbog progona i nasilja zbog kojih su i prisiljeni na bijeg. Stoga je zatražio od država konkretna rješenja za migrante i izbjeglice, dok je samim migrantima i izbjeglicama poručio da obnove pouzdanje i nadu u Boga koji je uvijek uz njih.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Usp. Benedikt XVI., *Samo jedna obitelj* (28.10.2011.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/samo-jedna-obitelj-2/> (20.5. 2022.).

⁴⁵⁴ Usp. Benedikt XVI., *Migracije i nova evangelizacija* (28.10.2011.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/migracije-i-nova-evangelizacija/> (20.5. 2022.).

⁴⁵⁵ Usp. Benedict XVI., *Message of his holiness pope Benedict XVI for the World day of migrants and refugees (2013) Migrations: pilgrimage of faith and hope*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20121012_world-migrants-day.html (20.5. 2022.).

3.3. Uloga Crkve u kontekstu Europske migracijske krize

Migracijsku krizu u Europi Katolička je Crkva promatrala sa zanimanjem i zabrinutošću, ponajprije zbog neizvjesnosti i tragičnosti brojnih ljudskih sudbina. Ratovi, izbjeglištva i progonstva koja su pokrenula migracijski val sa sjevera Afrike i Bliskog istoka doista su „žalosti i tjeskobe“⁴⁵⁶ na koje je Katolička Crkva gledala s osjećajem blizine i pozivom na djelatnu ljubav. U tom se kontekstu migracijsku krizu može vidjeti kao najočitiiji znak vremena današnjice. Crkva je prepoznavala migracije kroz kategoriju znakova vremena i prije migracijske krize. Tako je, primjerice, papa Benedikt XVI. svoju poruku za 92. Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2006. godine posvetio upravo govoru o migracijama kao znaku vremena, ističući kako je dužnost kršćana posvetiti pozornost i potporu prema milijunima onih ljudi koji su bili primorani napustiti svoj dom.⁴⁵⁷ Osim toga, kroz izvršavanje svoje evanđeoske dužnosti Crkva u migracijama ujedno vidi priliku za čovječanstvo da konačno izgradi budućnost mira i sveopćeg bratstva, razvijajući kulturu susreta i integracije kakve do sada nije bilo u ljudskoj povijesti.⁴⁵⁸

3.3.1. Institucionalna briga za migrante i izbjeglice

Europska migracijska kriza bio je događaj koji je iznova „aktivirao“ crkveni nauk o migracijama. Sve što je do tada bilo rečeno, odnosno napisano, tražilo je put do ljudi, napose vjernika. Ozbiljnost situacije postavilo je jednaka pitanja za sve, ali su mnogi davali drugačije odgovore. Države, društva, vjernici – svi oni našli su se podijeljenih mišljenja na pitanje treba li primiti ili odbiti migrante i izbjeglice. Ako da, u kojem omjeru i na koji način? Katolička se Crkva u tim raspravama našla između jedne i druge krajnosti, hodajući po crti evanđeoske poruke i prateći ono što je do tada izrekla u brojnim dokumentima. U takvoj situaciji Crkva je imala zadaću iznova isticati dostojanstvo svakog migranta i izbjeglice, tumačiti biblijske ulomke kako bi opravdala evanđeoski stav gostoljubivosti i promovirati djelotvornu ljubav prema

⁴⁵⁶ Usp. Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija, *Gaudium et Spes*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. (u nastavku: *GS*), br. 1.

⁴⁵⁷ Usp. Benedict XVI., *Message of his holiness Benedict XVI for the 92nd World day of migrants and refugees*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20061018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

⁴⁵⁸ Usp. Stjepan Brebrić, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, *Nova prisutnost*, 17 (2019.) 1, 99.

marginaliziranim osobama. U tu svrhu, između ostaloga, papa Franjo je motuproprijem „*Humanam progressionem*“⁴⁵⁹ iz 2016. godine utemeljio Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja u svrhu brige za pravednost i mir u svijetu te skrbi za sve stvoreno. Novi Dikasterij preuzeo je zadaću brige za marginalizirane osobe i žrtve ratova, pa tako i brigu o migrantima i izbjeglicama u svjetlu evanđelja i socijalnog nauka Crkve. Cilj Dikasterija je proučavati socijalni nauk Crkve i raditi na tome da se on poučava i provodi u suradnji s različitim zajednicama, udrugama, institucijama i slično, a sve kako bi društveni, ekonomski i politički odnosi bili što više prožeti duhom evanđelja.⁴⁶⁰

U sklopu Dikasterija za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja 2016. godine osnovana je Sekcija za migrante i izbjeglice kojom upravljaju Michael Czerny⁴⁶¹ i Fabio Baggio, a čija je zadaća pratiti migrante i izbjeglice u svim fazama migracije, posebno one koji su iz bilo kojeg razloga prisiljeni seliti se ili bježati. To uključuje tražitelje azila, izbjeglice, interno raseljene osobe, kao i druge međunarodne i unutarnje migrante. Pozornost se posvećuje onim izbjeglicama koji su proživjeli teškoće i patnje u zemljama porijekla ili tijekom migriranja, poput žrtava trgovine ljudima, izrabljivani radnici migranti, ranjive žene, djeca migranti, migranti s neregularnim statusom i slično.⁴⁶² Do kraja 2022. godine Sekcija za migrante i izbjeglice provela je pedesetak projekata, uključujući „Projekt otvorenih bolnica“ u Siriji, „Vrt milosrđa“ u Jordanu za prehranjivanje izbjeglica i projekt „WASH“ za opskrbu čistom vodom i primjerenim zbrinjavanjem otpadnih voda.⁴⁶³ U vrijeme pandemije COVID-19 ova je sekcija na tjednoj razini objavljivala kratka priopćenja s ciljem dijeljenja informacija i podizanja svijesti o problemima, rješenjima i

⁴⁵⁹ Franciscus, Statutum novi dicasterii ad integram humanam progressionem fovendam, *Acta Apostolicae Sedis*, 106 (2016.) 9, 696-672.

⁴⁶⁰ Usp. *Isto*, 696-670.

⁴⁶¹ Isusovački svećenik Michael Czerny bio je voditelj sekcije za migrante i izbjeglice kao tajnik Dikasterija. U listopadu 2019. godine papa Franjo imenovao ga je kardinalom, a od travnja 2022. godine vrši službu prefekta spomenutog Dikasterija. Svećenik Fabio Baggio vrši službu tajnika Dikasterija.

⁴⁶² Usp. Michael Czerny, *L'impegno della Chiesa in tema di accoglienza e inclusione di migranti e rifugiati*, u: https://migrants-refugees.va/it/wp-content/uploads/sites/3/2018/09/2018.09.17-Czerny-Su_mmer-School-Lampedusa.pdf (20.5.2022.), 1-6.

⁴⁶³ Široki popis i opis njihovih inicijativa mogu se pronaći ovdje: Dicastery for promoting integral human development, *Good Practices about Intercultural Migrant Ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/Good-Practices-IMM.pdf> (4.9.2022.); : Dicastery for promoting integral human development, *Good practices about climate displacement*, <https://drive.google.com/file/d/1vSI0Szm5WNMKR7qoD8aiHmsR7wpsjEIL/view> (4.9.2022.).

inicijativama koje u praksi provode različiti katolički akteri koji prate ranjive ljude i zajednice u pokretu.⁴⁶⁴ Sekcija za migrante i izbjeglice objavila je i niz priručnika koji pružaju različite praktične savjete i pastoralne smjernice u susretu s migrantima i izbjeglicama. Primjerice, sudionicima Međunarodnog foruma na temu „Migracije i mir“ održane u veljači 2017. godine ponudili su 20 detaljno opisanih točaka za pastoralno djelovanje kroz tumačenje četiriju glagola: prihvatiti, zaštititi, promicati i djelovati.⁴⁶⁵ Godine 2020. objavili su priručnik „*Pastoralne smjernicama o interno raseljenim osobama*“⁴⁶⁶ kao odgovor na veliki broj onih muškaraca, žena i djece koji su primorani migrirati unutar vlastite države. Priručnik navodi kako se pozornost međunarodne zajednice uglavnom usmjeravala na prisilne migracije preko međunarodnih granica, zaboravljajući pritom na problem interno raseljenih osoba. Cilj smjernica jest pružiti prijedloge i smjernice za djelovanje utemeljeno na četiri glagola: primiti, zaštititi, promicati i integrirati. Sekcija za migrante i izbjeglice također je objavila i priručnik o *Pastoralnim smjernicama o trgovini ljudima*⁴⁶⁷ čija je svrha probuditi svijest o prisutnosti trgovanja ljudima i ponuditi razumijevanje koji motiviraju i podržavaju prijeko potrebnu dugotrajnu borbu protiv te vrste kriminala.⁴⁶⁸ Najnoviji priručnik je iz 2022. godine, a riječ je o Pastoralnim smjernicama o interkulturalnoj migrantskoj službi⁴⁶⁹ kojom nude prijedloge za međukulturalnu pastoralnu službu, naslanjajući se ponajviše na encikliku pape Franje „*Fratelli tutti*“.

⁴⁶⁴ Usp. *Vatican's Migrants & Refugees Section issues weekly bulletin on Covid-19* (2.6.2020.), u: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2020-06/vatican-migrants-refugees-section-weekly-bulletin-covid-19.html> (20. 5.2022.).

⁴⁶⁵ Dicastery for promoting integral human development, *Responding to refugees and migrants. Twenty pastoral action points*, u: https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2019/03/20-Pastoral-Action-Points.EN_.pdf (4.9.2022.).

⁴⁶⁶ Dicastery for promoting integral human development, *Pastoralne smjernice o interno raseljenim osobama*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2020/10/1.-Read-On-Screen-A5-HR.pdf> (4.9.2022.).

⁴⁶⁷ Dicastery for promoting integral human development, *Pastoralne smjernice o trgovini ljudima*, u: <https://migrants-refugees.va/documents/hr/read/legal/pastoral-orientations-on-human-trafficking.pdf> (4.9.2022.).

⁴⁶⁸ Sekcija za migrante i izbjeglice također je održala Međunarodnu konferenciju o pastoralnim smjernicama o trgovini ljudima u travnju 2019. godine. Sažetak konferencije može se pronaći ovdje: Dicastery for promoting integral human development, *International conference Pastoral Orientations on Human Trafficking*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2019/12/Report-POHT-APRIL-2019-EN.pdf> (4.9.2022.).

⁴⁶⁹ Dicastery for promoting integral human development, *Pastoral orientations on intercultural migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (4.9.2022.).

Jednu od vodećih uloga u pružanju humanitarne pomoći migrantima i izbjeglicama u vrijeme krize preuzeo je Caritas, bilo na nad/biskupijskoj, nacionalnoj ili međunarodnoj razini. U ime Crkve ova je institucija osiguravala hranu, namirnice i dostojanstveno sklonište kako bi izbjegličkim obiteljima – posebno ženama, djeci i starcima – osigurali najosnovnije životne potrebe. Caritas Internationalis⁴⁷⁰ promovirao je programe usmjerene na otklanjanje uzroka migracija, praćenje migranata i izbjeglica u zemljama kroz koje prolaze nudeći im hranu i vodu, sklonište, psihološku podršku te informacije o njihovim pravima i potencijalnim opasnostima na putu, te programe dobrodošlice i integracije u zemlji primitka. Caritas Internationalis također se zalagao za otvaranje sigurnih izbjegličkih ruta, pozivajući vlade da priznaju njihovo pravo na izbjeglički status. Tijekom pandemije COVID-19, Caritasove su organizacije pojačale svoje napore kako bi osigurale da svi ljudi u pokretu imaju pravo na pristup skrbi i osnovnim potrepštinama.⁴⁷¹ Osim financijske i materijalne pomoći, Caritas je radio i na podizanju svijesti o problemima migranata i izbjeglica. Za te potrebe Caritas Europa⁴⁷² objavio je nekoliko priručnika, poput „Welcome. Migrants make Europe stronger“ koji prikazuje Caritasova iskustva u radu s migrantima i izbjeglicama. Dok neke predstavljene prakse imaju inovativan pristup, druge jednostavno popunjavaju prijeko potrebnu prazninu u zemljama u kojima je teže provediva integracija. Osim toga, kako bi se istaknule neke prepreke koje utječu na migrante tijekom procesa integracije, ovaj priručnik dijeli neka Caritasova iskustva u izgradnji odnosa povjerenja kako bi pridošlice i društvo koje ih prima zajedno napredovali. Uzimajući u obzir brojne izazove s kojima se migranti i izbjeglice susreću u ostvarivanju svog potencijala na europskom kopnu, Caritas nastoji premostiti jaz između mnoštva prepreka koje su svjedoci iskusili na terenu, kako bi kreatorima politike i praktičarima ponudio ideje o tome kako stvoriti okruženje koje potiče uključivo sudjelovanje i osnažuje pridošlice i društvo da zajedno rade na stvaranju kohezivnih društava.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Radi se o krovnoj organizaciji koja okuplja i potpomaže rad ukupno 164 nacionalnih Caritas te djeluje u više od 200 država na svim kontinentima.

⁴⁷¹ Usp. *Caritas programmes for migrants*, u: <https://www.caritas.org/caritas-programmes-for-migrants/> (20.5.2022.).

⁴⁷² Radi se o europskoj konfederaciji karitativnih organizacija za pomoć. Za razliku od Caritas Internationalis, ova konfederacija okuplja 49 nacionalnih Caritas na razini Europe.

⁴⁷³ Caritas Europa, *Welcome. Migrants make Europe stronger*, 2016., u: https://www.caritasinternational.be/wp-content/uploads/2016/11/caritaseuropa_welcome_migrants_make_europe_stronger.pdf (20.5.2022.), 5.

Drugi važan priručnik je „*Common home*“, objavljen u sklopu projekta „*Migration, Interconnectedness, Development*“ financiran od strane Europske komisije. Cilj tog projekta je podići svijest javnosti o odnosu između održivog razvoja i migracija te uloge Europske unije u razvojnoj suradnji. U samom priručniku nastoji se ukazati na složenu vezu između migracija i razvoja pod vidom etičkog okvira utemeljenog na vjeri koji poštuje ljudska prava i dostojanstvo. Ovim priručnikom Caritas Europa želi poduprijeti promicanje zakona i politika koje doprinose cjelovitom ljudskom razvoju, koje njeguju solidarnost i štite ljudska prava i dostojanstvo diljem Europe i svijeta, ne ostavljajući nikoga po strani.⁴⁷⁴

Međunarodna konfederacija Caritas Europa također je objavila vlastitu analizu i preporuku o paktu Europske unije o migracijama i azilu.⁴⁷⁵ Ova je konfederacija bila uključena u konzultacije koje je provela Europska komisija uoči predlaganja Pakta te je pomno pratila najnovija događanja. Na temelju iskustva rada posljednjih godina Caritas Europa uočio je jasnu potrebu za većom podjelom odgovornosti i solidarnosti u sustavu, kao i humanijim politikama koje stavljaju dostojanstvo ljudske osobe i ljudska prava u središte, kako u zakonu tako i u praksi. Stoga su na spomenuti Pakt reagirali s nizom prijedloga kako poboljšati Pakt o migracijama i azilu u postupcima provjere na granici, zahtjeva za azil, procedure pri povratku na granicu, podijele odgovornosti i solidarnosti, mehanizma solidarnosti, pravne zaštite, regularnih migracijskih tokova, integracije, spašavanja na moru, suradnje s trećim zemljama i slično. Detaljnim opisivanjem problema i jasnim argumentiranjem novih prijedloga Caritas Europa dao je značajan doprinos za rješavanje ključnih pitanja.

Pored međunarodnih Caritasa (Caritas Internationalis i Caritas Europa) čija smo djelovanja naveli, u pomoć migrantima i izbjeglicama sudjelovali su nacionalni i nad/biskupijski Caritasi diljem Europe na sebi svojstven način i u skladu sa svojim mogućnostima. Time možemo zaključiti kako je doprinos karitativne djelatnosti Crkve

⁴⁷⁴ Usp. Caritas Europa, *Common home. Migration and development in Europe and beyond*, u: <https://www.caritas.eu/wordpress/wp-content/uploads/2019/11/European-Common-Home-full-publication-one-page.pdf> (20.5.2022.).

⁴⁷⁵ Usp. *Caritas Europa's analysis and recommendations on the EU Pact on Migration and Asylum* (12.2020.), u: https://www.caritas.eu/wordpress/wp-content/uploads/2020/12/Position_Paper_EU_Pact_migration_Caritas_Europa_Dec_2020.pdf (20.5.2022.).

O paktu Europske unije o migracijama i azilu pisali smo u potpoglavlju pod nazivom „Migracijska politika nakon krize“, 89-104.

u tijeku migracijske krize bio još i veći nego što smo uspjeli navesti. Uz instituciju Caritas, veliku ulogu u konkretiziranju pomoći migranata i izbjeglica preuzela je Isusovačka služba za izbjeglice. Osnovana 80-ih godina 20. stoljeća, danas je priznata kao međunarodna katolička organizacija s misijom praćenja, služenja i zagovaranja prava izbjeglica diljem svijeta. Isusovačka služba za izbjeglice („*Jesuit Refugee Service*“ – JRS) posebno je aktivna na području jugoistočne Europe zbog takozvanih „Balkanskih izbjegličkih ruta“.⁴⁷⁶ Od početka migracijske krize u Hrvatskoj su aktivni od Zagreba do Slavonskog Broda, a djelatnost se uglavnom sastoji od pomaganja u distribuciji hrane, odjeće i obuće do pomaganja u spajanju članova obitelji i pružanje medicinske skrbi. Ključan posao odrađuju prevoditelji kako bi se što lakše i brže moglo pomoći u ostvarenju potreba i prava izbjeglica.⁴⁷⁷ Na institucionalnoj razini Crkva je pomoć migrantima i izbjeglicama također pružala preko Međunarodne katoličke komisije za migracije (ICMC), koju je davne 1951. godine osnovao papa Pio XII. Svrha komisije je stvaranje mreže među biskupskim konferencijama diljem svijeta kako bi im se pomoglo s pastoralnom skrbi migranata i izbjeglica. Danas ta organizacija ima veliko međunarodno iskustvo rada s izbjeglicama diljem svijeta, a djeluje kao nevladina organizacija i neslužbeno crkveno tijelo. Među projektima u vrijeme europske migracijske krize provodili su program kulturne orijentacije i pripreme izbjeglica iz Turske za dolazak u Hrvatsku.

3.3.2. Doprinos Crkve u Hrvata

Crkva u Hrvata također se angažirala za pomoći migrantima i izbjeglicama. Između ostaloga, objavila je četiri dokumenta u kojima se izražavaju stavovi i mišljenja vezanih za migracijsku krizu. Dva su dokumenta Komisije „*Iustitia et pax*“ Hrvatske biskupske konferencije – „*Izjava o važnosti međunarodne zaštite izbjeglica i kršćanskoj solidarnosti u njihovom zbrinjavanju*“⁴⁷⁸ i „*Izjava – Izazovi migrantske*

⁴⁷⁶ Kolokvijalni naziv za rutu kojom izbjeglice putuju od Bliskog istoka do Europe preko područja Balkana.

⁴⁷⁷ Usp. Documenta, *Humanost u trenucima izbjegličke krize. Izvještaj o potrebama i radu s izbjeglicama*, u: <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/Humanost-u-trenucima-izbjeglicke-krize-Izvjestaj.pdf> (20.5.2022.), 24.

⁴⁷⁸ Hrvatska biskupska konferencija, *Iustitia et pax, Izjava o važnosti međunarodne zaštite izbjeglica i kršćanskoj solidarnosti u njihovom zbrinjavanju* (18.9.2015.), u: <https://hbk.hr/izjava-o-vaznosti-medunarodne-zastite-izbjeglica-i-krscanskoj-solidarnosti-u-njihovom-zbrinjavanju/> (20.5.2022.).

krize u europskom prostoru⁴⁷⁹ – dok su druga dva „Apel vjerskih predstavnika u Republici Hrvatskoj za pomoć izbjeglicama“⁴⁸⁰ i okružnica nadbiskupa Đakovačko-osječkog mons. Đure Hranića „Pomoć izbjeglicama s Bliskog Istoka na području Đakovačko-osječke nadbiskupije“.⁴⁸¹

„Izjava o važnosti međunarodne zaštite izbjeglica i kršćanskoj solidarnosti u njihovom zbrinjavanju“ nastala je u rujnu 2015. godine, u prvim mjesecima migracijske krize. U to vrijeme stanje na granicama Republike Hrvatske nije bilo kritično, ali je Komisija „Iustitia et pax“ Hrvatske biskupske konferencije upozorila da će u kratkom vremenu i Hrvatska biti izravno pogođena tom humanitarnom krizom. Podsjetili su na prava izbjeglica prema Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine i pozvali na pomoć i zaštitu izbjeglica.⁴⁸² Zatvaranje granica i kažnjavanje izbjeglica zbog ilegalnog prelaska granica ocijenili su neprimjerenim, smatrajući da takve mjere nisu učinkovite, a nadasve pravedne jer se kažnjavaju nedužni. Izjava pod nazivom „Izazovi migrantske krize u europskom prostoru“ objavljena je 2018. godine kako bi još jednom svojim promišljanjima doprinijela senzibiliziranju javnosti za problem migracija i u duhu evanđelja, koje promiče pravdu i mir, uputila na moguća rješenja. Pozivajući se na brojne europske dokumente i evanđeoske tekstove, Komisija poziva na cjelovitu pomoć izbjeglicama. Apel kojeg su potpisali vjerski predstavnici u Republici Hrvatskoj⁴⁸³ objavljen je 31. kolovoza 2015. godine kao reakcija na događaje „prodora“ izbjeglica na područje jugoistočne Europe. Istaknuli su da je dužnost svake osobe prihvatiti izbjeglice u kojima trebamo vidjeti našu braću i sestre koji traže siguran dom. Stavili su se na raspolaganje svojim

⁴⁷⁹ Hrvatska biskupska konferencija, Iustitia et pax, *Izjava – Izazovi migrantske krize u europskom prostoru* (17.7.2018.), u: <https://hbk.hr/izjava-izazovi-migrantske-krize-u-europskom-prostoru/> (20.5.2022.).

⁴⁸⁰ *Apel vjerskih predstavnika u Republici Hrvatskoj za pomoć izbjeglicama* (31.8.2015.), u: <https://djos.hr/apel-vjerskih-predstavnika-u-republici-hrvatskoj-za-pomoc-izbjeglicama/> (20.5.2022.).

⁴⁸¹ *Pomoć izbjeglicama s Bliskog Istoka na području Đakovačko-osječke nadbiskupije* (18.9.2015.), u: <https://djos.hr/pomoc-izbjeglicama-s-bliskog-istoka-na-podrucju-dakovacko-osjecke-nadbiskupije/> (20.5.2022.).

⁴⁸² Usp. *Konvencija i protokol o statusu izbjeglica*, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.).

⁴⁸³ Apel su potpisali predsjednik Hrvatske biskupske konferencije mons. Želimir Puljić, mitropolit zagrebačko-ljubljanski dr. Porfirije Perić, predsjednik protestantskog evanđeoskog vijeća Giorgio Grlj, glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević, glavni rabin Židovske vjerske zajednice Bet Izrael u Republici Hrvatskoj dr. sc. Kotel Da Don i predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj muftija dr. Aziz ef. Hasanović.

sredstvima i kapacitetima i pozvali na zajedništvo u potrebi drugih. Četvrti dokument jedini se odnosi na mjesnu Crkvu, a potpisao ga je đakovačko-osječki nadbiskup mons. Đuro Hranić nakon što je val izbjeglica s Bliskog Istoka u Republiku Hrvatsku ušao preko istočne državne granice, a na teritorij Đakovačko-osječke nadbiskupije. Zahvalio je nadbiskupijskom Caritasu na izdvojenom angažmanu i resursima, pozvao je župe na žurno prikupljanje osnovnih proizvoda za život i zatražio temeljitu organizaciju u distribuciji pomoći.⁴⁸⁴

Na konferenciji pod nazivom „Primiti, zaštititi, promicati, integrirati“ održanoj 30. studenog 2018. godine, zamjenica ravnateljica Hrvatskog Caritasa Suzana Borko podnijela je izvješće o aktivnostima humanitarnog zbrinjavanja migranata i izbjeglica od strane nacionalnog Caritasa u vrijeme migracijske krize, s naglaskom na intenzivno razdoblje između 2015. i 2016. godine.⁴⁸⁵ Hrvatski je Caritas pokrenuo nacionalnu akciju u kojoj su se uključili brojni građani, dijaspora i Hrvatska biskupska konferencija, u suradnji sa mehanizmom Caritas Internationalis te nad/biskupijskim Caritasima. U distribuciji financijske i materijalne pomoći sudjelovalo je preko 200 redovitih volontera koji su posjećivali izbjegličke kampove. Po zatvaranju izbjegličkog kampa u Slavonskom Brodu te preseljenjem relativno manjeg broja migranata i izbjeglica u zagrebački Porin, Hrvatski je Caritas zaključio da je dovoljan broj organizacija uključen u zbrinjavanje potencijalnih tražitelja azila, stoga je preostala sredstva prikupljena za pomoć usmjerio u Isusovačku službu za izbjeglice u Hrvatskoj u svrhu nabave prehrambenih i neprehrambenih artikala, troškova provedbe aktivnosti integracije i troškova za poboljšanje životnih uvjeta migranata i izbjeglica, kao i za pokrivanje operativnih troškova provedbe spomenutih aktivnosti. Možemo reći da je na taj način najodgovornija crkvena institucija za karitativno i humanitarno djelovanje u Hrvatskoj pokazala primjerenu solidarnost u skrbi za migrante i izbjeglice, organizirajući potrebnu skrb u skladu s mogućnostima.

⁴⁸⁴ Usp. *Pomoć izbjeglicama s Bliskog Istoka na području Đakovačko-osječke nadbiskupije*, u: <https://djos.hr/pomoc-izbjeglicama-s-bliskog-istoka-na-podrucju-dakovacko-osjecke-nadbiskupije/> (20.5.2022.).

⁴⁸⁵ *Izazovi odgovora na izbjegličku i migrantsku krizu na Balkanskoj ruti tijekom 2015. i 2016. godine iz perspektive Hrvatskog Caritasa* (30.11.2018.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/izazovi-odgovora-na-izbjegličku-i-migrantski-krizu-na-balkanskoj-ruti-tijekom-2015-i-2016-godine-iz-perspektive-hrvatskog-caritasa/> (20.5.2022.).

3.4. Crkva između iseljavanja i useljavanja

U vrijeme pisanja apostolske konstitucije „*Exsul Familia*“⁴⁸⁶ iz 1952. godine o dušobrižništvu migranata i izbjeglica, papa Pio XII. prepoznao je u migracijama povijesno trajnu prisutnu crtu misionarstva Crkve. Istaknuo je pozitivnu pojavu migracija u vjerničko-pastoralnim okvirima, ističući kako je vlastito Božjoj mudrosti poslužiti se ljudskim pojavama da bi ostvario plan spasenja u korist cijelog čovječanstva. U tom kontekstu, kršćani koji migriraju u druge zemlje mogu postati sjeme širenja kršćanstva tamo gdje ono nikad nije prodrlo ili gdje je izgubio smisao.⁴⁸⁷ Upravo je to jedna od najvažnijih zadaća Crkve u svom djelovanju. Kristov oporučni imperativ „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju“ (Mk 16,15) potaknuo je mnoge vjernike na evangelizacijsku migraciju. Apostoli su ostavili jasan primjer misijskog djelovanja propovijedajući od zapadne Europe pa sve do Indije.⁴⁸⁸ Nadalje, Crkva je na svojim koncilima naglašavala potrebu propovijedanja evanđelja kao nešto što spada na bit njezina poslanja. Bez obzira na uspjehe i neuspjehe, teža ili lakša vremena, misije su u Crkvi trajna radost i nada.⁴⁸⁹

Misijsku narav Crkve definirao je Drugi vatikanski koncil u dekretu „*Ad Gentes*“, naglasivši kako je Crkva poslana od Boga svim narodima kao univerzalni sakrament spasenja. Stoga je dužnost Kristovih nasljednika neprekidno naviještati Božju riječ, čineći tako da se Božje kraljevstvo uspostavlja posvuda na zemlji.⁴⁹⁰ Isti dokument naglašava biskupskim konferencijama da njihovoj zadaći pripada osnivanje i promicanje djela u kojima će se bratski primati i odgovarajućom pastirskom brigom pomagati oni koji dolaze iz misijskih zemalja radi studija. Također, koncilski oci u dekretu „*Ad Gentes*“ ističu da preko misionarskih migranata daleki narodi mogu postati dio kršćanske zajednice, odnosno da su misionari najbolja prilika Crkve da razgovaraju s narodima koji još nisu čuli za evanđelje.⁴⁹¹ Koncilski dekret

⁴⁸⁶ Usp. Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*.

⁴⁸⁷ Usp. Antun Škvorčević, „Crkveno učiteljstvo o migracijama“, 320.

⁴⁸⁸ Tradicionalno se uzima da je sv. Toma Apostol djelovao u Indiji, dok pojedini autori tvrde da je sv. Pavao putovao čak do Španjolske: usp. Fernando Figueredo, *Exploring the steps of the apostle Paul in Spain*, Amazon Kindle Direct Publishing, 2019. Iako je potonje malo vjerojatno, sa sigurnošću znamo da su sv. Pavao i sv. Petar bili u Rimu.

⁴⁸⁹ Usp. Celestin Tomić, Jesu li još potrebne misije i misionari?, *Crkva u svijetu*, 9 (1974.) 1, 17-18.

⁴⁹⁰ Usp. Drugi vatikanski koncil, Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve, *Ad Gentes, Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 1. (u nastavku: AG).

⁴⁹¹ Usp. AG, br. 38.

„*Apostolicam actuositatem*“ o apostolatu laika spominje kako misijska obveza ne obuhvaća samo crkvene pastire i službenike, nego svakog vjernika laika. On sve vjernike koji rade u tuđim zemljama i koji putuju u inozemstvo naziva „putujućim vjesnicima Kristovim“ i traži od njih da se tako vladaju gdje god se nalazili.⁴⁹²

Christopher Magezi primijetio je četiri teološka pristupa Crkve migracijskoj krizi i njihove ograničenosti.⁴⁹³ Prvi se usredotočio na pojedinačni kontekst u izradi načela primjene migracija, a nedostatak tog pristupa je nemogućnost primjene u širem kontekstu. Drugi teološki pristup usredotočio se na teološki motiv i praksu službe na temelju biblijskih tekstova. Njegov nedostatak bio bi u jednostrukoj primjeni pojedinačnog teksta koji slabi širu primjenu teoloških načela. Drugim riječima, oni nisu sveobuhvatni. Treći teološki pristup usredotočio se na starozavjetni Izrael kao paradigmu kako bi se Crkva i kršćani trebali ponašati prema migrantima i izbjeglicama. Međutim, opasnost ovog pristupa je činjenica da je starozavjetni Izrael bio teokratska država koja se razlikovala od drugih država. Izrael je imao poseban odnos s Bogom, pa bi primjena ovog pristupa zahtijevala jasnu razliku između biblijskog Izraela i suvremenih država te pronalazak modela za ne-teokratske države koje se suočavaju s migracijskim izazovima. Posljednji, četvrti teološki pristup usredotočio se na doktrinarnu formulaciju koja je sustavnim teološkim pristupom trebala dati odgovor na migracijsku krizu. Problem s ovim pristupom je što ne uspijeva uskladiti teoriju i praksu. Za Christophera Magezija, ova četiri pristupa slabe značaj teologije za široka praktična i životna pitanja poput migracija. On uočava dvije teološke praznine koje bi trebale biti uzete u obzir za daljnji angažman Crkve u problemu migracija. Prvo, ističe kako postoji potreba za teološkim istraživanjima biblijskih tekstova koja bi trebala dovesti do teološkog stava o migraciji. Stoga, prije svega, predlaže da se biblijski tekstovi uzimaju s potpunom ozbiljnošću te da se temeljitim razmatranjem dođe do praktičkog rješenja za suvremene izazove. Druga teološka praznina proizlazi iz prve potrebe, a radi se o potrebi za djelotvornom

⁴⁹² Usp. Drugi vatikanski koncil, Dekret o apostolatu laika, *Apostolicam actuositatem*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 14.

⁴⁹³ Usp. Christopher Magezi, *Migration crisis and the church: A response to lacunae and considerations for Christian ministry engagement*, *Verbum et Ecclesia*, 38 (2017.) 1.

ekleziologijom koja će imati misionarsku i praktičnu narav kako bi se osigurao razvoj crkvenih službi.⁴⁹⁴

Zapažanja i kritike Christopera Magezija bitna su nam za analiziranje teološkog i karitativnog angažmana Crkve u problemu migracija. Međutim, treba istaknuti kako je Crkva u svojim teološkim promišljanjima, administrativnim rješenjima i karitativnim djelovanjem ipak ostala dosljedna dvotisućljetnom nauku utemeljenom na vjernosti Kristovom evanđelju. Do izražaja je trebalo doći ono što je kardinal Kurt Koch istaknuo na IV. Svjetskom kongresu o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica, a to je da u Katoličkoj Crkvi nema stranaca; svi su kršćani „domaći“ snagom krštenja, univerzalnog sakramenta Crkve, a ne po domovnici ili nekoj drugoj identifikacijskoj iskaznici.⁴⁹⁵ Migracije su također potaknule novo poglavlje promišljanja o ekumenskom i međureligijskom dijalogu, budući da se nije mogla zapostaviti činjenica da pridošlice sa sobom nose svoja religiozna uvjerenja. Među njima ima kršćana različitih tradicija i denominacija, kao i muslimana. Dijalog se pokazao kao nužno potreban element u rješavanju situacije, posebno ako se uzme u obzir da je većina migranata, izbjeglica i tražitelja azila pristizala iz država čiji je vrijednosni i politički sustav različit od laičkih i sekulariziranih društava zapadne Europe.⁴⁹⁶

3.4.1. Migracije u naravi Crkve

Kad govorimo o odnosu Crkve i migracija, treba napomenuti kako je Crkva u dogmatskoj konstituciji „*Lumen gentium*“ samu sebe definirala kao „putujuću“,⁴⁹⁷ kao prolazni lik ovog vijeka koji boravi među stvorovima čekajući dovršetak u nebeskoj slavi.⁴⁹⁸ Budući da „putujuća Crkva“ djeluje u promjenjivom svijetu, koncilski oci

⁴⁹⁴ Usp. *Isto*, 7-8.

⁴⁹⁵ Usp. Kurt Koch, Primanje stranaca kao znak kulture: Od neprijateljstva do gostoljubivosti, Papinsko vijeće za pastoralnu skrb selilaca i putnika (ur.), *Selilaštvo na pragu Trećeg tisućljeća: IV. Svjetski kongres o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica. Vatikan 5-10. listopada 1998.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 128.

⁴⁹⁶ Usp. Snježana Gregurović, Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturnog modela integracije migranata, 87.

⁴⁹⁷ Izraz „putujuća Crkva“ u dokumentima Drugog vatikanskog koncila pojavljuje se 5 puta u konstituciji „*Lumen gentium*“ (br. 14, 48, 49, 50). U istoj konstituciji dva se puta koristi izraz „putujući narod Božji“ (68), a jednom „Crkva putnika“ (50).

⁴⁹⁸ Usp. Drugi vatikanski koncil, Dogmatska konstitucija o Crkvi, *Lumen gentium*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 48 (u nastavku: *LG*).

ističu da ju treba neprestano obnavljati. Ovim pojmom koncilski oci imaju na umu eshatološku dimenziju i cilj svog putovanja.⁴⁹⁹ Takav ekleziološki pristup naslonjen je na novozavjetnom nauku da su svi kršćenici na zemaljskom putovanju prema kraljevstvu Božjem. Sveti Pavao u poslanici Efežanima reći će da kršćani nisu „više tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani svetih i ukućani Božji nazidani na temelju apostola i proroka, a zaglavni je kamen sam Krist Isus“ (Ef 2,19). S druge strane, sveti Petar u Prvoj Petrovoj poslanici poziva kršćane da budu Božje slugue: „Zaklinjem vas da se kao pridošlice i putnici klonite putenih požuda koje vojuju protiv duše“ (1 Pt 2,11). Razlika je u tome što Pavao govori kršćanima u Efezu u kontekstu spasenja, dok Petar govori putnicima raseljeništa u Pontu, Galaciji, Kapadociji, Aziji i Bitiniji (usp. 1 Pt 1,1) u kontekstu nevezanosti na zemaljske stvarnosti i odricanje od poganskih običaja. Prema izvještaju iz Djela apostolskih, prvi su se kršćani nazivali sljedbenicima Puta (Usp. Dj. 9,2; 19,9.23; 22,4; 24,14.22), jer je Isus za sebe rekao da je on Put (Iv 14,6). Oni su imali svijest o eshatološkom značenju zajednice, koja treba hodati Božjim putem: „jer nemamo ovdje trajna grada, nego onaj budući tražimo“ (Heb 13,14). Najvažniji tekst za shvaćanje hodočasničkog obilježja Božjeg naroda nalazimo u Poslanici Hebrejima, gdje je vjera starozavjetnih pravednika postavljena za uzor i poticaj kršćanima. Pisac uzima Abrahama kao uzor svim vjernicima u zemaljskom putovanju jer je prihvatio otići u nepoznato, oslonjen na riječ koju je čuo od Boga. Od prihvaćanja Božjeg poziva, Abraham je do kraja života živio kao nomad, do te mjere da se i u Obećanoj zemlji osjećao poput pridošlice.⁵⁰⁰ Sveti je Pavao čitavo apostolsko djelovanje živio takvim načinom života. Njegova putovanja učinila su ga vjerojatno najplodonosnijim misionarom u povijesti Crkve, a u dvama je poslanicama govorio o zemaljskom životu vjernika kao životu „iseljenosti“ i životu bez prave domovine (usp. Fil 3,17-21, 2 Kor 5,1-10).⁵⁰¹

Možemo, dakle, zaključiti da se Crkva neprestano nalazi u migraciji. Njezina vrsta migracije nije samo fizička – u smislu djelovanja misionara u drugim područjima – nego duhovna. Bog od Crkve i od svakog vjernika traži „izlazak“: iz sebe, svoje udobnosti, egoizma. Crkva, kao i svaki čovjek, ne može uspostaviti nijedan normalan

⁴⁹⁹ Usp. Mato Zovkić, Teološki domet i granice prijevoda dogmatske konstitucije o Crkvi, *Crkva u svijetu*, 3 (1968.) 3, 71.

⁵⁰⁰ Usp. Mato Zovkić, Crkva putujuća i suputnička, *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 4, 474-475.

⁵⁰¹ Usp. *Isto*, 478.

odnos s drugim ako ne „izađe“ iz sebe i otvori se drugome.⁵⁰² Dok putuje, Crkva ostaje svjesna vanjskih i nutarnjih poteškoća, odnosno onih koje dolaze od progona nekršćana i od grijeha samih pripadnika Crkve. U tom kontekstu konstitucija „*Lumen gentium*“ poručuje: „Crkva nastavlja svoje putovanje između progona svijeta i Božje utjehe navješćujući muku i smrt Gospodinovu, dok On ne dođe (usp. 1 Kor 11, 26). Od moći uskrsnuloga Gospodina ona dobiva snagu da strpljivošću i ljubavlju pobijedi svoje žalosti i teškoće nutarnje i vanjske, i da otkrije svijetu Njegov misterij vjerno, iako ne savršeno, dok se na svršetku ne očituje u potpunom svjetlu.“⁵⁰³ Sadašnja je situacija očito drugačija. U kontekstu migracijske krize i daljnjih migracijskih procesa prema Europi, možda možemo reći kako misijsko poslanje Crkve doživljava određenu promjenu. Premda su i dalje potrebni misionari koji će odlaziti evangelizirati druga područja, sve je veća potreba za „domaćim misionarima“ budući da nekršćani dolaze na područje gdje je Crkva već prisutna i djeluje. Riječ je o izazovu nove evangelizacije nasuprot prozelitizma. Možda upravo zbog toga svaki kršćanin u Europi ima još veću obvezu naviještanja evanđelja svojim životom.

U zasebnom istraživanju o migracijama u naravi i poslanju Crkve uočili smo dvije perspektive, odnosno dvije smjernice koje mogu pomoći u teološkim promišljanjima o migracijama. Najprije bismo mogli reći kako sama kršćanska vjera u sebi ima migracijski element ako se utjelovljenjem dogodila „migracija“ druge božanske osobe, Isusa Krista. Ta božanska migracija, odnosno čin Božje „migracije“ u čovjeka bila nam je potrebna kako bi mogli shvatiti tko je Bog, ali i tko je čovjek. Upravo nam stvarnost migracije pomaže da u drugima, u strancima postanemo dublje svjesni tko je Bog u kojega vjerujemo: on je prije svega otac svijetu, Stvoritelj. Iz te perspektive drugoga smo pozvani doživljavati svojim bratom. Iz antropološke perspektive, migracije možemo promatrati kao metafore kojima tumačimo vjernika i čovjeka uopće. Tako nam fenomen migracija doziva u svijest da je naša domovina na nebesima te da smo na ovom svijetu svi mi izbjeglice. Nadalje, otkriva nam dinamičnu dimenziju vjere: kršćanski život nije statičnost nego putovanje.⁵⁰⁴

⁵⁰² Usp. Valentina Mandarić, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 3, 709.

⁵⁰³ *LG*, br. 8.

⁵⁰⁴ Usp. Edvard Punda i Darko Rapić, Migracije u naravi i poslanju Crkve. Temeljni stavovi i posebni teološki izazovi, *Crkva u svijetu*, 56 (2021.) 4, 563-565.

3.4.2. Milosrđe nad migrantima i izbjeglicama: čin vjere ili naivnosti?

Čekajući očitovanje u nebeskoj slavi, Crkva još uvijek živi u svijetu. Od mnoštva izazova suvremenog svijeta, Crkva u Europi se posebno suočava s pitanjem migranata i izbjeglica koji posljednjih nekoliko godina pristižu u Europu. Migracijski val prvenstveno je društveno-političko pitanje, ali uloga i utjecaj Crkve prema tom problemu ne smije biti zanemarena. Nje se itekako tiče ta problematika jer je prvenstveno u pitanju čovjek: onaj koji dolazi i onaj koji ga prima. No, problem nisu samo oni koji dolaze. Dobar dio europskog stanovništva nije susretljiv prema pridošlicama, što otvara brojna pitanja o vrednotama koje se žive u Europi. Stari se kontinent tako našao između straha i otvorenosti, a njihovu „pregradu razdvojnici“ (usp. Ef 2,14) nastoji „razoriti“ Crkva ističući pojam milosrđa.

Milosrđe je altruističan pojam. Radi se o činu sućuti i pomoći osobi koja se nalazi u nezavidnoj situaciji. Uvijek je slobodan, dobrovoljan i nenametnut čin, koji ne traži ništa zauzvrat. Primjer jednog od najvećeg ljudskog čina milosrđa jest u ratu ostaviti neprijatelja na životu, premda je nenaoružan. O milosrđu kršćanstvo najviše crpi iz biblijskih tekstova, odnosno iz Božje objave. On je jedan od središnjih biblijskih pojmova, a u suvremenom teološkom diskursu aktualna stvarnost.⁵⁰⁵ Milosrđe se razlikuje od empatije, koja iz psihološke perspektive predstavlja proces ulaženja u stanje, osjećaje i situaciju druge osobe. Drugim riječima, empatija bi bila sposobnost staviti se u položaj drugoga i razumjeti svijet drugoga.⁵⁰⁶ Milosrđe ne traži razumijevanje, već nesebično i bezuvjetno davanje za drugoga. Stoga kršćanstvo uzor milosrđa vidi u Isusu Kristu, a njegov izvor u samom Bogu i u Božjem milosrdnom odnosu prema ljudima. U starozavjetnoj objavi susrećemo milosrdnog Boga, koji je uvijek na strani slabijih i nemoćnih, dok je u Novom zavjetu Isus Krist punina i vrhunac Božje objave. U tom smislu govorimo o božanskom izvoru milosrđa.⁵⁰⁷ Crkva razlikuje sedam tjelesnih i sedam duhovnih djela milosrđa. Tjelesna djela milosrđa su: gladna nahraniti, žedna napojiti, siromaha odjenuti, putnika primiti, bolesnika i

⁵⁰⁵ Usp. Walter Kasper, *Milosrđe. Temeljni pojam evanđelja – ključ kršćanskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 21.

⁵⁰⁶ Usp. Davor Vuković i Josip Bošnjaković, Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 3, 732.

⁵⁰⁷ Usp. *Isto*, 743.

utamničena pohoditi, roba otkupiti, mrtve pokopati. Duhovna djela milosrđa su: dvoumna savjetovati, neuka poučiti, grješnika opomenuti, žalosna i nevoljna utješiti, uvredu oprostiti, nepravdu strpljivo podnositi, za žive i mrtve Boga moliti.⁵⁰⁸ Budući da je riječ o djelima kojima se izražava ljubav, a ljubav se ubraja među tri bogoslovne krjeposti, milosrđe je uvijek dar. No, on je također praćen Kristovim pozivom na nasljedovanje: „Budite milosrdni kao što je Otac vaš milosrdan“ (Lk 6,36). Na istom pravcu je i poziv svetog Pavla: „Budite jedni drugima dobrotivi, milosrdni; praštajte jedni drugima kao što i Bog u Kristu nama oprost. Budite dakle nasljedovatelji Božji kao djeca ljubljena i hodite u ljubavi kao što je i Krist ljubio vas i sebe predao za nas kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris“ (Ef 4,32 – 5,2)

Papa Franjo je u travnju 2015. godine bulom „*Misericordiae vultus*“ proglasio narednu crkvenu godinu Godinom milosrđa.⁵⁰⁹ Simbolično, to je učinio na blagdan Nedjelje božanskog milosrđa. Ta je odluka nesumnjivo bila poticaj za preispitivanje međuljudskih odnosa, kojima je Papa otvorio novu, božansku i milosrdnu perspektivu koja nadilazi načela djelovanja po pravdi i zahtijevanja vlastitih prava.⁵¹⁰ Budući da je u to vrijeme europska migracijska kriza tek poprimala prvi veći zamah, čini se kako je Sveti Otac migrante i izbjeglice stavio u središte govora o siromasima: „postoje trenuci u kojima smo pozvani još snažnije usmjeriti svoj pogled na milosrđe, kako bismo sami postali djelotvornim znakom Očeva djelovanja“.⁵¹¹

3.4.3. Iz teorije u praksu

Kad je u pitanju djelotvorno kršćanstvo, među najupečatljivijim ulomcima Novoga zavjeta je dio iz Jakovljeve poslanice koji govori o odnosu vjere i djela. Pisac upozorava da je vjera bez djela mrtva. Ona nije spasonosna ako ostane samo na razini teoretskog uvjerenja. Štoviše, vjera koja ne potiče na djelovanje, odnosno na ponašanje u skladu s uvjerenjima nije autentična: „Pokaži mi svoju vjeru bez djela, a ja ću ti pokazati svoju vjeru djelima“ (Jak 2,18). Od početka kršćanstva socijalna je dimenzija

⁵⁰⁸ Usp. Josip Šimunović, Milosrdni poput Oca: pastoralno-katehetske mogućnosti i poticaji ostvarivanja Izvanrednog jubileja milosrđa, *Obnovljeni Život*, 71 (2016.) 2, 264.

⁵⁰⁹ Papa Franjo, *Misericordiae Vultus. Lice milosrđa*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., (u nastavku: *MV*).

⁵¹⁰ Usp. Andrea Filić, Promišljanja o kristološkom utemeljenju međuljudskog milosrđa na tragu izabranih crkvenih otaca, *Nova prisutnost*, 16 (2018.) 1, 40.

⁵¹¹ *MV*, br. 3.

vjere bitan dio života Crkve. To nije vidljivo samo na teoretskom planu iz spisa crkvenih otaca, već i preko konkretnih pomaganja siromašnima, bolesnima, odbačenima, marginaliziranima. Migranti i izbjeglice danas su ubrojani među siromašne, odbačene i marginalizirane. Međutim, važno je istaknuti kako se ni kršćanska vjera ni teologija ne smije reducirati na fenomen migracija. U suprotnom postoji opasnost od pojave nove forme moralizma prema kojoj bi se kršćansko djelovanje vrednovalo isključivo odnosom prema migrantima.⁵¹² Socijalna dimenzija Crkve povezana je s razvojem *caritasa*, ljubavi na djelu, koja postaje sastavnim dijelom života kršćanske zajednice. Članovima zajednice u potrebi konkretna se pomoć očitovala od prvih euharistijskih susreta u kojima se uvijek sakupljalo za siromašne (Dj 2,42-47). Bio je to odraz milosrdne ljubavi i odgovora na Kristove riječi: „Jer ogladnjih i dadoste mi jesti; ožednjih i napojiste me; stranac bijah i primiste me; gol i zaogrnušte me; oboljih i pohodiste me; u tamnici bijah i dođoste k meni (Mt 25,35-40). Što je ljubav i milosrđe bilo konkretnije, to je Crkva bila autentičnija.⁵¹³

Danas su ljubav i milosrđe stavljene na kušnju, a time i autentičnost Crkve. Prema Stjepanu Brebriću, za Crkvu su migranti najočitiiji znak vremena današnjice, a za čovječanstvo prilika izgradnje budućnosti mira i sveopćega bratstva, jačanja kulture susreta i integriranja, globalizacije nade i humanizma, kakvoga u ljudskoj povijesti nije bilo.⁵¹⁴ Zbog toga papa Franjo nastoji dati konkretan odgovor na taj izazov, a u milosrđu prepoznaje izraz istinske autentičnosti Crkve: „Milosrđe je sam temelj crkvenog života. Sva bi njezina pastoralna aktivnost trebala biti okupljena nježnošću koju predstavlja vjernicima; ničemu u njezinim propovijedima ili svjedočanstvima prema svijetu ne smije nedostajati milosrđa. Sama vjerodostojnost Crkve se očituje u tome kako pokazuje milosrdnu i suosjećajnu ljubav“.⁵¹⁵ Navještaj milosrđa, kojeg je Crkva uvijek dužna naviještati, glavno je Papino uporište: „Prva je istina Crkve Kristova ljubav. Crkva je služiteljica te ljubavi i posreduje tu ljubav ljudima: ljubav

⁵¹² Usp. Edvard Punda i Darko Rapić, *Migracije u naravi i poslanju Crkve. Temeljni stavovi i posebni teološki izazovi*, 566.

⁵¹³ Usp. Stjepan Baloban, *Milosrđe i pravednost u Socijalnom nauku Crkve, Riječki teološki časopis*, 49 (2017.) 1, 23.

⁵¹⁴ Usp. Stjepan Brebrić, *Globalizacija migracije i profetizam pape Franje*, 99.

⁵¹⁵ *MV*, br. 10.

koja oprašta i izražava se kroz sebedarje. Zato, gdje god je Crkva prisutna, ondje mora biti vidljivo Očevo milosrđe.⁵¹⁶

Međutim, čak i kada se čovjek upusti u izazov življenja po načelima milosrđa, postoji nekoliko opasnosti koje nisu uvijek dovoljno jasne. Josip Grbac upozorava da se kršćanstvo i vjera ne smije svesti samo na promociju milosrđa i ljubavi jer se tako vjera i kršćanstvo svodi na humanizam: „Istina je da je promocija ljubavi temeljno poslanje Crkve, ali zacijelo nije njezin jedini zadatak. Krist je u svim svojim humanističkim potezima htio ukazati na onaj ne manje važni zadatak Crkve koji je navještaj Boga Oca, ali i njegovih zahtjevnih odrednica života. Vjera bez morala, prihvatljivija postmodernom vjerniku, svodi se na filozofiju postojanja, bez pretenzija da ljudski život i suživot učini smislenijim i boljim.“⁵¹⁷ Andrea Filić navodi kako se jedna od opasnosti krije u usmjerenosti isključivo na čin duhovnog ili tjelesnog djela milosrđa onome tko se nalazi u nekoj bijednoj situaciji. Premda se čini za drugoga i premda je sam taj čin vrijedan u sebi, ako se milosrđe reducira samo na čin, ono ostaje manjkavo. Čovjeka se uvijek treba promatrati kao cjelovito biće, a ne prema njegovim nedostacima. Druga opasnost je osjećaj nadmoćni nad drugome, u smislu da mi posjedujemo ono što njemu nedostaje. Treća opasnost očituje se u tzv. Aristotelovom poimanju sućuti. Riječ je o poistovjećivanju sebe s drugim u njegovoj bijedi, ali se zapravo ne žali njega, nego prošloga, sadašnjega ili budućega bijednog sebe. Takav oblik ponašanja ne naziva se milosrđem, nego sebeljubljem.⁵¹⁸

Pravo milosrđe nikada nije samo čovjekovo djelo. Ono je prije svega Božji dar, ili kako su ga crkveni oci nazvali: „kraljicom svih krjeposti“, a Sveto pismo definiralo kao „sveza savršenstva“ (Kol 3,14), „punina zakona“ (Rim 13,10).⁵¹⁹ U vremenu obilježenim velikim migracijama, Crkva tumači i priziva u svijest evanđeoske riječi koje nikad prije nisu toliko snažno odjekivale kao sada. A upravo biblijska objava potiče primiti stranca i poručuje da se na taj način otvaraju vrata Bogu jer u licu

⁵¹⁶ *Isto*, br. 12.

⁵¹⁷ Josip Grbac, Crkva i kršćani između proroštva i konformizma, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 3, 530.

⁵¹⁸ Usp. Andrea Filić, Promišljanja o kristološkom utemeljenju međuljudskog milosrđa na tragu izabranih crkvenih otaca, 40.

⁵¹⁹ Usp. Danijel Patafta, Milosrđe u spisima Franje Asiškog i Bonaventure Banjoređijskoga, u: *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 4, 848.

drugoga vidimo lice samoga Isusa Krista.⁵²⁰ Na taj poziv odgovaramo slobodno i bez prisile. Naivnim prozvati djela milosrđa nad bilo kim, pa tako i nad migrantima i izbjeglicama, značilo bi nazvati kršćansku vjeru naivnom – a time i samoga Boga. Najbolji način da se odgovori na postavljeno pitanje jest prihvatiti izazov milosrđa. U njemu je moguće prepoznati put savršenstva, onaj put na koji je Isus pozvao bogatog mladića (usp. Mt 19,16-22). Istina je da se put milosrđa može pokazati pogrješnim, ali se čini većom tragedijom, poput bogatog mladića, uopće ne pokušati.

⁵²⁰ Usp. *Message of his holiness pope Francis for the World day of migrants and refugees 2016.*, u: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20170815_world-migrants-day-2018.html (20.5.2022.).

4. RAZUMIJEVANJE MIGRACIJA U SOCIJALNOM NAUKU CRKVE

Migracije zasigurno spadaju u kategoriju jednih od najvažnijih etičkih i socijalnih pitanja današnjice. Smjer suvremenog razvoja svijeta za Crkvu sve više znači baviti se upravo takvim pitanjima, čime se stvara pogodan prostor za konkretnu primjenu svojega socijalnog nauka. Ono je plod višestoljetnog teološkog razvoja, čije temelje nužno pronalazimo u biblijskim spisima. Primjerice, Bog se uvijek zauzimao za slabijega, ustanovio je brojne propise koji su štitili čovjeka poput „subotnje godine“ i „jubilarne godine“, slao je proroke koji su kritizirali socijalnu nepravdu i slično. Jedan od najznačajnijih tekstova koji govore o važnosti socijalne pravde nalazimo u Knjizi proroka Izaije: „Ovo je post koji mi je po volji, riječ je Jahve Gospoda: Kidati okove nepravedne, razvezivat' spona jarmene, puštati na slobodu potlačene, slomiti sve jarmove; podijeliti kruh svoj s gladnima, uvesti pod krov svoj beskućnike, odjenuti onog koga vidiš gola i ne kriti se od onog tko je tvoje krvi“ (Iz 58,5-7). Prema evanđeoskim tekstovima, Isus se tijekom javnog djelovanja brinuo za siromašne i potlačene, podsjećao na jednako dostojanstvo bez obzira na spol, društveni položaj, rasu, nacionalnost ili političko opredjeljenje te se borio protiv licemjerja i nepravde. U tim tekstovima pronalazimo i druge vrednote važne za društveni poredak, poput pitanja rastave, preljuba, poreza, itd. Mnogi starozavjetni i novozavjetni ulomci tako sadrže izravnu ili neizravnu socijalnu komponentu.

Socijalni nauk Crkve odnosi se na „*načela za razmišljanje, kriterije za prosuđivanje i smjernice za djelovanje od kojih se polazi u promicanju cjelovitog i solidarnog humanizma.*“⁵²¹ Dakle, Crkva preko svog socijalnog nauka ne daje „recepte“ za probleme u svijetu nego pruža svojevrsni okvir i vodilju za ispravno djelovanje. Isto vrijedi i za pitanje migranata i izbjeglica: Crkva nema gotovo rješenje, već tome pristupa iščitavajući načela, kriterije i smjernice vlastita socijalna nauka u prilikama suvremenog svijeta. Njezina prva zadaća jest navijestiti istinu o čovjeku sadržanu u Božjoj objavi, zatim uočiti nepravedne situacije, a potom pridonijeti pozitivnoj promjeni društva. Stoga ćemo razumijevanje migracija u socijalnom nauku

⁵²¹ Papinsko vijeće „Iustitia et pax“, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., br. 7 (u nastavku: *Kompendij socijalnog nauka Crkve*).

Crkve tražiti promišljajući o migrantima i izbjeglicama pod vidom teološkog koncepta „Imago Dei“ kao temeljnog polazišta govora o čovjeku, a zatim u svjetlu načela socijalnog nauka, odnosno kroz načelo dostojanstva ljudske osobe, ljudskih prava, općeg dobra, solidarnosti, supsidijarnosti i brige za siromašne. Pitanje migranta i izbjeglica također nosi sa sobom izazov (re)evangelizacije kao i pitanje dijaloga, nužnog preduvjeta suživota multikulturalnog društva.

U ovom poglavlju se usredotočujemo na konkretniju analizu socijalnih dokumenata u odnosu na migracije što se razlikuje od prethodnog poglavlja u kojem smo analizirali cjelokupno crkveno učenje o migracijama. Promatrajući pojedine dokumente Crkve koji govore o migracijama, osobito one u vrijeme pontifikata pape Pavla VI., lako se može steći dojam kako je naglasak Crkve bio na pastoralnoj brizi za migrante i izbjeglice. Na fenomen migracija gledalo se uglavnom negativno zbog „opasnosti“ za katoličku vjeru. Pastoralna briga nipošto nije bila pogrešna, naprotiv, potrebna je i odgovara zadaći Crkve. To se posebno odnosi na migrante i izbjeglice kršćane koji su zahvaćeni tom teškom sudbinom. Međutim, pitanje migranata i izbjeglica nije samo pastoralno, nego duboko etičko – socijalno i teološko pitanje što na osobit način dolazi do izražaja u postkoncilskom socijalnom nauku Crkve. Papa Ivan Pavao II. shvatio je migracije kao „znak vremena“ upravo onda kada je pitanje migracija smjestio unutar socijalnog nauka Crkve. Prema tumačenju Emanuela Petrova selilaštvo „tako pogađa temeljne vrednote na kojima počiva čovjekov identitet i dostojanstvo, ali i ostvarenje njegova ljudskog poslanja kroz prosperitet i izgradnju zajedništva sa samim Bogom i ljudima međusobno, kao i s vidljivim svijetom.“⁵²² Drugim riječima, ono zadire u način života, ljudsku egzistenciju, teološko shvaćanje dostojanstva ljudske osobe, itd.

4.1. „Imago Dei“ – temeljno polazište govora o čovjeku

Temeljno polazište svakog kršćanskog govora o čovjeku, čiji koncept ovdje razrađujemo prema Kompendiju socijalnog nauka Crkve, jest da je on slika Božja.⁵²³ Ova teološka doktrina proizlazi iz prvog izvještaja o stvaranju čovjeka u Knjizi

⁵²² Emanuel Petrov, Evandeoski pristup Ivana Pavla II. migracijama kao izvoru blagostanja, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 599.

⁵²³ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 108-123

Postanka: „I reče Bog: Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji! Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1,26-27). Tijekom stoljeća postojale su mnoge rasprave koje su propitivale točno značenje tog izraza.⁵²⁴ Međutim, nijedna od njih nije dovodila u pitanje dublji smisao, a to je da u svakom ljudskom biću postoji nepovredivo dostojanstvo samim time što ga je stvorio Bog. Biblijski pisac to jasno pokazuje s tri bitna elementa. Prvo, za čovjeka koristi izraz „ha adam“ (heb. אָדָם), sugerirajući kako je čovjek nastao od „praha zemaljskoga“, tj. da je on „zemljanin“ (heb. אֲדָמָה, „adamah“), kako se navodi u drugom izvještaju o stvaranju (usp. Post 2,7). Taj se izraz u hebrejskom jeziku uvijek nalazi u jednini, tako da ga se može shvatiti kao da je Bog stvorio čovjeka pojedinca, sve ljude ili čovječanstvo općenito. Ako prihvatimo tumačenje da izraz „ha adam“ označuje sve ljude, odnosno čovječanstvo, onda nijedan čovjek nije isključen iz te antropološke istine. Ako bismo pak prihvatili tumačenje da se radi o čovjeku onda ni tada ne možemo pristupiti ekskluzivistički jer biblijski pisac ne imenuje tog čovjeka niti određuje o kojem je to čovjeku riječ. Tu nam pomaže nastavak rečenice koja kaže da je Bog na svoju sliku stvorio čovjeka kao muško i žensko. Naglasak je stavljen na to da su muško i žensko na jednaki način slika Božja. Ovdje također nemamo određeno na koga se to stvaranje odnosi, stoga se možemo voditi teološkom linijom većine da se misli na svako stvoreno muško i žensko ljudsko biće.⁵²⁵ Treći element je u izričaju „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična“ (Post 1,26). Ovdje se za sliku koristi izraz „celem“ (heb. צֶלֶם), dok se sličnost izražava riječju „demuth“ (דְמוּת). Na taj način biblijski je pisac htio istaknuti čovjekovu sličnost, a ne identičnost s Bogom. Izraz „celem“ važan je za razumijevanje čovjekove sličnosti s

⁵²⁴ Ovdje ne ulazimo dublje u teološku raspravu o tome na koji je način čovjek slika Božja kao ni njezin povijesni razvoj. Postoji čitav niz članaka koji govore o tome, a mi bismo mogli sugerirati sljedeće naslove: Davor Šimunec, Homo simpliciter ili imago Dei. Od područne bio-psiho-socijalne koncentričnosti do ekscentrično-teologalne cjelovitosti čovjeka, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 1, 115-142.; Richard Pavlič i Martina Vlahović, Čovjek – slika Božja. Teološka Interpretacija i suvremeni izazovi, *Riječki teološki časopis*, 25 (2017.) 2, 359-388.; Đuro Hranić, Čovjek-slika Božja. Teološka antropologija Ivana Pavla II, *Diacovensia*, 1 (1993.) 1, 24-44; Daniel Simango, The imago Dei (Gen 1:26-27): A history of interpretation from Philo to the present, *Studia Historiae Ecclesiasticae*, 42 (2016.) 1, 172-190.; Wojciech Szczerba, The Concept of Imago Dei as a Symbol of Religious Inclusion and Human Dignity, *Phorum Philosophicum*, 25 (2020.) 1, 13-36.; Daniel Simango, The Meaning of the Imago Dei (Gen 1:26-27) in Genesis 1-11, *Old Testament Essays*, 25 (2012.) 3, 638-656.

⁵²⁵ Muško i žensko koji su stvoreni prema ovom izvještaju nisu bili Adam i Eva. Govor o Adamu i Evi pripada drugom izvještaju o stvaranju i kasnijoj biblijskoj predaji.

Bogom jer se u drugim biblijskim tekstovima ono koristi kako bi označavao idole. Na drevnom Bliskom istoku slika („celem“) ili skulptura nekoga božanstva nije bila samo njegov prikaz već se vjerovalo da je preko toga samo božanstvo prisutno. U tom kontekstu čovjek je kao „slika Božja“ materijalni prikaz koji očituje, predstavlja i na svoj način uprisutnjuje samog Boga na zemlji. Osim toga, ljudi toga vremena redovito su doživljavali kraljeve kao „sliku“ božanstva, odnosno kao one koji vladaju umjesto božanstva. Međutim, ovdje biblijski pisac naglašava kako je sličnost s Bogom dana svakom čovjeku, tj. da je svaki čovjek svojevrsni „kralj“ na zemlji.⁵²⁶

Katekizam Katoličke Crkve jasno potvrđuje ovu biblijsku istinu sljedećim riječima: „Budući da je na sliku Božju, čovjek kao pojedinac ima dostojanstvo osobe: on nije tek nešto, nego netko. Sposoban je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s drugim osobama; milošću je pak pozvan u savez sa svojim Stvoriteljem da mu odgovori u vjeri i ljubavi, i nitko drugi ne može dati taj odgovor umjesto njega.“⁵²⁷ Na taj način čovjek zauzima jedinstveno mjesto u cjelokupnom kozmosu. Kompendij socijalnog nauka Crkve navodi kako čovjekova sličnost s Bogom pokazuje da su bit i postojanje čovjeka konstitutivno povezani s Bogom na najdublji način.⁵²⁸ Ta povezanost odražava se također u dimenziji odnosa i u društvenoj dimenziji ljudske naravi bez koje čovjek ne može živjeti niti razviti svoje sposobnosti. Za socijalni nauk Crkve ova antropološka istina ima duboke implikacije za uređenje svakog društva. Ako je društvo vođeno time da je svako ljudsko biće stvoreno od Boga, da je od Boga ljubljeno i da je stvoreno za odnos s drugim ljudskim bićem, onda ne bi trebala postojati bojazan za diskriminaciju, potlačenost ili bilo koji drugi oblik društvene nepravde. Osim toga, čovjek je u odnosu prema drugima jamac njihovih života, koje je sveto i nepovredivo, iz čega proizlazi Božje pitanje Kajinu: „Gdje ti je brat Abel?“ (Post 4,9), kao i sama zapovijed „Ne ubij“ (Izl 20,13; Pnz 5,17). To jamstvo doseže svoj vrhunac u pozitivnoj zapovijedi: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe“ (Lev 19,18).⁵²⁹ Papa Ivan Pavao II. je u enciklici „*Redemptor hominis*“

⁵²⁶ Usp. Bruna Velčić, Čovjek - slika Božja i njegova moralna odgovornost, *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 537-542.

⁵²⁷ *KKC*, br. 357.

⁵²⁸ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 110.

⁵²⁹ Usp. *Isto*, br. 112.

predstavio pojam „slike Božje“ kao nepromjenjiv temelj teološke antropologije.⁵³⁰ Po tome što je „slika Božja“, svaki je čovjek voljen od Boga i nitko nije izuzet iz njegove ljubavi. To načelo papa Ivan Pavao II. naziva „načelo univerzalnog spasenja“ koje posljedično isključuje svaku moguću diskriminaciju i uspostavlja jednakost među svim ljudima.⁵³¹ Ono predstavlja „hermeneutski ključ za razumijevanje kompleksnosti čovjekove osobe i njezinog nepovredivog naravnog i nadnaravnog dostojanstva i s njim povezanih neotuđivih prava, a samim time i za poslanje Crkve u kontekstu fenomena selilaštva.“⁵³²

Kroz povijest su mnoge društvene promjene proizašle iz shvaćanja čovjeka kao slike Božje, poput ukidanja ropstva i smrtne kazne, podređenosti žena, raznih oblika nasilja i drugo. Sve je to rezultat ozbiljnog shvaćanja kršćanskih zajednica da se marginalizirane osobe trebaju tretirati kao pravi nositelji slike Božje. Upravo su te društvene promjene pokazatelj zašto je doktrina „*imago Dei*“ sa svim njezinim implikacijama toliko vitalna za kršćansku socijalnu etiku. Danas se ta doktrina nalazi pred novim izazovom u kontekstu problema migracija. Slike pojedinaca na službenim dokumentima – osobnim iskaznicama i putovnicama – postale su gotovo jedino mjerilo nečijeg identiteta. Ne negirajući važnost sigurnosnih aspekata svake države i potrebe identifikacijskih dokumenata, iz kršćanske se perspektive možemo zapitati kako je nacionalni identitet postao važniji od činjenice da svi ljudi u Bogu imaju jednako dostojanstvo. Naravno, razumljivi su takvi stavovi među onima koji nemaju kršćanska uvjerenja niti ih prihvaćaju, ali sigurno zabrinjava takav stav među samim kršćanima. Stoga kršćani u pastoralnom, socijalnom i evangelizacijskom radu s migrantima i izbjeglicama uvijek moraju imati na umu kako svaki od njih odražava „sliku Božju“.⁵³³

⁵³⁰ Ivan Pavao II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997., br. 9. (u nastavku: RH).

⁵³¹ Usp. *Giovanni Paolo II., Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19870805_world-migration-day-1987.html (20.5.2022.).

⁵³² Emanuel Petrov, *Evandeoski pristup Ivana Pavla II. migracijama kao izvoru blagostanja*, 602.

⁵³³ Usp. Geoffrey Butler, *Social Service and the Imago Dei: a Contemporary Analysis and Application of an Ancient Christian Doctrine*, *The Evangelical Review of Theology and Politics*, 8 (2020.), 78. (71-84)

4.2. Migracije u svjetlu načela socijalnog nauka Crkve

Osim temeljnog polazišta za govor o čovjeku, tj. o migrantima i izbjeglicama u kontekstu ovoga rada, za bolje razumijevanje migracija u socijalnom nauku Crkve mogli bismo istaknuti nekoliko ključnih točaka koje iznosi John Castillo Guerra.⁵³⁴ Prva bi bila pravo svake osobe na ne-migraciju. Države koje su uključene u migracijski proces trebale bi preuzeti odgovornost u rješavanju problema koji uzrokuju migraciju. Druga točka stavlja pozornost na višestruke uzroke migracija kao i na raznolikost situacija ljudi u pokretu, bilo da je riječ o izbjeglicama, raseljenim osobama ili tražiteljima azila. U to su uključene i žrtve koje proizlaze iz migracijskih procesa: prognanici, zlostavljane osobe, žrtve trgovine ljudi, podijeljene obitelji i slično. Treća točka odnosi se na pravo na useljavanje i priznavanje temeljnih prava migranata kao ljudskih osoba. Ta prava utječu na politike granica država, a temeljni i neizbježan kriterij jest dobrobit imigranata. To podrazumijeva pomoć onima koji najviše pate, s posebnim razmatranjem u pogledu njihovih obveza i odgovornosti nakon što stignu u novu državu. To također podrazumijeva politiku dobrodošlice kako bi se prevladalo neprijateljsko značenje unutar i izvan granica ili granica. Ipak, kada je riječ o socijalnom nauku Crkve nezaobilazno nam je progovoriti o migracijama u svjetlu sljedećih njegovih načela: načela dostojanstva ljudske osobe, ljudskog prava, općeg dobra, solidarnosti, supsidijarnosti i brige za siromašne. Sva su načela međusobno povezani i takoreći jedno od drugo ovise. Primjerice, nemoguće je govoriti o ljudskim pravima ne imajući u obzir dostojanstvo ljudske osobe i teološke istine iz koje ono proizlazi; briga za siromašne ostvaruje se uz načelo solidarnosti; za opće dobro važno je poštivati ljudska prava, biti solidaran prema siromašnima i provoditi načelo supsidijarnosti, itd. Stoga društvo koje želi ostvariti napredak mora bez iznimke provoditi sva načela socijalnog nauka Crkve.

4.2.1. *Dostojanstvo ljudske osobe*

Ako je temeljno polazište kršćanske antropologije da je čovjek slika Božja, onda je prvi plod takvog govora postojanost i neotuđivost dostojanstva svake ljudske osobe. Ono spada u temelj i glavni predmet socijalnog nauka Crkve. Stvorenost na

⁵³⁴ Usp. John E. Castillo Guerra, *Contributions of the Social Teaching of the Roman Catholic Church on Migration*, 420-421.

Božju sliku daje čovjeku posebno dostojanstvo i položaj u svijetu. Naravno, izdvajanjem od drugih stvorenja čovjek je dobio i posebnu odgovornost u obliku zadaće podlaganja i čuvanja zemlje te vladanja drugim živim stvorovima. Bog daje čovjeku vlast nad zemljom i drugim živim bićima, ali vlast nad ljudskim životom pridržava sebi. Budući da dostojanstvo ljudske osobe proizlazi iz činjenice da je čovjek stvoren od Boga, ljudski je život zaštićen zabranom ubijanja: „Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek“ (Post 9,6).⁵³⁵ Dakle, dostojanstvo posjeduje svaki čovjek, bez obzira na etničko, rasno, religijsko ili bilo kakvo drugo obilježje. Te različitosti ne niječu činjenicu da su svi stvoreni na sliku jednoga Boga, da su obdareni istom razumnom dušom, imaju istu narav i porijeklo te da su svi jednako otkupljeni žrtvom Isusa Krista.⁵³⁶ Jednakost svih osoba po pitanju dostojanstva potvrđuje novozavjetna perspektiva prema kojoj ucijepljenost u Isusa Krista nadilazi dijeljenje na narod, spol i društveni status: „Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu! (Gal 3,28; usp. Rim 10,12; 1 Kor 12,13; Kol 3,11).

Socijalni nauk Crkve sa svojim je načelima, razmišljanjima, kriterijima rasuđivanja i normama djelovanja uvijek osvjetljavao stvarna društvena stanja, osobito kada se u njima vrijeđalo dostojanstvo ljudske osobe.⁵³⁷ Mnogi crkveni dokumenti izričito brane ili pak promiču dostojanstvo svakog čovjeka. Prvi papa koji je „reagirao“ socijalnim dokumentom bio je papa Lav XIII. koji je u središte prve socijalne enciklike stavio tada iznimno važno „Radničko pitanje“.⁵³⁸ Problem položaja radništva odnosno „radničkim pitanjem“ pojavilo se pojavom industrijalizacije, ali i kao posljedica već prisutnog liberalizma, kapitalizma i socijalizma. On se pobunio protiv ekonomskog uređenja utemeljenog na kapitalu jer je ono zanemarivalo dostojanstvo ljudske osobe radnika, socijalni aspekt ekonomije, kao i društvenu pravednost i opće dobro.⁵³⁹ Između ostaloga, papa Lav XIII. tvrdi kako bogataši i gospodari ne smiju s radnicima postupati kao s robovima, već moraju u njima poštovati dostojanstvo ljudske osobe

⁵³⁵ Usp. Bruna Velčić, Čovjek - slika Božja i njegova moralna odgovornost, 544.

⁵³⁶ Usp. *KKC*, br. 1934-1935.

⁵³⁷ Zbor za katolički odgoj, Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 18.

⁵³⁸ Usp. *RN*, 1-2.

⁵³⁹ Usp. *RN*, br. 13-17.

koja je oplemenjena kršćanskim obilježjem.⁵⁴⁰ Osim toga, papa napominje kako nitko ne smije nekažnjeno vrijeđati dostojanstvo čovjeka, „jer čovjeka i sam Bog susreće s velikim poštovanjem“.⁵⁴¹ Na četrdesetu obljetnicu socijalne enciklike „*Rerum novarum*“ papa Pio XI. objavio je socijalnu encikliku „*Quadragesimo anno*“⁵⁴² u kojoj nastavlja razvoj socijalnog učenja Crkve s naglaskom na društvenim promjenama između dva svjetska rata. koja ovu prethodnu produbljuje i aktualizira potaknut novim društvenim promjenama. U njoj donosi pregled društvenog stanja te donosi put kršćanske obnove ćudoređa kroz uvjete za uspostavljanje društvenog poretka. Između ostaloga, pitanje dostojanstva ljudske osobe indirektno se dotiče spominjanjem pitanja pravedne plaće, prava na privatno vlasništvo, načela pravedne podjele, odnosa kapitala i ljudskoga rada, socijalizma i slično.⁵⁴³ Na sličan način to će ponoviti papa Pio XII. Doduše, on neće napisati nijednu socijalnu encikliku, ali će nastaviti nauk svojih predšasnika nizom svojih govora. Glavne točke koje je on konkretizirao i primijenio na probleme svog vremena, a tiču se dostojanstva ljudske osobe jesu: opće određenje i uporaba dobara, prava i dužnosti radnika i poslodavaca, temeljna obiteljska plaća i slično.⁵⁴⁴ Papa Ivan XXIII. u dokumentu „*Mater et magistra*“ donosi definiciju dostojanstva ljudske osobe: „Čovjek pojedinac nužno je temelj, uzrok i cilj svih društvenih ustanova, ukoliko je po naravi društveno biće uzdignuto u nadnaravni red“ istaknuti kako je svaki čovjek temelj, uzrok i cilj svih društvenih ustanova, misleći pritom na čovjeka koji je po naravi društveno biće uzdignuto u nadnaravni red.“⁵⁴⁵ Radi se o načelu koje potvrđuje i brani nepovredivo dostojanstvo ljudske osobe. Time se želi reći kako se ljudska osoba mora promatrati u odnosu prema drugima; čovjek bez odnosa s drugima „ne može živjeti ni razviti svoje sposobnosti“.⁵⁴⁶ Papa Ivan Pavao II. u socijalnoj enciklici „*Centesimus annus*“⁵⁴⁷ razmišlja o dostojanstvu ljudske osobe u kontekstu pada komunističkih sustava (1989. – 1990.) i s tim povezanih povijesnih i političkih promjena u državama Srednje i Istočne Europe. Spomenut će

⁵⁴⁰ Usp. *Isto*, br. 17.

⁵⁴¹ *Isto*, br. 32.

⁵⁴² Usp. Pio XI., *Quadragesimo anno*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 48-65 (u nastavku: QA).

⁵⁴³ Usp. *QA*, br. 57-119.

⁵⁴⁴ Usp. Zbor za katolički odgoj, *Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju*, br. 21.

⁵⁴⁵ Papa Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 220.

⁵⁴⁶ *GS*, br. 12.

⁵⁴⁷ Ivan Pavao II., *Centesimus annus – Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, 2001. (u nastavku: CA).

opasnost komunizma, ateizma, socijalizma, racionalizma i svih drugih -izama koji ciljaju na relativiziranje ili čak lišavanje dostojanstva svake ljudske osobe.

Iako nije kategoriziran kao socijalni dokument, pastoralna konstitucija o Crkvi „*Gaudium et spes*“ o temi dostojanstva ljudske osobe posvećuje čitavo prvo poglavlje, a proučavajući dokument proizlazi da se pojam dostojanstva ljudske osobe spominje 38 puta. Konstitucija ističe da su svi ljudi oduhovljeni razumnom dušom i stvoreni na sliku Božju, da su iste naravi i istog porijekla. Budući da su svi od Krista otkupljeni te imaju isti poziv i isto božansko određenje, treba im se sve više priznati temeljna jednakost svijju.⁵⁴⁸ U skladu s time Konstitucija staje u zaštitu svakog ljudskog života tvrdeći da „svatko mora smatrati svoga bližnjega, ne izuzevši nikoga, kao 'drugoga samoga sebe' u prvom redu vodeći brigu o njegovu životu i o sredstvima koja su mu potrebna za dostojan život (...).“⁵⁴⁹ Među one za koje se smatra da postoji hitna i neodložna obaveza djelotvorne pomoći Konstitucija ubraja sljedeće: napuštene starce, strane radnike, izbjeglice, djecu iz nezakonite veze koje nezasluženo trpi zbog grijeha koji nije njegov, gladne koji se poziva na našu savjest podsjećajući nas na Gospodinovu riječ: 'Meni ste učinili koliko ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće' (Mt 25, 40).“⁵⁵⁰ U nastavku tog istog teksta Konstitucija tvrdi da sve što se protivi samom životu, što narušava integritet ljudske osobe i što vrijeđa dostojanstvo ljudske osobe spada u sramotne čine i suvišna su sramota Stvoritelju. Posebnu bitnu crtu dostojanstva ljudske osobe čini čovjekov poziv u zajedništvo s Bogom, svojim Stvoriteljem. Stoga u izražavanju stava Crkve prema ateizmu, Konstitucija naglašava kako se priznavanje Boga „ne protivi čovjekovu dostojanstvu, budući da to dostojanstvo ima svoj temelj i svoje potpuno savršenstvo u samom Bogu.“⁵⁵¹ Nasuprot tome, gubitak božanskog temelja i nade u vječni život smatra se povredom dostojanstva ljudske osobe. Međutim, Crkva razlikuje zabludu od zabludjeloga na način da čovjek bez obzira na zabludjelost i grješnost uvijek zadržava osobno dostojanstvo.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Usp. *GS*, br. 29.

⁵⁴⁹ *Isto*, br. 27.

⁵⁵⁰ Usp. *Isto*.

⁵⁵¹ *Isto*, br. 21.

⁵⁵² Usp. *Isto*, br. 16, 28.

O ljudskom dostojanstvu Konstitucija govori i u kontekstu jednakosti i socijalne pravde. Navodi se kako društveni poredak i njegov razvitak moraju uvijek imati za cilj dobro osoba te da se red stvari treba uvijek podrediti osobnom redu, a ne obratno.⁵⁵³ Pritom se priznaje različitost u fizičkoj sposobnosti i po različitim umnim i moralnim moćima, ali ta različitost ne smije biti povod diskriminaciji u temeljnim pravima osobe na društvenom ili kulturnom polju, osobito ne zbog spola, rase, boje kože, društvenog položaja, jezika ili religije. Dostojanstvo ljudske osobe nadilazi opravdane različitosti među ljudima. Iz toga proizlazi zahtjev da se stvore čovječniji i pravični uvjeti za život svake ljudske osobe nasuprot ekonomskih i društvenih nejednakosti koje izazivaju sablazan i protive se socijalnoj pravdi, pravičnosti, dostojanstvu ljudske osobe, kao i društvenom i međunarodnom miru.⁵⁵⁴ Govoreći o životu političke zajednice, konstitucija „*Gaudium et spes*“ svraća pozornost na duboke promjene u strukturi i u ustanovama naroda kao posljedica njihova kulturnog, privrednog i društvenog razvoja. Svjesna da te promjene utječu na prava i dužnosti sviju glede postizanja općeg dobra, Konstitucija napominje da se „iz življe svijesti o ljudskom dostojanstvu rađa u raznim dijelovima svijeta nastojanje da se uspostavi takav političko-pravni poredak u kojem će biti bolje zaštićena prava ljudske osobe u javnom životu, kao što su prava slobodnog sastajanja i udruživanja, pravo na izražavanje vlastitih mišljenja te pravo na privatno i javno ispovijedanje vjere. Zaštita prava osobe jest, naime, nuždan uvjet da građani, bilo pojedinačno ili udruženi, mogu aktivno sudjelovati u životu i upravi javnih poslova. Kod mnogih se usporedo s kulturnim, privrednim i društvenim napretkom pojačava želja da preuzmu veću odgovornost u uređivanju života političke zajednice.“⁵⁵⁵ Kompendij socijalnog nauka Crkve nadovezuje se na Konstituciju ističući kako se pravedno društvo može ostvariti samo u poštovanju transcendentnog dostojanstva ljudske osobe. Zbog toga se nijedna ljudska osoba ne smije instrumentalizirati ni u kojem slučaju zbog ciljeva nesvojtvenih njezinu razvoju niti može biti iskorištenima u projektima ekonomskog, društvenog i političkog karaktera. Naprotiv, svaki društveni, znanstveni i kulturni program mora na prvom mjestu imati svijest o primatu svake ljudske osobe.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Usp. *Isto*, br. 26.

⁵⁵⁴ Usp. *Isto*, br. 29.

⁵⁵⁵ *Isto*, br. 73.

⁵⁵⁶ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 132-133.

Potreba za zaštitom dostojanstva ljudske osobe potaknula je međunarodnu zajednicu na ponovno razmatranje međunarodnog sporazuma o izbjeglicama, koji je revidiran 1951. godine, kako bi osigurao da se izbjeglicama i tražiteljima azila omogući pravično, pristojno i povoljno pristupanje. Potez kojim se stvorio univerzalni standard postupanja s izbjeglicama ne može se odvojiti od priznavanja dostojanstva ljudske osobe koje je potvrđeno Poveljom Ujedinjenih naroda 1945. godine i Općom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. godine. Ove važne odluke o ljudskim pravima, koje su temelj postojećeg međunarodnog pravnog poretka, podigle su zaštitu moralne vrijednosti ljudskih bića u središte zaštite čovječanstva u cjelini.⁵⁵⁷ Štoviše, danas se čitav međunarodni poredak temelji na neotuđivom ljudskom dostojanstvu i pravima čovjeka. Ono je početna točka i temelj bilo kakvog govora o čovjeku.

4.2.2. *Ljudska prava*

Ljudska prava proistječu iz dostojanstva ljudske osobe i zahtjeva evanđelja: Isus je svojom brigom za potrebe ljudi, osobito najsiromašnijih, ostavio primjer. Crkvi je jasna zadaća za zauzimanje ljudskih prava. U svojoj dvotisućljetnoj dugoj povijesti Katolička je Crkva imala razdoblja kada baš i nije branila ljudska prava odgovarajućom jasnoćom i snagom. Od 18. stoljeća do danas unutar europskog društva pojavljivale su se brojne ideološke struje, revolucije i pokreti koji su u svojoj progresivnosti često isticali neprijateljski stav prema svakoj religiji, pa tako i kršćanstvu. Pritom najviše mislimo na prosvjetiteljstvo, Francusku revoluciju, sekularizaciju, ateizam, naturalizam i totalitarne režime. Crkva je prema njima nastupala s oprezom i stavom odbijanja, nerijetko s izričitom anatemom.⁵⁵⁸ Srećom, Katolička Crkva danas jedna od najvažnijih zaštitnika ljudskih prava. Enciklika „*Pacem in teris*“ pape Ivana XXIII. smatra se iznimno važnim dokumentom Crkve kada su u pitanju ljudska prava. On ističe kako je svaki čovjek osoba, nosilac prava i dužnosti. Samim time što je osoba, čovjek po sebi ima prava i dužnosti što izvire iz same njegove naravi. To znači da su ljudska prava općenita, nepovrediva, neotuđiva i tijesno povezana s načelom dostojanstva ljudske osobe. Papa će u enciklici donijeti

⁵⁵⁷ Usp. Callixte Kavuro, *The Value of Human Dignity in the Refugee Protection*, *African Human Mobility Review*, 5 (2019.) 1, 1512.

⁵⁵⁸ Usp. Pontifical commission „*Iustitia et Pax*“, *The Church and human rights*, Vatican City, 2011., br. 18.

„katalog“ ljudskih prava. U njemu navodi: pravo na opstanak i dostojan život, prava s obzirom na ćudoredne i kulturne vrednote, pravo na štovanje Boga prema zahtjevima ispravne savjesti, prava na slobodan izbor zvanja, gospodarska prava, pravo zbora i udruživanja, pravo na seljenje te politička prava. Dužnosti koje proizlaze iz tih prava su: uzajamna ovisnost prava i dužnosti među osobama, uzajamna suradnja, odgovornost te zajednički život u istini, pravednosti, ljubavi i slobodi.⁵⁵⁹ Za nas je ovdje najvažnije istaknuti pravo na seljenje: „Svaki ćovjek mora imati i puno pravo zadržati ili promijeniti boravište unutar vlastite države; štoviše, ako za to postoje valjani razlozi, nužno mu valja dopustiti da ode u druge zemlje i ondje se nastani. I neka nikome, zato što je građanin jedne određene države, ne bude zabranjeno da bude ćlan ljudske zajednice i građanin sveopće zajednice ćovječanstva.“⁵⁶⁰ U osnovna ljudska prava spada i slobodno izražavanje vlastitih vjerskih uvjerenja, o ćemu će Drugi vatikanski koncil posebno govoriti u dokumentu „*Dignitatis humanae*“.⁵⁶¹ Ova deklaracija o vjerskoj slobodi već na početku istiće dostojanstvo ljudske osobe kao univerzalnu datost koja daje ljudima za pravo služiti se „vlastitom odlukom i odgovornom slobodom u svom djelovanju, ne pod pritiskom, nego svjesni svoje dužnosti“.⁵⁶² Jedna od temeljnih sloboda jest pravo na vjersku slobodu, lišenu bilo kakvog pritiska od strane društva, pojedinca ili bilo koje ljudske vlasti. Ovo pravo ima temelj u dostojanstvu ljudske osobe te ga treba „tako priznati u pravnom uređenju društva da ono postane građansko pravo“.⁵⁶³ Papa Pavao VI. napraviti će korak dalje u razvijanju ljudskih prava objavom enciklike „*Populorum progressio*“.⁵⁶⁴ Ovaj dokument sadržajno raspravlja o razvoju naroda, osobito siromašnih naroda „koji se bore za svoje osloboćenje od jarma gladi, bijede, endemićnih bolesti i neznanja; koji traže širi udio u plodovima civilizacije, aktivnije vrednovanje svojih ljudskih osobitosti; koji odlučno kreću prema svome sve većem rastu“.⁵⁶⁵ U njemu će ukazati na kršćanski temelj ljudskih prava i pokazati kako vjera preobraćava kršćaninovu

⁵⁵⁹ Usp. *PT*, br. 8-45.

⁵⁶⁰ *Isto*, br. 25.

⁵⁶¹ Drugi vatikanski sabor, Deklaracija „*Dignitatis humanae*“, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katolićkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 292-305. (u nastavku: *DH*).

⁵⁶² *DH*, br. 1.

⁵⁶³ *Isto*, br. 2.

⁵⁶⁴ Papa Pavao VI., *Populorum progressio*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katolićkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 314-349. (u nastavku: *PP*).

⁵⁶⁵ *PP*, br. 1.

unutrašnju dimenziju, a da pritom nije odvojena od područja razuma.⁵⁶⁶ Pojašnjavajući kršćansku viziju razvoja, papa Pavao VI. ističe različita prava, dužnosti i akcije koje treba poduzeti kako bi se uspostavilo pravedno i pravično društvo. Isti će papa u apostolskom pismu „*Octogesima adveniens*“ uočiti kako je na društveno-političkom planu postignut neki napredak gledom na iskazivanje čovjekovih prava i postizanje međunarodnih sporazuma o njihovoj primjeni, ali da su još uvijek prisutne diskriminacije na etničkoj, kulturnoj, vjerskoj i političkoj osnovi: „U stvari, i odviše se često zanemaruju čovjekova prava, ponekad se izruguju, ili se pak samo naizgled poštuju. U nekim slučajevima zakonodavstvo zaostaje za stvarnim položajem. Ono je prijeko potrebno, a ipak nedovoljno za uspostavljanje istinskih odnosa pravde i jednakosti.“⁵⁶⁷ Iz toga je razloga potrebno potaknuti kršćane na zajedničko konkretno djelovanje u promicanju i zaštiti ljudskih prava. Kasnije će papa Ivan Pavao II. produbiti razmišljanja svoga predšasnika na način da će ljudska prava temeljiti na tri dimenzije istine o čovjeku: ljudskom dostojanstvu, čovjeku kao „slici Božjoj“ te na čovjeku uraslom u otajstvu Krista. Na te tri istine zasniva se spasenjsko poslanje Crkve i baš zbog tog razloga Crkva ne može šutjeti kada su ljudska prava kršena ili na bilo koji način ugrožena.⁵⁶⁸

Osim papinskih dokumenata, postoje još tri važna crkvena dokumenta koja govore o ljudskim pravima. Dokument „*Pravda u svijetu*“ Treće sinode biskupa održane 1971. godine propituje koliko se promiče pravda u svijetu. Dokument primijećuje brojne nepravde „koje tvore srž problema našega vremena“ te pruža samokritički pogled prema Crkvi tvrdeći da ona prva među ostalima mora biti promicatelj pravde. Među nepravdama koja se zbivaju ističu migrante: „Naše djelovanje mora biti prvenstveno usmjereno na one ljude i nacije koje su, uslijed raznolikih oblika tlačenja i uslijed sadašnjeg značaja našeg društva, žrtve bezglasne nepravde, pa čak i lišene mogućnosti da se njihov glas čuje. Tako je, na primjer, s migrantima, koji su veoma često prisiljeni da napuštaju svoju domovinu i traže drugdje posao. Njima se često drugdje zatvaraju vrata zbog diskriminacije, ili su često prisiljeni, ako im se dopusti ulazak, da žive u nesigurnosti, dok se s njima postupa na

⁵⁶⁶ Usp. Zbor za katolički odgoj, Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, br. 33.

⁵⁶⁷ OA, br. 23.

⁵⁶⁸ Usp. Zbor za katolički odgoj, Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, br. 33.

način koji je ispod ljudskog dostojanstva.“⁵⁶⁹ Tri godine kasnije, 1974., održat će se nova biskupska sinoda koja će upravititi poruku pod nazivom „*Prava čovjeka i pomirenje*“.⁵⁷⁰ U ovoj relativno kratkoj poruci govori se o najugroženijim ljudskim pravima, među kojima se ističu: pravo na život, pravo na hranu, društveno-ekonomska prava, politička i kulturna prava te pravo na ljudsku slobodu. Nadalje, jedan od rezultata 6. biskupske sinode održane 1980. godine bila je Povelja o pravima obitelji čija bi svrha poglavito bila iznijeti „što potpuniji i sustavniji prikaz temeljnih prava obitelji, te prirodne i svudašnje zajednice.“⁵⁷¹ Vezano za migrante i izbjeglice, u posljednjem članku povelje navodi se kako „doseljene obitelji imaju pravo na istu socijalnu zaštitu koja je osigurana i ostalim obiteljima. Obitelj doseljenika imaju pravo da se poštuje njihova vlastita kultura te da prime neophodnu podršku i pomoć za uključivanje u društvo čijoj dobrobiti i oni pridonose. Strani radnici imaju pravo da im se, što je moguće prije, pridruže i njihove obitelji. Izbjeglice imaju pravo na pomoć od državnih vlasti i međunarodnih organizacija da im se olakša dolazak njihovih obitelji.“⁵⁷² Time je pravo na migraciju kao i dužnost državnih vlasti da pomažu i vode brigu o dostojanstvu migranata i izbjeglica te njihovih obitelji još jednom potvrđeno od strane katoličkih biskupa. Posljednji važan dokument o ljudskim pravima kojeg ćemo istaknuti jest „*Crkva i ljudska prava*“ kojeg je objavila papinska komisija „*Iustitia et pax*“.⁵⁷³ Ovaj dokument sažima povijesni i doktrinarni razvoj ljudskih prava, trenutna stajališta unutar Katoličke Crkve, koju vidi kao snažnog zagovornika na području ljudskih prava, kao i pastoralne smjernice za promoviranje i zaštitu ljudskih prava.

Glede migranata i izbjeglica, Katolička Crkva ima dugu tradiciju zagovaranja njihovih prava. Ta se prava temelje na teološkoj istini o čovjeku kao „slici Božjoj“, prirodnom zakonu i općem dobru. Dokumenti nakon Drugog vatikanskog koncila produbljuju shvaćanje tih prava, posebno u svjetlu pastoralne konstitucije „*Gaudium*

⁵⁶⁹ *PS*, 395-396.

⁵⁷⁰ Pavao VI. i sinoda biskupa, *Poruka: prava čovjeka i pomirenje*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 408-411.

⁵⁷¹ Sveta Stolica, Povelja o pravima obitelji, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 560. (u nastavku: *PPO*).

⁵⁷² *PPO*, 569.

⁵⁷³ Pontifical commission „*Iustitia et Pax*“, *The Church and human rights*, Vatican City, 2011. Dokument je izvorno objavljen 1975. godine, a ovdje je riječ o drugom izdanju iz 2011. godine.

et spes“ koja Crkvu i njezine članove stavlja u odnos sa svijetom. Apostolska konstitucija „*Exsul familia*“ podsjeća da je Katolička Crkva tijekom povijesti obraćala pozornost na fenomen migracija na različitim kontinentima te da je napravila razliku između njegovih različitih aspekata na izbjeglice, prognanike, one koji žive u dijaspori, strance, hodočasnike, migrante i slično.⁵⁷⁴ Ova je konstitucija donijela napredak u socijalnom nauku Crkve jer je emigraciju svrstala pod prirodno pravo na temelju izbjeglištva Svete Obitelji prema drugom poglavlju evanđelja po Mateju. Narativ o bijegu Isusa, Marije i Josipa u Egipat predstavlja progon kao jedan od razloga za emigraciju, a istovremeno implicitno prikazuje prelazak granica kao rješenje koje predstavlja pravo kako bi se otklonila opasnost po život. Osim toga, Isus je predstavljen kao onaj koji dijeli bol onih koji moraju napustiti svoj teritorij i kao onaj koji biva blizak svima onima koji se nalaze usred drame migracija. Još jedna teološka refleksija kojom se potkrjepljuje pravo na migraciju ima za pozadinu teologiju stvaranja. Bog je stvorio svijet za dobrobit svih, a unutar svijeta stvorio je dobra na koja svi, tražeći životni prostor, imaju pravo.⁵⁷⁵

U kontekstu govora o migracijama, ljudska se prava mogu sažeti u pet ključnih prava, a to su da svaki čovjek ima pravo ostvariti se u vlastitoj domovini, svaka osoba ima pravo migrirati radi egzistencijalnih razloga, suvremene države imaju pravo kontrolirati svoje granice, izbjeglicama i tražiteljima azila treba pružiti zaštitu te uvijek treba poštovati dostojanstvo ljudske osobe i pravo.⁵⁷⁶ Dakle, prvo i osnovno jest da svaki čovjek ima pravo u svojoj državi pronaći ekonomske, političke i društvene prilike za dostojanstven život i za ostvarenje vlastitog potencijala. Obveza države bila bi stvoriti one uvjete koji bi omogućavali da pojedinac ili obitelj ostvari dostojanstven život. U tom kontekstu možemo govoriti o pravu na ne-migraciju, dok rad koji osigurava pravednu plaću za život spada u osnovnu ljudsku potrebu. U slučaju da ta sredstva nisu dovoljna kako bi se mogla uzdržavati obitelj, čovjek ima pravo pronaći posao negdje drugdje gdje će za svoj posao biti pravednije ili jednostavno bolje plaćen, a suverene bi države trebale osigurati načine za ostvarivanje tog prava. Međutim,

⁵⁷⁴ Usp. Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*, 649-652.

⁵⁷⁵ Usp. Jorge E. Castillo Guerra, *Contributions of the Social Teaching of the Roman Catholic Church on Migration*, 414-415.

⁵⁷⁶ Usp. United States Conference of Catholic Bishops, *A Pastoral Letter Concerning Migration from the Catholic Bishops of Mexico and the United States*, Washington, 2003., br. 34-39.

Crkva priznaje pravo svake države da kontrolira svoj teritorij, ali odbija onu vrstu kontrole granica koja se provodi samo u svrhu stjecanja dodatnog bogatstva. Naprotiv, socijalni nauk Crkve ističe kako jače ekonomske države, koje imaju sposobnost zaštititi i prehraniti svoje stanovnike, imaju također snažnu obvezu prilagodbe migracijskim tokovima. Glede prava države na kontrolu vlastitih granica, možemo kazati kako crkveno priznanje toga prava ima snažne temelje u Poslanici Rimljanima, u kojoj sveti Pavao ističe poslušnost vlastima tvrdeći kako se svatko treba podlagati njezinim zakonima (usp. Rim 13,1-7). Prema kršćanskom shvaćanju, dužnost podlaganja državnim zakonima seže sve dok one prestanu biti u skladu s Božjim zapovijedima (usp. Dj 5,29). Budući da u propisima država o prelasku granice ne postoji ništa što bi se načelno protivilo Božjim zapovijedima, ilegalna migracija spadala bi u kršenje državnog zakona te samim time i kršenje onoga na što poziva sveti Pavao.⁵⁷⁷ Za posebne skupine ljudi u pokretu postoje drugačije zakonske regulative. Tako one koji bježe od ratova i progona treba zaštititi država primitka i međunarodna zajednica. To zahtijeva, u najmanju ruku, da migranti imaju pravo zatražiti status izbjeglice i da njihove zahtjeve u potpunosti razmotri nadležno tijelo države primitka. No, bez obzira na njihov pravni status, migranti i izbjeglice, kao i sve osobe, posjeduju urođeno dostojanstvo ljudske osobe koje treba poštivati. Nerijetko se događa da upravo migranti i izbjeglice bivaju podložni kaznenim zakonima i oštrom postupanju službenika za provedbu i iz zemalja prijema i iz zemalja tranzita. Stoga su neophodne one vladine politike koje će poštovati osnovna ljudska prava izbjeglica, tražitelja azila i osoba bez dokumenata.

Zaštita izbjeglica i tražitelja azila na human i pravičan način pripada osnovnim ljudskim pravima. U središtu Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine nalaze se moralne i pravne obveze zaštita izbjeglica i tražitelja azila od poniženja, degradacije, lišavanja i siromaštva. Prema tome, svaka država koja prima izbjeglice mora prije svega zaštititi njihovo dostojanstvo te im osigurati da zadrže osjećaj vlastite vrijednosti i samopoštovanja. Na nacionalnoj razini svaka država ima dužnost usvoji vlastiti zakon o izbjeglicama u svjetlu načela međunarodnog izbjegličkog prava i u svjetlu načela na kojima se temelji Ustav te države. U situacijama u kojima državni

⁵⁷⁷ Sveti Pavao ne dovodi u pitanje je li neki zakon pravedan ili ne. Ako je zakon u skladu s Božjim zapovijedima, on ne opravdava njegovo kršenje.

zakon o izbjeglicama ne bi bio u skladu s međunarodnom zaštitom izbjeglica, izbjeglice bi trebale imati pravo obratiti se sudu radi rješavanja mogućih sporova. Sud pritom ima zadaću utvrditi pridržava li se država normi, načela i standarda međunarodnog izbjegličkog prava te protumačiti prava izbjeglica na način koji promiče slobodu od ljudske patnje uzrokovane ratom, političkim progonom ili uzrokovane drugim razlozima.⁵⁷⁸

4.2.3. *Opće dobro*

Opće dobro je neizostavno povezano sa općom namjenom dobara, stoga pastoralna konstitucija „*Gaudium et spes*“ naglašava: „Bog je zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima i svim narodima, tako da bi stvorena dobra morala pritijecati po pravičnosti svima, pod vodstvom pravde i ljubavi. Ma kakvi bili oblici vlasništva, prilagođeni zakonitim institucijama pojedinih naroda, prema različitim i promjenljivim okolnostima, uvijek treba paziti na tu opću namjenu dobara. Zato čovjek, služeći se tim dobrima, ne smije nikada držati da su stvari koje zakonito posjeduje jedino njegove nego ih također treba smatrati i kao zajedničke, u tom smislu što one mogu koristiti ne samo njemu jedinom nego također i drugima. Uostalom svima pripada pravo da posjeduju dio dobara dovoljan pojedincu i njegovoj obitelji.“⁵⁷⁹ Pojam općeg dobra označava ona dobra koja su vrijedna za svakog čovjeka, odnosno svako stvorenje uopće. Drugim riječima, opće dobro je sve ono što omogućuje dostojan život svakog čovjeka i omogućuje mu razvoj kao osobe. Papa Ivan XXIII. definirao je opće dobro kao „skup onih uvjeta društvenog života koji čovjeku omogućuju punije i nesmetanije usavršavanje njegove osobnosti.“⁵⁸⁰ S druge strane, svaki čovjek ima obavezu uskladiti svoja prava i koristi s pravima i koristima drugih i sve usmjeriti prema općem dobru društva.⁵⁸¹ Nekoć se pojam općeg dobra predstavljalo kao ideja u suprotnosti s pravima pojedinca u smislu kolektivističke političke teorije.⁵⁸² U novije se vrijeme pak na opće dobro gleda kao jamac individualnih prava i kao nužni kontekst u kojem se sukobi individualnih prava i

⁵⁷⁸ Usp. Callixte Kavuro, *The Value of Human Dignity in the Refugee Protection*, *African Human Mobility Review*, 5 (2019.) 1, 1515.

⁵⁷⁹ *GS*, br. 69.

⁵⁸⁰ *MM*, br. 65.

⁵⁸¹ Usp. *Isto*, br. 147.

⁵⁸² Tu je teoriju posebno zastupao francuski filozof Jean Jacques Rousseau.

interesa mogu rješavati.⁵⁸³ Zapravo, mogli bismo reći kako opće dobro nastaje upravo zato što se u mnogim slučajevima pojedinačni interesi ne mogu pomiriti.

Da bi opće dobro moglo funkcionirati ono mora ostati odvojeno od individualnog interesa. Načelu općeg dobra moraju se „pokoriti sva druga prava bilo koje vrste, uključivši i pravo vlasništva i slobodne trgovine: ona, dakle, ne smiju onemogućavati ostvarivanje spomenutog načela, nego moraju, naprotiv, to olakšavati; a ozbiljna je i bitna dužnost vratiti ta prava u okvir njihove prvotne svrhovitosti“.⁵⁸⁴ Hoće reći da nijedno privatno vlasništvo nije apsolutno privatno ni bezuvjetno. Stoga svaka država mora prepoznati neku vrstu kolektivne koristi ili vrijednosti koja će postojati neovisno o specifičnim situacijama koji čine kolektiv u određenom trenutku.⁵⁸⁵ Ako dođe do sukoba između stečenih privatnih prava i potreba društva, državna vlast tada ima pravo intervenirati kako bi riješila problem, uz aktivno sudjelovanje građana i društvenih skupina⁵⁸⁶. U tom kontekstu papa Ivan XXIII. kaže kako je ostvarivanje je općeg dobra „smisao državnog vodstva“, odnosno da državne vlasti postoje radi ostvarenja općeg dobra na dobrobiti svih građana i svakog čovjeka. Državna vlast ustanovljena je na korist sviju, a ne da služi nekolicini. U općem je dobru sadržano ono što pripada svakom narodu, ono se potpuno poklapa s ljudskom naravi i cjelovito može opstati samo ako uvijek vodi računa o ljudskoj osobi u cijelosti; o potrebama njegova tijela i duha. Dosljedno tome, navodi papa Ivan XXIII., državna tijela trebaju gledati da to dobro postigne prikladno i postepeno, poštujući pravi red vrednota. U obveze promicanja općeg dobra stoga spada priznati, uskladiti, promicati, štiti te poštovati prava i dužnosti osobe.⁵⁸⁷

Danas opće dobro spada u središnji koncept socijalnog nauka Crkve. Opće dobro smatra se kao vrednota služenja i organiziranja društvenog života kao i nova poretka ljudskoga života. Po kriteriju socijalne pravde, načelo općeg dobra potiče dubinske preobrazbe društva naglašavajući humani smisao i njegovu prikladnost za

⁵⁸³ Usp. Catholic Bishops' Conference of England and Wales, *The Common Good and the Catholic Church's Social Teaching*, Gabriel Communications, Manchester, 1996., br. 69.

⁵⁸⁴ *PP*, br. 22.

⁵⁸⁵ Usp. Bruce Cronin, *Institutions for the Common Good. International protection regimes in international society*, Cambridge University Press, 2003., 13.

⁵⁸⁶ Usp. *PP*, br. 23.

⁵⁸⁷ Usp. *PT*, br. 50-63.

pokretanje društvenih struktura.⁵⁸⁸ Ono je glavna odgovornost svake javne vlasti, ali je isto tako svaki pojedinac dužan sudjelovati u promicanju općeg dobra društva kako bi se zadovoljila prava drugih i poštivale njihove slobode. Društveni poredak mora biti uređen tako da za cilj ima dobro osoba, a ne da čovjek bude podređen redu stvari. Na to upućuje sâm Isus Krist kada kaže: „Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote“ (Mk 2,27). Naravno, ne može svaki pojedinac pridonositi općem dobru na jednak način kao i ostali. Isti taj pojedinac također ima pravo na korist od te dobrobiti, ali samo ako je u službi onoga da postanu bolji. To znači da svakom čovjeku treba biti omogućen pristup tim dobrima, odnosno da se ni jedan pojedinac ne može isključiti ili izuzeti iz općeg dobra. Ako bi se to i dogodilo, to bi bilo u suprotnosti s konceptom općeg dobra. Društvo s nedovoljnim poštivanjem općeg dobra bilo bi neugodno i opasno za život, kao i nepravedno prema onima koje je samo isključilo.⁵⁸⁹ Na tu opasnost upozorio je još papa Lav XIII. u enciklici „*Rerum novarum*“ kazavši kako je besmisleno voditi brigu samo o jednom dijelu državljana, a drugi dio zanemariti. Stoga je pozvao vladare da jednako brane i strogo održavaju razdiobnu pravednost među građanima.⁵⁹⁰

Razumljivo je da se pojedine bogate države, uključujući i one koje se nalazi u velikom dijelu Europe, opiru migracijama. Njihova zabrinutost za taj fenomen ne odnosi se usko na ekonomiju i gospodarstvo. Kako primjećuje Colin Tyler, ti narodi nisu samo skupovi pojedinaca, već društva koja žive zajedno njegujući ono što oni smatraju vlastitim općim dobrom. Na različite načine oni snose teret društvenog života kako bi održali kolektivni život s drugim pojedincima koje vide kao svoje bližnje, a čine to upravo jer vjeruju da kolektivni život počiva na zajedničkom dobru.⁵⁹¹ Migracija se u tom kontekstu može doživljavati kao ugroza kulture koja održava opće dobro njihova društva. Danas je pak sve veća pojava paradoksalne situacije u kojem trajni član nekog društva sudjeluje u izgradnji općeg dobra, a da se istodobno izdvaja iz kulturnog integriteta zajednice. Colin Tyler navodi da to što svatko ima posebne

⁵⁸⁸ Usp. Zbor za katolički odgoj, Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, br. 37.

⁵⁸⁹ Usp. Catholic Bishops' Conference of England and Wales, *The Common Good and the Catholic Church's Social Teaching*, br. 70-71.

⁵⁹⁰ Usp. *RN*, br. 27.

⁵⁹¹ Usp. Colin Tyler, *Economic Migration, Social Justice and the Common Good: A Public Lecture*, u: Colin Tyler (ur.), *Common Good Politics*, Palgrave Macmillan Cham, 2017., 300.

pogleda na društvo znači da se kultura nekog naroda ne svodi oko skupa fiksnih i određenih vrijednosti. Umjesto toga, oni su zajednički u smislu da postoje sličnosti i identičnosti između razumijevanja vrijednosti društva u kojem se pojedinac nalazi. U tim se uvjetima opće dobro treba shvatiti kao zajednički dogovor da se održe uvjeti u kojima bi svaka osoba imala šanse ostvariti ono što vidi kao svoje najveće potencijale. U tom kontekstu možemo reći da je mogućnost za održavanje općeg dobra pod većom opasnosti od strane samih sugrađana nego od imigranata.⁵⁹² Više istraživanja pokazalo je ekonomsku i gospodarsku korist međunarodnih migracija, odnosno da imigranti mogu doprinijeti općem dobru određene države i društva na ekonomskom i gospodarskom planu.⁵⁹³ Nema sumnje da se rast ukupnog BDP-a neke države događa tamo gdje migranti proširuju radnu snagu. Međutim, situacija je nešto drugačija kada je u pitanju rast BDP-a po stanovniku. Migracija također ima utjecaja na demografiju. Osim što se priljevom imigranata povećava broj stanovnika mijenja se i dobna piramida država koji ih primaju. U kontekstu gospodarstva korist migracija vidljiv je u nadopunjavanju zaliha potrebne radne snage.

4.2.4. *Solidarnost*

Među temeljna načela socijalnog nauka Crkve ubrajamo solidarnost. Premda se pojam u javnom diskursu pojavio tek za vrijeme Francuske revolucije krajem 18. stoljeća – primjena onoga što solidarnost označava prisutno je u praksi dugi niz stoljeća. Pojavnost solidarnosti u Francuskoj pomaže nam shvatiti prvotni smisao tog pojma: društvena povezanost i ravnoteža. U međuvremenu se pojam razvijao unutar sociologije i teologije te danas poznajemo više njegovih definicija. Primjerice, solidarnost se može definirati kao „sposobnost nekoga čovjeka da se javno zauzme za opće dobro i unutar njega za pravedniju raspodjelu životnih mogućnosti (kao što su naseljivi svijet, hrana, stanovanje, stvaranje obitelji, slobodni odgoj, izobrazba, rad, zajedničko javno obavljanje vjerskih obreda).“⁵⁹⁴ Hrvatski socijalni etičar Špiro

⁵⁹² *Isto*, 302-306.

⁵⁹³ Izdvajamo sljedeća istraživanja: Ekrame Boubtane, Jean-Christophe Dumont i Christophe Rault, Immigration and Economic Growth in the OECD Countries 1986-2006: A Panel Data Analysis, *Oxford Economic Papers*, 68 (2016.) 2, 340-360.; Sebastien Jean i Miguel Jimenez, The unemployment impact of immigration in OECD countries, *European Journal of Political Economy*, 27 (2011.) 2, 241-256.; Thomas Liebig, The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries, *International Migration Outlook*, OECD Publishing, 2013., 125-190.

⁵⁹⁴ Špiro Marasović, Porijeklo i sadržaj pojma „solidarnost“, *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 367.

Marasović dao je vlastitu definiciju solidarnosti koja glasi: „Solidarnost je trajna i čvrsta unutrašnja opcija za drugoga u nevolji, popraćena takvom vanjskom pomoći i podrškom da, od onoga tko ih pruža, iziskuju određeni rizik“.⁵⁹⁵ Solidarnost, dakle, zahtjeva konkretnu pomoć i podršku. Sve manje od toga, poput samo verbalnog solidariziranja s nekim, ne može se okarakterizirati kao solidarnost.⁵⁹⁶ Isti autor uočio je kako se solidarnost u suvremenom društvu početkom novog tisućljeća počela razvijati u tri razine. Prva razina odnosi se na sve veći broj ljudi koji se solidarno izjašnjavaju o određenom problemu ili se pak aktivno uključuju u njegovo rješavanje tako da takvi izrazi solidarnosti postaju čak globalna pojava. Druga razina odnosi se na sve veći broj socijalnih područja koja omogućuju i iziskuju solidaran pristup, poput socijalnog statusa radnika, nezaposlenih, umirovljenika, doseljenika, marginaliziranih i mnogih drugih. Važna postavka ove razine jest da onaj s kojim se netko solidarizira ne mora niti biti iz iste države ili kontinenta. Primjerice, diljem svijeta ljudi su se solidarizirali sa žrtvama rasne diskriminacije u Južnoj Africi, ili pak danas s Ukrajinacima koji proživljavaju invaziju od strane ruske države. Na trećoj se razini pojavila tendencija za institucionaliziranje trajnijih solidarnih djelovanja. Sve tri razine međusobno su povezane i ovisne jedna od druge.⁵⁹⁷

Iz navedenih definicija možemo uočiti kako se pojam solidarnosti javlja u raznim društvenim područjima poput prava, politike, sociologije i slično. Za razliku od altruizma, karitativnosti i milosrđa, solidarnost nije vezana samo za etiku.⁵⁹⁸ Ipak, za nas je ključna definicija solidarnosti koju donosi papa Ivan Pavao II. u enciklici „*Sollicitudo rei socialis*“. On ne vidi solidarnost kao „osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi“, već kao „čvrstu i postojanu odlučnost zauzeti se za opće dobro, to jest za dobro svih i svakoga jer svi smo mi uistinu za sve odgovorni“.⁵⁹⁹ Ova definicija obuhvaća širi kontekst i sva područja ljudskoga života.

⁵⁹⁵ Špiro Marasović, Pokazatelji duha solidarnosti među franjevcima i franjevkama, *Revija za socijalnu politiku*, 4 (1997.) 4., 361.

⁵⁹⁶ Usp. Špiro Marasović, Porijeklo i sadržaj pojma „solidarnost“, 368.

To bi ujedno bila kao svojevrsna opaska nama da bilo kakvo naše isticanje važnosti i nužnosti solidariziranja s migranata i izbjeglica u ovom radu može ostati „prazno slovo“ ako se ne očituje u praksi.

⁵⁹⁷ Usp. *Isto*, 369.

⁵⁹⁸ Usp. Duško Lozina, Solidarnost – stožerni pojam katoličkog socijalnog nauka, *Pravni vjesnik*, 34 (2018.) 1, 79-96.

⁵⁹⁹ *SRS*, br. 39.

Definicija proizlazi iz promišljanja kako je solidarnost jedini odgovor na uzajamnost kao sustav koji određuje odnose u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkim i vjerskim komponentama. Zapravo, ističe papa, uzajamnost mora prerasti u solidarnost. Potom povezuje solidarnost s konceptom općeg dobra, tvrdeći kako se solidarnost temelji na načelu da su stvorena dobra namijenjena svima i da ta dobra moraju jednako služiti dobrobiti svih ljudi. Sve to vodi prema ostvarenju prijeko potrebnog svjetskog mira. Papa u nastavku navodi kako se solidarnost unutar svakog društva može ostvariti jedino ako se svi njegovi članovi međusobno priznavaju osobama. Pritom stavlja veću odgovornost na one koji imaju veći utjecaj, budući da oni raspolažu većim dobrima i zajedničkim uslugama pa su stoga odgovorniji za slabije i moraju biti spremni za dijeljenje onoga što posjeduju. Ideja solidarnosti pomaže da se „drugoga“ – bilo da je riječ o pojedincu, narodu ili naciji – ne promatra kao sredstvo za ostvarenje vlastitih ciljeva, nego kao sebi sličnoga. U tom kontekstu papa Ivan Pavao II. vidi sve veću svijest solidarnosti među siromašnima, njihovom međusobno pomaganje i javno istupanje u društvenom životu.⁶⁰⁰ Papa Ivan Pavao II. je tijekom svog pontifikata često naglašavao potrebu solidarnog djelovanja, osobito među siromasima i radnicima, jer je u njoj vidio ujedinjujuću snagu društva. Nju se treba provoditi na svim razinama društvenog života – na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini – jer su stvorena dobra namijenjena svima. Solidarnost se također zauzima za pravdu kao bitnu pretpostavku ljudskog društva. Kao temeljni kriterij za prosuđivanje oblika solidarnosti navodi se opće dobro i poštovanje dostojanstva ljudske osobe. Zahtjev za solidarnošću Papa teološki utemeljuje u modelu jedinstva ljudskog roda kojeg određuje ljubav. Upravo u ljubavi vidi svezu ljudskog zajedništva. Nasuprot „kulture ljubavi“ papa uočava civilizaciju korisnosti, a na koji način će se rješavati suvremeni društveni problemi ovisi o tome koja kultura bude prevladavala.⁶⁰¹

Kada tumači solidarnost u svjetlu vjere, papa Ivan Pavao II. tvrdi kako „solidarnost teži da samu sebe nadiđe, da poprimi specifično kršćanske razmjere posvemašnje dobrohotnosti, praštanja i pomirenja. Tada bližnji samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svima drugima, već on postaje živa

⁶⁰⁰ Usp. *Isto*, br. 39.

⁶⁰¹ Usp. Rebeka Anić, Solidarnost u učenju Ivana Pavla II., *Revija za socijalnu politiku*, 4 (1997.) 4, 350-353.

slika Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga.⁶⁰² Ovo teološko određenje solidarnosti⁶⁰³ ne može zaobići primjer Isusa Krista. Tijekom javnog djelovanja on se zauzimao za slabije, bolesne, napuštene, siromašne – drugim riječima, sve odbačene i marginalizirane osobe u društvu. Premda je isticao shvaćanje vlastitog poslanja „izgubljenim ovcama doma Izraelova“ (Mt 15,24), Isus nije odbacivao strance koji su bili potrebni pomoći. Dajući primjer solidarnosti svojim suvremenicima – kao i svima koji su do dana današnjega čuli za njega – pokazao je kako u solidarnosti nema „kalkulacije“, zahtjeva za vlastitu korist, niti išta drugo osim dobra drugoga. Štoviše, on se solidarizirao s tim ljudima prihvaćajući rizik optužbi što „jede s carinicima i grešnicima“ (Mk 2,16). Paradigmu istinske solidarnosti Isus je postavio u liku milosrdnog Samarijanca (usp. Lk 10,29-37). Riječ je o prispodobi kojom je Isus zakonoznancu dao odgovor na pitanje: „tko je moj bližnji?“, a koja prikazuje kako Samarijanac pomaže ranjenom Židovu unatoč tome što su ta dva naroda živjela u međusobnom neprijateljstvu. Anton Tamarut primjećuje kako se pitanje „bližnjeg“ u ovoj prispodobi mijenja s narativom. U početku je „bližnji“ onaj koji je u potrebi, a na kraju je to postao onaj koji je došao u pomoć osobi u nevolji. Cilj prispodobe zapravo bi bio ukazati na pogrešan kut gledanja. Umjesto da postavimo pitanje: „tko je moj bližnji?“ ono bi zapravo trebao glasiti: „Čiji sam ja bližnji? Tko ima pravo na moju pomoć?“⁶⁰⁴ Ako imamo na umu da ovu prispodobu iznosi papa Franjo u enciklici „*Fratelli tutti*“ kada govori o paradigmi ljudskih odnosa i o ljudskom bratstvu, onda bismo mogli reći kako solidarnost nije ništa drugo doli izraz (univerzalnog) bratstva.⁶⁰⁵

Prije Ivana Pavla II. i drugi su pape govorili o solidarnosti i njezinoj važnosti za društvo. Papa Ivan XXIII. u svojoj je enciklici „*Pacem in terris*“ govori o djelatnoj solidarnosti koja smjera prema zaštiti općeg dobra, ne samo vlastite države nego i općeg dobra čitavog svijeta. Države su stoga pozvane da idući za svojim probicima ne škode drugima, naprotiv, da u svoje planove i ciljeve uključe pomoć onim državama

⁶⁰² SRS, br. 40.

⁶⁰³ Postoje nekoliko teoloških modela solidarnosti, o čemu je pisao Željko Tanjić. Vidi: Željko Tanjić, Izazov pojma solidarnost za sustavno-teološko promišljanje, *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 467-473.

⁶⁰⁴ Usp. Anton Tamarut, Solidarnost kao evanđeoska vrijednost, *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.) 1-2, 265.

⁶⁰⁵ Usp. FT, br. 56-67. 80-81.

koje nisu u stanju doseći željene uspjehe.⁶⁰⁶ U kontekstu migracija, to bi značilo da će razvijene države pomagati državama koje se suočavaju sa iseljavanjem stanovnika na način da će pomoći ukloniti sve razloge zbog kojih stanovništvo napušta vlastitu državu. Takvu, univerzalnu solidarnost, papa Pavao VI. navodi ne samo kao našu dobrobit nego i dužnost jer društvo pripada čitavom čovječanstvu.⁶⁰⁷ U drugom dijelu socijalne enciklike „*Populorum progressio*“ o razvitku naroda papa Pavao VI. govori o solidarnom razvoju čovječanstva koji uključuje bratstvo, pomoć slabima kroz borbu protiv gladi, raznim programima, stvaranjem svjetskog fonda, zatim pravičnost trgovinskih odnosa, prevladavanjem liberalizma, nacionalizma, rasizma kao i svakog oblika nerazumijevanja i egoizma, te univerzalnu ljubav. U tom dijelu potvrđuje ideju svoga predšasnika da razvijeni narodi imaju obavezu pomoći zemljama u razvoju te da bogate države svoj višak moraju staviti u službu siromašnih država. Razvoj čovječanstva trebao bi rezultirati napretkom, kojeg papa Pavao VI. naziva novim imenom za mir. Na tom putu svi ljudi trebaju biti solidarni; svi ljudi i svi narodi trebaju preuzeti odgovornost.⁶⁰⁸

Pastoralna konstitucija „*Gaudium et spes*“ na svoj je način potvrdila ono što je Isus poručio prisposodobom o milosrdnom Samarijancu kazavši da: „Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu.“⁶⁰⁹ Crkva sebe doživljava kao onu koja ima zadaću njegovati solidarnost s cjelokupnim ljudskim rodом. Iz toga razloga naglašava obavezu „da budemo bližnji baš svakom čovjeku i da mu, kad se s njim sretnemo, djelotvorno pomognemo: starcu od svih napuštenu, stranom radniku nepravedno prezrenu, izbjeglici, djetetu iz nezakonite veze koje nezasluženo trpi zbog grijeha koji nije njegov, gladnome koji se poziva na našu savjest“.⁶¹⁰ Ovaj ideal živjela je prva Crkva, o čemu svjedoče novozavjetni spisi: „U mnoštva onih što prigriše vjeru bijaše jedno srce i jedna duša. I nijedan od njih nije svojim zvao ništa od onoga što je imao, nego im sve bijaše zajedničko. (...) Doista, nitko među njima nije oskudijevao jer koji

⁶⁰⁶ Usp. *PT*, br. 99.

⁶⁰⁷ Usp. *PP*, br. 17.

⁶⁰⁸ Usp. *PP*, br. 43-80.

⁶⁰⁹ *GS*, br. 1.

⁶¹⁰ *GS*, br. 27.

bi god posjedovali zemljišta ili kuće, prodavali bi ih i utržak donosili i stavljali pred noge apostolima. A dijelilo se svakomu koliko je trebao“ (Dj 4,32-35). Na drugim mjestima u Novom zavjetu čitamo kako su Dvanaestorica bila pozvana liječiti bolesnike, čistiti gubave i naviještati evanđelje siromasima (usp. Mt 11,3-5; Lk 7,18-23). Glede liječenja bolesnika, treba spomenuti kako je Crkva od samog početka uvela poseban obred namijenjen bolesnicima. Radi se o sakramentu bolesničkog pomazanja kao izrazu crkvene solidarnosti. U njemu do izražaja dolazi kako se u svakom bolesniku kojem se iskazuje pomoć krije sam Krist i kako se sva djelotvornost kršćanske solidarnosti temelji na tome. Solidarnost prema ugroženima u društvu na poseban se način očitovala kroz službu đakona, kojima je bila povjerena briga za udovice te za pravičnu raspodjelu materijalnih dobara.⁶¹¹

U trećem smo poglavlju navodili crkvene dokumente vezane za migracije. U kontekstu govora o solidarnosti podsjetili bismo na dokument Papinskog vijeća za dušobrižništvo selilaca i turista u suradnji s Papinskim vijećem „*Cor unum*“ pod nazivom „*Izbjeglice – izazov solidarnosti*“.⁶¹² Ovim se dokumentom željelo potaknuti na međunarodnu solidarnost i bliskost prema izbjeglicama, a u tu svrhu pozvalo se na preispitivanje različitih međunarodnih ugovora koji bi trebali štititi i promicati prava izbjeglica. Osim toga, dokument podsjeća da je dužnost Crkve pružiti djelotvornu ljubav i pomoć svim izbjeglicama bez obzira na bilo kakvo društveno ili biološko obilježje. Dokument „*Erga migrantes caritas Christi*“ pozvao je na prihvaćanje i otvorenost kao oblik solidarnosti u susretu s pridošlicama u svrhu postizanja zajedništva među ljudima kakvog je naumio Bog.⁶¹³ Prihvaćanje drugih u skladu je s kršćanstvom samo onda ako je velikodušno, nesebično, besplatno, dobrohotno i usmjereno na slabije.⁶¹⁴

Primjenjujući tri razine solidarnosti koje je uočio socijalni etičar Špiro Marasović,⁶¹⁵ možemo kazati kako se solidarnost prema migrantima i izbjeglicama

⁶¹¹ Usp. Anton Tamarut, Solidarnost kao evanđeoska vrijednost, 269-270.

⁶¹² Papinsko vijeće „*Cor unum*“ i Papinsko vijeće za dušobrižništvo selilaca i putnika, *Izbjeglice – izazov solidarnosti*, *Glas koncila*, 31 (1992.).

⁶¹³ Papinsko vijeće za pastoral selilaca i putnika, *Erga migrantes caritas Christi – Kristova ljubav prema seliocima (D-140)*, 9.

⁶¹⁴ *Isto*, 46.

⁶¹⁵ Usp. Špiro Marasović, Porijeklo i sadržaj pojma „solidarnost“, 368-373.

može ostvariti verbalno, djelatno i organizirano. Verbalno izražavanje solidarnosti značilo bi podizati svijest na probleme migranata i izbjeglica, naglašavati njihove potrebe i prava, pozivati na poštivanje njihova dostojanstva, na konkretnu pomoć i slično. Djelatna solidarnost „uskače“ tamo gdje verbalna više nije dovoljna. Ona se kontinuirano ostvaruje pružanjem materijalne pomoći u obliku hrane i smještaja. Treća pak razina proizlazi onda kada pojedinac nije više u mogućnosti sam ostvariti svoje ciljeve te iz toga nastane potreba za organiziranjem i institucionaliziranjem. U ovu razinu spadaju Crkva i one institucije ili organizacije koje se bave karitativnom i humanitarnom djelatnošću. Pritom je važno istaknuti kako je rizik neizostavan element solidarnosti. Onaj tko djelotvorno izražava solidarnost ljudima u potrebi mora računati na to da od strane drugih bude izrugivan, neshvaćen, odbačen i slično. Također postoji rizik odbacivanja, prevare, manipuliranja i ostaloga od strane onih kojima se izražava solidarnost. S početkom Europske migracijske krize mnogi su europski kršćani isticali strah od terorizma i moguće islamizacije Europe.⁶¹⁶ Međutim, istinska solidarnost značila bi biti spreman i na tu mogućnost. Ljubav prema bližnjem imperativ je kršćanske vjere, makar to značilo podnijeti veću žrtvu, pa čak i mučeništvo.

Ne tako davno troje hrvatskih socijalnih teologa⁶¹⁷ provela su istraživanje o solidarnosti u hrvatskom društvu. Cilj istraživanja, između ostaloga, bio je vidjeti je li hrvatsko društvo napravilo korak naprijed ili korak nazad po pitanju solidarnosti s drugima. Na temelju triju istraživanja – 1999., 2008. i 2017. godine – uočena je kriza solidarnosti unutar hrvatskog društva. Glede migranata i izbjeglica, zanimljivo je uočiti kako je u razdoblju između 2008. i 2017. godine porastao strah prema strancima. Rezultati deskriptivne analize pokazali su da ispitanici generalno ne smatraju imigrante konkurencijom na području rada. S druge pak strane ispitanici pretežito smatraju da su imigranti skloniji kriminalu te da su opterećenje za socijalni sustav države. Ovaj se rezultat objašnjava problemom migracija koji je u Europi 2015. godine uzrokovao krizu. Do tada se pojam i značenje imigranta u Europi uglavnom vezao uz

⁶¹⁶ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, *Nasilje u kontekstu europske migracijske krize*, 149-150.

⁶¹⁷ Riječ je o međunarodnom istraživanju „Europska studija vrednota“ koji se preko Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu za hrvatsku provodi od 1999. godine. Ovdje je riječ o usporedbi triju provedenih istraživanja autora u odnosu na temu koju obrađuju.

pojam stranih radnika, dok se od početka Europske migracijske krize odnos prema imigrantima promijenio u relativno negativnom smislu.⁶¹⁸

Pomoć migrantima i izbjeglicama da budu sastavni dio društva u kojem su došli postavlja pitanje načina na koji to učiniti. Integrirati ili asimilirati načini su oko koji se „lome koplja“ među onima koji o tome odlučuju. Integrirati bi značilo uključiti pridošlice u društvo zahtijevajući od njih da svladaju jezik toga naroda te da poštuju zakon i kulturnu tradiciju te države, a da pritom mogu zadržati svoj jezični, kulturni i vjerski identitet. Asimilirati bi značilo zahtijevati od pridošlica da usvoje običaje i tradiciju naroda među koje su došli, pristajući na gubitak obilježja svog identiteta. Iz perspektive socijalnog nauka Crkve, integracija bi bila ispravna opcija. To uključuje zaštitu identiteta jedne i druge strane, prihvaćanje različitosti te potiče na dijalog i obogaćivanje kulture. Prihvaćanje različitosti znači ne inzistirati na zajedničkim uvjerenjima, shvaćanjima, prioritetima i vrijednostima. Inzistiranje na jedinstvu s poricanjem različitosti može poništiti pitanje pravde i jednakosti, a istovremeno opravdati isključenost i odvrćati pozornost od potreba za bilo kakvom promjenom. To na jedan način čini asimilacija koja dominantniju skupinu u državi predstavlja kao normu i ideal, dok su manjine predstavljene kao manjkave.⁶¹⁹ Dokument „*De Pastoralis migrationis cura*“ ističe da osoba koja preseli u drugu državu treba cijeniti baštinu, jezik i običaje toga naroda. Bilo da je boravak te osobe privremen ili stalan, ona se mora postupno i dragovoljno uključiti u novo društvo. To ne znači da se migranti odriču sebe, budući da sa sobom nose svoj način razmišljanja, svoj jezik, kulturu i vjeru. Riječ je o baštini koja im pripada i koja se može njegovati i izvan domovine.⁶²⁰ Stoga bi svaka država u procesu integracije migranata trebala omogućiti razvitak koji odgovara njihovim potrebama. Smatramo da bi upravo načelo solidarnosti u ovom slučaju može odigrati ulogu u prevladavanju marginaliziranja i podjele među ljudima.⁶²¹ Ne možemo očekivati da će, primjerice, jedan Afrikanac odjednom

⁶¹⁸ Usp. Stjepan Baloban, Marijana Kompes i Silvija Migles, Kriza solidarnosti i desolidarizacija u hrvatskom društvu, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 2, 367-379.

⁶¹⁹ Usp. Emmanuel Serafica de Guzman, The Church as ‘Imagined Communities’ among Differentiated Social Bodies, Fabio Baggio i Agnes M. Brazal (ur.), *Faith on the Move: Toward a Theology of Migration in Asia*, Ateneo de Manila University Press, 2008., 137.

⁶²⁰ Sveta kongregacija za biskupe, *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante*, 14-15.

⁶²¹ Ako želimo vidjeti je li hrvatski narod solidaran prema migrantima i izbjeglicama onda treba vidjeti poznaju li pojam solidarnosti i što za njih taj pojam znači. U tom kontekstu vrijedi istaknuti kako se u Hrvatskoj na temu solidarnosti provodio znanstveno-istraživački projekt na Katoličkom bogoslovnom

zapostaviti čitav svoj identitet i ponašati se kao da je cijeli život živio u državi primitka. Međutim, treba ostati slobodna odluka svakog pojedinca hoće li se ipak asimilirati u novo društvo.

4.2.5. *Supsidijarnost*

Pojam supsidijarnosti u društveni i civilni život ulazi preko socijalnog nauka Katoličke Crkve.⁶²² On se prvi put pojavio 1931. godine u socijalnom dokumentu „*Quadragesimo anno*“ pape Pija XI. U doba velike društvene i gospodarske krize Papa uvodi supsidijarnost kao „čvrsto i nepobitno“ socijalno-filozofsko načelo „koje se ne može ni ukloniti ni promijeniti“.⁶²³ Spominje ga se u dijelu enciklike koji govori o obnovi društvenog poretka, čime se aludira na to da se pomoću ovog načela može oblikovati društvo. Papa Pio XI. definira supsidijarnost kao ono djelovanje u kojem se pojedincima ne oduzima niti predaje državi „one poslove koji oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću“ te isto tako smatra da je „nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višemu društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice“.⁶²⁴ Prema tom načelu svaka je državna vlast dužna nižim instancama prepuštati manje važne poslove. Viša će instanca tako slobodnije i uspješnije vršiti svoje zadaće i poslove, dok će niže instance nadzirati, bodriti i obuzdavati. Na taj način državna vlast stavlja sebe u ulogu pripomoćnih službi (supsidijarnosti), krojeći tako savršeniji hijerarhijski red među raznim udruženjima.⁶²⁵ U tom se kontekstu načelo supsidijarnosti može tumačiti i kao pravilo nadležnosti

fakultetu Sveučilišta u Zagrebu preko Katedre socijalnog nauka Crkve, koji je iznjedrio dva tematska broja *Bogoslovske smotre* (2004., br. 2 i 2005., br. 4). Sama ta činjenica ponešto govori koliko je hrvatskim teolozima važna solidarnost koja je, i u navedenom projektu, obrađena pod interdisciplinarnim vidom.

⁶²² O važnosti i za današnje vrijeme velikom značenju toga socijalnog načela govori i činjenica da je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu proveden znanstveno – istraživački projekt pod nazivom „Supsidijarnost u hrvatskom društvu“ (2007. – 2013.). Taj projekt, koji je financiran od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, proveden je preko Katedre socijalnog nauka Crkve (voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban), a okupio je većinu hrvatskih teologa – socijalnih etičara kao i znanstvenika drugih znanstvenih disciplina. U sklopu toga Projekta provedeno je također empirijsko istraživanje o (ne)poznavanju i (ne)primjeni supsidijarnosti u Hrvatskoj (usp. Pregled postotaka istraživanja „Supsidijarnost u hrvatskom društvu“, *Bogoslovska Smotra*, 2011., br. 1, 731-752). Tako je pod interdisciplinarnim vidom obrađena tematika supsidijarnosti u Hrvatskoj što je vidljivo i iz dva tematska broja *Bogoslovske smotre* (2009., br. 1 i 2011., br. 4). U obradi tematike supsidijarnosti u ovom doktorskom radu služili smo se uglavnom radovima iz navedenoga Projekta.

⁶²³ *QA*, br. 80.

⁶²⁴ *Isto*.

⁶²⁵ Usp. *Isto*, br. 80-81.

prema kojoj se „već prema ovlaštenjima i punini ovlasti podjeljuju ili zadržavaju nadležnosti na višim i nižim razinama. Za podjelu kompetencija prema načelu supsidijarnosti nadležna je samo najviša, za opće dobro krajnje odgovorna, instanca koja tu svoju ulogu neće vršiti prema samovolji, nego sukladno savjesti i obvezama.“⁶²⁶

Jasno je da u biblijskim tekstovima ne možemo točno izvući današnje razumijevanje supsidijarnosti, ali u naznakama jest. Tako je potrebno i protumačiti tekst sa Mojsijem iz Knjige Izlaska. Mojsije je jednoga dana bez prestanka stajao pred narodom i rješavao njihove probleme i prepirke. Tada mu je tast Jitro savjetovao da olakša svoju zadaću tako da uspostavi sustav u kojem će za suce postaviti druge ljude. Oni će umjesto njega rješavati probleme naroda, osim ako nisu posrijedi veći slučajevi: „Onda proberi između svega puka ljude sposobne, bogobojazne i pouzdane, koji mrze mito, te ih postavi za glavare puku: tisućnike, stotnike, pedesetnike i desetnike. Neka sude narodu u svako doba. Sve veće slučajeve neka preda te iznose, a u manjima neka sami rasuđuju. Olakšaj sebi breme: neka ga oni s tobom nose“ (Izl 18,21-22). U ovom je slučaju vidljiva uspostava organiziranog sustava sa zadaćama manjih instanci koje ne opterećuju ili da ne opterećuju veću instancu. Kod Mojsijeva primjera manje instance pomažu većoj, odnosno manja instanca postoji jer ona veća nije u mogućnosti odraditi svoju zadaću. Međutim, to nije ono što supsidijarnost doista jest. Supsidijarnost prihvaća i priželjkuje organiziran sustav, ali iz reverzibilnih razloga. Manje instance kao takve postoje u organiziranom sustavu i njihova je zadaća da ostvaruju svoju funkciju. Veća instanca to mora poštivati, a reagira tek kada manja instanca ne može vršiti svoju zadaću. Prema socijalnom nauku Crkve u središtu jest čovjek kao osoba kojoj se prema načelu supsidijarnosti treba omogućiti da i u društvenom životu može razviti svoju kreativnost i svoje sposobnosti. To se dalje prenosi na nižu i višu instancu. Viša instanca treba – prije svega – omogućiti nižoj instanci da djeluje slobodno, a to dalje znači čovjeku/ljudima na nižoj instanci da mogu slobodno dati svoj doprinos. Tek onda kada niža instanca ne može izvršiti svoju zadaću nastupa viša instanca i to pod vidom „*sub sidium*“ – pripomoći. Drugim riječima, uloga

⁶²⁶ Stjepan Baloban, Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 157.

više instance jest omogućiti da niža instanca djeluje samostalno i slobodno, a pomoći kada ona to nije iz različitih razloga u stanju učiniti.

Za razumijevanje načela supsidijarnosti važno je imati na umu kako se ono temeljno odnosi na ljudsku osobu koja je počelo, subjekt i svrha svih društvenih ustanova. Na taj način odgovara kršćanskom shvaćanju dostojanstva ljudske osobe, njezinoj slobodi i shvaćanju vlastite odgovornosti prema teološkom konceptu čovjeka kao „slike Božje“.⁶²⁷ Svaki je čovjek prema Božjem planu pozvan da se razvija uz pomoć danog razuma i slobode te je kao takav odgovoran za svoj rast i spasenje. Na tom putu drugi mogu biti pomoć ako doprinose cjelovitom rastu i razvoju osobe ili pak kamen spoticanja ako u određenoj mjeri poništavaju slobodu i kreativnost. Tim rečeno, vrijedi naglasiti kako se načelo supsidijarnosti u bitnome veže uz pojam slobode. Njezin smisao leži upravo u kreativnosti i slobodi pojedinaca i nižih instanci.⁶²⁸ Ona je tako izvorno i mišljena, ali ne na način da se pojedincu omogući sloboda, već da se postave bitne pretpostavke za slobodno djelovanje te da se vrati ona sloboda koja je bila oduzeta. Autori Črpić, Mravunac i Tanjić navode da se, ako supsidijarnost uzmemo kao otvaranje prostora slobode, ono može misliti kao „sustavni pristup čovjeku kojemu se u svakome stadiju njegova razvoja i svakoj službi koju obavlja pristupa prvotno s povjerenjem i pozornošću da se ničim ne naruši njegova sloboda i mogućnost izričaja“.⁶²⁹ Mogli bismo stoga reći kako je uloga Crkve – između ostaloga – da bude „jamac“ slobode svakog pojedinca, one slobode koja mu omogućava da svoje naravne i nadnaravne darove slobodno koristi za izgradnju sebe i Crkve. Poštivanjem dostojanstva i slobode svakog kršćanina omogućuje se primjena načela supsidijarnosti u crkvenom životu.⁶³⁰

Kompendij socijalnog nauka Crkve navodi kako načelo supsidijarnosti pomaže pojedinim osobama te posredničkim tijelima da u duhu slobode, kreativnosti i inicijative razviju svoje zadaće u svrhu općeg dobra, a istodobno štiti osobe od zloporabe viših društvenih instanci. Stoga se sva „*društva višeg reda moraju staviti u*

⁶²⁷ Usp. Stjepan Baloban, *Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu*, 156.

⁶²⁸ Usp. Špiro Marasović, *Supsidijarnost kao teološki problem*, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 66.

⁶²⁹ Gordan Črpić, Damir Mravunac i Željko Tanjić, *Supsidijarnost - širenje prostora slobode u društvu*, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 93.

⁶³⁰ Usp. Stjepan Baloban, *Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu*, 159.

stav pomaganja – dakle, stav potpore, promicanja razvoja – u odnosu prema nižima“⁶³¹ budući da „svaka obitelj i posredničko tijelo ima nešto originalno što može pružiti zajednici.“⁶³² Nadalje, Kompendij socijalnog nauka Crkve ističe da se načelo supsidijarnosti ne slaže s oblicima centralizacije, birokracije, neopravdane i pretjerane prisutnosti države. Njome odgovaraju samo „poštovanje i stvarno promicanje primata osobe i obitelji, vrednovanje udruženja i posredničkih organizacija u njihovim osnovnim odabirima i u svima onima koji se ne mogu delegirati ili ih ne mogu preuzeti drugi, ohrabrenje pruženo privatnoj inicijativi, na taj način da svaki društveni organizam ostane u službi općega dobra svojim posebnostima; pluralističko grananje društva i predstavljanje njegovih životnih snaga, zaštita ljudskih prava i prava manjina, birokratska i administrativna decentralizacija, ravnoteža između javne i privatne sfere s posljedičnim priznanjem društvene funkcije privatnoga, prikladno preuzimanje odgovornosti građanina u njegovu aktivnom 'biti sudionikom' političke i društvene stvarnosti zemlje.“⁶³³ S druge strane, uloga zajednice jest pružiti pomoći svakom „pojedincu u prihvaćanju osobne odgovornosti za vlastito samoostvarenje osiguravajući im nužne uvjete“.⁶³⁴ Svakako pri tome treba imati na umu da se načelo supsidijarnosti može ostvariti na dva načina: „pozitivan, tako da olakšava javno-društveno djelovanje kako pojedinaca tako i manjih skupina i negativan, tako da sprječava miješanje viših instancija i skupina u djelovanje onoga što mogu i trebaju učiniti manje skupine i instancije.“⁶³⁵

Načelo je supsidijarnosti nužna pretpostavka i odrednica uređenoga društva. Pomoću nje se uspostavlja mreža odnosa koji prožimaju društvo i koja, tvoreći osnovu prave ljudske zajednice, omogućuje priznanje najuzvišenijih oblika društvenosti.⁶³⁶ Međutim, hrvatski socijalni teolog Stjepan Baloban upozorava na razliku između tzv. laičkog-svjetoavnog i crkvenog razumijevanja i tumačenja pojma supsidijarnosti.⁶³⁷ U

⁶³¹ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 186.

⁶³² *Isto*, br. 187.

⁶³³ *Isto*.

⁶³⁴ Mario Cifrak, Načelo supsidijarnosti u Novom zavjetu, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 166.

⁶³⁵ Stjepan Baloban, Primjena supsidijarnosti u crkvenom životu vjernika laika u Hrvatskoj prema empirijskom istraživanju o supsidijarnosti, *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 844.

⁶³⁶ Usp. Vladimir Dugalić i Damir Mravunac, Socijalni nauk crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana (i vjernika), *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 817.

⁶³⁷ Usp. Stjepan Baloban, Ostvarivanje solidarnosti po supsidijarnosti, *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1038.

svjetovnom smislu supsidijarnost više znači njezina konkretna primjena, odnosno ističe supsidijarnost kao potrebu čovjeka na građanskoj, političkoj i gospodarskoj razini i za očuvanje postojećeg poretka društva. S druge strane, socijalni nauk Crkve preko različitih socijalnih dokumenata nudi razloge potrebe i opravdanja načela supsidijarnosti. Glavni razlog je osoba kao takva jer je ona subjekt i svrha svih društvenih ustanova te jer ona po samoj naravi u svemu ima potrebu društvenog života. Ostaje pitanje na koji način se različitosti u shvaćanju supsidijarnosti mogu nadopunjavati, što može biti predmetom korisnih rasprava u budućnosti, kao i pitanje kako se supsidijarnost može primijeniti unutar crkvenog i općenito društvenog života.

Načelo supsidijarnosti, dakle, nije samo pustilo svoje korijene unutar socijalnog nauka Crkve. Izvan crkvenih krugova ovo je načelo dobilo na važnosti 70-ih godina 20. stoljeća, a nalazi se čak u Ugovoru iz Maastrichta kojim je osnovana Europska unija. U posljednje vrijeme ono se sve više počelo primjenjivati u državnim i međunarodnim službama, nevladinim udrugama i organizacijama te zakonskim regulativama. Primjerice, postojeće zakonodavstvo Europske unije o azilu u skladu s načelom supsidijarnosti propisuje da će „Unija djelovati samo ako i u mjeri u kojoj države članice ne mogu u dovoljnoj mjeri postići ciljeve predložene akcije, bilo na središnjoj ili regionalnoj i lokalnoj razini, već mogu, zbog opseg ili učinke predložene radnje, bolje postići na razini Unije.“⁶³⁸ Do tada se pojam supsidijarnosti koristio u užem pravnom smislu, a ticao se provođenja od strane Europske unije samo onih ovlasti koje su joj dodijeljene međunarodnim ugovorima. Međutim, Europska unija na temelju drugih zakona ima zakonodavnu nadležnost nad državama članicama da uređuje pitanje azila. Iz toga razloga pojedini pravници smatraju kako je načelo supsidijarnosti još uvijek irelevantno u europskom pravu o azilu. Naime, neke članice Europske unije nemaju drugu opciju nego prihvatiti pravila Europske unije čak i ako su uvjerenе da su određena pitanja izbjeglica bolje regulirali na nacionalnoj razini. Supsidijarnost bi se ipak mogla provoditi ako uzmemo u obzir da zajednički sustav azila nije nametnut državama članicama već su je same članice prihvatile. Osim toga, zakonodavni proces Europske unije sadrži „ugrađenu“ provjeru supsidijarnosti. Treba također istaknuti kako članovi nacionalnih vlada sjede upravo u Vijeću Europske unije

⁶³⁸ European Union Law, Consolidated versions of the treaty on European Union, u: *Official Journal of the European Union*, 51 (2008.) 1, 20.

pa s time imaju i najjaču ulogu u kreiranju europskog prava.⁶³⁹ Glede europskog prava, vrijedi spomenuti supsidijarnu zaštitu kao oblik međunarodne zaštite onom strancu koji ne ispunjava uvjete za odobrenje azila, a istodobno postoje opravdani razlozi koji ukazuju da će se po povratku u državu podrijetla suočiti s ozbiljnim oblicima nepravde.⁶⁴⁰ Ozbiljnim oblicima nepravde smatraju se smrtna kazna ili smaknuće, mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje; ozbiljna i pojedinačna prijetnja zbog općeg nasilja u situacijama međunarodnog ili unutarnjeg oružanog sukoba. Osoba kojoj je priznata supsidijarna zaštita dodjeljuju se ista prava, prednosti i obveze koje imaju izbjeglice.⁶⁴¹

Kako se prethodno navedeno o načelu supsidijarnosti može odnositi na migrante i izbjeglice? Gledajući s pravne strane, u početku Europske migracijske krize svaka je država članica Unije imala slobodu donošenja odluka o (ne)prihvatu migranata i izbjeglica u skladu sa mjerodavnim zakonskim regulativama. Kako je njihov priljev preko granica Unije postajao sve intenzivniji postalo je sve izvjesnije kako „niže instance“ ne mogu same riješiti problem. Vijeće Europske unije od tada je više puta interveniralo različitim zakonskim regulativama i financijskim poticajima pomoću kojih se pokušalo regulirati priljev migranata i izbjeglica te olakšati onim državama koji su ih primali. S vremenom je postalo jasno kako je nužno razviti zajedničku politiku azila i imigracije.⁶⁴² Možemo kazati kako se današnja politika Europske unije o azilu i imigraciji temelji na sustavu podijeljene nadležnosti i stoga podliježe načelu supsidijarnosti, što između ostaloga možemo vidjeti u članku br. 5: „Prema načelu supsidijarnosti, u područjima koja ne spadaju u njezinu isključivu nadležnost, Unija će djelovati samo ako i u mjeri u kojoj države članice ne mogu u

⁶³⁹ Usp. Ralf Alleweldt, *The Subsidiarity Principle and European Refugee* (23.3.2021.), u: <https://www.e-ir.info/2021/03/23/the-subsidiarity-principle-and-european-refugee-law/> (15.7.2022.), 6.

⁶⁴⁰ Pravo na supsidijarnu zaštitu propisuje i Republika Hrvatska. Osoba pod supsidijarnom zaštitom ima pravo na boravak unutar Republike Hrvatske, smještaj u trajanju od najduže dvije godine od odobravanja zaštite, rad, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, slobodu vjeroispovijesti, socijalnu skrb i pomoć pri integraciji u društvo. Istodobno, osoba pod supsidijarnom zaštitom ima obvezu poštivati Ustav, zakone i druge propise Republike Hrvatske, prijaviti prebivalište u roku od 15 dana od uručjenja odluke o odobrenju supsidijarne zaštite te pohađati tečaj hrvatskog jezika, povijesti i kulture. Usp. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, NN 70/15, 127/17.

⁶⁴¹ Usp. European Asylum Support Office, *Pristup postupku azila. Što trebate znati*, Ured za publikacije Europske unije, 2016., 3.

⁶⁴² O tome kako je Europska unija reagirala na razdoblje intenzivnih migracija između 2015. i 2019. godine detaljno smo raspravljali u potpoglavlju pod naslovom „Stav i djelovanje europske politike prema imigrantima“, 47-74.

dovoljnoj mjeri postići ciljeve predloženog djelovanja, bilo na središnjoj ili regionalnoj razini. i lokalnoj razini, ali se radije, zbog opsega ili učinaka predložene radnje, može bolje postići na razini Unije.⁶⁴³ Glede samih migranata i izbjeglica u odnosu na načelo supsidijarnosti, mnogi su lišeni slobode i mogućnosti da se razvijaju kao osobe. Samim time što su napustili svoj zavičaj – svojevolumno ili prisilno – stavili su se u poziciju neizvjesnosti. Na putu prema boljoj budućnosti za kojom tragaju nerijetko stradavaju, bivaju lišeni osnovnih ljudskih prava, često prepušteni samima sebi. Tijekom migracijskog procesa mnogi postaju ovisni o drugima te na taj način mogu postati „objekt“ nečije politike ili volje naroda. Početna točka jest kako svi ljudi imaju jednako dostojanstvo, pa tako i migranti i izbjeglice kojima bi se trebalo omogućiti, u skladu s mogućnostima i okolnostima društava koje ih primaju, da ostvare svoju slobodu i kreativnost. Pravo na supsidijarnu zaštitu jedan je od pokušaja primjene načela supsidijarnosti, no još uvijek ne postoje službena istraživanja o tome je li taj pokušaj uspio.

4.2.6. Povlaštena briga za siromaše

Pojedinac, društvo i vlast zajedno su odgovorni za promicanje općeg dobra unutar svoje zajednice. Riječ „zajedno“ podrazumijeva sve bez iznimke, što znači da se iz općeg dobra ne može isključiti ili izuzeti niti jedna osoba. Ako bi se to pak i dogodilo, čak i na najmanjoj razini, onda bi to bilo u suprotnosti s konceptom općeg dobra. Unutar društva najčešće se isključuju oni „na marginama“ društva, odnosno oni koji su od društva zanemareni, zapostavljeni, ignorirani, stigmatizirani, degradirani, diskriminirani i slično. Njih papa Franjo u apostolskoj pobudnici „*Evangelii gaudium*“ naziva siromašnima, proširujući taj pojam na beskućnike, ovisnike, izbjeglice, starce, napuštene i druge.⁶⁴⁴ Isključenje ili izuzimanje koje proizlazi iz siromaštva, makar se radilo samo o privremenom i relativnom siromaštvu, zahtjeva pažnju svih iz odgovornosti za opće dobro. Međutim, to ne znači da je pružanje (ne)materijalne pomoći (prvenstveno hrana, higijena i smještaj) siromašnima krajnji cilj potpore društva. Ta pomoć je nužna, odgovara načelu solidarnosti, ali je u suštini namijenjena

⁶⁴³ European Union Law, Consolidated versions of the treaty on European Union, čl. 5.

⁶⁴⁴ Papa Franjo, *Evangelii Gaudium – Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014., br. 210 (u nastavku: *EG*).

samo za sprječavanje apsolutnog siromaštva poput gladovanja ili beskućništva. Kao što jedna narodna poslovice kaže „Dajte čovjeku ribu i nahranili ste ga za jedan dan. Naučite čovjeka da lovi ribu i nahranili ste ga za cijeli život“. Dakle, krajnji je cilj potpore društva siromašnima osposobiti ih i dati im mogućnost za samostalan život. Na koji će se način pružiti socijalna pomoć i sigurnost siromašnima kako bi se ispunio kriterij općeg dobra ovisi o političkoj prosudbi svake vlasti.⁶⁴⁵

Ovim uvodimo u sljedeće načelo socijalnog nauka Crkve, a riječ je o povlaštenoj brizi za siromašne. Pojam povlaštene brige za siromašne a povezuje se uz Konferenciju Latinskoameričkog episkopata u Pubeli 1979. godine. To je rezultat niza rasprava latinoameričkih biskupa o teškim situacijama nastao je u Crkvi Latinske Amerike 1979. godine nakon niza rasprava latinoameričkih biskupa o teškim situacijama koje su pogađale ljude na području njihova pastirskog djelovanja, uključujući nepravde prema izrabljivanima i siromašnima. U tom kontekstu javlja se potreba da se Crkva i svi kršćani opredijele za siromašne na način da u njima prepoznaju trpeći lik Krista koji govori u licima siromašne djece, mladih bez orijentacije, onima koji žive na rubu društva u neljudskim situacijama, radnika koji su često slabo plaćeni i teško se bore za svoja prava i slično.⁶⁴⁶ Izrazom povlaštene ili preferencijalne brige za siromašne želja je bila posvijestiti da u identitetu Crkve stoji briga za one na marginama društva. U završnom dokumentu Konferencije u Puebli latinoamerički su biskupi obrazložili povlaštenu brigu za siromašne polazeći od Isusa Krista koji je tvrdio da je došao siromasima navijestiti evanđelje (usp. Lk 4,18-19).⁶⁴⁷

U službeni socijalni nauk čitave Crkve pojam povlaštene brige za siromašne ušao je 1987. godine preko socijalne enciklike „*Sollicitudo rei socialis*“ pape Ivana Pavla II: „Ovdje želim upozoriti osobito na jednu temu: na opredjeljenje ili povlaštenu ljubav za siromašne. To je opredjeljenje ili osobit oblik povlaštenosti u oživotvorenju

⁶⁴⁵ Usp. Catholic Bishops' Conference of England and Wales, *The Common Good and the Catholic Church's Social Teaching*, br. 70-71.

⁶⁴⁶ Usp. Stjepan Baloban, „Crkva siromašnih“ od pape Ivana XXIII. do pape Franje, *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 3, 493.

⁶⁴⁷ Usp. *Isto*, 494.

Vrijedi istaknuti da je na petom zajedničkom zasjedanju biskupa Latinske Amerike i Kariba 2007. godine potvrđena povlaštena opcija za siromašne i problem isključenih kao nastavak prethodnih zasjedanja. To je važno jer je na tom zasjedanju aktivno sudjelovao tadašnji kardinal Jorge Mario Bergoglio, današnji papa Franjo, te je ujedno bio glavni redaktor završnog dokumenta. Upravo je to jedan od glavnih razloga zbog čega su siromašni i odbačeni u programu njegova pontifikata. Usp. *Isto*, 495-496.

kršćanske ljubavi, a o njemu svjedoči čitava crkvena predaja. To se odnosi na život svakoga kršćanina, ako on nasljeđuje Kristov život, ali se isto tako primjenjuje i na našu društvenu odgovornost, pa stoga i na naš način života kao i na odluke koje u skladu s time moramo donositi u svezi s vlasništvom i upotrebom dobara.⁶⁴⁸ U one koje obuhvaća povlaštena briga za siromašne Papa ubraja „beskrajno mnoštvo gladnih, prosjaka, beskućnika, onih koji nemaju liječničke pomoći, a nadasve one koji su bez nade u bolju budućnost“.⁶⁴⁹ Na taj način Papa podsjeća kako siromaštvo nije samo u lišenosti materijalnih dobara nego u svemu što osiromašuje ljudsku osobu.⁶⁵⁰ Zadaća Crkve – i društva – jest zauzeti se za navedene oblike siromaštva, ali i za posebne oblike siromaštva, poput: lišavanja temeljnih prava osobe, prava na vjersku slobodu i prava na ekonomsku inicijativu. Pritom izriče zabrinutost što se broj siromaha umnožava i to ne samo u nedovoljno razvijenim državama već i u državama koje su ekonomski i gospodarski vrlo razvijene.⁶⁵¹ Vrijedi li ta Papina konstatacija i danas? Nemamo namjeru proširivati ovo potpoglavlje različitim statističkim podacima, no opći je dojam kako je siromaštvo još uvijek prisutno u nerazvijenim i razvijenim državama, osobito nakon pojave određenih društvenih, ekonomskih i političkih problema, poput ekonomske recesije od 2008. i od 2020. godine, zatim pojave pandemije virusa COVID-19 te ruske invazije u Ukrajini. Štoviše, papa Franjo na početku svog pontifikata u apostolskoj pobudnici „*Evangelii gaudium*“ pod novi oblik siromaštva ubraja i migrante i izbjeglice.⁶⁵² Ta je Papina konstatacija opravdana, budući da u potrazi za boljom i sigurnijom budućnošću mnogi migranti i izbjeglice riskiraju vlastiti život, postaju beskućnici, bore se sa izgladnjelošću, bivaju lišeni temeljnih prava i liječničke pomoći te bivaju pogođeni svim ostalim što osiromašuje ljudsku osobu i što ide protiv dostojanstva ljudske osobe.

Uz pojam povlaštene brige za siromašne potrebno je povezati i pojam „Crkva siromašnih“. Taj se pojam ispravno tumači pod crkveno-teološkim vidom jer „konkretnu ljudsku stvarnost tumači na temelju evanđelja i bogate, u ovom slučaju, socijalno teološke baštine koju posjeduje Katolička crkva u svojem socijalnom

⁶⁴⁸ SRS, br. 42.

⁶⁴⁹ *Isto*, br. 42.

⁶⁵⁰ Usp. *Isto*, br. 15

⁶⁵¹ Usp. *Isto*.

⁶⁵² Usp. *EG*, br. 210.

učenju.“⁶⁵³ Možemo reći kako pojam „Crkve siromašnih“ označava Crkvu koja ne samo da je otvorena za sve ljude, pa tako i siromašne, već ona sama postaje zajednica siromašnih i zajednica koja je solidarna sa siromašnima. Zanimljivo je kako je na Drugom vatikanskom koncilu postojao pokušaj da se Crkvu deklarira kao „Crkva siromašnih“⁶⁵⁴, čiju je raspravu omogućio papa Ivan XXIII. ⁶⁵⁵ Kasnije pape su nekoliko puta isticale Crkvu kao „Crkvu siromašnih“, poput pape Ivana Pavla II. u enciklici „*Laborem exercens*“, a u novije vrijeme papa Franjo u pobudnici „*Evangelii gaudium*“. Imajući na umu da se pojam „Crkve siromašnih“ odnosi na zajednicu onih koji su siromašni, uključivanjem migranata i izbjeglica Crkva postaje „obogaćena“ novim siromasima. Oni tako postaju jedni od središnjih djelovanja Crkve, ali ne na način pukog aktivizma već u smislu pažljive brige za osobu na način da istinski tražimo njihovo dobro.⁶⁵⁶

Crkvena briga za siromašne, dakako, nije nastala krajem 20. stoljeća. Ona je u naravi Crkve od samoga početka. Crkveno zalaganje za siromašne proizlazi iz zahtjeva kojeg je postavio njezin utemeljitelj, Isus Krist: „Snagom svoga evanđeoskog poslanja Crkva se osjeća pozvanom da bude na strani siromašnih, da zastupa njihove pravedne zahtjeve i pridonosi da se oni ispune, ne gubeći - u okviru općeg dobra - iz vida dobro pojedinih grupa.“⁶⁵⁷ Isus je u središte svog javnog djelovanja često stavljao siromašne, napuštene, marginalizirane te je i sam živio siromašnim životom. Štoviše, svoju radosnu vijest naviješta prvotno siromasima služeći se riječima proroka Izaije: „Duh Gospodnji na meni je jer me pomaza! On me posla blagovjesnikom biti siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima, na slobodu pustiti potlačene, proglasiti godinu milosti Gospodnje“ (Lk 4,18-19, usp. Iz 61,1-2). Upravo iz vjere u Isusa Krista, koji je postao siromašan i koji je uvijek blizak siromašnima i isključenima, proizlazi briga za cjeloviti razvoj najzanemarenijih članova društva.⁶⁵⁸ Današnja se ljubav Crkve za siromašne „*nadahnuje na evanđelju blaženstva, na Isusovu siromaštvu i na*

⁶⁵³ Stjepan Baloban, „Crkva siromašnih“ od pape Ivana XXIII. do pape Franje, 480.

⁶⁵⁴ U tom kontekstu je na Drugom vatikanskom koncilu bio aktivan i splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić, vidi : Frane Franić, Crkva siromašnih, *Crkva u svijetu*, 29 (1994.) 4.

⁶⁵⁵ O razvoju ideje „Crkve siromašnih“ zasebno istraživanje proveo je Stjepan Baloban. Vidi: Stjepan Baloban, „Crkva siromašnih“ od pape Ivana XXIII. do pape Franje, *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 3, 479-503.

⁶⁵⁶ Usp. *EG*, br. 199.

⁶⁵⁷ *SRS*, br. 39

⁶⁵⁸ Usp. *EG*, br. 186.

njegovoj pozornosti prema siromašnima Ta ljubav odnosi se na materijalno siromaštvo i također na brojne oblike kulturnoga i vjerskog siromaštva. (...) Nadahnjujući se evanđeoskim nalogom: 'Besplatno primiste, besplatno dajte' (Mt 10,8), Crkva naučava da se bližnjemu pritječe u pomoć u njegovim različitim potrebama i razdaje u ljudskoj zajednici bezbrojna djela tjelesnog i duhovnog milosrđa.⁶⁵⁹ Među djelima milosrđa spada milostinja za siromašne kao izraz svjedočanstva bratske ljubavi, premda se ta ljubav ne ograničava samo na financijsku pomoć nego traži i pozornost na druge dimenzije problema siromaštva. U tom kontekstu može se govoriti o pojavi siromaštva kao posljedici socijalne nepravde uzrokovane grijehom i nasiljem. Stoga je zadaća socijalnog nauka Crkve prokazivati grijeh koji na razne načine zauzima prostor u društvu. Prokazivanje „grijeha struktura“ postaje „prosudba i zaštita nepriznatih i prekršenih prava, posebno prava siromaha, malenih i slabih“.⁶⁶⁰ Vodeći računa o prvenstvu što ga evanđelje daje siromasima, Kompendij socijalnog nauka Crkve ističe da se bogatiji moraju „odreći nekih svojih prava i s više darežljivosti uložiti vlastito bogatstvo u službu drugima“ radeći tako za opće dobro.⁶⁶¹ To ne znači da se bogatim ljudima negira pravo na rast i pravo na privatno vlasništvo. Međutim, ono nije apsolutno i nedodirljivo. Bog je dobra na zemlji namijenio svim ljudima te je potrebno da se ta dobra raspodjeljuju po pravičnosti. Stoga privatno vlasništvo, koje je u sebi valjano i nužno, mora biti podređeno pravu zajedničkog korištenja, odnosno sveopćoj namjeni dobara.⁶⁶²

Danas je briga za siromašne posebno institucionalizirana ponajviše preko Caritasa na međunarodnoj, nacionalnoj, biskupskoj ili župnoj razini. Briga za siromašne u svojoj biti i jest Caritas – djelotvorna ljubav i milosrđe koje, u duhu evanđelja, daje prednost siromasima. Papa Ivan Pavao II. u svojoj je enciklici „*Sollicitudo rei socialis*“ govorio o povlaštenoj ljubavi za siromašne o kojoj „svjedoči čitava crkvena predaja“. Povlaštena ljubav za siromašne odgovornost je svakog kršćana, ali se isto tako i odnosi na društvenu odgovornost svakog pojedinca. Ona obuhvaća mnoštvo gladnih, beskućnika, onih koji nemaju liječničke pomoći, onih koji su bez nade u bolju budućnost i slično. U tom kontekstu kazao je kako se u zauzimanju

⁶⁵⁹ EG, br. 184.

⁶⁶⁰ Isto, br. 81.

⁶⁶¹ Usp. Isto, br. 158.

⁶⁶² Usp. LE, br. 14.

za siromašne ne smije zanemariti posebni oblici siromaštva, poput lišavanja temeljnih ljudskih prava, prava na vjersku slobodu i prava na ekonomsku inicijativu.⁶⁶³ O povlaštenoj brizi za siromašne papa Ivan Pavao II. govorit će i u enciklici „*Centesimus annus*“ povodom stote godišnjice socijalne enciklike „*Rerum novarum*“. Pritom će upozoriti na neprestanu brigu i zauzimanje Crkve za siromašne.⁶⁶⁴

Kompendij socijalnog nauka Crkve naučava kako načelo opće namjene dobara zahtjeva da se „s posebnom brigom pazi na siromašne, na one koji se nalaze u rubnim prilikama i, u svakom slučaju, na osobe čiji životni uvjeti sprječavaju prikladan rast“.⁶⁶⁵ Povlaštena briga za siromašne znači paziti da nitko ne živi ispod dostojanstva ljudske osobe. Izbjeglice zasigurno spadaju u tu kategoriju jer se sa siromaštvom neizbježno suočavaju napuštajući vlastiti dom. U mnogim državama koje se suočavaju s priljevom migranata i izbjeglica nerijetko nedostaju odgovarajuće strukture koje bi zadovoljile njihove osnovne potrebe za život dostojan čovjeka. Tako se mnoge izbjeglice nalaze u izbjegličkim kampovima diljem Europe, često u nehumanim uvjetima, lišeni zdravstvene njege te potpuno ovisne o pomoći države i lokalnih zajednica. One koji se odluče na dalek put preko Sredozemnog mora ili pak kopnenim putem do neke od zapadnih europskih država nerijetko pate od iscrpljenosti i izgladnelosti. Kompendij socijalnog nauka Crkve u toj ljudskoj blijedi vidi znak stanja čovjekove slabosti i njegove potrebe za spasenjem.⁶⁶⁶ Siromaštvo u svojim različitim oblicima u svojoj biti označava problem pravde. Stoga u brizi za siromašne Crkva u svojem socijalnom nauku stalno ističe druga načela poput načela općeg dobra, solidarnosti i supsidijarnosti. Po načelu općeg dobra nitko ne smije biti isključen iz društva, a zemaljska su dobra namijenjena svima. Po načelu solidarnosti svi smo pozvani brinuti se za siromašne jer smo svi odgovorni za sve i svakoga. Načelo solidarnosti prati načelo supsidijarnosti pomoću kojega je moguće poticati duh poduzetništva, osnovnog temelja svakog društvenog i ekonomskog razvoja u

⁶⁶³ Usp. *SRS*, br. 42.

⁶⁶⁴ Usp. *CA*, br. 11.

⁶⁶⁵ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 182.

⁶⁶⁶ Usp. *Isto*, br. 183.

siromašnim zemljama. Na taj se način siromašne ne gleda kao problem, nego kao one koji mogu postati subjekti i protagonisti nove budućnosti za cijeli svijet.⁶⁶⁷

Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja u svojim je Pastoralnim smjernicama o interno raseljenim osobama dao nekoliko smjernica kako Crkva može odgovoriti na izazov siromaštva prisilno raseljenih osoba unutar jedne države, premda držimo da se te smjernice mogu odnositi i na osobe raseljene izvan domovine.⁶⁶⁸ Prva smjernica jest poticati države donatore da usvoje politike prema kojima će se za dobrobit lokalnih obitelji suočenih sa sličnim ekonomskim i socijalnim teškoćama odvajati postotak izravne pomoći te im osigurati pristup programima i uslugama koji su namijenjeni izbjeglicama i migrantima. Dikasterij zatim predlaže promicanje kulturu susreta unutar zajednica domaćina stvarajući prilike za osobni kontakt s interno raseljenim osobama, organizirajući volonterske grupe i stvarajući fond za pomoć svim ljudima u situacijama ranjivosti, kao i pružajući pastoralnu skrb interno raseljenim osobama i zajednicama domaćinima, kao i poticanje one koji pružaju pomoć interno raseljenim osobama na sličan doprinos lokalnom razvoju zajednica domaćina na području zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi. Za one migrante i izbjeglice koje žive u urbanim područjima te su smještene u periferijama grada i siromašnim četvrtima, gdje nerijetko žive u nepovoljnijim uvjetima u usporedbi s ostalim lokalnim stanovništvom, Dikasterij poziva na dopiranje do takvih osoba s ciljem promicanja ljudskog razvoja sviju kroz pružanje socijalne pomoći i duhovne skrbi. Za one pak izbjeglice koje borave u izbjegličkim kampovima, koje Dikasterij naziva nužnima, iako ne i idealnim strukturama za početni prihvata, Crkva je pozvana zagovarati sigurne kampove, poboljšane sigurnosne uvjete te jednaku zaštitu, pružanje usluga i pristup socijalnoj skrbi lokalnim zajednicama kako bi se izbjeglo stvaranje podjela i napetosti.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ Usp. *Isto*, br. 449.

⁶⁶⁸ Usp. Dicastery for promoting integral human development, *Pastoralne smjernice o interno raseljenim osobama*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2020/10/1.-Read-On-Screen-A5-HR.pdf> (4.9.2022.), 15-16.

⁶⁶⁹ Usp. *Isto*, 25-26.

4.3. Izazov (re)evangelizacije

Naviještanje radosne vijesti o Isusu Kristu nekršćanima zadaća je svakog kršćanina. Ona je povjerena od samoga Krista: „Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga“ (Mt 28,19). Crkva je kroz čitavu povijest naglašavala potrebu propovijedanja evanđelja kao nešto što spada na bît njezina poslanja. U tom kontekstu razlikujemo dva pojma vezana uz naviještaj evanđelja: evangelizacija i misija. Pojam evangelizacije do 20. se stoljeća rijetko koristio unutar katoličkih krugova te se u širem smislu riječi odnosio na katehezu unutar župne zajednice. Razlog se krije u činjenici da je u većem razdoblju povijesti europsko društvo bilo kršćanski homogeno, dok se sam pojam kasnije počeo usko povezivati s protestantizmom. Tek se otkrićem novih mjesta izvan Europe pojavio entuzijazam za širenje evanđelja do tada nepoznatim narodima. Tako je nastao pojam „misija“ koji je, bez obzira na uspjehe i neuspjehe, teža ili lakša vremena, u Crkvi trajna „radost i nada“.⁶⁷⁰ O misijskoj naravi Crkve govorio je Drugi vatikanski koncil u dekretu „*Ad Gentes*“, naglasivši kako je Crkva poslana od Boga svim narodima kao univerzalni sakrament spasenja. Iz toga je razloga dužnost svih kršćana neprekidno naviještati Božju riječ kako bi se Božje kraljevstvo uspostavilo na cijeloj zemlji.⁶⁷¹ Upravo će Drugi vatikanski koncil izazvati određen preokret u samosvijesti Crkve i njezinog poslanja u svijetu. Posljedično, pojam evangelizacije doživjet će svoj razvoj i uzlet do te mjere da će postati izraz za cjelokupnu misiju Crkve, dok će papa Ivan Pavao II. skovati pojam „nova evangelizacija“.

Taj pojam sada zahtjeva novi pogled u kontekstu fenomena migracija koji zaokuplja Europu i čitav svijet. To je osobito primijetio papa Benedikt XVI. koji je poruku za Svjetski dan migranata i izbjeglica 2012. godine posvetio temi migracije i novoj evangelizaciji.⁶⁷² U poruci zamjećuje kako „novi procesi globalizacije još više približavaju ljude i narode“ te da u „toj novoj situaciji moramo u svakom od nas probuditi onaj entuzijazam i odvažnost koji su pokretali prve kršćanske zajednice da

⁶⁷⁰ Usp. Celestin Tomić, Jesu li još potrebne misije i misionari?, *Crkva u svijetu*, 9 (1974.) 1, 17-18.

⁶⁷¹ Usp. AG, 1.

⁶⁷² *Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2012.* (21.9.2021.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=7180> (15.7.2022.).

budu neustrašivi vjerovjesnici novosti evanđelja“.⁶⁷³ Problemi s kojima se suočavaju migranti i izbjeglice kršćanske vjeroispovijesti nerijetko su osjećaj odbačenosti od Crkve i gubitak osjećaja vjere, dok se posebnim izazovom smatra pronaći prikladne načine kako naviještati radosnu vijest onim migrantima i izbjeglicama „koji još uvijek nisu susreli Isusa Krista ili ga poznaju tek djelomično“.⁶⁷⁴ Na ovu poruku pape Benedikta XVI. možemo nasloniti poruku pape Franje Svjetski dan migranata i izbjeglica 2021. godine. Papa je u toj poruci istaknuo kako je Crkva suočena s dva glavna izazova koji istovremeno predstavljaju priliku i čine misiju „*ad intra*“ i „*ad extra*“.⁶⁷⁵ Pod „*ad intra*“ se misli na način življenja kršćanske vjere unutar Katoličke Crkve. U kontekstu migranata i izbjeglica to znači uključiti svakoga i prepoznati da je svaki krštenik u Katoličkoj Crkvi njezin punopravni član, bez obzira odakle dolazio. Iz toga proizlazi potreba i nužnost prihvaćanja svakog katoličkog migranta i izbjeglice i integracije u društvo. Izazov „*ad extra*“ postavlja pitanje kako biti istinska misionarska Crkva. To prije svega znači kako doprijeti do onih kojima je potrebna pomoć: odbačeni, izopćeni, potlačeni, prognani... To također znači djelotvornom ljubavlju i djelima milosrđa potaknuti na obraćenje one koji su izvan Crkve, bilo zbog izbora koji su napravili ili zato što nikada nisu čuli za spasonosnu poruku Isusa Krista.⁶⁷⁶ Stoga smo i mi govor o evangelizaciji podijelili na dva dijela: prilika za evangelizaciju migranata i izbjeglica te potreba reevangelizacije kršćana. I dok o ovom prvom razmišljamo o prilici Crkvi da svome „stadu“ snagom evangelizacije priključi migrante i izbjeglice nekršćane, u drugom potpoglavlju smjeramo prema potrebi revitalizacije onih kršćana koji su izgubili žar vlastite vjere, postali žrtva neznanja ili se pak priklonili političkim i svjetovnim načinom razmišljanja.

4.3.1. Prilika za evangelizaciju migranata i izbjeglica

Dolazak migranata i izbjeglica pripadnika drugih vjera ili nevjernika nerijetko se među kršćanima doživljavalo kao prijetnju svom vjerskom i kulturnom identitetu.

⁶⁷³ Usp. *Isto*.

⁶⁷⁴ Usp. *Isto*.

⁶⁷⁵ Usp. *Prema jednom sve većem "mi"* (11.5.2021.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/prema-jednom-sve-vecem-mi/> (14.6.2022.).

⁶⁷⁶ Usp. Dicastery for Promoting Integral Human Development, *Pastoral orientations on interculutral migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (15.7.2022.), 8-9.

Taj je stav posebno bio intenzivan na početku europske migracijske krize, dok se s vremenom reducirao. Ipak, među mnogim je vjernicima još uvijek prisutan strah od drugih, što često dovodi do stavova nepovjerenja i sumnje koji potom sprječavaju bilo kakvu interakciju s njima. Katolička crkva pozvana je vidjeti prisutnost mnogih migranata i izbjeglica drugih vjera ili bez vjere kao providonosnu priliku da ispuni svoje evangelizacijsko poslanje kroz svjedočenje i milosrđe. Isusova poruka može se utjeloviti u svakoj ljudskoj kulturi, pa tako i u kulturi migranata i izbjeglica, jer rasvjetljava put istinskog očovječenja čovjeka u ljubavi, susretu, uzajamnoj pomoći i dijalogu.⁶⁷⁷ Promicanje takvog promišljanja u kojem bi se migracije mogle doživljavati kao priliku za evangelizaciju, kao i priliku za promišljanje kako Crkva može prigrliti svakoga, te širenje rezultata takvog promišljanja među vjernicima jedan je od načina koji može doprinijeti ovoj temi.⁶⁷⁸ Upravo preko onih koji migracijom ostvaruju misijsku narav Crkve daleki narodi mogu postati dio kršćanske zajednice. Misionari su najbolja prilika Crkve da razgovaraju s narodima koji još nisu čuli za evanđelje.⁶⁷⁹ Sadašnja je situacija nešto drugačija: Crkvi nisu potrebni samo misionari u dalekim zemljama, budući da nekršćani sami dolaze na područje nominalno kršćanske Europe. Na svakom je kršćaninu obveza naviještanja evanđelja. U tom kontekstu papa Franjo ističe kako migracije mogu pružiti mogućnost nove evangelizacije i stvoriti prostore za rast novog čovječanstva predoznačenog u vazmenom otajstvu, onog čovječanstva za koje je svaka strana zemlja domovina, a svaka domovina tuđina. Za papu Franju ove su migracije prigoda kršćanskoj zajednici u njezinu evanđeoskom i crkvenom rastu. To je prigoda da se kršćani u skrbi za migrante i izbjeglice pokažu kao kvasac, sol zemlje i svjetlo svijeta kroz konkretno svjedočenje kršćanske vjere i ljubavi i u dubokom poštivanju prema drugim religijskim izrazima.⁶⁸⁰

Upravo je svjedočenje vjere i ljubavi najsnažniji dio evangelizacije. Poznavanje vjere i tumačenje važan je i neizostavni dio navještanja, ali je djelotvorno

⁶⁷⁷ Usp. Tonči Matulić, Je li moguć 'otvoreni svijet' pape Franje?, Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 112.

⁶⁷⁸ Usp. *Isto*, 28.

⁶⁷⁹ Usp. Edvard Punda i Darko Rapić, Migracije u naravi i poslanju Crkve. Temeljni stavovi i posebni teološki izazovi, 560.

⁶⁸⁰ Usp. Stjepan Brebrić, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, 105-106.

svjedočenje onoga što se vjeruje izraz autentičnosti. Ili kako papa Pavao VI. navodi: „čovjek radije sluša svjedoke negoli učitelje“.⁶⁸¹ To je ono o čemu je apostol Jakov govorio u svojoj Poslanici. „Što koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djela nema? Može li ga vjera spasiti? Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje pa im tkogod od vas rekne: 'Hajdete u miru, grijte se i sitite', a ne dadnete im što je potrebno za tijelo, koja korist? Tako i vjera: ako nema djela, mrtva je u sebi. Inače, mogao bi tko reći: 'Ti imaš vjeru, a ja imam djela. Pokaži mi svoju vjeru bez djela, a ja ću tebi djelima pokazati svoju vjeru“ (Jak 2,14-18). Prihvatanje i pružanje materijalne pomoći izbjeglicama naizgled se čini običnim humanim djelom, ali u kontekstu evangelizacije može predstavljati početnu točku na putu prema obraćenju. Primjerice, ako izbjeglica prijeđe nekoliko tisuća kilometara i do svog konačnog odredišta susretne kršćane od kojih primi pomoć, velika je vjerojatnost da će u konačnom odredištu biti otvoreniji za navještaj vjere. No, ako bi izbjeglica putem susretao odbijanje, mržnju ili čak nasilno ponašanje onih koji se deklariraju kršćana, tada će vjerojatno steći odbojnost prema evanđeoskom navještaju. Uz to, svjedočenje vjere i ljubavi način je borbe i protiv napasti prozelitizma, koji može učiniti više štete nego li koristi. U tom kontekstu treba razlikovati neetične metode evangelizacije od legitimnog uvjeravanja uz izlaganje evanđelja. Međutim, ako nekršćanin koji čuje odgovorno izlaganje evanđelja svojom slobodnom voljom odluči priključiti se kršćanskoj zajednici, ne treba automatski zaključiti da je njegov prelazak rezultat prozelitizma.⁶⁸² U ovom procesu evangelizacije važno je ne izgubiti misao vodilju da se sve primarno treba činiti radi Isusa Krista, a ne radi vlastitog dobitka ili osjećaja zadovoljstva. Da je u prvom planu evangelizacije Crkva kao Božji narod, a ne pojedinac upozorava sam Isus Krist: „Tako i vi: kad izvršite sve što vam je naređeno, recite: ‘Sluge smo beskorisne! Učinismo što smo bili dužni učiniti!’“ (Lk 17,10). Druga stvar koju bi trebalo imati na umu jest da oni koji evangeliziraju trebaju brinuti da „posiju dobro sjeme“, računajući na to da možda nikada neće saznati je li to sjeme donijelo ploda. To može predstavljati svojevrsan problem europskom (zapadnom) čovjeku koji je užurbanim načinom života neprimjetno „upao“ u mentalitet

⁶⁸¹ Pavao VI., *Evangeliu nuntiandi. Naviještanje evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 41.

⁶⁸² Usp. Davod Edelinski (prev.), Crkva, evangelizacija i sveze koinonije: Izvješće o međunarodnim konzultacijama između Katoličke crkve i Svjetske evanđeoske alijanse (1993.-2002.), *Kairos*, 8 (2014.) 2, 300.

nestrpljivosti. Zbog tog mentaliteta mnogi žele plodove svoga rada „ovdje i sada“, bez velikog truda i čekanja. Primjerice, papa Franjo primjećuje kako pastoralni djelatnici nerijetko postaju zaokupljeni rezultatima svog pastoralnog rada. Ako pastoralni djelatnik ne vidi plod svoga rada u nekom vremenskom periodu, on odustane od djelovanja.⁶⁸³ K tome treba biti svjestan kako uspješnost evangelizacije ne ovisi toliko o kreativnosti pojedinca, njegovoj retorici, umijeću uvjeravanja ili slično. Sve to može pospješiti evangelizaciju, ali ne i učinit ju uspješnom. Ona najviše ovisi o raspoloživosti onoga tko prima navještaj, a nadasve o milosti Božjoj. Stoga na evangelizaciju prvenstveno treba gledati kao proces u kojem svaki kršćanin treba sudjelovati, s tim da vlastita djelovanja uzme u obzir samo kao „kariku nekog lanca“.⁶⁸⁴ Primjerice, izražavajući solidarnost u susretu s migrantima i izbjeglicama možda se neće odmah postići njihovo obraćenje, ali se može postići da na kršćane gledaju s manje predrasuda i tako otvori put prema navješčaju.

Tijekom europske migracijske krize zbog straha od moguće islamizacije Europe pitanje religije postalo je jedno od središnjih pitanja za rješavanje problema migracija.⁶⁸⁵ Međutim, ako pogledamo stanje u Europi bez migranata i izbjeglica onda možemo vidjeti kako je u porastu broj onih koji se izjašnjavaju kao ateisti ili pripadnici nekršćanskih religija, a bilježi se i sve veći broj ljudi koji napuštaju Crkvu. Ako k tome uzmemo u obzir nisku stopu nataliteta u odnosu na stopu mortaliteta, pitanje je hoće li za 50 ili 100 godina kršćani biti većina u Europi.⁶⁸⁶ Čini se kako će o tome najviše ovisiti duhovno stanje i duhovni razvoj Europe. Bilo kako, slika se Europe mijenja, ali to po sebi nije nešto što bi nas trebalo zabrinjavati. Promjene u svijetu su neizbježne, oduvijek ih je bilo, a europsko je društvo davno prestalo biti homogeno. Ono što vjerojatno zabrinjava većinu Europljana jest što ovaj put o tim promjenama ne

⁶⁸³ Usp. *EG*, br. 82.

⁶⁸⁴ *EG*, br. 223.

⁶⁸⁵ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, 149-150.

⁶⁸⁶ Trenutno se u Europi otprilike 76% ljudi izjašnjava kao kršćanima, premda je brojka praktičnih vjernika puno manja. Ateistima se izjašnjava otprilike 18%, a muslimanima gotovo 5%. Ostala manjina izjašnjava se kao pripadnicima nekih drugih religija. Europa također kontinuirano bilježi pad broja rođenih: 2020. godine zabilježeno je nešto više od 4 000 000 rođenih, dok broj umrlih posljednjih 10-ak godina premašuje 8 000 000. Dakle, Europa gubi stanovništvo. Usp. D. Clark, *Number of live births in the European Union (EU27) from 2009 to 2020* (21.7.2021.), u: <https://www.statista.com/statistics/253401/number-of-live-births-in-the-eu/> (15.7.2022.); D. Clark, *Number of deaths in Europe from 1950 to 2019* (16.3.2022.), u: <https://www.statista.com/statistics/1258338/total-deaths-in-europe/> (15.7.2022.).

govorimo vadeći povijesne podatke, već se one događaju pred našim očima. Papa Franjo shvaća da migracije mogu uzrokovati radikalnu promjenu u društvima pa čak i u onima velike kulturne tradicije. Proces pluralizma nova je stvarnost koja obuhvaća sve segmente ljudskoga društva, utječući čak i na duhovnost pojedinca koja postaje sve fragmentiranija. Međutim, upravo u tome papa Franjo vidi priliku evangelizaciji jer se crkveno poimanje naroda odnosi na teološki vid naroda Božjega, a ne nacionalne i kulturološke pripadnosti.⁶⁸⁷

Iskustvo susreta s migrantima i izbjeglicama u Europi pokazuje kako je za većinu njih vjera ključna za njihov način života i ključno sredstvo očuvanja identiteta, ali i veza s domovinom. Čak i oni manje religiozni među pridošlicama često obnavljaju ili oživljavaju svoje vjersko opredjeljenje kao sastavi dio suočavanja sa trenutnom situacijom. Je li onda njihov dolazak u Europu prilika kršćanima da ostvare svoje poslanje? Načelno bismo se mogli složiti s mađarskim teologom Livijem Ursacheom koji tvrdi da postoje dvije perspektive – pozitivna i negativna – o učinku migracije na crkveno poslanje. S jedne strane, Crkva je odigrala istaknutu ulogu u pružanju pomoći migrantima i izbjeglicama preko svojih institucija ili onih pojedinaca koji to čine u njezino ime, dok su s druge strane na političkoj sceni porasla upozorenja o prijetnji „kršćanskoj“ Europi. Glede pozitivne perspektive, potrebe izbjeglica mogle bi se zadovoljiti u državama primitka. Iz perspektive crkvenog poslanja, tvrdi Ursache, to bi moglo značiti promjenu paradigme poslanja. Crkva i misijske organizacije uložile su velika sredstva kako bi poslali misionare među ljude koji nisu ili ne žele čuti za Krista, a sada ti isti dolaze u Europu. U tom kontekstu Ursache vidi najveću priliku za Crkvu, napose za Crkvu u Europu za koju mnogi smatraju da je „zastarjela“ pojavom sekularizma, a koja sada može biti revitalizirana pridošlicama. Kao potkrjepu takvog stava navodi provedeno istraživanje iz 2015. godine iz jedne berlinske crkve u kojoj je posjećenost svetim misama porasla dolaskom pridošlica. Istraživanje također navodi obraćenje jednog muslimanskog bračnog para na kršćanstvo samo kao jedan od primjera što se događa diljem Njemačke.⁶⁸⁸ Na drugim mjestima Europe također su zabilježeni slučajevi obraćenja na kršćanstvo. Primjerice, organizacija „*Child*

⁶⁸⁷ Usp. Severino Dianich, Učiteljstvo pape Franje – nove perspektive, *Riječki teološki časopis*, 48 (2016.) 2, 339.

⁶⁸⁸ Usp. Liviu Ursache, The Impact of Migration on Church Mission, *Harvard square symposium*, 2 (2016.), 396-398.

*Evangelism fellowship*⁶⁸⁹ donosi svjedočanstva obraćenja mnoge djece u izbjegličkim kampovima nakon što su čuli priču o Isusu Kristu. Jedno takvo tiče se dječaka koji je teško spavao zbog posljedice proživljavanja ratnih strahota. Međutim, nakon što je čuo biblijsku priču o Isusu koji je smirio oluju, dječak je otkrio da Krist ima moć dati mu mir. Od tada je spavao mirnije te je drugoj djeci posvjedočio kako Isus može istjerati strah.⁶⁹⁰

Jasno je kako je Katolička Crkva pozvana ispunjavati svoje evangelizacijsko poslanje prema migrantima i izbjeglicama. Ona to prvenstveno čini vlastitim svjedočanstvom i djelima milosrđa. Opravdano je stoga postaviti pitanje što kršćani mogu učiniti? Na prvom mjestu bismo istaknuli solidarnost, o čemu smo već govorili u prethodnom potpoglavlju. Kršćani mogu svjedočiti izravno i neizravno. Izravno bi bilo raditi u izbjegličkim kampovima (volonterski, honorarno ili kao zaposlenik), pomoći migrantu i izbjeglici s kojima se dođe u susret u skladu s vlastitim mogućnostima. Neizravno bi značilo financirati one udruge, organizacije i institucije koje rade s migrantima i izbjeglicama, obrazujući se razvijati svijest o vlastitoj kršćanskoj odgovornosti za migrante i izbjeglice, podizati svijest unutar lokalne zajednice, te vjerujući u snagu molitve moliti za njih, za državne vlasti koji odlučuju o njihovoj sudbini, za sve koji dođu u susret s njima i za one koji su uzrok izbjeglištvu ili prognanstvu. Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja dao je nekoliko prijedloga kako to učiniti.⁶⁹¹ Prvo, potrebno je promicati misiološko promišljanje migracija kao znaka vremena i kao priliku za promišljanje kako Crkva može prigrliti svakoga, kao i širenje takvog promišljanja među vjernicima. Drugo, potrebno je pripremiti vjernike za susret s pridošlicama bez obzira na njihovo vjersko uvjerenje. Kršćani su tako pozvani svjedočiti i prakticirati duh tolerancije i poštivanje identiteta drugoga. Stoga, gdje je to moguće i prikladno potrebno je otvoriti put prema dijalogu s ljudima različitog podrijetla i kulture, poštujući također zahtjev navještaja vlastite

⁶⁸⁹ Riječ je o međunarodnoj kršćanskoj neprofitnoj organizaciji usmjerena na evangelizaciju dječaka i djevojčica. Child Evangelism Fellowship nije dio nijedne kršćanske denominacije već se smatra „interdenominacijskom“ organizacijom.

⁶⁹⁰ Refugee Crisis Presents Opportunities to Share Jesus, u: <https://www.cefonline.com/press/refugee-crisis-presents-opportunities-share-jesus/> (15.7.2022.).

⁶⁹¹ Usp. Dicastery for Promoting Integral Human Development, *Pastoral orientations on intercultral migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (15.7.2022.), 28-30.

vjere. O tom zahtjevu govorio je papa Pavao VI. u apostolskom nagovoru „*Evangelii nuntiandi*“: „Danas posebno želimo istaknuti kako Crkva ne smatra potrebnim da iz poštovanja ili obzirnosti prema tim religijama, pa ni zbog složenosti pitanja koja se pojavljuju, pred nekršćanima prešuti navještaj o Isusu Kristu. Naprotiv smatra da to mnoštvo ima pravo upoznati bogatstvo Otajstva Krista“.⁶⁹² Treće, potrebno je držati stav dobrodošlice unutar lokalnih zajednica kao prikladan način naviještanja Božje ljubavi i Kristova spasenja. Iz toga razloga proizlazi poziv svim kršćanima da oporave bitne dimenzije kršćanske vjere i čovječnosti. Svjedočenje vjere najbolje se vrši djelima milosrđa, a najviši oblik dobročinstva je onaj koji se pokazuje onima koji nisu u stanju uzvratiti, a možda čak niti zauzvat zahvaliti. Četvrti prijedlog odnosi se na jačanje sposobnosti lokalnih zajednica za sudjelovanje u međureligijskom dijalogu, počevši od edukacije o drugim religijama bez generalizacije i predrasuda. Na taj način lakše se može postići dijalog i plodonosan suživot uz poštivanje legitimnih razlika. U petom se prijedlogu poziva na uključivanje migranata i izbjeglica u pastoralne programe na biskupijskoj i župnoj razini. Naravno, to se prije svega odnosi na pridošlice katoličke vjeroispovijesti. Šesti i posljednji prijedlog jest osposobiti mlađe generacije – ministrante i sjemeništarce – da budu sposobni provesti prethodno navedene prijedloge, s naglaskom kako apostolat migranata nije samo djelo misionara, nego cijele mjesne Crkve: svećenika, redovnika i laika. Svaki napor uložen u izgradnju mostova između crkvenih, župnih i biskupijskih zajednica može biti svojevrsna proročka gesta Crkve, koja je u Kristu „znak i oruđe zajedništva s Bogom i jedinstvo cijelog ljudskog roda.“⁶⁹³

Ovdje bismo posebno istaknuli ulogu župne zajednice u evangelizaciji migranata i izbjeglica. Ona kao osnovna zajednica vjernika koja okuplja vjernike različitog podrijetla i pripadnosti treba biti mjesto koje će također okupljati ljude bez obzira na razlike i bez isključivanja. Katoličanstvo jedne župe očitovat će se ne samo u bratskom zajedništvu krštenih nego i onda kada pruža gostoprimstvo strancima drugih vjeroispovijesti, kad se zauzima protiv bilo koje vrste isključivosti ili diskriminacije te kada u svakom ljudskom biću prepoznaje dostojanstvo ljudske osobe

⁶⁹² Pavao VI., *Evangelii nuntiandi* – *Naviještanje evanđelja*, br. 53.

⁶⁹³ *LG*, br. 1.

stvorene na sliku Božju.⁶⁹⁴ Papa Benedikt XVI. u svojoj je poruci za Svjetski dan migranata i izbjeglica iz 2012. godine pozvao kršćanske zajednice da migrante i njihove obitelji prate „molitvom, solidarnošću i kršćanskom ljubavlju, prepoznajući vrijednost onoga što ih uzajamno obogaćuje te promičući nove političke, ekonomske i socijalne projekte koji pospješuju poštivanje dostojanstva svake osobe, brigu za obitelj, pristup dostojnom smještaju, radu i socijalnoj skrbi“. Također je pozvao svećenike, redovnike, laike da „budu osjetljivi u pružanju potpore brojnim sestrama i braći koji se, pobjegavši od nasilja, moraju suočiti s novim načinima života i teškoćama integracije.“⁶⁹⁵ Ovdje bismo također mogli aktualizirati pastoralne preporuke Živana Bezića iz 1968. godine što bi svaka župa mogla učiniti po pitanju evangelizacije izbjeglica.⁶⁹⁶ Župnik i župljani trebali bi biti svjesni kakvoj su se pogibelji izložile izbjeglice i smatrati sebe odgovornima za njih. Izbjeglice bi trebalo upoznati s mogućim opasnostima, napastima i negativnim utjecajima kako bi umanjio pogubne posljedice. Također bi trebalo obavijestiti ljude toga mjesta o prisutnosti izbjeglica i pozvati na solidarnost. Preporučljivo bi bilo saznati nešto o životu izbjeglice, primjerice, odakle dolazi, gdje je sve bio i kamo planira ići. Ako se sazna da je izbjeglica druge vjeroispovijesti, bilo bi prikladno za to obavijestiti dušobrižnika njegove vjeroispovijesti. Pritom se župnik i župljanin treba voditi iskrenom ljudskom simpatijom, a ne prozelitizmom. Izbjeglci bi trebalo pružiti utočište i mogućnost – ako je to moguće – planiranja ostanka na tom području. Ako bi se on ipak odlučio za daljnji put, bilo bi u duhu kršćanske krjeposti gostoljubivosti, po njegovu odlasku, otpratiti ga iz mjesta s primjerenom zalihom hrane i pića. Ako župnik ili župljani znaju kamo planira ići, može mu se sugerirati prikladne puteve, a onda obavijestiti župnike usputnih mjesta da mogu očekivati „posjetitelja“.

4.3.2. *Potreba reevangelizacije kršćana*

Europska migracijska kriza dogodila se u vrijeme pontifikata pape Franje, koji je bio pogođen tragedijama, patnjama i mnogim poginulim izbjeglicama na putu prema

⁶⁹⁴ Usp. Snježana Gregurović, *Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturnog modela integracije migranata*, 88.

⁶⁹⁵ *Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2012.* (21.9.2021.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=7180> (15.7.2022.).

⁶⁹⁶ Živan Bezić, *Pastoralni aspekti migracije sa sela u grad, Bogoslovska smotra*, 38 (1968.) 1, 14-24.

Europi. Još je više bio ražalošćen što su brojni ljudi, među njima i kršćani, na tragične sudbine izbjeglica gledali zatvorena srca, bez želje da im se pomogne.⁶⁹⁷ U apostolskoj pobudnici „*Gaudete et exultate*“ svoju je kritiku takvom stavu oblikovao sljedećim riječima: „Često se može čuti kako je, s obzirom na relativizam i ograničenost našega sadašnjeg svijeta, situacija migranata, primjerice, marginalna tema. Neki katolici drže to sporednim pitanjem u usporedbi s „ozbiljnim“ bioetičkim pitanjima. Da to kaže političar zaokupljen prikupljanjem glasova birača, moglo bi se razumjeti, ali ne i kršćanin, za kojega je jedini pravilan stav staviti se u položaj braće i sestara koji riskiraju svoje živote da svojoj djeci pruže budućnost. Možemo li ne uvidjeti da je upravo to ono što Isus traži od nas, kad nam kaže da primajući stranca primamo njega samoga?“⁶⁹⁸ Među vjernicima se pojavio strah od moguće islamizacije Europe, koji se potom pretvorio u vrstu kulturološkog nasilja u kojem vjerska ili etnička pripadnost izaziva predrasude, nasilje i izoliranost u odnosu na ostale članove društva. Na strah i manjak solidarnosti utjecala je neinformiranost i dezinformiranost šire javnosti na probleme koji su doveli do migracijskog vala takvih razmjera.⁶⁹⁹ Stoga se čini kako je Crkva u migracijskoj krizi morala djelovati ne samo u brizi za migrante i izbjeglice, nego i na reevangelizaciju samih vjernika. Naime, postavilo se pitanje kako je došlo do toga da postoje odrasli ljudi koji se proklamiraju kršćanima, a jasno propagiraju odbojnost, pa čak i mržnju prema migrantima i izbjeglicama? Odgovornost u problematičnim stavovima vjernika trebala bi preuzeti sama Crkva, odnosno svi njezini članovi. Ponajprije se to odnosi na one koji su zaduženi za pouku vjere, a potom na odgovornost samog vjernika u produbljivanju primljenog nauka.⁷⁰⁰

Važnost pojma evangelizacije u pokoncilskom vremenu naglasio je papa Pavao VI. objavom apostolskog nagovora „*Evangelii nuntiandi*“ o evangelizaciji u suvremenom svijetu.⁷⁰¹ Taj novi osjećaj za evangelizaciju izrastao je iz koncilске

⁶⁹⁷ Usp. Stjepan Brebrić, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, 102.

⁶⁹⁸ Papa Franjo, *Gaudete et exultate* – Radujte se i kličite, Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018. br. 102 (u nastavku: GE).

⁶⁹⁹ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, 149-150.

⁷⁰⁰ Slična se situacija dogodila pojavom pandemije virusa COVID-19 u svijetu 2020. godine. Među hrvatskim vjernicima vidjelo se koliko su prisutne iskrivljene slike o Bogu, zatim iskrivljeno shvaćanje vjere i vjerskih dogmi te relativizacija i neprihvatanje odluka mjesnih biskupa. Vjernici su na društvenim mrežama isticali različite stavove, ponekad i verbalno napadali vodstvo Crkve zbog pojedinih odluka.

⁷⁰¹ Pavao VI., *Evangelii nuntiandi. Naviještanje evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

vizije Crkve, tj. iz teoloških pretpostavki koje je sa sobom donio u odnosu na shvaćanje Crkve te iz nove pastoralne situacije koja je nastala u pokoncilskom vremenu. Koncil je donio teološki obnovljen pogled na Crkvu i postavio nove naglaske u tradicionalnoj eklezijalnoj koncepciji. To je učinio prvo otvorivši Crkvu svijetu i svim njegovim radostima i nadama, ali i žalostima i tjeskobama današnjeg čovjeka.⁷⁰² Posljednjih nekoliko desetljeća ističe se pojam nove evangelizacije, kojeg je prvi proklamirao papa Ivan Pavao II. u enciklici „*Redemptoris missio*“ kao znak vremena. Nije riječ o pojmu koji bi označavao neki novi sadržaj, budući da Kristovo evanđelje ne podliježe izmjenama. Papa Ivan Pavao II. zapravo je htio naglasiti kako evangelizacija u novim vremenima može biti nova u svom žaru, metodama i izrazu. Dakle, radi se o novom načinu naviještanja Kristove radosne vijesti, prilagođene ljudima današnjeg vremena. Za razliku od prošlih vremena kada je Crkva bila aktivna u tzv. vanjskim misijama, odnosno misijama usmjerenima prema nekršćanskim narodima, nova evangelizacija prvenstveno je usmjerena samoj Crkvi. Drugim riječima, nova evangelizacija ima za zadatak oživjeti vjeru kršćana. Naime, papa Ivan Pavao II. primijetio je kako val poganstva, iskrivljenih oblika kršćanstva, sekularizacije, individualizma i relativizma lako zahvaća mlade ljude, osobito u velikim gradovima, koji se potom udaljuju od Crkve. Stoga je pozvao da se u njima iznova zaživi ono što je nekad koliko-toliko postojalo, a sada gotovo zamrlo.⁷⁰³ Danas bi to značilo u srcima vjernika kršćana probuditi osjećaj solidarnosti prema migrantima i izbjeglicama, učiniti da u njima prepoznaju „*imago Dei*“ i dostojanstvo svakoga od njih koje proizlazi iz tog teološkog koncepta, zatim utemeljiti ideju univerzalnog ljudskog bratstva budući da kršćanstvo nadilazi svaku nacionalnu i narodnu pripadnost, oživjeti krepost gostoljubivosti i brige za siromašne te potaknuti na čuvanje i promicanje općeg dobra i ljudskih prava. Svaki put kada kršćanin napusti jedno od navedenoga dovodi se u napast da u migrantu i izbjeglici vidi opasnost i prijetnju.

Ako uzmemo u obzir da se migracije i nova evangelizacija jednako promatraju kao „znak vremena“, onda bi se evangelizacija unutar fenomena migracija mogla shvatiti kao doista snažan znak vremena za sve kršćane. Upravo to vrijeme „od kršćana

⁷⁰² Usp. Nedjeljko Ante Ančić, Nova evangelizacija. Neodgodiva zadaća Crkve našeg vremena, *Crkva u svijetu*, 35 (2000.) 2., 194.

⁷⁰³ Usp. Anton Božanić, Evangelizacija i sadašnja nova evangelizacija, *Obnovljeni Život*, 53 (1998.) 2., 145-148.

traži duh koji je uistinu misionarski“.⁷⁰⁴ To se ne odnosi samo na one koji se osjećaju „povlaštenima i stoga dužnijima svjedočiti vjeru i kršćanski život, kao služenje braći i pravedan odgovor Bogu“⁷⁰⁵, već na sve iz dvostrukog razloga. Prvo, na taj način vrše dužnost vlastite vjere. Kao drugo, nijedan kršćanin u Europi nije „izoliran“ od fenomena migracija. Premda postoje oni koji su „povlašteni i stoga dužniji svjedočiti vjeru i kršćanski život“ na konkretan način s konkretnim misijskim poslanjem, danas svi kršćani u Europi moraju biti spremni na susret sa migrantima i izbjeglicama na ovaj ili onaj način. U tom susretu nijedan kršćanin ne smije prešutjeti ili izostaviti navještaj Isusa Krista, pitanje je samo na koji će način pojedinac to učiniti.⁷⁰⁶ No, u tome treba voditi brigu da kršćanski navještaj ne bude obavijen prozelitizmom, već ljubavlju od strane navjestitelja te prostorom za slobodu onome kome se naviješta. Papa Benedikt XVI. upozorio je u jednoj od svojih homilija upravo na opasnost prozelitskog pristupa: „Kristovo se poslanje ostvaruje u ljubavi. (...) Ljubav je ta koja daje život: stoga je Crkva poslana širiti Kristovu ljubav po cijelom svijetu, kako bi pojedinci i narodi 'život imaju, u izobilju da ga imaju' (Iv 10,10). (...) Crkva se ne bavi prozelitizmom. Umjesto toga, ona raste 'privlačenjem'; baš kao što Krist 'privlači sve k sebi' snagom svoje ljubavi, koja svoj vrhunac postiže u žrtvi križa, tako i Crkva ispunjava svoje poslanje u mjeri u kojoj, u jedinstvu s Kristom, ostvaruje svako svoje djelo u duhovnom i praktičnom oponašanju ljubavi svoga Gospodina.“⁷⁰⁷

Na posljetku govora o evangelizaciji želimo istaknuti kako je za poveznicu između socijalnog nauka Crkve i (nove) evangelizacije zaslužan papa Ivan Pavao II. On je u socijalnoj enciklici „*Centesimus annus*“ povezao glavnu zadaću svakog kršćanina – evangelizaciju – sa crkvenim socijalnim naukom na način da novu evangelizaciju ubraja u „bitne komponente naviještanja socijalnog nauka Crkve“.⁷⁰⁸ Evangelizaciju vidi kao onu koja je hitno potrebna modernom svijetu, a socijalni nauk Crkve kao prikladan „instrument“ za evangeliziranje tvrdeći kako nema pravog

⁷⁰⁴ Papa Ivan Pavao II., *Redemptoris missio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 82.

⁷⁰⁵ AG, br. 5.

⁷⁰⁶ Usp. Pavao VI., *Evangelii nuntiandi – Naviještanje evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 53.

⁷⁰⁷ Benedict XVI., Holy mass for the inauguration of the fifth general Conference of the bishops of Latin America and the Caribbean (13.5.2007.), u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2007/documents/hf_ben-xvi_hom_20070513_conference-brazil.html (15.7.2022.).

⁷⁰⁸ CA, br. 5.

rješenja socijalnog pitanja izvan evanđelja. Na drugom će mjestu potvrditi svoju misao kazavši kako „socijalni nauk sam po sebi posreduje vrijednost instrumenta evangelizacije: kao takav nagoviješta Boga i otajstvo spasenja u Kristu svakom čovjeku i, zbog istog razloga, otkriva čovjeka njemu samomu.“⁷⁰⁹

Pored svih drugih načela socijalnog nauka, Crkva svoj navještaj Božjeg spasenja čovjeka i usmjeravanje njegova života prema Božjoj ljubavi i bližnjima najviše pridonosi obogaćivanju dostojanstva ljudske osobe. Evanđeoska poruka, međutim, ne smije ostati samo na teorijskoj razini, već prvenstveno postati temelj i motivacija djelovanja. Kao primjer papa Ivan Pavao II. navodi prve kršćane koji su dijelili svoja dobra siromasima te svjedočili miran i solidaran suživot unatoč različitu društvenom porijeklu. Snagom evanđelja Crkva je kroz povijest djelatnim svjedočenjem ostala vjerodostojna evanđeoskoj i socijalnoj poruci: iskazivala je ljubav prema siromasima i solidarnost prema potrebitima, uspostavljala različita ljudska prava te promicala pravdu i dostojanstvo ljudske osobe.⁷¹⁰

4.4. Dijalog – nužan preduvjet suživota u Europi

Fenomen migracija posljednjih je nekoliko desetljeća utjecao na promjenu demografske slike svijeta, kao i način na koji shvaćamo društvo. Suvremeni svijet tako danas sve više govori o pluralizmu i pluralizaciji društva u kojem se dijalog predstavlja kao nužan preduvjet suživota među ljudima. Dijalog bismo mogli definirati kao način komunikacije između pojedinaca ili grupa koje za svrhu ima razmjenu mišljenja, znanja, razumijevanja, dojmova i percepcija koje svaka osoba nosi o bilo kojoj temi, kako bi se postiglo zajedničko razumijevanje određene teme.⁷¹¹ Etimološki, riječ „dijalog“ znači razgovor, a dolazi od grčkog glagola „*dialegomai*“. Taj glagol označava umijeće koje čovjeku nije urođeno, čime se implicira da čovjek treba postati bićem dijaloga. Dijalog uključuje aktivno sugovorništvo svakog sudionika u komunikaciji tako da onaj koji dijalogizira mora biti spreman na poučljivost, a ne samo

⁷⁰⁹ *Isto*, br. 54.

⁷¹⁰ Usp. *Isto*, br. 56-58.

⁷¹¹ Usp. Mohammed Abu-Nimer, Anas Alabbadi i Cynthia Marquez, *Building bridges. Guide for dialogue ambassadors*, World Organization of the Scout Movement, 2018., 126.

biti onaj koji poučava. Također, u naravi dijaloga stoji otvorenost za sve i svakoga, bez obzira na različitosti i moguće nesuglasice. Svrha dijaloga nije u priklanjanju druge strane k sebi, već u učenju o drugima i o sebi. On pomaže smanjiti nesporazume i razbiti predrasude koji uglavnom nastaju iz nerazumijevanja druge strane. To ne znači prihvatiti niti složiti se sa svakim mišljenjem i stavom onog drugoga, već prepoznavati razliku. Stoga je u dijalogu puno važnije slušati nego li govoriti. To se posebno odnosi na dijalog među religijama, unutar jedne religije kada su u pitanju denominacije ili različite religijske struje i između onih koji pripadaju nekoj religiji s onima koji se izjašnjavaju ateistima ili agnosticima.⁷¹² Osim međureligijskoga postoji i interkulturalni dijalog koji se sastoji od sudionika iz različitih kulturnih sredina koji razgovaraju o određenoj temi iz perspektive svog kulturnog identiteta. Ako se dijalog odvija među ljudima koji se identificiraju s istom kulturom, onda taj dijalog možemo nazvati intrakulturnim dijalogom. Cilj tog dijaloga jest omogućiti miran suživot, razviti osjećaj zajedništva i pripadnosti te definiranje i provođenje koncepta općeg dobra.⁷¹³ Kada govorimo o socijalnoj uključenosti migranata i izbjeglica u Europi, dijalog je učinkovit pristup jačanju društvene suradnje unutar kulturno i vjerski raznolikih društava jer omogućuje ljudima da zadrže svoje različite identitete dok još uvijek prolaze proces integracije.⁷¹⁴

Pojam dijaloga ušao je u jezik Katoličke Crkve u vrijeme Drugog vatikanskog koncila. Crkva je tada produbila shvaćanje odnosa prema svijetu i otkrila važnost dijaloga u novim okolnostima. U to je vrijeme papa Pavao VI. objavio encikliku „*Ecclesiam suam*“ u kojoj je kao „teoretičar crkvenog dijaloga“ istaknuo kako se dijalog nalazi u naravi kršćanske vjere: Bog je onaj koji je preuzeo inicijativu i stupio u dijalog s čovjekom. Razmišljajući o stavu Crkve prema novim društvenim izazovima kazao je kako ona više ne smije biti usmjerena samo na čuvanje i obranu sebe jer time „ne ispunja Crkva sve zadaće koje ima s obzirom na dobra što ih je primila.“ Dobra

⁷¹² Richard Pavlič i Martina Vlahović, Čovjek – slika Božja. Teološka Interpretacija i suvremeni izazovi, 377.

⁷¹³ Usp. Johannes Langer i Aleksandra Djuric Milovanovic (ur.), *Inclusion through dialogue. Promising practices for the integration of refugees and migrants in Europe*, u: https://ccd.hr/wp-content/uploads/2020/06/network_for_dialogue_electronic-compressed_0.pdf (15.7.2022.) 13.

⁷¹⁴ Usp. Johannes Langer i Aleksandra Djuric Milovanovic (ur.), *Inclusion through dialogue. Promising practices for the integration of refugees and migrants in Europe*, u: https://ccd.hr/wp-content/uploads/2020/06/network_for_dialogue_electronic-compressed_0.pdf (15.7.2022.) 14.

koja je Krist dao Crkvi sama po svojoj naravi zahtijevaju da ih ona drugima dijeli, iz čega proizlazi da „Crkva mora stupiti u dijalog sa svijetom u kojemu živi.“⁷¹⁵ Pojam dijaloga ući će godinu dana kasnije u pastoralnu konstituciju „*Gaudium et spes*“ u kojoj je na više mjesta istaknut važnost dijaloga za odnos Crkve u svijetu u kojem živi. Primjerice, u odnosu prema sve raširenijoj pojavi ateizma Pastoralna konstitucija o Crkvi naglašava da Crkva premda „potpuno zabacuje ateizam, ipak iskreno izjavljuje da svi ljudi, vjernici i nevjernici, moraju zajednički raditi za ispravnu izgradnju ovoga svijeta u kojemu zajedno žive. A toga ne može biti bez iskrenog i razboritog dijaloga.“⁷¹⁶ Crkva je time prihvatila postojanje pluralizma u društvu prema čemu ne smije imati zatvoren stav ako želi ostvariti svoju zadaću. Štoviše, Crkva je prepoznala dijalog ne samo kao nužan element vlastitog poslanja već kao neizbježan preduvjet za sve ako se želi izgraditi bolji svijet. Crkva je stoga danas u mnogim stvarima ona koja neumorno i snažno potiče na dijalog, posebno kada su u pitanju politički, ideološki, pa čak i oružani sukobi, poštujući pritom autonomiju svjetovnih vlasti i institucija. Njezina se uloga očituje u promicanje onog „zajedništva osoba koje traži uzajamno poštivanje njihova punog duhovnog dostojanstva. Kršćanska objava mnogo pomaže da se primiče zajedništvo među osobama, te nas uvodi u dublje shvaćanje zakona društvenog života, koje je Stvoritelj upisao u duhovnu i moralnu narav čovjekovu.“⁷¹⁷ Kršćanska obaveza dijaloga, dakle, proizlazi iz činjenice da svaki čovjek ima u sebi neotuđivo dostojanstvo, ali i iz imperativa da se nasljeđuje Isusa Krista koji je ulazio u dijalog sa svima.

4.4.1. *Gostoljubivost i kultura dobrodošlice*

Pojam gostoljubivosti i kulture dobrodošlice danas se usko veže uz fenomen globalizacije, migracija i interkulturalnosti. Ono je povezano s pitanjem prihvaćanja drugoga, odnosno različitoga od sebe i izazova koje ono predstavlja za svako društvo. Gostoljubivost se u tom kontekstu nameće kao jedino ispravno rješenje za patnje migranata i izbjeglica te kao „lijek“ fenomenu nepovjerenja i skepse naspram svega

⁷¹⁵ Pavao VI., *Ecclesiam suam - Crkvu svoju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 66-67.

⁷¹⁶ *GS*, br. 21.

⁷¹⁷ *GS*, br. 23.

onog što je drugačije i različito u odnosu na ono što neko društvo smatra normalnim.⁷¹⁸ Posljednjih nekoliko godina, s obzirom na povećan broj migracije i izbjeglištva, gostoljubivost je privukla sve veću pozornost u raspravama o socijalnoj politici. Prema istraživanju Fataneha Farahanija, značenje gostoljubivosti u određenim društvima bilo je presudno u tome kako su političari formirali migracijsku politiku u svojoj državi. Među ljudima nije bilo važno samo treba li ili ne biti gostoljubiv prema migrantima i izbjeglicama nego i kome. Tako su žene i djeca u većini država bile „dobrodošlije“ nego li muškarci, koje se često zamišljalo i u javnosti etiketiralo kao lažne izbjeglice, vojno sposobne osobe i teroriste.⁷¹⁹ S druge strane, niz inicijativa solidarnosti prema izbjeglicama diljem Europe posljedično je doveo do razvijanja tzv. „kulture dobrodošlice“. Zanimljivo je da se biskup Kurt Koch pitao još početkom 90-ih godina 20. stoljeća, kada je doba masovnih migracija tek hvatao zamah, jesu li kršćani u Europi i svijetu otvoreni prema strancima, tj. gledaju li na stranca kao neprijatelja ili gosta. Kao dio odgovora na to pitanje kazao je kako Crkva od samih početaka ima obilježje univerzalnosti i multikulturalnosti, odnosno da je uvijek bila otvorena svim ljudima bez obzira na bilo kakvu pripadnost. U tom pogledu, Crkva je uvijek bila „transnacionalna“ jer je bila svjesna kako svi ljudi imaju zajedničkoga Oca – Boga – te kako je svima zajednička domovina na nebesima. Biskup Koch navodi kako univerzalnost Katoličke Crkve dolazi do izražaja preko zajedničkog apostolata unutar župnih zajednica u koju se okupljaju ljudi različitog podrijetla, jezika, kulture i nacionalnosti. Stoga bi jedna od važnijih zadaća današnje Crkve u multikulturalnim društvima bila oživjeti krepost gostoljubivosti prema onima koji su u potrebi.⁷²⁰

Iz kršćanske perspektive gostoljubivost odražava življenje ljubavi kao odraz same vjere. Ona prije svega proizlazi iz Isusova zahtjeva: „Zaista, kažem vam, što god učiniste jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste“ (Mt 25,40). Ovaj zahtjev otkriva moralnu i vjersku odgovornost svakog kršćanina za najmanje i potrebne te je u potpunoj suprotnosti od Kajinova stava: „Zar sam ja čuvar brata svog?“ (Post 4,9).

⁷¹⁸ Usp. Ivica Karlo Lapić, Kršćansko teološko-filozofsko propitivanje temelja gostoljubivosti, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 431-434.

⁷¹⁹ Usp. Fataneh Farahani, Hospitality and hostility: The dilemmas of intimate life and refugee hosting, *Journal of Sociology*, 57 (2021.) 3, 665-666.

⁷²⁰ Usp. Kurt Koch, Primanje stranaca kao znak kulture: Od neprijateljstva do gostoljubivosti, Papinsko vijeće za pastoralnu skrb selilaca i putnika (ur.), *Selilaštvo na pragu Trećega tisućljeća: IV. svjetski kongres o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998. 127.

Kajinov je stav iskrivljen kao posljedica grijeha ubojstva vlastitog brata, do te mjere da se ne osjeća odgovornim niti za rođenog brata. Isusov pak izraz „što god“ znači da svaki čin i gesta prema drugoj osobi jest izravna gesta prema njemu samom, makar to bila obična čaša hladne vode (usp. Mt 10,42). Dakle, izraz gostoljubivosti prema svakom čovjeku – nadasve čovjeku u potrebi – jest iskaz gostoljubivosti prema samome Kristu. U tome se kršćansko djelovanje razlikuje od „svjetovnog“, „caritas“ od filantropije, kršćanstvo od humanizma... Izraz „što god“ možemo također razumjeti u smislu da ne postoje određena djela i geste koje čovjek mora „odraditi“, već je ostavljen prostor slobodnoj odluci u skladu s mogućnostima. Naglasak je stavljen na „za koga“ ili „u ime koga“ se nešto čini, a ne „što“ i „koliko“. Kršćanin će tako pristupiti potrebitima jer u njima vidi samog Krista koji je potreban pomoći. Ovo „što god“ sugerira da i najmanje djelo može biti svjedočanstvo vjere u Isusa, pa čak i očitovanje samog Isusa onomu tko ga ne poznaje ili ne prihvaća. Primjerice, upravo su u običnoj gostoljubivoj gesti lomljenja kruha učenici na putu u Emaus prepoznali Isusa (usp. Lk 24,30-32).

Međutim, promatrajući ljudsku povijest možemo uočiti kako gostoljubivost nije samo kršćanska vrлина. Mnogi su narodi njegovali gostoljubivost kao jednu od sastavnih vrijednosti svoga društva, pa u tom kontekstu možemo govoriti o gostoljubivosti kao općeljudska vrлина. Zapravo, ona se smatrala obilježjem svakog civiliziranog društva. Među nomadskim i polunomadskim narodima gostoljubivost je osiguravala preživljavanje putnika u smislu zadovoljavanja osnovnih fizičkih potreba (hrana, piće i smještaj). Tu se radilo o shvaćanju gostoljubivosti kao uzajamne pomoći jer se svaki nomad mogao naći u situaciji da bude gost i da bude domaćin.⁷²¹ U grčkoj i rimskoj kulturi gostoljubivost je čak bila pravno i moralno obvezujuća. Svaki gost bio je pod zaštitom „domaćina“ od onog trenutka kada je stupio u njegov dom ili zajednicu pa sve do odlaska. Grčko shvaćanje gostoljubivosti preuzet će židovski svijet u onim najvažnijim elementima.⁷²² Međutim, i prije doticaja s grčkom kulturom među Židovima će gostoljubivost imati veliku važnost. Židovi su svoju gostoljubivost temeljili na primjeru Abrahama koji je prema Post 18 primio troje stranih, tajanstvenih

⁷²¹ Usp. Ladislaus J. Bolchazy, *Hospitality in Antiquity: Livy's Concept of Its Humanizing Force*, Ares Publishing Inc., Chicago, 1995., 18.

⁷²² Usp. Andrew Arterbury, *Entertaining Angels: Early Christian Hospitality in its Mediterranean Setting*, Sheffield Phoenix, Sheffield Phoenix, 2005., 18-52.

posjetitelja. Ti su se posjetitelji pokazali kao Božji poslanici koji su Abrahamu donijeli blagoslov i obećanje o potomstvu. On svojim gostima odaje čast tako što im nudi najbolje što ima. Abraham na taj način postaje „otac gostoljubivosti“ i paradigma gostoprimstva koje Bog očekuje od svakog čovjeka. Gostoljubivost će za Židove postati sveta dužnost jer će proizlaziti iz vjere da je svaki čovjek stvoren na „sliku Božju“ te kao Božji podsjetnik kako su i sami bili stranci i došljaci u Egiptu. Ta će dužnost ići do te mjere da će ponekad značiti i braniti gosta svojim životom. O tome svjedoči priča o Lotu koji je toliko snažno branio čast i ugled svojih gostiju da je nasrnutim građanima Sodome nudio vlastite kćeri te je zbog toga umalo i sam stradao (usp. Post 19,1-11). Bio je to ujedno trenutak kada je Bog „izgubio“ strpljenje i odlučio uništiti Sodomu. U tom kontekstu možemo reći kako se uništenje Sodome (i Gomore) dogodilo jer su njezini stanovnici, između ostaloga, pokazivali mržnju prema strancima.

Papa Franjo u više je navrata izričito pozvao na gostoljubivost prema migrantima i izbjeglicama. Za njega to znači ljubiti ih poput Boga. Nastavljajući razmišljanje o tjelesnim djelima milosrđa, Papa je opću audijenciju iz 26. listopada 2016. godine posvetio temi: „Stranca primiti i siromaha odjenuti“.⁷²³ Za polaznu točku promišljanja uzeo je iz Isusove rečenice: „Bijah stranac i primiste me, gol i zaodjenuste me“ (Mt 25,35-36). Upravo ta rečenica trebala bi biti neoboriv poziv na otvorenost i solidarnost prema migrantima i strancima, nasuprot stava zatvorenosti i neprihvatanja koji relativno prevladava svijetom. Zaodjenuti gologa kao djelo milosrđa povezuje se s migrantima i izbjeglicama na način da se to djelo milosrđa shvaća kao vraćanje dostojanstva onome koji ga je izgubio. To ne znači samo dati odjeću onima koji je nemaju, nego pomoći svakom obliku „golotinje“ poput: beskućništva, neimaštine, diskriminacije, marginalizacije i slično. Pola godine kasnije papa Franjo je poslao poruku sudionicima Međunarodnog foruma na temu migracije i mira u kojoj je istaknuo sljedeće: „Za nas kršćane gostoljubivost koja se nudi umornom putniku nudi se samom Isusu Kristu, preko pridošlice [...]. Dužnost solidarnosti jest suprotstaviti se kulturi odbacivanja i posvetiti veću pozornost onima koji su najslabiji,

⁷²³ *Papa Franjo, Kateheza pape Franje na općoj audijenciji, Srijeda, 26. listopada 2016.* (26.10.2016.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2016/documents/papa-francesco_20161026_udienza-generale.html (15.7.2022.).

najsiromašniji i najranjiviji. Stoga je potrebna promjena stava prema migrantima i izbjeglicama od strane svih⁷²⁴. To bi značilo da se u primanju izbjeglica kao izrazu pomoći i solidarnosti ne bi trebale uključiti, primjerice, samo župne zajednice, već europsko društvo u cjelini. Zatim je u siječnju 2020. godine opće audijencije o gostoljubivosti posebno progovorio polazeći od ulomka iz Djela apostolskih koji govori o tome kako su stanovnici Malte svetome Pavlu iskazivali „nesvakidašnje čovjekoljublje“ (Dj 28,2). Maltežani su bili susretljivi prema ljudima u potrebi, među kojima je bio i sveti Pavao koji je doživio brodolom. Premda Maltežani još uvijek nisu bili kršteni, oni su spontanom gostoljubivim gestama prenosili Božju ljubav prema čovjeku, što je kasnije bilo „nagrađeno“ čudima ozdravljenja koja je Bog učinio preko svetoga Pavla. Papa uzima taj događaj kako bi ukazao da je more na kojima su sveti Pavao i njegovi suradnici doživjeli brodolom danas ponovno opasno mjesto za život mnogih migranata i izbjeglica koji plove morem: „Muškarci i žene migranti diljem svijeta upuštaju se na opasna putovanja kako bi pobjegli od nasilja, kako bi pobjegli od rata, kako bi pobjegli od siromaštva. Poput Pavla i njegovih drugova doživljavaju ravnodušnost, neprijateljstvo pustinje, rijekâ, morâ...“⁷²⁵ Papa također vidi gostoljubivost kao važnu ekumensku vrlinu. To znači „prepoznati da su drugi kršćani uistinu naša braća i sestre u Kristu. Mi smo braća. Netko će ti reći: „Ali ovaj je protestant, onaj pravoslavac...“. Da, ali mi smo braća u Kristu. To nije čin jednosmjerne velikodušnosti, jer kad iskazujemo gostoprimstvo drugim kršćanima mi ih primamo kao dar koji nam je dan.“⁷²⁶ Stoga Papa navodi kako primiti kršćane iz druge tradicije prije svega znači iskazati im Božju ljubav i prihvatiti ono što je Bog učinio u njihovom životu. U zaključku audijencije papa Franjo pozvao je sve kršćane da migrantima i izbjeglicama pokažu Božju ljubav koju je objavio Isus Krist.

Kako bi se stvorilo gostoljubivo okruženje, odnosno kako bi vjernici prevladali strah prema strancu, Crkva je pozvana pomoći lokalnim zajednicama da pravilno

⁷²⁴ Pope Francis, *Address of his holiness pope Francis to participants in the International forum on „Migration and peace“, Tuesday, 21 February 2017* (21.2.2017.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170221_forum-migrazioni-pace.html (15.7.2022.).

⁷²⁵ Papa Franjo, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji. Srijeda, 22. siječanj 2020.* (22.1.2020.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2020/documents/papa-francesco_20200122_u-dienza-generale.html (15.7.2022.).

⁷²⁶ *Isto.*

razumiju fenomen migracija i osiguraju povoljno okruženje za susret i dijalog. Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja navodi nekoliko mogućnosti i radnji kako se to trebalo postići, odnosno kako to postizati u budućnosti.⁷²⁷ Prvo, uz pomoć društvenih i pastoralnih djelatnika bilo je potrebno osvijestiti lokalno stanovništvo o složenim problemima migracija i potrebi suprotstavljanja neutemeljenim sumnjama i uvredljivim predrasudama prema strancima. Drugo, prepoznata je uloga medija koji imaju veliku odgovornost. Na njima, zapravo, spada najveća zadaća u „razbijanju“ predrasuda i prenošenju objektivnih i točnih informacija u izvještavanju o pogreškama nekolicine, kao i poštenju, poštenju i dobroti većine. Angažiranje medija u objavljivanju pozitivnih iskustava dobrodošlice i gostoprimstva migranata i izbjeglica, kao i priča o njima samima uspješno pridonose cjelovitom ljudskom razvoju zajednice „domaćina“. Mediji također imaju važnu ulogu u stvaranju javnog mnijenja i odgovornost u korištenju ispravne terminologije, posebice u onom što se tiče izbjeglica, tražitelja azila i drugih oblika migracije. Nadalje, potrebno je poticati empatiju i solidarnost s migrantima i izbjeglicama. Kršćani su pozvani vidjeti Krista u svakom bratu i sestri u nevolji, naviještati i braniti dostojanstvo svakog migranta, prognanika i izbjeglice. Dikasterij na kraju poziva na angažiranje mladih koji su navikli biti otvoreniji i skloniji suosjećajnijim percepcijama migranata i izbjeglica kako bi rasli u kulturi i u susretu, bili sposobni susresti različite ljude, različitosti i rasti s razlikama. Nasuprot one „struje“ koja nastoji izbjeći susret ili pak potiče sukobe, Katolička Crkva pozvana je graditi mostove između lokalnih zajednica i pridošlica, promičući istinsku „kulturu dobrodošlice“. To se može učiniti aktivnom borbom protiv nejednakosti i kulture odbacivanja u kulturu brige i susreta kao konstitutivnog elementa života zajednice, zatim poticati međusobnu plodnost kultura koja podrazumijeva uzajamno znanje i otvorenost među kulturama, u kontekstu istinskog razumijevanja i dobrohotnosti. Veliku ulogu u promicanju „kulture dobrodošlice“ imaju župne zajednice koje su pozvane stvarati prostore susreta u kojima i mještani i pridošlice imaju prilike podijeliti svoja iskustva i proslaviti svoju kulturnu raznolikost: npr. sportska događanja, gozbe, druga društvena događanja. S obzirom na njihovu posebnu osjetljivost i potrebe, Dikasterij je predložio razvoj

⁷²⁷ Usp. Dicastery for promoting integral human development, *Pastoral orientations on intercultural migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (4.9.2022.), 10-12.

posebnih pastoralnih programa za domaću i novopridošlu mladež. Pojedine mjesne Crkve koje će se u većem intenzitetu susresti s migrantima i izbjeglicama pozvane su u duhu evanđelja na otvoreniju dobrodošlicu za pridošlice kroz pastoralne inicijative koje uključuju susret s njima i dijalog s njima, kao i pomoć vjernicima da prevladaju predrasude i pristranosti.⁷²⁸

4.4.2. Međureligijski dijalog

Susret s migrantima i izbjeglicama neizbježno predstavlja i susret s njihovim kulturnim identitetom koju u velikoj mjeri obilježava vjersko uvjerenje. Pažnja se stoga posvećuje i međureligijskom dijalogu i ekumenizmu. „Međureligijski” ili „međuvjerski” dijalog može se definirati kao „način zbližavanja ljudi različitih religijskih identiteta koji nastoje doći do međusobnog razumijevanja koje im omogućuje da žive i surađuju jedni s drugima unatoč njihovim razlikama.“⁷²⁹ U navedenoj se definiciji oba pojma tretiraju kao sinonimi te uključuju sve vrste religija i uvjerenja, poput primjerice hinduizma i judaizma. Pojačani razvoj i širenje prakse međureligijskog dijaloga u mnogim dijelovima svijeta u proteklih 50 godina doveli su do dubokih promjena u teološkim percepcijama, kao i međureligijske suradnje na polju pravde i mira. Međureligijski i međukulturni dijalog su sredstva za suočavanje s takvom različitošću i za promicanje boljeg suživota i suradnje između ljudi različitih kulturnih ili vjerskih sredina. Takav dijalog potiče otkrivanje onoga što je zajedničko i onoga što je različito u našim odnosnim kulturnim i vjerskim pogledima na svijet. Da bi se postigao takav održivi razgovor, potreban je stalan proces koji zahtijeva aktivno sudjelovanje svih uključenih pojedinaca. Taj se dijalog može odvijati kao praksa na svakodnevnoj bazi ili može biti metodologija za okupljanje suprotstavljenih skupina.⁷³⁰

Potreba za međureligijskim i ekumenskim dijalogom unutar procesa migracija javlja se s obzirom na činjenicu da je sve veći broj onih migranata i izbjeglica koji nisu kršćanske vjeroispovijesti, a koji pristižu u nominalno kršćanska društva, odnosno

⁷²⁸ Usp. *Isto*, 13-15.

⁷²⁹ Johannes Langer i Aleksandra Djuric Milovanovic (ur.), *Inclusion through dialogue. Promising practices for the integration of refugees and migrants in Europe*, u: https://ccd.hr/wp-content/uploads/2020/06/network_for_dialogue_electronic-compressed_0.pdf (15.7.2022.) 13-14.

⁷³⁰ Usp. *Isto*.

onih migranata i izbjeglica koji su različite kršćanske denominacije i tradicije od većine stanovnika područja u kojem su pristigle. Ponajviše je riječ o pripadnicima istočnih kršćanskih tradicija koji dolaze u susret sa katoličkom Crkvom te pripadnika islama koji dolaze u susret s kršćanstvom općenito. Snježana Grgurević navodi da se dijalog čini nužno potreban i zbog toga „što većina današnjih migranata i osoba koje traže međunarodnu zaštitu dolazi iz zemalja čiji je vrijednosni i politički sustav različit od laičkih i sekulariziranih društava i zemalja zapadne Europe. S obzirom na to da dijalog daje primat životu, povjerenju, međusobnomu poštivanju i solidarnosti te dovodi do rješavanja zajedničkih problema u svakodnevnom životu, čini se da njegova vrijednost u konkretnosti svakodnevnoga života biva sve veća.“⁷³¹

Preduvjet za ostvarenje dijaloga između pridošlica i domaćeg stanovništva jest otvorenost za susret i sposobnost slušanja. Istinsko slušanje uvijek je vježba suosjećanja i empatije, što znači da osoba koja sluša mora naučiti brinuti za osobu koja dijeli svoje iskustvo i da ljudsko iskustvo mora odjeknuti u nečijem srcu. Upravo taj stav osjećaja i brige za i s drugima povezuje ljude i stvara suosjećajnu ljudsku zajednicu. Smatrajući svaku prigodu susreta s migrantima i izbjeglicama u nevolji jedinstvenom prilikom susreta sa samim Isusom Kristom (usp. Mt 25,32) i prakticiranja zapovijedi ljubavi, Katolička Crkva je pozvana da ih željno sluša i raste u suosjećanju. Za svećenike, redovnike i redovnice te vjernike laike to bi značilo biti osjetljiv u pružanju podrške onima koji se, nakon što su pobjegli od nasilja, moraju suočiti s novim životnim stilovima i teškoćama integracije. Kao dio pastoralne brige moguće je potaknuti katoličke zdravstvene i socijalne stručnjake da razviju posebne usluge za migrante i izbjeglice u potrebi i ponude obuku pastoralnim djelatnicima kao dio njihove misije.⁷³²

Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja u svojim Pastoralnim smjernicama za međukulturalnu migrantsku službu navodi nekoliko prijedloga i smjernica za njegovanje međureligijskog i ekumenskog dijaloga.⁷³³ Među prvim

⁷³¹ Snježana Gregurović, Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturalnoga modela integracije migranata, *Obnovljeni Život*, 75 (2020.) 1, 87.

⁷³² Usp. Dicastery for Promoting Integral Human Development, *Pastoral orientations on intercultral migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (15.7.2022.), 16-18.

⁷³³ Usp. *Isto*, 31-33.

prijedlogom je jačanje ekumenske suradnje, kako u molitvi tako i na djelu, počevši od promicanja zajedničkog pastoralnog planiranja među kršćanskim vođama koji služe na istom području. Suradnja među različitim kršćanskim Crkvama i raznim nekršćanskim religijama u ovom karitativnom djelu može dovesti do novih napretka u potrazi i provedbi dubljeg jedinstva ljudske obitelji. Drugi prijedlog jest promicati međureligijska okupljanja na lokalnoj razini i drugdje s ciljem zajedničkog promišljanja o migracijama, poštivanja prava migranata i izbjeglica i širenja poruke sveopćeg bratstva. Takav dijalog, polazeći od svijesti o identitetu vlastite vjere, može pomoći ljudima da stupe u kontakt s drugim religijama. Dijalog ne znači samo razgovor, već uključuje sve korisne i konstruktivne međureligijske odnose, kako s pojedincima tako i sa zajednicama drugih uvjerenja, čime se dolazi do međusobnog razumijevanja.

Možda je najbolji prijedlog za njegovanje međureligijskog i ekumenskog dijaloga sažeo papa Franjo na općoj audijenciji u siječnju 2020. godine sljedećim riječima: „Ekumensko gostoprimstvo zahtijeva spremnost slušati druge, posvećujući pažnju njihovim osobnim povijestima vjere i povijesti njihove zajednice, zajedništvo vjere s drugom tradicijom različitom od naše. Ekumensko gostoprimstvo uključuje želju za upoznavanjem iskustva Boga koje imaju drugi kršćani i očekivanje da primimo duhovne darove koji su plod toga. A to je milost, to otkriti je milost. Sjetim se prošlih vremena, u mojoj zemlji na primjer. Kad su došli neki misionari evangelici mala skupina katolika krenula je paliti im šatore. To ne: to nije kršćanski. Mi smo braća, svi smo braća i jedni drugima moramo pružati gostoprimstvo.“⁷³⁴

⁷³⁴ Papa Franjo, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji. Srijeda, 22. siječanj 2020.* (22.1.2020.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2020/documents/papa-francesco_20200122_u_dienza-generale.html (15.7.2022.).

5. PAPA FRANJO – PONTIFIKAT OBILJEŽEN PROBLEMATIKOM MIGRACIJA

Dana 11. veljače 2013. godine katoličke je vjernike iznenadila objava pape Benedikta XVI. da se odriče papinske službe. Njegovo je odreknuće bilo iznenađujuće iz tri razloga. Prvo, među vjericima i teolozima slovi kao jedan od najvećih teologa suvremenoga doba, što je jedan od razloga zbog čega je bio izabran na konklavama 2005. godine nakon smrti pape Ivana Pavla II. Drugo, premda odreknuće od papinske službe nije novost u Crkvi ono se ne događa često. Zapravo, oni pape koji su se dobrovoljno odrekli od službe mogu se izbrojati „na prstima jedne ruke“, a posljednji koji je to učinio bio je papa Celestin V. 1294. godine.⁷³⁵ Kao treće, razlozi za odreknuće koji su službeno priopćeni nisu se činili uvjerljivim, odnosno nitko nije uočavao niti je papa prethodno davao naznake da je doista na izmaku snaga zbog poodmakle dobi.⁷³⁶ Bilo kako, suvremena se Crkva suočila s neobičnom situacijom. U procesu izbora za novog katoličkog poglavara nakon petog kruga glasovanja, 13. ožujka 2013. godine, izabran je argentinski kardinal Jorge Mario Bergoglio. On će uzeti ime „Franjo“ i tako od samog početka svoga pontifikata pokazati vlastitu viziju papinstva i Crkve.

5.1. U kontinuitetu svojih prethodnika

Prošlo je deset godina otkako je papa Franjo na čelu Katoličke Crkve. Premda je iz više razloga nezahvalno zaključivati i ocjenjivati pontifikat u tijeku, ipak bismo sa sigurnošću mogli reći kako je pontifikat pape Franje obilježen problematikom migracija. Ne samo da je pitanje migranata i izbjeglica postao globalni problem – s posebnim naglaskom u Europi – nedugo nakon što je izabran za papu, nego su oni za njega samoga postali preferencijalna opcija. To će istaknuti u svom prvom službenom dokumentu, apostolskoj pobudnici „*Evangelii gaudium*“ koja za svakoga papu ima

⁷³⁵ Bilo je papa koji su sa svoje službe odlazili prisilno. Primjerice, prije odreknuća pape Benedikta XVI. posljednji koji se odrekao službe bio je papa Grgur XII. Međutim, on svoje odreknuće nije izrekao dobrovoljno, već kao posljedica odluke koncila u Konstanzi 1415. godine kada je koncil istodobno svrgnuo protupape Benedikta XIII. i Ivana XXIII.

⁷³⁶ Zbog toga dan danas neki smatraju da su za odreknuće od papinske službe posrijedi bili neki drugi razlozi.

programsko značenje: „Migranti su mi osobit izazov jer sam Pastir Crkve bez granica, Crkve koja se drži Majkom svima.“⁷³⁷ Način na koji papa Franjo pristupa problemu migracija potaknuo je teologa Stjepana Brebrića na razmišljanje o njegovom proročkom značaju za suvremeni svijet. On tvrdi da papa „proročkom smionošću ukazuje na patnje tolikih migranata i izbjeglica, a ponajprije na problem općenite ravnodušnosti i gubitka suosjećanja za te ljude u kulturalnim obilježjima današnjice, što je možda i najveća ljudska tragedija.“⁷³⁸ Proročko obilježje njegovog pontifikata još je izrazitije u tome što vidi migracijsku krizu kao priliku za promjenu mentaliteta ljudi i međuljudskih odnosa. U tom smislu globalizacija migracije može se protumačiti „kroz koncilsku kategoriju znakova vremena prema kojemu je riječ o povijesnoj prilici čovječanstva za globalizaciju ljubavi“.⁷³⁹ U središtu papina zanimanja nisu migracije kao fenomen, nego konkretni ljudi – bilo da je riječ o migrantima, izbjeglicama, tražiteljima azila ili žrtava trgovine ljudi. Stoga možemo reći kako su migracije, siromaštvo, ekologija i mnoge druge teme upravo one teme koje se tiču konkretnih ljudi kojima papa Franjo želi biti blizu kako bi ih čuo.⁷⁴⁰

Nekoliko svojih papinskih putovanja iskoristio je kako bi posjetio izbjegličke kampove ili je pak samo govorio o problemima migracija. Znakovito je da je njegovo prvo putovanje bilo upravo na otok Lampeduza 2013. godine na kojem je već bila ustaljena migracijska ruta. Osim toga, središnja tema njegovog posjeta Cipru i Grčkoj u prosincu 2021. godine bili su upravo migranti i izbjeglice. Tijekom tog je posjeta oštro osudio korištenje migranata i izbjeglica u političke svrhe, dok je globalnu ravnodušnost prema nevolji izbjeglica nazvao brodolomom civilizacije. Posjetivši izbjegličke kampove na grčkom otoku Lezbos izrazio je svoju uznemirenost što je Europska unija iskoristila fondove za izgradnju zidova i bodljikavih žica namjesto stava otvorenosti. Bio je to drugi njegov posjet otoku Lezbos, prvi je bio 2016. godine kada se po prvi puta osobno uvjerio o stanju i uvjetima izbjeglica u kampu Morija.⁷⁴¹

⁷³⁷ *EG*, br. 210.

⁷³⁸ Stjepan Brebrić, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, *Nova prisutnost*, 17 (2019.) 1, 95.

⁷³⁹ *Isto*.

⁷⁴⁰ Usp. Željko Tanjić, Enciklika *Fratelli tutti* u kontekstu učenja pape Franje, Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 41.

⁷⁴¹ Izbjeglički kamp Morija primao je preko 15 000 izbjeglica, a zatvoren je 2020. godine nakon požara koji je u potpunosti uništio kamp. Većina izbjeglica ostala je bez krova nad glavom pa su prebačeni u kamp Kara Tepe.

Kao znak otvorenosti papa Franjo je tada poveo tri sirijske izbjegličke obitelji u Rim, dok je u posjetu Cipru 2021. godine dogovorio postupni prelazak 50 izbjeglica u Italiju. Osim Grčke i Italije, papa je i druga apostolska putovanja iskoristio za posjet izbjeglicama. Tijekom boravka u Bugarskoj 2019. godine upoznao se sa 50-ak izbjeglica iz Centra za izbjeglice u Vraždebni u Sofiji, dok se na Malti u travnju 2022. godine susreo s migrantima u centru „Laboratorij mira Ivan XXIII.“. Susret s migrantima na Malti bila je važna gesta budući da je taj otok doživio veliki priljev migranata zbog blizine sjevernoj Africi. Malteška je vlada ostala prepuštena samoj sebi u spašavanju, provjeravanju i integriranju migranata, otkrivajući tako kompleksnost problema s migracijama.⁷⁴² Papa je do sada u nekoliko navrata i financijski intervenirao kako bi pomogao migrantima i izbjeglicama. Primjerice, u travnju 2019. godine donirao je 500 000 dolara preko fonda „Petrov novčić“ za pomoć migrantima iz srednjoameričkih država pristiglih u Meksiko. Taj je novac podijeljen na 27 projekata u 16 biskupija i meksičkih redovničkih zajednica kako bi se i dalje osiguravao smještaj, hrana i osnovne potrepštine za migrante.⁷⁴³ U siječnju 2022. godine donirao je 100 000 eura poljskom Caritasu u svrhu pomoći skupinama migranata koji su zapeli na granici između Poljske i Bjelorusije, dok je u ožujku iste godine preko Apostolske milostinjarnice poslao sanitetski materijal za ukrajinske izbjeglice.⁷⁴⁴

Nastupi, govori i geste pape Franje, između ostaloga po pitanju zauzetosti za migrante i izbjeglice, oduševljavaju širu javnost jer se naizgled čini da uvodi određenu novost. Međutim, u relativno opsežnom istraživanju teolog Severino Dianich ukazao je na to da se novosti pape Franje ne moraju shvaćati kao velike novosti ako ih se usporedi s događajima u prošlosti. On ističe kako je u povijesti bilo mnogo radikalnijih promjena glede papinske službe kao i to da suvremeni mediji nerijetko stavljaju naglaske na one elemente papine osobnosti kako bi odgovorili na prohtjeve čitatelja i

⁷⁴² Usp. Thaddeus Jones, *Pope in Malta: Our warm welcome to others can help save the world* (3.4.2022.), <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-04/pope-in-malta-our-warm-welcome-to-others-can-help-save-world.html> (14.6.2022.).

⁷⁴³ Usp. *Papina donacija migrantima zaustavljenim na granici sa SAD-om* (27.4.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/papina-donacija-migrantima-zaustavljenim-na-granici-sa-sjedinjenim-americkim-drzavama/> (14.6.2022.).

⁷⁴⁴ Usp. *Caritas Poljske zahvalio Papi na donaciji za migrante* (25.1.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/crkva-u-svijetu/caritas-poljske-zahvaljuje-na-papinoj-donaciji-za-migrante/> (14.6.2022.).

publike. Pritom se događa da određeni elementi papina osobnog karaktera dođu u prvi plan na način da to ispada kao primjeren i suvremen odgovor vjeri. Primjerice, pozitivan i veseo duh pape Franje može se prikazati kao najbolji način kako svjedočiti vjeru suvremenom čovjeku, nasuprot katkada strogog pontifikata pape Benedikta XVI. ili pak bojnog stila pape Ivana Pavla II. Dianich uočava također određenu „desakralizaciju“ papine osobe, u smislu da se papa pokazuje kao običan kršćanin koji živi unutar Božjeg naroda, a ne iznad ili nasuprot njega.⁷⁴⁵ Unatoč tim razlikama koje možemo pripisati kao stvar naravi i karaktera jedne osobe, papa Franjo do sada je ostao dosljedan crkvenom nauku o migracijama i moralu, socijalnom nauku o pravu, pravdi, solidarnosti i ostalo.⁷⁴⁶ Sadržaj njegovih govora i dokumenata ne odstupa od onoga što je već rečeno ili što je u skladu s dosadašnjim crkvenim naukom, premda u okolnostima današnjice i u kontekstu novih izazova progovara na drugačiji način uz pojedine novosti. Ako samo uzmemo službene papinske dokumente s većim autoritetom koji spominju migrante i izbjeglice, možemo uočiti kako se u više navrata poziva na svoje prethodnike iz suvremenog doba. Neke od najčešće citiranih dokumenata su apostolska konstitucija „*Exsul Familia*“ pape Pija XII., enciklika „*Populorum Progressio*“, apostolska pobudnica „*Evangelii nuntiandi*“ i apostolsko pismo „*Octogesima Adveniens*“ pape Pavla VI., enciklike „*Sollicitudo Rei Socialis*“, „*Redemptor Hominis*“, „*Centesimus Annus*“ i apostolska pobudnica „*Familiaris Consortio*“ pape Ivana Pavla II. te enciklike „*Caritas in Veritate*“ i „*Deus Caritas est*“ pape Benedikta XVI. Osim navedenih također se poziva na dokumente Drugog vatikanskog koncila, kao i na brojne druge dokumente svojih prethodnika, bilo da je riječ o prigodnim porukama, homilijama ili pismima. Primjerice, već u svojoj prvoj poruci za Svjetski dan migranta i izbjeglica iz 2014. godine podsjeća na poruku pape Benedikta XVI. koja govori o migracijama kao „znaku vremena“.⁷⁴⁷ Ipak, ako ćemo govoriti o novosti pontifikata pape Franje, možemo reći da je dao jedan novi naglasak

⁷⁴⁵ Severino Dianich, Učiteljstvo pape Franje – nove perspektive, 331-332.

⁷⁴⁶ Oduvijek su postojale različite teološke „struje“ koje su znale kritizirati ovaj ili onaj postupak nekog pape. Glede pape Franje najznačajnija kritika bila je nakon objave posinodalne pobudnice „*Amoris laetitia*“ kada je dio klera, među kojima četiri kardinala, zajedno sa manjim brojem vjernika kritizirao br. 305 i fusnotu br. 351 koja govori o mogućnosti primanja sakramenata osoba koji žive u objektivnoj situaciji grijeha, ali bez subjektivne krivice.

⁷⁴⁷ Usp. Pope Francis, *Message of his holiness pope Francis for the World day of migrants and refugees (2014) Migrants and Refugees: Towards a Better World*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20130805_world-migrants-day.html (14. 6.2022.).

kojeg dijelom možemo pripisati utjecaju južnoameričke socijalne teologije, posebno tzv. argentinske teologije naroda, ali prije svega „znaku vremena“, odnosno stanjima u svijetu koje su ga potaknule da svoj pontifikat posveti migracijskim pitanjima. Ili kako navodi Dianich, njegovu novost treba tražiti u različitim načinima, kako u pristupu sugovornicima tako i u temama koje on preferira.⁷⁴⁸

5.2. Naglasci u govoru o migrantima i izbjeglicama

Očito je kako su migranti i izbjeglice neizbježna tema pape Franje. O njima je do sada govorio putem različitih sredstava javnog priopćavanja, u službenim papirskim dokumentima i pismima u pisanom te u audijencijama, *Angelusu* i homilijama u usmenom obliku. Privlačnost njegova govora sastoji se u neposrednosti i spontanosti, odnosno njegova komunikacijska strategija ne odstupa od onoga što on jest kao osoba, pa čak ni nakon izbora za papu. U tom kontekstu možemo razumjeti njegovu nepredvidljivost, neočekivane telefonske pozive, izlaženje izvan okvira protokola i slično. U svom jednostavnom načinu govora nema spekulacije; njegove riječi nije potrebno studirati i tumačiti već samo slušati.⁷⁴⁹ Svojim je načinom govora ponekad direktan i oštar. Primjerice, u susretu s katolicima i luteranima iz Njemačke upozorio je na kršćansku licemjernost: „Licemjerno je nazivati se kršćaninom i otjerati izbjeglicu ili nekoga tko traži pomoć, nekoga tko je gladan ili žedan, izbaciti nekoga kome je potrebna moja pomoć. Ako kažem da sam kršćanin, ali činim ove stvari, ja sam licemjer.“⁷⁵⁰ U intervjuu za talijansku televiziju RAI Uno s novinarkom Lorenom Bianchetti oštro je reagirao na različit pristup pojedinih europskih država kada su u pitanju izbjeglice iz različitih dijelova svijeta. Pohvalivši njihove napore da se pomogne ukrajinskim izbjeglicama istodobno je upozorio na to da se izbjeglicama iz drugih država ne pomaže. Takav pristup nazvao je rasističkim: „Podijelili smo izbjeglice. Postoji prva klasa, druga klasa, boja kože, ako dolaze iz razvijene zemlje ili

⁷⁴⁸ Severino Dianich, Učiteljstvo pape Franje – nove perspektive, *Riječki teološki časopis*, 331-332.

⁷⁴⁹ Usp. Jerko Valković, Papa Franjo i novi oblici komunikacije u naviještanju radosti evanđelja, *Riječki teološki časopis*, 45 (2015.) 1, 24-25.

⁷⁵⁰ Cindy Wooden, *Christians who reject all refugees are 'hypocrites,' pope says* (13.10.2016.), u: <https://www.ncronline.org/news/world/christians-who-reject-all-refugees-are-hypocrites-pope-says> (14.6.2022.).

one koja nije razvijena. Mi smo rasisti, mi smo uistinu rasisti. A to je loše“.⁷⁵¹ Time je aludirao na zatvorene stavove pojedinih europskih država kada su bile u pitanju sirijske, afganistanske i druge izbjeglice, dok su po pitanju ukrajinskih izbjeglica pristupili otvorenom politikom. Papa također dosta uspješno komunicira gestama, ne samo u svom govoru nego i konkretnim gestama bliskosti migrantima i izbjeglicama u nadi da će njegov primjer slijediti i drugi, osobito kršćani. Tako je 2016. godine iznenadio javnost kada je odlučio obrede Velikog četvrtka slaviti u prihvatnom centru za izbjeglice pokraj Rima. Time je postao prvi papa koji je ušao u jedan takav prihvatni centar. Ne samo to, među „apostolima“ kojima je papa Franjo prao noge, kako nalaže obrednik toga dana kao spomen Isusova čina pranja nogu apostolima na posljednjoj večeri, bilo je jedanaest izbjeglica (četvorica mladih katolika iz Nigerije, tri koptske kršćanke iz Eritreje, trojici muslimana iz različitih država i mladom Indijcu hindusu) i jedna djelatnica centra.

U nastavku teksta donosimo većinu papinih dokumenata i govora u kojima je spominjao migrante i izbjeglice, bilo na direktan ili indirektan način. Iz sistematičnih razloga ovo potpoglavlje podijeljeno je na papine dokumente, poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica, audijencije, *Angeluse* i homilije te na ostale govore i poruke na društvenim mrežama.

5.2.1. Papini dokumenti

Papine dokumente čine svi službeni spisi koje je potpisao papa. Međutim, nemaju svi papini dokumenti jednaku važnost jer ne govore jednakom snagom papinskog autoriteta. Primjerice, apostolske konstitucije smatraju se najsvečanijim papinskim dokumentima jer se tiču važnih doktrinarnih i/ili disciplinarnih pitanja te imaju obvezujuću snagu u Crkvi. Drugi najvažniji papinski dokument je enciklika, odnosno okružno pismo upućeno svim biskupima i vjernicima koje također ima obvezujući karakter u Crkvi. Papa može „na vlastitu inicijativu“ (lat. *Motu proprio*) objaviti dokument upućen na cijelu Crkvu ili samo na njezin dio kojim uvodi manje promjene u crkvenom zakonu, udjeljuje povlastice pojednim osobama ili

⁷⁵¹ Lorena Bianchetti, *A sua immagine. Hope under siege* (15.4.2022.), u: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/april/documents/20220415-a-sua-immagine-venerdisanto.html> (14.6.2022.).

institucijama ili pak uspostavlja nove institucije i slično. Osim navedenih postoje ustavi, dekreti i deklaracije koji se kao dokumenti donose na ekumenskim koncilima te su također obvezujućeg karaktera. Sljedeći papinski dokumenti su apostolsko pismo, apostolska pobudnica, papinska bula, papinska poruka, govori i homilije. Osim papinske bule, potonji dokumenti su uglavnom poticajnog, savjetodavnog i poučnog karaktera. Kada govorimo o papinim dokumentima tada na umu imamo značajnije papine dokumente, misleći pritom na enciklike i apostolske pobudnice.

5.2.1.1. *Laudato si'*

„*Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom“ je socijalna enciklika pape Franje objavljena 24. svibnja 2015. godine.⁷⁵² Riječ je o prvoj enciklici nekoga pape o ekologiji, u kojoj papa Franjo vraća pozornost na ekološke probleme diljem svijeta uzrokovane konzumerizmom, pogubnom ekonomijom i globalnim zatopljenjem te poziva sve ljude na svijetu da poduzmu globalnu akciju za očuvanje zajedničkog doma.⁷⁵³ U prvom poglavlju papa u kratkim crtama pregledava različite aspekte trenutne ekološke krize, poput onečišćenja, klimatskih promjena, pitanja vode, gubitka bioraznolikosti i slično. Potom pokušava doći do stvarnih uzroka trenutne situacije, a kao rješenje predlaže cjelovitu ekologiju uz konkretne smjernice za djelovanje i usmjerenje.

Glede spominjanja migranata i izbjeglica u enciklici možemo kazati kako je rasprava o globalnom ekološkom stanju dovela papu Franju u analizu uzroka migracija, od kojih su neki strukturalni uzroci. Izričito ih spominje samo u broju 25 „*Laudato si'*“ kada govori kako su klimatske promjene jedan od čimbenika koji dovode do migracija, jer migranti bježe od rastućeg siromaštva uzrokovanog uništavanjem okoliša: „Klimatske su promjene globalni problem s ozbiljnim ekološkim, društvenim,

⁷⁵² Papa Franjo, *Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015. (u nastavku: LS).

Prva objavljena enciklika u njegovom pontifikatu je „*Lumen fidei*“. Ova je enciklika posebna jer je to prva u povijesti koju su napisali dvojica papa. Encikliku je započeo pisati papa Benedikt XVI., a dovršio papa Franjo. Budući da je papa Benedikt XVI. većim dijelom napisao encikliku „*Lumen fidei*“, mnogi uzimaju da je „*Laudato si'*“ zapravo prva enciklika pape Franje jer je u potpunosti njegovo djelo.

⁷⁵³ O ovom dokumentu se u hrvatskoj javnosti puno raspravljalo odmah nakon njezina objavljivanja. Ipak, prvi temeljiti zbornik o toj socijalnoj enciklici je nastao u organizaciji Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije. Usp. Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Laudato si'. Kako mijenjati stil života?*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.

ekonomskim, političkim i razdiobnim implikacijama. One su jedan od glavnih današnjih izazova za čovječanstvo. (...) Primjerice, klimatske promjene na koje se životinje i biljke ne mogu prilagoditi imaju za posljedicu njihovu migraciju; to pak utječe na život najsiromašnijih, koji tako bivaju prisiljeni napustiti svoje domove, s velikom nesigurnošću za vlastitu budućnost i budućnost svoje djece. Došlo je do tragičnog porasta broja migranata koji pokušavaju pobjeći od sve veće bijede uzrokovane uništavanjem okoliša.⁷⁵⁴ Podsjetimo kako Papa ovu encikliku o zaštiti čovjekova okoliša piše na početku migracijske krize u Europi i s iskustvom tragičnih nesreća migranata i izbjeglica na Sredozemnom moru i u drugim dijelovima svijeta. Iz nastavka teksta vidljivo je kako papa uočava čitav niz problema koji se nastavljaju za one koji moraju napustiti dom zbog klimatskih promjena, a to su: nedostatak pravne zaštite, ravnodušnost i gubitak osjećaja odgovornosti za druge: „Njima se u međunarodnim konvencijama ne priznaje status izbjeglica; oni nose teret života koji su ostavili iza sebe i lišeni su bilo kakve pravne zaštite. Nažalost, vlada opća ravnodušnost prema tim tragedijama, koje se još uvijek događaju u raznim dijelovima svijeta. Izostanak reakcija na te drame naše braće i sestara znak je gubitka osjećaja odgovornosti za naše bližnje, na kojem se osniva svako civilno društvo“.⁷⁵⁵ Općenito o migracijama govori na još dva mjesta. Prvo, u broju 25 „Laudato si“ govori o tome kako gospodarski projekti mogu utjecati na migracije životinja do te mjere da se one „ne mogu slobodno kretati i lutati, što ima za posljedicu da nekim vrstama prijete opasnost od izumiranja“.⁷⁵⁶ Drugo, „Laudato si“ br. 175 donosi riječi pape Benedikta XVI. iz enciklike „*Caritatis in veritate*“ kako je potrebno uspostaviti svjetski politički autoritet za, između ostaloga, „učinkovito jamčenje očuvanja okoliša i upravljanja selilačkih tijekova“⁷⁵⁷

U drugim dijelovima socijalne enciklike „Laudato si“ možemo na tri mjesta uočiti neizravno doticanje pitanja migranata i izbjeglica kada spominje trgovinu ljudima, budući da su oni često (laka) meta krijumčara i kriminalaca. Prvo u broju 91 osuđuje nedosljednost rada u borbi protiv trgovine živih bića, smatrajući da je u

⁷⁵⁴ *LS*, br. 25.

⁷⁵⁵ *Isto*.

⁷⁵⁶ *Isto*, br. 35.

⁷⁵⁷ *Isto*, br. 175, bilješka 129. Benedikt XVI., Enciklika *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 67: AAS 101 (2009.), 700.

suprotnosti „onaj koji se bori protiv trgovine životinjama kojima prijete izumiranje, a potpuno je ravnodušan na trgovinu ljudima, ne zanima se za siromašne ili je spreman uništiti drugo ljudsko biće koje se drži neželjenim.“⁷⁵⁸ Takva nedosljednost dovodi u pitanje smisao općenite borbe za zaštitu okoliša jer briga za okoliš mora biti združena s ljubavlju prema ljudskim bićima. S druge strane, navodi papa Franjo, ono ljudsko srce koje je otvoreno sveopćoj zajednici ne isključuje nikoga i ništa. Zbog toga ravnodušnost ili okrutnost prema drugim stvorenjima ovoga svijeta prije ili kasnije utječe na način kako čovjek pristupa prema drugim ljudskim bićima. Drugim riječima, onaj tko zlostavlja životinje prije ili kasnije počeo će zlostavljati ljude, a svako takvo zlostavljanje protivno je ljudskom dostojanstvu.⁷⁵⁹ Zatim u broju 123 „*Laudato si*“⁷⁶⁰ kritizira kulturu relativizma jer ona potiče ljude da se međusobno iskorištavaju i da jedni s drugima postupaju kao s pukim predmetom. Budući da relativizam odbacuje objektivnu istinu ili čvrsta načela, Papa postavlja pitanje „koje se granice mogu postaviti trgovini ljudima, organiziranom kriminalu, trgovini drogom, trgovini krvavim dijamantima i krznom ugroženih vrsta?“⁷⁶⁰ Papa smatra da je u velikoj mjeri politika odgovorna za takvo stanje u društvu jer kada ona ne obavlja svoje dužnosti tada drugi subjekti mogu istupiti pod krinkom dobročinitelja, imati moć i držati se izuzetima od poštivanja određenih pravila, što može dovesti do toleriranja različitih oblika organiziranog kriminala, nasilja, trgovine ljudima i slično. Stoga papa Franjo poziva države da uspostave dalekovidnu politiku, onu koja je sposobna pronositi nov, cjelovit i interdisciplinarni pristup različitim vidovima krize.⁷⁶¹

5.2.1.2. *Fratelli Tutti*

Socijalna enciklika „*Fratelli tutti*. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu“⁷⁶² treća je enciklika pape Franje, objavljena u 3. listopada 2020. godine u povodu njegova posjeta Asizu. Sam naziv enciklike, nadahnut riječima svetog Franje Asiškoga, otkriva temu okosnicu: ljudsko bratstvo i socijalno prijateljstvo. Riječ je o socijalnoj enciklici, što se može iščitati iz tema o kojima diskutira, poput:

⁷⁵⁸ *Isto*, br. 91.

⁷⁵⁹ Usp. *Isto*, br. 91-92.

⁷⁶⁰ *Isto*, br. 123.

⁷⁶¹ Usp. *Isto*, br. 197.

⁷⁶² Papa Franjo, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020. (u nastavku: FT).

nezaposlenosti, rasizma, siromaštva, nejednakosti prava, trgovine ljudima, pravednosti, demokracije, slobode, egoizma, itd. Papa u enciklici posebno vodi računa o migrantima i izbjeglicama koje spominje duž cijele enciklike, a posebno u prvom, drugom i četvrtom poglavlju.⁷⁶³

U prvom poglavlju, kako to inače biva u enciklikama, raspravlja o problemima koji trenutno muče svijet, a to su: geopolitičke napetosti, kultura odbacivanja, oportunistički, pandemija virusa COVID-19, odbijanje stranaca i slično. Glede odbijanja stranaca, papa uočava kako postoje određeni politički režimi koji smatraju da se priljev migranata mora spriječiti pod svaku cijenu, da se na migrante gleda sa strahom i uznemirenošću, kao one koji nisu dovoljno vrijedni sudjelovati u životu društva poput svih drugih, premda posjeduju isto intrinzično dostojanstvo kao svaka druga osoba. Također uočava kako mnoga društva u praksi pokazuju da se migrante i izbjeglice smatra manje vrijednima i važnima, manje ljudima. Takav način djelovanja i razmišljanja protivno je kršćanstvu jer ono naglašava neotuđivo dostojanstvo svakog čovjeka bez obzira na podrijetlo, boju kože ili religiju.⁷⁶⁴

U nastavku Papa navodi kako migracije čine ishodišni element budućnosti svijeta, ali ta budućnost nije „svijetla“, budući da su društva suočena s gubitkom onog osjećaja bratske odgovornosti na kojem se temelji civilno društvo. Osim toga, upozorava na pretjerano utilitaristički pogled tvrdeći da se prava vrijednost različitih naroda i država mjeri njihovom sposobnošću da razmišljaju ne samo kao zemlja već i kao dio veće ljudske obitelji. Međutim, Europu vidi kao onu koja svojom velikom kulturnom i vjerskom baštinom posjeduje oruđe s kojim može pronaći „ispravnu ravnotežu u svojoj dvostrukoj moralnoj dužnosti: s jedne strane štititi prava vlastitih građana, a s druge zajamčiti pomoć i prihvat migranata“.⁷⁶⁵ Premda razumije da pojedinci imaju strah prema migrantima, on poziva na otvorenost jer samo tako

⁷⁶³ O ovoj socijalnoj enciklici raspravljalo se na jednodnevnom simpoziju u organizaciji Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije, na temelju čega je nastao Zbornik radova. Usp. Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022.

⁷⁶⁴ Usp. *FT*, br. 37-39.

⁷⁶⁵ *Isto*, br. 40.

pojedinaac i narod mogu biti plodonosni i produktivni. Naprotiv, strah od drugih lišava želje i sposobnosti da susretnemo drugoga.⁷⁶⁶

U drugom poglavlju papa Franjo donosi prisposobu o milosrdnom Samarijancu iz evanđelja po Luki. Narativ priče kaže kako je neki čovjek stradao od nekolicine razbojnika koji su ga polumrtva ostavili na putu. Pokraj njega prolazili su razni ljudi, među kojima su bili svećenik i levit, ali mu nitko nije pomogao. Čovjek u nevolji ležao je bespomoćno sve dok tim putem nije prošao neki Samarijanac i pomogao mu (usp. Lk 10,25-37). Kontekst i poruka ove priče shvatljivi su većini ljudi. Riječ je o tome da je Židovu u nevolji pomogao Samarijanac. U vrijeme kada je Isus pričao tu prisposobu, Židovi su smatrali Samarijance neprijateljima i izdajnicima.⁷⁶⁷ Međutim, Isus upravo tog Samarijanca postavlja kao paradigmu ljudskog odnosa, kao model kako bi se svatko trebao odnositi prema ljudima u potrebi. Danas se ta prisposoba ponavlja, samo se mijenjaju likovi. Nekoć su to bili svećenik, levit i Samarijanac, a danas smo to mi – samo je pitanje u kojoj se od tih osoba svatko od nas prepoznaje. Čitatelje podsjeća na Kajinov grijeh ubojstva Abela, od kada odjekuje Božje pitanje: „Gdje ti je brat Abel?“ (Post, 4,9). Kajinov odgovor isti je onaj koji i današnje društvo daje: „Zar sam ja čuvar brata svog?“ (Post 4,9). Potom podsjeća na druge biblijske tekstove kako bi podsjetio na razloge zašto treba prigrliti svakog stranca. Primjerice, podsjeća na izreke iz Knjige Izlaska i Ponovljenog zakona koji proizlaze iz trajnog sjećanja židovskog naroda da su i sami nekada živjeli kao stranci u Egiptu.⁷⁶⁸ Pred kraj drugog poglavlja posebno su značajni podnaslovi: „Bližnji bez granica“ i „Poziv tuđinca“. U prvom spomenutom podsjeća kako je Isus izabrao prisposobu o milosrdnom Samarijancu kako bi odgovorio na pitanje tko je naš bližnji. Zapravo, on okreće taj pristup pozivajući nas ne da se pitamo tko nam je bližnji, već da mi postanemo bližnji drugima. Iz te logike razmišljanja svatko od nas pozvan je biti s onima kojima je pomoć potrebna, bez obzira pripada li ili ne našoj društvenoj skupini. Drugim riječima, Isus poziva da ostavimo po strani sve razlike i da budemo bližnji

⁷⁶⁶ Usp. *Isto*, br. 41.

⁷⁶⁷ Židovi su pri povratku iz Babilonskog sužanjstva saznali da su se oni Izraelci koji su ostali tijekom Babilonskog sužanjstva pomiješali s poganskim doseljenicima, pri čemu je došlo i do miješanja religija, te su tako nastali Samarijancima. Takva je situacija predstavljala ozbiljan razlog za mržnju Židova prema Samarijancima. O neprijateljstvu između Židova i Samarijanaca vidi: Frank H. Yost, Židovi prvog kršćanskog stoljeća, *Biblijski pogledi*, 13 (2005.) 1, 5.

⁷⁶⁸ Usp. *FT*, br. 57-70.

svakom čovjeku koji pati.⁷⁶⁹ Kao one koji danas najviše pate i koji su najranjiviji papa Franjo ističe migrante, osobito one koji napuštaju svoju zemlju. Njihova ranjivost proizlazi iz toga što uglavnom „gube oslonac svoje kulturne, vjerske i obiteljske sredine, štoviše, gotovo redovito bivaju izloženi dugotrajnim migracijskim procesima, koji negativno utječu na njihov cjeloviti ljudski razvoj.“⁷⁷⁰

Kada govori o pravima naroda i međunarodnim odnosima, papa Franjo polazi od činjenice da su svi ljudi braća i sestre jer potječu od jednog Oca. U tom kontekstu ističe da su i migranti i izbjeglice, baš kao i svi drugi, članovi jedne ljudske zajednice koja se prije svega prepoznaje u cjelovitom razvoju ljudske osobe i u ostvarivanju sveopćeg bratstva.⁷⁷¹ Papa priznaje pravo i odgovornost društva na razvitak naroda, odnosno pojedinaca, ali tvrdi da se to može ostvariti na različite načine; između ostaloga, primajući one koji su u položaju prijeke potrebe ili poboljšavajući njihove životne uvjete u zemlji iz koje dolaze.⁷⁷² Također poziva na otvorenost u međunarodnim odnosima jer „ozbiljne probleme svijeta nije moguće riješiti ako se razmišlja samo u okvirima uzajamne pomoći između pojedinca ili manjih skupina.“⁷⁷³

Naslovom četvrtog poglavlja „Srce otvoreno čitavom svijetu“ naglašava zahtjev za otvorenošću prema izbjeglicama, seliocima i migrantima. Za nas je ovo poglavlje svakako najvažnije jer u njemu najkonkretnije govori o migrantima i izbjeglicama. Na samom početku ističe da bi pravi ideal bilo ukloniti sve uzroke migracija. Međutim, stvarnost je drukčija i s obzirom na to svatko bi trebao učiniti sve potrebne mjere za pomoć onima koji su u potrebi, stavljajući pritom dva naglaska. Prvo, potrebno je vrednovati ljudsko bratstvo poduzimanjem određenih potrebnih mjera, posebno u odnosu na one koji su zahvaćeni humanitarnim krizama. Drugo, zauzima se za sveobuhvatno zakonodavstvo za migracije, u smislu da se na međunarodnoj razini izrade srednjoročni i dugoročni planovi koji će biti više od odgovora za hitna stanja.⁷⁷⁴ Glede prvoga naglaska, papa Franjo donosi program skrbi

⁷⁶⁹ Usp. *Isto*, br. 80-81.

⁷⁷⁰ Tadija Milikić i Stanko Perica, Migranti i migracije u svjetlu sveopćeg bratstva, Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 214.

⁷⁷¹ Usp. *Isto*, 216.

⁷⁷² Usp. FT, br. 125.

⁷⁷³ *Isto*, br. 126.

⁷⁷⁴ Usp. *Isto*, br. 129-132.

za migrante koje je sažeo u četiri glagola: prihvatiti, zaštititi, promicati i djelovati.⁷⁷⁵ Prva tri glagola odnose se na društva u kojima migranti i izbjeglice dolaze, nabrajajući pritom neke nužne odgovore, poput: povećati broj izdanih viza, pojednostavniti postupak njihova odobravanja, usvajanje programa pokroviteljstva za pojedince i zajednice, otvaranje humanitarnih koridora za najugroženije izbjeglice, pružanje odgovarajućeg i pristojnog smještaja, osiguravanje slobode kretanja, mogućnost zapošljavanja, zaštita maloljetnika, pristup obrazovanju, itd. Za one strance koji su stigli i postali dio društva zauzima se za primjenu pojma „državljanstva“, koje se zasniva na jednakosti prava i dužnosti pod kojima svi uživaju pravdu. Četvrti glagol „integrirati“ odnosi i na same migrante i izbjeglice. S jedne strane, društvo mora pomoći migrantima da se integriraju, dok migranti imaju obavezu i odgovornost integracijom surađivati u državi primitka. Kad se te dvije stvari ostvare pridošlice mogu postati blagoslov, bogatstvo i novi dar za društvo.⁷⁷⁶ Pritom napominje da je svaka zdrava kultura otvorena i gostoljubiva, a ako migracija počne mijenjati kulturu, to nije razlog za žaljenje, nego je dio organskog razvoja svijeta.⁷⁷⁷

5.2.1.3. *Evangelii gaudium*

Apostolske pobudnice značajne su vrste papinih dokumenata jer se po snazi papinskog autoriteta nalaze između enciklika i crkvenih pisama, apostolskih pisama i drugih papinih spisa. Premda ne definiraju crkvenu doktrinu, apostolske pobudnice služe kako bi „pobudile“ kršćansku zajednicu na određenu aktivnost. Kad su u pitanju migranti i izbjeglice potrebno je spomenuti apostolsku pobudnicu „*Evangelii gaudium*“⁷⁷⁸ upućenu biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu. Objavljena je 24. studenog 2013. godine dijelom kao plod Biskupijske sinode o evangelizaciji, a

Papa Franjo čak se zalaže za ukidanje izraza „manjina“ jer smatra da taj izraz stvara osjećaje izdvajanja i manje vrijednosti: „Time se utire put neprijateljstvu i razdoru, potkopavaju se ostvarena postignuća i nekim građanima oduzimaju vjerska i građanska prava čime ih se diskriminira“. *Isto*, br. 131.

⁷⁷⁵ Papa Franjo je ova četiri glagola prvi put spomenuo i detaljno opisao u Poruci za Svjetski dan migranata i izbjeglica za 2018. godinu. Vidi: Papa Franjo, *Message of his holiness pope Francis for the 104th World day of migrants and refugees 2018 „Welcoming, protecting, promoting and integrating migrants and refugees“*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20170815_world-migrants-day-2018.html (14.6.2022.).

⁷⁷⁶ Usp. FT, br. 135.

⁷⁷⁷ Usp. *Isto*, br. 146-149.

⁷⁷⁸ Usp. Papa Franjo, *Evangelii Gaudium – Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

najvećim većim dijelom kao „programski dokument“ pape Franje na početku njegova pontifikata. Što vrijeme dalje odmiče može se sve više vidjeti da je riječ uistinu o programskom značenju toga dokumenta jer u njoj možemo iščitati kakvu Crkvu papa Franjo vidi, odnosno kakvu Crkvu želi vidjeti. Prije svega, papa Franjo govori o Crkvi izlaska, Crkvi otvorenih vrata koja će ići prema drugima sve do ljudskih periferija.⁷⁷⁹ Na ljudskim periferijama nalaze se siromašni, a papa taj pojam proširuje na beskućnike, ovisnike, izbjeglice, starce, napuštene i druge. Ipak, među svim siromašnima istaknuo je da migranti za njega predstavljaju „osobit izazov jer sam Pastir Crkve bez granica, Crkve koja se drži Majkom svima.“⁷⁸⁰ Pritom je podsjetio kako je Crkva pozvana biti otvoren Očev dom za sve one koji žele pronaći Boga, posebno misleći na strance. U današnjem pluralističkom svijetu pojam stranca mogao bi se promatrati u širem kontekstu. Stranac ne mora nositi samo nacionalno određenje već i kulturalno. Drugim riječima, stranac je svatko tko se na neki način razlikuje od većine onih s kojima dijeli životni prostor. Tako stranac može biti intelektualac, umjetnik, vjernik, ali i bivši zatvorenik, prostitutka, homoseksualac. U tom su smislu Isusove riječi poziv na pastoralno promišljanje i djelovanje o kojima se može misliti i u kontekstu „Crkve otvorenih vrata“. Kritizirao je članove Crkve, pa i samog sebe na neki način, tvrdeći da se često ponašaju kao da su kontrolori milosti, a ne njezini omogućitelji. Stoga poziva da izađemo iz svoji crkvenih okvira i ustanova kako bismo se susretali s ljudima. On poziva na novi misijski polet koji će doprijeti do svih, bez iznimke jer svi imaju pravo primiti evanđelje. Ipak, kao povlaštene primatelje evanđelja vidi siromašne, a među siromašne ubraja i migrante i izbjeglice.⁷⁸¹

Kad papa Franjo govori o migracijama i migrantima, onda on ne misli samo na općenito pitanje, nego na konkretne ljude – tražitelje azila, izbjeglice, migrante i žrtve trgovine ljudima – to jest osobe za koje danas na poseban način vrijedi opredjeljenje Crkve za siromahe. Danas su oni najvidljivije žrtve globalne ekonomije isključivanja i društvene nejednakosti u suvremenome svijetu koje izravno pogađa globalizacija ravnodušnosti i kultura odbacivanja. Papa stoga izričito govori „ne“ prema ekonomiji isključivanja i nejednakosti jer ta ekonomija „ubija“. Također kritizira socijalnu

⁷⁷⁹ Usp. *EG*, br. 20.

⁷⁸⁰ *Isto*, br. 210.

⁷⁸¹ Usp. *Isto*, br. 46-48.

nejednakost koja rađa nasilje, a u korijenu toga vidi nepravedan društveni i socijalni sustav.⁷⁸²

U poglavlju o naviještanju evanđelja govori da je Božji narod jedan narod s mnogo lica. Podsjetio je kako nas povijest Crkve uči da kršćanstvo nema jedan jedini kulturni izraz, nego nosi lice tolikih kultura i naroda u kojima je kršćanstvo prihvaćeno i ukorijenjeno. Zato u evangelizaciji novih kultura nije potrebno nametati neki određeni kulturni oblik, koliko god bio lijep i drevan. Drugim riječima, papa tvrdi da ne smijemo tražiti da svi narodi u izražavanju kršćanske vjere oponašaju oblike koje su prihvatili europski narodi jer se vjeru ne može zatvarati u granice shvaćanja i izraza neke kulture. Poseban dio pobudnice posvećuje uključivanju siromašnih u društvo, među koje uključuje migrante i izbjeglice. Papa govori kako Crkva ima zadaću slušati vapaj siromašnih za pravdom. Osim toga, papa stalno inzistira na osjećaju solidarnosti i suosjećanja prema drugima.⁷⁸³ Također zagovara socijalni mir, a put prema tome vidi u dijalogu.⁷⁸⁴

5.2.1.4. *Amoris laetitia*

Apostolska pobudnica „*Amoris laetitia*“⁷⁸⁵ objavljena je 19. ožujka 2016. godine kao posinodalna pobudnica o pozivu i poslanju obitelji u Crkvi i suvremenom svijetu. Ovaj dokument je rezultat dviju Biskupskih sinoda (Opće izvanredne, 2014., i Opće redovite, 2015.). Premda je u središtu dokumenta stvarnost i izazovi obitelji u suvremenom svijetu, ipak se u pojedinim dijelovima spominje i problematika migracija u odnosu na suvremenu obitelj. Papa Franjo u broju 30 apostolske pobudnice „*Amoris laetitia*“ spominje tešku situaciju suvremene obitelji, povlačeći paralelu sa Svetom Obitelji koja je bila primorana pobjeći u Egipat kako bi izbjegla Herodovo nasilje. On smatra da se iskustvo izbjeglištva Svete Obitelji „na tragičan način i danas ponavlja u mnogim obiteljima izbjeglica koje se osjećaju odbačenima i bespomoćnima.“⁷⁸⁶ Nedugo zatim posvećuje cijeli jedan broj govoru o migracijama. Prvo ponavlja jedan od zaključaka Sinode da migracije „predstavljaju još jedan znak

⁷⁸² Usp. *Isto*, br. 52-75. Usp. Andrea Tornielli i Giacomo Galeazzi, *Papa Franjo. Ova ekonomija ubija*, Verbum, Split, 2015.

⁷⁸³ Usp. *Isto*, br. 187-191.

⁷⁸⁴ Usp. *Isto*, br. 242-243.

⁷⁸⁵ Papa Franjo, *Amoris laetitia – Radost ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016. (u nastavku: AL).

⁷⁸⁶ AL, br. 30.

vremena s kojim se valja uhvatiti u koštac i shvatiti sve posljedice koje ta pojava ima na obiteljski život“.⁷⁸⁷ Papa je istaknuo zaključak Sinode kako fenomen migracija na različite načine zadire u živote cijelih naroda u raznim krajevima svijeta. Iako priznaje da migracije mogu biti pravo bogatstvo i za iseljenu obitelj i za prihvatnu zemlju, napominje da prisilna seoba obitelji obilježena putnim nezgodama, osobnim traumama, često ugrožava život i destabilizira obitelj. Migracije su posebno dramatične i razorene za one obitelji i pojedince koji migriraju izvan zakonskog okvira te su u opasnosti da budu žrtve trgovine ljudima, misleći najviše na žene i djecu. Kao poglavar Katoličke Crkve izdvojio je progone kršćana, kao i progone etničkih i vjerskih manjina u raznim dijelovima svijeta. U tom kontekstu papa je pozvao na razvoj posebnog pastorala posvećen iseljenim obiteljima, ali i članovima obitelji koji ostaju u mjestu podrijetla, a koji će voditi računa o kulturi, vjerskom i ljudskom odgoju i duhovnom bogatstvu svakog migranta i izbjeglice.⁷⁸⁸ Predanost i brigu koja se iskazuje migrantima i izbjeglicama vidi kao „znak Duha“ koji služi kao „ispit naše opredijeljenosti da svome vlastitom životu pokazujemo milosrdno prihvaćanje i pomažemo slabim osobama da se integriraju u naša društva.“⁷⁸⁹

5.2.1.5. *Gaudete et exultate*

U apostolskoj pobudnici „*Gaudete et exultate*“⁷⁹⁰, 22. veljače 2018. godine riječ je o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, dok se iz samog teksta može uočiti kako je taj poziv univerzalan i da se na njega može odgovoriti na današnjem čovjeku svojstven način. Kako je apostolska pobudnica upućena ponajprije kršćanskim vjernicima i njihovu pozivu na svetost, u njoj se na migrante aludira i izričito ih spominje u četiri broja kada se govori o dvostrukim načinima kako ideologije „udaraju u srce evanđelja“.⁷⁹¹ Kao prvo, one udaljavaju kršćane od evanđeoskih zahtjeva i osobnog odnosa s Bogom. Druga ideološka pogriješka očituje se kod onih koji dovode u sumnju društveni angažman drugih, gledajući to kao površan, svjetovan, sekularan, materijalistički, komunistički ili politički angažman. Konkretno, papa Franjo kritizira

⁷⁸⁷ *Isto*, br. 46.

⁷⁸⁸ Usp. *Isto*.

⁷⁸⁹ *Isto*, br. 47.

⁷⁹⁰ Papa Franjo, *Gaudete et exultate – Radujte se i kličite*, Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018. (u nastavku: GE).

⁷⁹¹ Usp. *GE*, br. 100-103.

one koji problem migranata smatraju malim ili sporednim pitanjem u usporedbi s nekim drugim (bio)etičkim pitanjima, poput pitanja pobačaja, eutanazije, žrtava trgovine ljudima, novih oblik ropstva i slično. U nastavku tvrdi da bi to mogao izjaviti političar koji traži glasove, ali ne i kršćanin, kojemu je jedini ispravan stav „ući u kožu“ onih koji riskiraju vlastite živote kako bi ponudili bolju budućnost vlastitoj djeci. Takav stav u skladu je sa stavom kojeg Isus traži od kršćana kada kaže da primajući stranca primamo njega samoga (usp. Mt 25,35). Sličan pristup papa Franjo nalazi u Starom zavjetu, navodeći odgovarajuće citate: „Ne tlači pridošlicu niti mu nanosi nepravde, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj“ (Izl 22,21) i „Ako se stranac nastani u vašoj zemlji, nemojte ga ugnjetavati. Stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga. Ta i vi ste bili stranci u egipatskoj zemlji“ (Lev 19,33-34). Imati stav dobrodošlice i otvorenost prema migrantima znači ići putem duhovnom mudrosti koju je predložio prorok Izaija: „(...) podijeliti kruh svoj s gladnima, uvesti pod krov svoj beskućnike, odjenuti onog koga vidiš gola i ne kriti se od onog tko je tvoje krvi. Tad će sinut' poput zore tvoja svjetlost“ (Iz 58,7-8).⁷⁹²

5.2.1.6. *Christus vivit*

U još jednoj svojoj apostolskoj pobudnici papa Franje spominje migrante i izbjeglice. Riječ je o pobudnici „*Christus vivit*“⁷⁹³, nastaloj nakon Petnaeste redovite opće skupštine sinode o mladima održane u Vatikanu 2018. godine. Pobudnica je upućena mladima i cijelom Božjem narodu, a objavljena je 25. ožujka 2019. godine. Sastavljena je od devet poglavlja, a o migrantima i izbjeglicama govori u sklopu trećeg poglavlja pod naslovom „Vi ste Božje 'sada'“.⁷⁹⁴ U tom poglavlju papa Franjo ističe kako mladi nisu samo budućnost svijeta, već i sadašnjost. Zbog toga valja slušati mlade, gledati ono pozitivno u njima i voditi računa o različitim stvarnostima mladih.⁷⁹⁵ Potom se osvrnuo na mlade ljude koji su prisiljeni migrirati i čija je stvarnost drugačija od naših, svakodnevno ispunjena strahom, patnjom i nesigurnom budućnošću. Ti mladi traže prilike za sebe i svoju obitelj. Nerijetko mladi migriraju u

⁷⁹² Usp. *GE*, br. 103.

⁷⁹³ Papa Franjo, *Christus vivit – Krist živi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2019. (u nastavku: CV).

⁷⁹⁴ Usp. CV, br. 64-110.

⁷⁹⁵ Usp. CV, br. 65-71.

zapadni svijet s prevelikim, nerealnim očekivanjima te na kraju dožive duboka razočaranja. U nekim zemljama dolaska migracijske pojave izazivaju strah i uznemirenost, koje se često raspiruje i iskorištava u političke svrhe. Širi se tako ksenofobni mentalitet, zatvorenost i prignutost nad samima sobom. Papa posebno svraća pažnju na maloljetne migrante bez pratnje, kao i situaciju onih koji su prisiljeni provesti čak i nekoliko godina u izbjegličkim kampovima, a da nisu bili u mogućnosti razviti i iskoristiti svoje talente. Crkvu vidi kao referentnu točku za mlade, osobito one koji su zbog odvajanja od mjesta porijekla doživjeli kulturnu i vjersku iskorijenjenost. Sama činjenica da Crkva može prihvatiti različite ljude i njihove perspektive omogućuje joj vršenje proročke uloge u društvu u pogledu migracija. Na kraju govora o mladim migrantima, papa se obratio samim mladima pozivom na otvorenost prema pridošlim vršnjacima, da ih ne gledaju kao prijetnju, već kao ljude koji kao i oni imaju neotuđivo dostojanstvo.⁷⁹⁶

5.2.2. *Poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica*

Papa Franjo održao je kontinuitet objavljivanja poruka prigodom obilježavanja Svjetskog dana selilaca i izbjeglica svojih prethodnika. Do kraja 2022. godine objavljeno je devet poruka potpisanih njegovom rukom, a u svakoj od njih osvrće se na aktualna migracijska pitanja. Njegove su poruke važne tim više što su nastale u jeku migracijske krize u Europi kao i uslijed drugih migracijskih kriza u svijetu, poput one na granici Meksika i Sjedinjenih Američkih Država, velikog egzodusa Venezuelaca, Sudanaca, pripadnika plemena Rohingya i drugih. U pojedinim se porukama oslanja na poruke svojih prethodnika Ivana Pavla II. i Benedikta XVI., ali također donosi i nova viđenja.

5.2.2.1. *Migranti i izbjeglice: prema boljem svijetu*

U prvoj svojoj poruci za obilježavanje Svjetskoga dana selilaca i izbjeglica 2014. godine, koja je ujedno bila poruka za jubilarno 100. obilježavanje toga dana, papa Franjo predstavio je vlastitu viziju po kojoj pitanje migranata i izbjeglica može voditi prema boljem svijetu. U toj poruci papa Franjo podsjeća na poruku pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica iz 2006. godine u kojoj govori o

⁷⁹⁶ Usp. *Isto*, br. 90-94.

migracijama kao „znaku vremena“. Naslanjajući se na to papa Franjo postavlja pitanje na koji način migracije mogu stvoriti bolji svijet. U traženju odgovora, papa Franjo kaže da izraz „bolji svijet“ ne aludira na neki nedostižni ideal, nego za cilj ima uložiti napor da se svima pruže dostojni uvjeti života. Kao važan element za izgradnju boljeg svijeta vidi uklanjanje predrasuda i pretpostavki u pristupu migracijama. Papa primjećuje da se među lokalnim stanovništvom javlja strah od migranata i izbjeglica i veliku odgovornost u tome vidi u medijima. Stoga poziva na odbacivanju „kulture odbacivanja“ i poziva na izgradnju „kulture susreta“.⁷⁹⁷

5.2.2.2. *Crkva bez granica, Majka svim ljudima*

Tema poruke za 2015. godinu bila je „Crkva bez granica, Majka svim ljudima“. U njoj je papa Franjo podsjetio na misiju Crkve da ljubi Isusa Krista napose u siromašnima i napuštenima. Među napuštenima je ubrojio migrante i izbjeglice koji pokušavaju ostaviti iza sebe teške životne uvjete i svakakve opasnosti, pozivajući Crkvu da raširi ruke i zagrlji sve narode, bez razlike i bez granica. Važna papina poruka jest da se na globalizaciju migracije treba odgovoriti globalizacijom ljubavi i suradnje na način da uvjeti u kojima žive migranti postanu humaniji. Uloga Crkve u tome jest da kao majka svih ljudi širi kulturu prihvaćanja i solidarnosti prema kojoj se nikoga ne treba smatrati beskorisnim, nepoželjnim ili odbačenim. Potom se posebno obratio migrantima i izbjeglicama, kazavši kako oni zauzimaju posebno mjesto u srcu Crkve te da upravo oni pomažu da Crkva proširi svoje srce i očituje svoje majčinstvo prema čitavoj ljudskoj obitelji.⁷⁹⁸

5.2.2.3. *Graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama*

Iduće godine u središte promišljanja za Svjetski dan selilaca i izbjeglica papa je stavio izazove migranata i izbjeglica te pitanje milosrđa kao odgovora njihove izazove. Papa ima na umu mnoštvo migranata i izbjeglica koji su prisiljeni promijeniti svoju okolinu, ali to ne gleda kao prepreku istinskom razvoju onog naroda koji ih prima. Priznaje kako prisutnost doseljenika i izbjeglica predstavlja ozbiljan izazov za

⁷⁹⁷ Usp. Papa Franjo, *Selioci i izbjeglice: prema boljem svijetu* (7.10.2013.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selioci-i-izbjeglice-prema-boljem-svijetu-2/> (14.6.2022.).

⁷⁹⁸ Usp. Papa Franjo, *Crkva bez granica, majka svim ljudima* (2.10.2014.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/crkva-bez-granica-majka-svim-ljudima/> (14.6.2022.).

razna društva i u kontekstu toga postavlja pitanje kako osigurati da integracija postane međusobno obogaćivanje. Kao odgovor na sva ključna pitanja vidi evanđelje milosrđa. To bi značilo da su svi ljudi odgovorni za svoje bližnje, da su svi čuvari braće i sestara gdje god oni bili i da su drugi dužni ukazati gostoprimstvo migrantima i izbjeglicama.⁷⁹⁹ Poseban izazov zasigurno su djeca koja migriraju unatoč brojnim stvarnim i potencijalnim opasnostima.

5.2.2.4. *Djeca migranti, ranjiva i bez glasa*

Budući da se glas djece ne čuje u javnosti, papa Franjo upravo je njima posvetio poruka za 2017. godinu. U toj poruci konstatirao je kako cijenu iseljavanja u prvom redu plaćaju djeca. Spomenuo je također i djecu žrtve trgovine ljudi, koja su izrabljivana i zlostavljana. Djeca tako spadaju u najranjiviju skupinu, pogotovo jer se njihov glas ne čuje. Spomenuo je kako je položaj djece migranata dodatno otežan kada je njihov status neregularan ili kad završe u redovima kriminalnih organizacija, budući da u takvim slučajevima oni obično završe u zatvoru. Stoga papa poziva da naše djelovanje ide u pravcu zaštite, integracije i trajnih rješenja.⁸⁰⁰

5.2.2.5. *Primiti, zaštititi, promicati i integrirati migrante i izbjeglice*

U uvodu papine knjižice „*Sono io, non abbiate paura*“, podtajnik Odjela za migrante i izbjeglice Michael Czerny pojasnio je kako papa Franjo problemu migranata i izbjeglica ne pristupa jednostavnim pozivom da ih Europa sve primi. Papa zapravo daje temeljit i praktičan vodič za solidarnost i suosjećanje.⁸⁰¹ U tom smislu treba tumačiti četiri glagola u pristupu migracijskoj krizi, koje je papa Franjo izrekao u poruci za 104. Svjetski dan migranata i izbjeglica 2018. godine.⁸⁰² Radi se o glagolima: prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati u kojima su zapravo sadržana srž kršćanske vjere – ta svi smo pozvani da sebe i bližnje primimo, zaštitimo i do kraja

⁷⁹⁹ Usp. Papa Franjo, *Izazov selilaca i izbjeglica. Odgovor Evanđelja milosrđa* (12.10.2015.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/izazov-selilaca-i-izbjeglica-odgovor-evandelja-milosrda/> (14.6.2022.).

⁸⁰⁰ Usp. Papa Franjo, *Maloljetni selioci, ranjivi i bez glasa* (24.10.2016.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/maloljetni-selioci-ranjivi-i-bez-glasa/> (14.6.2022.).

⁸⁰¹ Michael Czerny, *Introduzione, Papa Francesco, Sono io, non abbiate paura*. Parole su rifugiati e migranti, Roma, 2018., 14.

⁸⁰² *Poruka pape Franje za svjetski dan selilaca i izbjeglica, 14. siječnja 2018.*, u: <https://www.biskupija-banjaluka.org/poruke/poruka-pape-franje-za-svjetski-dan-selilaca-i-izbjeglica-14-sijecnja-2018/> (14.6.2022.).

prionemo uz Krista te se integriramo u njegovo mistično Tijelo – Crkvu.⁸⁰³ Glagol „prihvatiti“ znači pružiti veće mogućnosti migrantima i izbjeglicama za siguran i legalan ulazak u određene države. Pritom sugerira otvaranje humanitarnih koridora posebno za ranjive izbjeglice, te poziva na dodjelu privremenih viza onima koji bježe od sukoba u susjednim zemljama. Glagol „zaštiti“ može se shvatiti kao niz koraka koje državne i humanitarne institucije trebaju poduzeti u cilju obrane prava i dostojanstva migranata i izbjeglica, bez obzira imali pravni status ili ne. Zaštita bi trebala početi u državi podrijetla, a treba se nastaviti u državi u kojoj su ljudi migrirali, jamčeći im odgovarajuću konzularnu pomoć, pristup pravdi, pravo na osobne dokumente i minimalna sredstva za život. Promicati bi značilo omogućiti svim migrantima i izbjeglicama da se ostvare kao osobe u svim dimenzijama koje čine čovječstvo. Papa pritom potiče da se poduzme napor usmjeren promicanju uključivanja migranata i izbjeglica u društvo i u svijet rada, jamčeći svima mogućnost zapošljavanja, učenje jezika i stjecanje novih kompetencija. Posljednji glagol „integrirati“ odnosi se i na same migrante i izbjeglice. Sveti Otac pojašnjava kako integracija nije vrsta asimilacije koja bi dovela do zaborava vlastitog kulturnog identiteta, nego dugotrajan proces oblikovanja društva i kulture, čineći ih sve više odrazom mnogostrukih Božjih darova. Možda je najveći problem upravo kako integrirati migrante i izbjeglice. Oni pri dolasku donose svoju kulturu, baštinu, običaje i jezik. Bilo da zaštitu u Europi pronađu privremeno i stalno, migranti i izbjeglice pozvani su uključiti se u društvo u koje dođu i naučiti novi jezik. To ne znači da se trebaju odreći samoga sebe jer njihova baština i identitet vrijedi i izvan domovine. Međutim, treba voditi računa da se njihovoj baštini omogući razvitak jer su dio njih samih.⁸⁰⁴

5.2.2.6. Nije riječ samo o migrantima

U poruci za 2019. godinu papa Franjo promotrio je situaciju s migrantima i izbjeglicama iz drugačije perspektive tvrdeći kako u aktualnim migracijskim problemima nije riječ samo o migrantima i izbjeglicama. Glavna misao ove poruke jest da migranti i izbjeglice pomažu tumačiti znakove vremena. Između ostaloga, papa kaže da preko njih Bog poziva ljude na obraćenje te na oslobođenje od stanja

⁸⁰³ Usp. Niko Bilić, Neki ključni vidici selilaštva i izbjeglištva u Svetom pismu, 9.

⁸⁰⁴ Usp. Mladen Karađole, Oblikovanje selilačke Crkve u eri industrijalizacije, *Crkva u svijetu*, 16 (1981.) 3, 239.

ravnodušja i kulture odbacivanja. Papa napominje kako u ekonomski najnaprednijim društvima raste trend naglašenog individualizma, koji s utilitarističkim mentalitetom rađa globalizaciju ravnodušnosti. U takvim okolnostima, migranti, izbjeglice, prognanici i žrtve trgovine ljudima postaju simbol isključenosti. Stoga Sveti Otac u današnjim migracijama vidi poziv da se vratimo bitnim dimenzijama kršćanskog postojanja i čovječnosti. Zbog toga se ne radi samo o migrantima, već se zanimajući za njih zanimamo i za nas. Vodeći brigu o njima, svi rastemo. Kroz cijelu se poruku proteže tema „ne radi se samo o migrantima“ te se ističe kako se radi i o našim strahovima, o ljubavi, našem čovječstvu, o prihvaćanju svakoga. Napose, radi se o izgrađivanju grada za Boga i čovjeka, radi se o sadašnjosti i budućnosti ljudske obitelji.⁸⁰⁵

5.2.2.7. Poput Isusa Krista, prisiljeni bježati. Prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati prognanike

Sljedeće godine papa Franjo objavio je poruku u jeku pandemije virusa COVID-19, a naglasak je stavio na dvije stvari: povezivanje izbjeglica s Isusom Kristom te isticanje četiriju glagola iz poruke iz 2018. godine. Na samom je početku istaknuo kako je kriza pandemije virusa COVID-19 umanjila mnoge druge humanitarne situacije koje pogađaju milijune ljudi. U tom je kontekstu podsjetio kako pandemija nije vrijeme zaborava na one situacije koje dovode do patnje mnoge ljude, aludirajući na izbjeglice. Podsjetivši na apostolsku konstituciju „*Exsul familia*“, kazao je kako je Isus prisutan u svakoj onoj osobi koja je prisiljena bježati kako bi se spasila. Upozorio je da se odgovorne osobe i institucije ne bi trebale zaustaviti na statističkim podacima jer se ovdje ne radi o bojevima, nego o stvarnim ljudima s konkretnim problemima. Na kraju poruke nalazimo molitvu nadahnutu primjerom svetog Josipa, osobito u trenutku kada je bio prisiljen pobjeći u Egipat kako bi spasio Isusa.⁸⁰⁶

⁸⁰⁵ Usp. *Ne radi se samo o migrantima* (4.6.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/ne-radi-se-samo-o-migrantima/> (14.6.2022.).

⁸⁰⁶ Usp. *Poput Isusa Krista, prisiljeni bježati. Prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati prognanike* (27.9.2020.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/poput-isusa-krista-prisiljeni-bjezati-prihvatiti-zastititi-pr-omicati-i-integrirati-prognanike/> (14.6.2022.).

5.2.2.8. *Prema jednom sve većem mi*

Za 2021. godinu papa Franjo je poruku za Svjetski dan selilaca i izbjeglica posvetio temi: „Prema jednom sve većem mi“. Na taj način želio je pružiti jasnu perspektivu zajedničkog putovanja u ovom svijetu. Podsjetio je da je ta perspektiva „mi“ prisutna u samom Božjem naumu stvaranja – Bog nas je stvorio kao muško i žensko, kao različita bića kako bismo zajedno oblikovali jedan „mi“ koji raste. Papa je istaknuo kako na početku i na kraju povijesti spasenja postoji jedan „mi“, a u njezinu je središtu otajstvo Krista koji je umro i uskrsnuo „da svi budu jedno“. Priznao je kako je danas taj „mi“ ranjen i izobličen, što smo posebno mogli osjetiti u razdoblju pandemije. Potom se osvrnuo na Crkvu koja je sve više katolička. Naglasio je da je katolicizam Crkve stvarnost koju valja prihvaćati i živjeti u svakom dobu. Podsjetio je da je Crkva danas pozvana izaći na ulice egzistencijalnih periferija te liječiti ranjene i tražiti izgubljene, bez predrasuda i strahova. U tom kontekstu migracijske tokove vidi kao nove misionarske „horizonte“.⁸⁰⁷

5.2.2.9. *Bolja budućnost mora se graditi zajedno*

U svibnju 2022. godine objavljena je poruka za obilježavanje Svjetskoga dana selilaca i izbjeglica u 2022. godini na temu „Graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama“. Ova je poruka na tragu onih poruka iz 2021. i 2014. godine, nastavljajući promicati zajedništvo i otvorenost prema migrantima i izbjeglicama unutar vizije univerzalnog bratstva. Za razliku od prethodnih poruka ova ima vidljive eshatološke naglaske povezujući ovozemaljski put prema nebeskoj domovini i Božje kraljevstvo s izgradnjom boljeg svijeta „*hic et nunc*“. Pritom ističe da u koračanju prema Božjem kraljevstvu nitko ne smije biti isključen. Naprotiv, uključivanje najranjivijih vidi kao preduvjet za stjecanje punopravnog građanstva u Božjem kraljevstvu. U tom kontekstu graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama znači također prepoznati i vrednovati ono čime svaki pojedini od njih može pridonijeti procesu izgradnje. Pritom iznosi viđenje proroka Izaije, u kojem se strance ne predstavlja kao osvajače i rušitelje, već kao one koji će obnoviti zidove novog Jeruzalema otvorenog za sve narode (usp. Iz 60, 10-11). Naslanjajući se na Izaijino

⁸⁰⁷ Usp. *Prema jednom sve većem "mi"* (11.5.2021.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/prema-jednom-sve-vecem-mi/> (14.6.2022.).

proroštvo, papa Franjo u prisutnosti migranata i izbjeglica istodobno vidi izazov i prilika za kulturni i duhovni razvoj svijetu: „Zahvaljujući njima imamo priliku bolje upoznati svijet i ljepotu njegove raznolikosti. Možemo sazreti kao ljudi i zajedno graditi veće “mi”.“⁸⁰⁸

5.2.3. *Audijencije, Angelusi i homilije*

Papa Franjo o temi migranata i izbjeglica svraćao je pozornost također u općim audijencijama, homilijama i Angelusima. Opće audijencije su papino obraćanje mnoštvu okupljenima na Trgu svetoga Petra u Vatikanu ili pak u dvorani Pavla VI. ovisno o vremenskim uvjetima, a obično se radi o tematskim govorima. Primjerice, papa Franjo u svom je pontifikatu preko općih audijencija održao cikluse kateheza o sakramentima, molitvi, Poslanici Galaćanima, svetom Josipu i druge. Tom prigodom papa obično pozdravlja prisutne skupine hodočasnika, dotiče se aktualnih situacija u svijetu te upućuje svoj blagoslov narodima na jednom ili više jezika. Angelusi su posebna vrsta kršćanske pobožnosti⁸⁰⁹ koja se moli tri puta tijekom dana: ujutro u 6 sati, u 12 sati i u 18 sati. Radi se o molitvi Anđeoskog pozdravljanja, a naziv je preuzet od početne riječi molitve na latinskom jeziku: „Angelus Domini nuntiavit Mariae“ (hrv. „Anđeo Gospodnji navijestio Mariji“). Svake nedjelje u podne papa Franjo moli tu molitvu zajedno s vjernicima okupljenima na Trgu svetoga Petra u Vatikanu, a prije toga održi kratki nagovor o prigodnoj temi. O homiliji odnosno propovijedi ne treba uvodnih riječi jer je opće poznato da se radi o tumačenjima biblijskih tekstova unutar liturgijskih slavlja.

Na nekoliko svojih općih audijencija papa Franjo govorio je o migrantima i izbjeglicama. Dana 6. travnja 2022. godine prisjetio se apostolskog putovanja na Maltu, pojašnjajući zašto je za moto svog putovanja uzeo riječi iz Djela apostolskih, a glasilo je „Nesvakidašnje čovjekoljublje“ (Dj 28,2): „Odabrao sam upravo ove riječi: 'nesvakidašnje čovjekoljublje', kao moto svog putovanja, kako bih ukazao na put kojim treba ići ne samo kako bismo se suočili s fenomenom migranata, već općenito, kako bi svijet postao bratskiji, ugodniji za život te spašen od 'brodoloma' koji prijete svima

⁸⁰⁸ Usp. *Graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama* (20.5.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/graditi-buducnost-s-migrantima-i-izbjeglicama/> (14.6.2022.).

⁸⁰⁹ Pobožnost se uglavnom odvija unutar katoličkih krugova, premda se može pronaći među anglikancima, pravoslavlju zapadnog obreda pa čak i nekim luteranskim crkvama.

nama, koji smo – kako smo naučili – u istom brodu.“⁸¹⁰ U tom je kontekstu nazvao Maltu ključnim mjestom u tri vida. Nas posebno zanima drugi vid jer je u njemu istaknuo Maltu kao ključno mjesto u pogledu fenomena migracije, nazvavši ga „laboratorijem mira“. Prisjetivši se svog putovanja na Maltu također je izjavio sljedeće: „U prihvatnom centru 'Ivan XXIII.' susreo sam brojne migrante koji su nakon strašnih putovanja dospjeli na otok. Ne smijemo se umoriti od slušanja njihovih svjedočanstava, jer samo tako možemo izići iz iskrivljene vizije koja često kruži masovnim medijima te prepoznati lica, priče, rane, snove i nade. Svaki je migrant jedinstven, on je osoba sa svojim dostojanstvom, svojim korijenima, svojom kulturom. Svaki od njih nositelj je beskonačno većeg bogatstva od problema koje za sobom može povući prihvat migranata.“⁸¹¹ Na audijenciji 29. prosinca 2021. godine, nastavljajući ciklus kateheza posvećenih sv. Josipu, papa Franjo usredotočio se na ulogu Josipa kao prognanog i hrabrog migranta. Podsjetio je na evanđeoski izvještaj o tome kako je Josip poslušao Božju riječ iz sna i pobjegao s Marijom i Isusom u Egipat kako bi izbjegli Herodov pokolj. Tom je prigodom rekao kako je aktualna migracijska kriza skandal čovječanstva koji ne smijemo zanemariti.⁸¹² U katehezi o kršćanskoj nadi na općoj audijenciji 23. kolovoza 2017. godine papa je s prisutnima razmišljao o ulomku iz Knjige Otkrivenja u kojem apostol Ivan prorokuje da će Bog otrti svaku suzu s očiju, neće biti ni tuge ni jauka jer Bog sve čini novo (usp. Otk 21,3-5): „Pokušajte razmišljati o ovom odlomku Svetog pisma ne na apstraktan način, već nakon što pročitate novinska izvješća naših dana, nakon što pogledate televizijske vijesti ili novinske naslovnice, gdje je toliko tragedija, gdje se prenose žalosne vijesti na koje smo u opasnosti naviknuti se. (...) Pokušajte zamisliti lica djece prestrašene ratom, plača majki, razbijenih snova tolikih mladih ljudi, izbjeglica koji se upuštaju na strašna

⁸¹⁰ Laudato/N.M./D.T., *Papa: "Malta je ključno mjesto u pogledu fenomena migracije"* (6.4.2022.), u: <https://laudato.hr/vijesti/aktualno/papa-malta-je-kljucno-mjesto-u-pogledu-fenomena-migracije> (16.6.2022.).

⁸¹¹ *Isto.*

⁸¹² Usp. *Opća audijencija. Papa: Migracijska kriza je "skandal čovječanstva" koji ne smijemo zanemariti* (29.12.2021.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2021-12/opca-audijencija-pa-pa-migracijska-kriza-je-skandal-covjecanst.html> (14.6.2022.).

putovanja i toliko puta bivaju izrabljivani... Život je nažalost i to. Ponekad bi se reklo da je život prije svega to.“⁸¹³

Migranti i izbjeglice spominju se također u više desetaka papinih Angelusa. Jedna takva bila je u studenom 2013. godine u vrijeme kada su tek krenuli veći migracijski valovi prema Europi i u vrijeme kada je još uvijek bila „svjež“ vijest o tragedijama mnogih izbjeglica. Na kraju opće audijencije najavio je popodneвно slavlje svete mise na groblju Verano gdje će, između ostaloga, moliti za migrante i izbjeglice: „Molit ću na poseban način i za našu braću i sestre, muškarce, žene i djecu koji su umrli od žeđi, gladi ili od iscrpljenosti na putu za boljim životom. Posljednjih dana u novinama smo vidjeli one strašne slike pustinje. Pomolimo se svi u tišini za ovu našu braću i sestre.“⁸¹⁴ U jednom od svojih Angelusa donio je izvješće o potonulim brodovima koji su prevozili migrante i pozvao odgovorne vlasti da poduzmu određene poteze kako bi spriječili daljnje tragedije.⁸¹⁵ Na molitvi Angelusa 19. lipnja 2016. godine podsjetio je na obilježavanje Svjetskog dana izbjeglica idućega dana od strane Ujedinjenih naroda. Kazao je kako su izbjeglice ljudi kao i svi drugi, a razlikuju se od ostalih po tome što su zbog rata izgubili posao, domove, prijatelje i rodbinu: „Njihove priče njihova lica pozivaju nas da obnovimo svoju predanost stvaranju mira u pravdi. Iz tog razloga želimo biti s njima: susresti ih, dočekati ih, saslušati ih, kako bismo zajedno postali mirotvorci po Božjoj volji“.⁸¹⁶ Nekoliko je puta spomenuo migrante na Sredozemnom moru. Primjerice, 6. siječnja 2019. godine pozvao je na solidarnost,⁸¹⁷ a tri godine kasnije izrazio je bol i patnju zbog smrti 58 migranata jer nisu mogli pronaći sigurnost na kopnu.⁸¹⁸ Po završetku molitve Angelusa 1. srpnja 2018. godine progovorio je o lošoj situaciji u Siriji, posebno istaknuvši ratno stanje u

⁸¹³ Papa Franjo, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji* (23.8.2017.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170823_udienza-generale.html (14.6.2022.).

⁸¹⁴ Pope Francis, *Angelus* (1.11.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20131101.html (14.6.2022.).

⁸¹⁵ Usp. Bernadette Mary Reis, *Pope Francis appeals for the security and dignity of migrants* (22.7.2018.), u: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2018-07/pope-angelus-22-july-2018appeal-migrants-shipwreck-mediterranean.html> (14.6.2022.).

⁸¹⁶ Pope Francis, *Angelus* (1.11.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20131101.html (14.6.2022.).

⁸¹⁷ Usp. *Pope Francis – Angelus prayer 2019-01-06* (6.1.2019.), na: https://www.youtube.com/watch?time_continue=200&v=3WqOL6f4k7M (14.6.2022.).

⁸¹⁸ Usp. *January 23 2022 Angelus prayer Pope Francis + ASL* (23.1.2022.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=XfHJSNwaSLE> (14.6.2022.).

provinciji Daraa gdje je tisuće ljudi prisilno raseljeno.⁸¹⁹ Zatim je 28. studenog 2021. godine ispričao kako se dan ranije susreo s članovima jedne udruge koju čine grupa migranata te svratio pozornost na one migrante koji se svakodnevno izlažu mnogim opasnostima. Izrazio je tugu zbog vijesti o tragedijama migranata u kanalu La Manche i na Sredozemnom moru, na granici Bjelorusije i Poljske, kao i žrtve trgovine ljudi. Pritom je uputio apel onima koji mogu doprinijeti rješavanju ovih problema, posebno misleći na civilne vlasti.⁸²⁰

Papa Franjo nije izostavio govoriti o migrantima i izbjeglicama unutar svojih homilija. Primjerice, u srpnju 2013. godine slavio je svetu misu prilikom posjeta otoku Lampeduzi. U homiliji je kazao kako je odlučio posjetiti otok kao znak svoje blizine migrantima i izbjeglicama nakon tragedija koje su se dogodile na Sredozemnom moru. U svom govoru nije štedio koristiti snažne riječi. Između ostaloga, poslužio se riječima koje je Bog uputio Kajinu: „Gdje ti je brat? (...) Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče“ (Post 4,9-10), tvrdeći da su te riječi upućene svakome nakon što je stotinjak izbjeglica poginulo u brodolomima: „Ova naša braća i sestre pokušavali su pobjeći iz teških situacija kako bi pronašli spokoj i mir; tražili su bolje mjesto za sebe i svoje obitelji, ali su umjesto toga pronašli smrt. Koliko često takvi ljudi ne pronađu razumijevanje, ne nađu prihvaćanje, ne pronađu solidarnost. I njihov se vapaj diže do Boga! (...) Koliko su ti ljudi propatili! Neki od njih nikada nisu stigli ovdje.“⁸²¹ U istoj je homiliji kritizirao nedostatak empatije i solidarnosti s migrantima i izbjeglicama, kazavši kako je europsko društvo pod utjecajem globalizacije ravnodušnosti zaboravilo plakati i suosjećati patnju s drugima. Na šestu obljetnicu posjeta Lampeduzi papa Franjo slavio je svetu misu za migrante u bazilici sv. Petra u Vatikanu. U homiliji je svoje misli usmjerio „na one najmanje koji svakodnevno vape Gospodinu tražeći da budu oslobođeni od zala koja ih pogađaju. Ovi najmanji su napušteni i prevareni da umru u pustinji; ovi najmanje su mučeni, zlostavljani i zlostavljani u logorima; ovi se najmanji suočavaju s valovima nemilosrdnog mora; ovi najmanji su predugo ostavljeni u

⁸¹⁹ Usp. Pope Francis, *Angelus* (1.7.2018.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2018/documents/papa-francesco_angelus_20180701.html (14.6.2022.).

⁸²⁰ Usp. Pope Francis, *Angelus* (28.11.2021.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20211128.html (14.6.2022.).

⁸²¹ Pope Francis, *Homily of holy father Francis* (8.7.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130708_omelia-lampedusa.html (14.6.2022.).

prihvatnim logorima da bi se mogli nazvati privremenim. Ovo su samo neki od onih najmanjih koje Isus traži od nas da ih ljubimo i uskrisimo. Nažalost, egzistencijalne periferije naših gradova gusto su naseljene osobama koje su bačene, marginalizirane, potlačene, diskriminirane, zlostavljane, iskorištavane, napuštene, siromašne i pate. U duhu blaženstava pozvani smo tješiti ih u njihovoj nevolji i nuditi im milosrđe; utažiti svoju glad i žeđ za pravdom; dopustiti im da iskuse Božje brižno očinstvo; pokazati im put u Kraljevstvo nebesko. Oni su osobe; to nisu samo društvena ili migrantska pitanja!“⁸²² Prigodom obilježavanja Svjetskog dana migranata i izbjeglica 2018. godine papa Franjo slavio je svetu misu u bazilici svetog Petra. U svojoj je homiliji prvotno podsjetio na poruku koju je objavio za obilježavanje toga dana, između ostaloga na riječi kako je svaki stranac koji dolazi u naš kraj prilika za susret s Isusom Kristom. Uputivši poziv na stav dobrodošlice, naglasio je kako poznavanje i priznavanje pridošlica znači poznavati i poštivati zakone, kulturu i tradiciju država koje ih primaju. Istodobno to uključuje razumijevanje strahova pridošlica i onih koji ih primaju. Primjerice, društva koja primaju migrante i izbjeglice mogu strahovati da će pridošlice „ukrasti“ poslove „domaćim“ ljudima ili jednostavno narušiti ustaljeni red. S druge strane, pridošlice imaju strah od osuđivanja, diskriminacije, neuspjeha i novih sukoba. Svi su ti strahovi opravdani i utemeljeni na sumnjama koje su potpuno razumljive s ljudske točke gledišta. Papa pritom naglašava kako imati sumnje i strah nije grijeh, ali je grijeh dopustiti strahovima „da određuju naše odgovore, ograničiti naše izbore, ugroziti poštovanje i velikodušnost, hraniti neprijateljstvo i odbacivanje. Grijeh je odbiti susret s drugim, drugačijim, bližnjem, a to je zapravo povlaštena prilika za susret s Gospodinom.“⁸²³ Kako bi se nadvladao strah i napast grijeha papa Franjo pozvao je na recipročnu molitvu: migrante i izbjeglice na molitvu za društva koje ih primaju, a društva na molitvu za pridošlice. Snagom molitve, tvrdi papa, ljudi će odgovoriti na zapovijed milosrđa i ljubavi prema bližnjemu.

Tijekom apostolskog putovanja Sjedinjenim Američkim Državama papa je predvodio molitvu u katedrali svetog Patrika u New Yorku. U relativno kratkoj

⁸²² Pope Francis, *Homily of his holiness pope Francis* (8.7.2019.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190708_omelia-migranti.html (15.6.2022.).

⁸²³ Pope Francis, *Homily of his holiness pope Francis* (14.1.2018.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180114_omelia-giornata-migrante.html (15.6.2022.).

propovijedi govorio je o vrijednosti žrtve i služenja te o opasnostima koji umanjuju duh žrtvovanja, odricanja i napornog rada. Pritom je istaknuo važnost odmora jer ono ima snagu produbiti ljudsku želju za služenjem s velikodušnošću. Upozorio je na površno korištenje odmora koji može umanjiti snagu Božjeg poziva na susret s njim i s bližnjima te je ponudio ispravniju „alternativu“: „Blizina sa siromašnima, izbjeglicama, imigrantima, bolesnima, izrabljivanima, starcima koji žive sami, zatvorenicima i svim ostalim Božjim siromasima naučit će nas drugačijem načinu odmora: onom koji odiše kršćanstvom i velikodušnošću.“⁸²⁴

5.2.4. *Ostali dokumenti i poruke na društvenim mrežama*

Pored službenih dokumenata, audijencija, *Angelusa*, homilija te poruka za Svjetski dan migranata i izbjeglica, papa Franjo je o fenomenu migracija govorio i u drugim sredstvima javnog priopćavanja. Ovdje možemo ubrojiti papine poruke drugim organizacijama, institucijama i slično. Primjerice, u poruci povodom 70. obljetnice Međunarodne organizacije za migracije papa Franjo osudio je iskorištavanje migranata kao sredstvo za razmjenu i žrtve političkih nadmetanja. Pritom je potaknuo međunarodnu zajednicu da se hitno suoči s uzrocima ilegalnih migracija, tvrdeći da će migranti i izbjeglice biti manje uvučeni u kriminalne mreže trgovaca ako budu postojale legalne migracijske rute. Upozorio je također da nije riječ o statističkim podacima nego o stvarnim osobama čiji je život u igri. U tom pogledu kazao je kako se s migrantima i izbjeglicama treba susresti „kao s osobama, gledajući njihova lica i slušajući njihove životne priče, nastojeći što bolje odgovoriti na njihove posebne osobne i obiteljske prilike. (...) Trebamo izbjegavati danas vrlo uobičajenu napast, a to je odbacivanje svega što se čini neugodno. Upravo je to „kultura odbacivanja“ koju sam toliko puta osudio.“⁸²⁵ Poruku je zaključio obećanjem da će Katolička Crkva i njezine ustanove nastaviti svoje poslanje prihvata, zaštite, promicanja i integracije ljudi u pokretu. Svoju je poruku također uputio članovima Međunarodne katoličke komisije za migracije (ICMC) povodom njihova plenarnog zasjedanja. U toj je poruci

⁸²⁴ Pope Francis, *Vespers with priests and religious. Homily of his holiness pope Francis* (24.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150924_usa-omelia-vespri-nyc.html (15.6.2022.).

⁸²⁵ *Papa: Nedostatak poštovanja na granicama umanjuje nas u ljudskosti* (29.11.2021.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2021-11/papa-franjo-poruka-70-godina-medjunarodna-organizacija-migranti.html> (14.6.2022.).

istaknuo crkveno poslanje Komisije te je zahvalio na njihovom predanom radu u pomoći mjesnoj Crkvi kako bi odgovorila na izazove povezane s golemim brojem izbjeglica. Posebno se osvrnuo na njihova zalaganja vezanima s golemim raseljavanjem osoba uzrokovanim sukobom u Ukrajini, a koje papa s pravom smatra najvećim izbjegličkim valom u Europi od Drugoga svjetskog rata. Istodobno dodaje kako se ne smije zaboraviti na izbjeglice diljem svijeta te je podsjetio da Crkva želi služiti svima u svrhu izgradnje budućnosti mira.⁸²⁶

Prigodom 10. zasjedanja skupštine Svjetskog vijeća Crkava u listopadu 2013. godine papa Franjo uputio je poruku kardinalu Kurtu Kochu kao predsjedniku Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana. Između ostaloga, naglasio je kako su kršćani pozvani doprijeti do onih koji se nalaze „na egzistencijalnoj periferiji naših društava i pokazati osobitu solidarnost s najugroženijima od naše braće i sestara: siromašnima, invalidima, nerođenima i bolesnima, migrantima i izbjeglicama, starijih i mladih bez posla“.⁸²⁷ Vrijedi također istaknuti govor sudionicima na plenarnom zasjedanju Papinskog vijeća za pastoral selilaca i izbjeglica u svibnju 2013. godine: „Crkva je Majka, a njezina se majčinska pozornost iskazuje s posebnom nježnošću i blizinom prema onima koji su dužni bježati iz vlastite zemlje i egzistirati između odvojenosti od svojih korijena i integracije. Ova napetost uništava ljude. Kršćansko suosjećanje – to „trpljenje sa“ suosjećanjem - izražava se prije svega u zalaganju za stjecanje znanja o događajima koji prisiljavaju ljude da napuste svoju domovinu, i gdje je to potrebno, da daju glas onima koji ne mogu uspjeti riješiti svoju nevolju i tlačenje. Sve su to elementi koji dehumaniziraju i moraju svakog kršćanina i cijelu zajednicu potaknuti na konkretnu pozornost.“⁸²⁸ U istom pismo izjednačava izbjeglice sa samim Kristom podsjećajući da je „tijelo Kristovo u tijelu izbjeglica: njihovo tijelo je tijelo

⁸²⁶ Usp. *Papa: Nemojmo zaboraviti tolike osobe koje trebaju biti prihvaćene, zaštićene i voljene* (30.5.2022.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2022-05/medunarodna-katolicka-komisija-za-migracije-papa-zelimo-sluzit.html> (14.6.2022.).

⁸²⁷ Pope Francis, *Message of pope Francis to cardinal Kurt Koch on the occasion of the 10th general assembly of the World council of churches (Busan, Korea, 30 october - 8 november 2013)* (4.10.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2013/documents/papa-francesco_20131004_world-council-churches.html (14.6.2022.).

⁸²⁸ Pope Francis, *Address of holy father Francis to participants in the plenary of the Pontifical council for the pastoral care of migrants and itinerant people* (24.5.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130524_migranti-itineranti.html (14.6.2022.).

Kristovo.⁸²⁹ Iz te perspektive podsjetio je na zadaću Papinskog vijeća da usmjere sve institucije koje rade na području prisilnih migracija na nove oblike suodgovornosti.

Ovdje bismo uvrstili i apostolsko pismo pape Franje svim posvećenim osobama u prigodi Godine posvećenog života koje se obilježavalo 2015. godine. U drugom poglavlju pisma progovorio je o vlastitim očekivanjima za tu Godinu. Osim očekivanja da redovnici budu glasnici radosti, da probude svijet vršeći proročku zadaću, da odišu duhom zajedništva i da propituju o onome što Bog i današnji svijet traže također je izjavio sljedeće: „Očekujem od vas konkretne geste u prihvaćanju izbjeglica, u blizini siromašnima, u kreativnosti u katezezi, u naviještanju evanđelja, u uvođenju u molitveni život. Samim tim nadam se da će doći do racionalizacije struktura, ponovnog korištenja velikih kuća za djela koja više odgovaraju sadašnjim potrebama evangelizacije i karitasa, te prilagodbe djela novim potrebama.“⁸³⁰

Papa tijekom svog pontifikata ne svraća samo pozornost na migrante i izbjeglice u Europi i pred Europom. Njegova pastirska briga za ljude na marginama društva osjetila se i kada je problem migracija zahvatio sjevernoamerički kontinent. Naime, dugi niz godina Sjedinjene Američke Države suočavaju se s legalnim i ilegalnim ulaskom migranata i izbjeglica s juga kontinenta, odnosno iz Meksika kao jedinom dodirnom točkom. Pitanje odnosa Sjedinjenih Američkih Država naspram migranata i izbjeglica koji dolaze iz Meksika zaoštrio se u vrijeme predsjedničkog mandata Donalda Trumpa. Donald Trump najavio je u svojoj kampanji 2016. godine da će kao dio imigracijske politike dati sagraditi zid na granici s Meksikom. Nedugo nakon osvajanja izbora potpisao je dokument pod nazivom: „*Izvršna naredba 13767 - Poboljšanje granične sigurnosti i provedbe imigracije*“⁸³¹ kojom je pozvao na izgradnju tzv. „Trumpova zida“ preko južne granice Sjedinjenih Američkih Država te na zapošljavanje dodatnih agenata granične patrola. Izgradnja zida na kraju je neslavno završila u prosincu 2018. godine nakon što je savezna vlada Sjedinjenih Američkih Država odbila Trumpov zahtjev da se namijeni 5,6 milijardi američkih dolara za

⁸²⁹ Usp. *Isto*.

⁸³⁰ Papa Franjo, *Apostolsko pismo svetog oca Franje svim posvećenim osobama u prigodi Godine posvećenog života*, Hrvatska konferencija viših redovničkih poglavara i poglavarica, Zagreb, 2015., 13.

⁸³¹ Office of the Federal Register, National Archives and Records Administration, *Executive Order 13767-Border Security and Immigration Enforcement Improvements* (25.1.2017.), u: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/DCPD-201700071/pdf/DCPD-201700071.pdf> (14.6.2022.).

izgradnju zida. No, prije nego je Trump pokušao postaviti fizičku barijeru papa Franjo u nekoliko je navrata pozivao američki narod na stav otvorenosti. U govoru u Bijeloj kući u rujnu 2015. godine podsjetio je kako su Sjedinjene Američke Države izgradili migranti te kako su američki katolici imali veliku ulogu u oblikovanju društva koje je tolerantno i uključivo, koje štiti prava pojedinaca i zajednica te koje odbacuje svaki oblik nepravedne diskriminacije.⁸³² Dan kasnije susreo se s kongresnicima kojima je uputio oštru poruku: „I na ovom kontinentu tisuće ljudi putuju na sjever u potrazi za boljim životom za sebe i svoje najmilije, u potrazi za većim prilikama. Nije li to ono što želimo za vlastitu djecu? Ne smijemo biti zatečeni njihovom brojnošću, već ih trebamo gledati kao osobe, gledati njihova lica i slušati njihove priče, pokušavajući što bolje odgovoriti na njihovu situaciju. Odgovoriti na način koji je uvijek human, pravedan i bratski.“⁸³³ Također treba spomenuti da je papa Franjo o istom problemu govorio pred predstavnicima meksičke vlasti u srpnju 2014. godine. Tada je održan kolokvij između Meksika i Vatikana na temu „Međunarodne migracije i razvoj“. U pismu je skrenuo pozornost na „desetke tisuća djece koja migriraju sami, bez pratnje, kako bi pobjegli od siromaštva i nasilja: ovo je kategorija migranata iz Srednje Amerike i samog Meksika koji prelaze granicu sa Sjedinjenim Državama u ekstremnim uvjetima i u potrazi za nadom koja se u većini slučajeva pokaže ispraznom. Ova hitna humanitarna situacija zahtijeva, kao prvu hitnu mjeru, da ova djeca budu dobrodošla i zaštićena.“⁸³⁴

Jedna od karakteristika pape Franje jest njegova otvorenost medijima. Njegov utjecaj na javnost je velik zbog pozicije koju obnaša, ali isto tako medijsku pozornost plijeni zbog jednostavnog, konkretnog i direktnog načina govora. Premda je više puta kritizirao medije za senzacionalizam, subjektivnost, dezinformiranje i širenje straha,⁸³⁵

⁸³² Usp. Pope Francis, *Welcoming ceremony. Address of the holy father* (23.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150923_usa-benvenuto.html (14.6.2022.).

⁸³³ Pope Francis, *Visit to the joint session of the United States congress. Address of the holy father* (24.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/pa-pa-francesco_20150924_usa-us-congress.html (14.6.2022.).

⁸³⁴ Usp. Pope Francis, *Message of pope Francis on the occasion of the „Mexico/Holy see colloquium on migration and development“* (14.7.2014.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2014/documents/papa-francesco_20140711_messaggio-movilidad-humana.html (14.6.2022.).

⁸³⁵ U apostolskoj pobudnici „*Evangelii gaudium*“ naglasio je sljedeće: „U današnjem svijetu koji karakterizira brzina komunikacije i pristrani izbor sadržaja od strane medija, poruka koju naviještamo više je no ikad izložena opasnosti da bude iskrivljena ili svedena na neke sporedne aspekte. To ima za

isto tako je zahvaljivao onim medijima koji su u službi čovjeka u istini. U poruci za 48. Svjetski dan sredstava društvenih komunikacija podsjetio je kako „mediji mogu pomoći osjetiti se bliže jedni drugima i stvoriti novi osjećaj jedinstva ljudske obitelji koji potiče na solidarnost i ozbiljno zauzimanje za dostojanstveniji život.“⁸³⁶ Pritom je naglasio kako dobra komunikacija pomaže „da se sve više jedni drugima približimo i bolje se međusobno upoznamo, da budemo više ujedinjeni.“⁸³⁷ Mediji su istodobno znali svrstati papu Franju u kategoriju liberalnih i konzervativnih, pogrdno ga citirali, izvlačili izjave iz konteksta i slično. Primjerice, nakon objave apostolske pobudnice „*Gaudete et exultate*“ u kojem je također dao važnost problemu migranata i izbjeglica u medijima su izašli naslovi poput: „Briga za migrante i siromašne je jednako važna kao prevencija pobačaja“⁸³⁸ i „Papa Franjo stavio brigu za migrante i protivljenje pobačaju na istu razinu“⁸³⁹. S druge strane, u devet godina svoga pontifikata bio je četiri puta na naslovnici uglednog časopisa „*Time*“, ima gotovo 19 000 000 pratitelja na društvenim mrežama te je nerijetko oduševljavao širu javnost svojim izjavama i gestama. Na društvenoj mreži „*Twitter*“ svakodnevno objavi barem jednu misao ili poticajnu rečenicu, a do sada je na desetine puta izravno i neizravno spomenuo migrante i izbjeglice.⁸⁴⁰ Primjerice, istoga dana kada se 3. listopada 2013. godine

posljedicu da su neka pitanja koja čine sastavni dio moralnog učenja Crkve istrgnuta iz konteksta koji im daje smisao. Najveći se problem javlja kada se tada poruka koju naviještamo, čini se, poistovjećuje s tim sporednim aspektima koji, premda su važni samo po sebi ne prenose srž poruke Isusa Krista. Trebamo, dakle, biti realni i ne uzimati zdravo za gotovo da naši sugovornici poznaju čitavu pozadinu onoga što govorimo ili da mogu povezati ono što govorimo s bitnom srži evanđelja koja tomu daje smisao, ljepotu i privlačnost“. *EG*, br. 34.

⁸³⁶ Papa Franjo, *Poruka pape Franje za 48. Svjetski dan sredstava društvene komunikacije, 2014.* (24.1.2014.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/messages/communications/documents/pa-pa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (14.6.2022.).

⁸³⁷ Usp. *Isto*.

⁸³⁸ Usp. Julie Zauzmer, *Pope Francis's new major document: Caring for migrants and the poor is just as important as preventing abortion* (9.4.2018.), u: <https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2018/04/09/pope-franciss-latest-guidance-caring-for-migrants-and-the-poor-is-just-as-important-as-protecting-the-unborn/> (14.6.2022.).

⁸³⁹ Jason Horowitz, *Pope Francis Puts Caring for Migrants and Opposing Abortion on Equal Footing* (9.4.2018.), u: <https://www.nytimes.com/2018/04/09/world/europe/pope-francis-migrants-abortion.html> (14.6.2022.).

⁸⁴⁰ Papa Franjo nije prvi poglavar Katoličke Crkve na društvenoj mreži „*Twitter*“. U prosincu 2012. godine to je postao Benedikt XVI. čiji je račun na *Twitteru* nazvan @Pontifex. Prvi „*tvit*“ (naziv za objavu na *Twitteru*) kojeg je objavio glasio je: „Dragi prijatelji, drago mi je što vam se mogu obratiti putem ove mreže. Zahvaljujem se na vašoj velikodušnosti. Blagoslivljam vas od srca.“ Laura Smith-Spark, *Pope Benedict sends first personal tweet*, u: <http://edition.cnn.com/2012/12/12/world/europe/vatican-pope-twitter/index.html> (14.6.2022.).

Nakon abdikacije 28. veljače njegove su objave izbrisane, a novoizabrani papa Franjo nastavio je sa @Pontifex računom i do danas objavio preko dvije tisuće „*tvitova*“. *Twitter* račun pape Franje nalazi se na: https://twitter.com/Pontifex?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor

pokraj Lampeduze potopio brod sa preko 350 nestalih, na svom „Twitter“ računu papa Franjo napisao je: „Pomolimo se Bogu za žrtve tragične nesreće na obalama Lampeduze.“⁸⁴¹ Kad je nakon tjedan dana svijet potresla vijest o još jednom brodolomu pored talijanskog otoka, papa Franjo ponovo se oglasio: „Gospodine, smiluj se! Prečesto smo zaslijepjeni lagodnim životom i ne vidimo one koji umiru pred našim pragom.“⁸⁴² Postavke te društvene mreže su da svaka objava ima ograničen broj znakova za objavu. Radi se od svega 280 znakova, što svaku objavu čini relativno kratkom, ali istovremeno potiče da objava bude detaljna i koncizna. S obzirom na to da su društvene mreže platforma koja privlači nekoliko stotina milijuna ljudi⁸⁴³ poruke koje na njima objavi dođe do velikog broja ljudi u relativno brzom roku. Neki od „tvitova“ koje možemo izdvojiti su sljedeći: „Neka svaka župa i redovnička zajednica u Europi ugosti izbjegličku obitelj.“ (8.9.2015.); „Izbjeglice nisu broj, to su ljudi koji imaju lica, imena, priče i treba ih tretirati kao takve.“ (16.4.2016.); „Mladi migranti, osobito bez pratnje, posebno su bez obrane. Neka im svatko pruži ruku pomoći.“ (12.1.2017.); „Dostojanstvo osobe ne ovisi o tome da li je građanin, migrant ili izbjeglica. Spašavanje života nekoga tko bježi od rata i siromaštva je čin čovječanstva.“ (20.6.2018.); „'Ne radi se samo o migrantima', u dvojakom smislu da su migranti prije svega ljudske osobe, te da su simbol svih onih koje je današnje globalizirano društvo odbacilo.“ (8.7.2019.); „Otvorimo svoja srca izbjeglicama, čineći svoje njihove tuge i radosti; neka učimo iz njihove hrabre otpornosti! Na taj način zajedno možemo pomoći u stvaranju humanije zajednice, jedne velike obitelji.“ (20.6.2021.); „Odgovorimo na izazov migranata i izbjeglica s ljudskošću, palimo vatru bratstva oko koje se ljudi mogu ugrijati, ponovno ustati i ponovno otkriti nadu. Ojačajmo tkivo društvenog prijateljstva i kulturu susreta!“ (3.4.2022.); „Isus je razapet u izbjeglicama koje bježe od bombi s djecom u naručju. Razapet je u starcima

Objave na Twitteru povezane su s Twitter računom „Migrants & Refugees“ koji ga iz različitih izvora citiraju. Riječ je o Twitter računu kojeg vodi Vatikan posvećen migrantima i izbjeglicama: https://twitter.com/M_RSection (15.6.2022.).

⁸⁴¹ Papa Francesco, *Preghiamo Dio per le vittime del tragico naufragio a largo di Lampedusa* (3.10.2013.), u: https://twitter.com/Pontifex_it/status/38570102225543168 (14.6.2022.).

⁸⁴² Pope Francis, *Lord, have mercy! Too often we are blinded by our comfortable lives, and refuse to see those dying at our doorstep. #Lampedusa* (12.10.2013.), u: <https://twitter.com/Pontifex/status/388978829043068929> (14.6.2022.).

⁸⁴³ Prema podacima iz travnja 2022. godine društvena mreža „Twitter“ ima preko 330 000 000 aktivnih korisnika. Usp. *Number of Twitter users worldwide from 2019 to 2024 (in millions)* (28.4.2022.), u: <https://www.statista.com/statistics/303681/twitter-users-worldwide/> (15.6.2022.).

ostavljenim sam da umru, u mladima lišenim budućnosti; u vojnicima poslanim da ubijaju svoju braću i sestre.“ (10.4.2022.).

Osim navedenoga, u drugim je „tvitovima“ spominjao kako on sam potječe iz izbjegličke obitelji, odnosno da je rođen u obitelji talijanskih doseljenika u Argentinu. Često je spominjao Bibliju prema kojoj Bog poziva čovjeka da pruži strancu dobrodošlicu te se osvrće na Isusove roditelje Josipa i Mariju koji su prema Matejevu evanđelju morali bježati u Egipat (usp. Mt 2,13-23).⁸⁴⁴ Također je više puta izražavao solidarnost prema migrantima i izbjeglicama, govorio je o njima kao našoj braći i sestrama, pozivao na milosrđe prema onima koji traže sigurnost i mir te tražio od država da prime što veći broj izbjeglica. Dakle, možemo zaključiti kako papa Franjo aktivno koristi društvene mreže kako bi promovirao prava, vrijednosti i dostojanstvo svih migranata i izbjeglica. U odnosu prema socijalnom nauku Crkve, možemo vidjeti kako Papa nerijetko koristi svoje javne nastupe kao i sva moguća sredstva javnog priopćavanja kako bi promovirao sadržaj crkvenog socijalnog nauka u kontekstu suvremenih migracija, osobito načelo dostojanstva ljudske osobe, ljudskih prava, solidarnosti i povlaštene brige za siromašne.

5.3. Socijalna enciklika „*Fratelli tutti*“ i ljudsko bratstvo

Kad je kardinal Jorge Maria Bergoglio 2013. izabran za novog poglavara Katoličke Crkve javnost je poprilično iznenadio odabravši pontifikalno ime Franjo. Time je nagovijestio svoj „nomen est omen“⁸⁴⁵, odnosno dao je do znanja da želi Crkvu po viziji svetog Franje Asiškoga. Drugim riječima, Jorge Maria Bergoglio nije samo htio uzeti ime svetoga Franje, već i njegov duh. O tome je i sam govorio na audijenciji za predstavnike medija 2013. godine kada je nazočnima ispričao kako je ime Franjo izabrao imajući u vidu siromahe: „On (kardinal Hummes) me zagrlio,

⁸⁴⁴ U božićnoj propovijedi 2017. godine govorit će i o tome kako su Josip i Marija prvotno bili odbijeni u Betlehemu. Ona kojoj su svi odbili pružiti boravak rodila je Isusa. Opširnije u: „*Solemnity of the nativity of the Lord. Papal Mass. Homily of his Holiness pope Francis*“, na: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2017/documents/papa-francesco_20171224_omelia-natale.html (15.6.2022.).

⁸⁴⁵ Latinska uzrečica koja znači „ime je znamen“, a upotrebljava se kada nečije ime (ili prezime) nosi značenje koje se poklapa s nekom njegovom osobinom. Nomen est omen, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., (12.10.2021.), u: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44023> (15.6.2022.).

poljubio i rekao mi: „Ne zaboravi siromahe!“ Ta je riječ ušla tu: siromasi, siromasi. Odmah zatim u vezi sa siromasima pomislio sam na Franju iz Asiza. Zatim sam pomislio na ratove, dok se nastavljao skrutini, sve do posljednjeg glasa. Franjo je i čovjek mira. I tako mi je došlo ime, u mom srcu: Franjo Asiški. On je za mene čovjek siromaštva, čovjek mira, čovjek koji ljubi i čuva stvoreno; u ovom času ni mi nemamo sa stvorenjem tako dobre odnose, nije li? On je čovjek koji nam daje taj duh mira, siromašan čovjek... Ah, kako bih htio siromašnu Crkvu za siromašne“.⁸⁴⁶ Tako se novi papa odmah na početku predstavio kao zagovornik osoba na marginama društva, što će potvrditi svojom apostolskom pobudnicom „*Evangelii gaudium*“.⁸⁴⁷ No, kakve veze siromaštvo ima s bratstvom? Radi se o tome da je stav siromaštva svetoga Franje uvijek bio povezan s bratstvom te je kao takav u potpunosti kršćanski i duboko mističan. Kako je bio svjestan da u sebi nosi Boga, Franjo Asiški sve je doživljavao kao Božji dar te je sa svime želio imati bratski odnos. Dakle, njegov koncept bratstva nije uključivao samo ljudski rod već i cijelo Božje stvaranje, stoga je sve u svijetu promatrao pod vidom brata i sestre. Između ostaloga, u svojoj je Pjesmi stvorenja sunce i mjesec nazivao bratom, a zvijezde na nebu sestricom. U očima svetoga Franje ovaj svijet nije negostoljubiv, nego je kuća napravljena za čovjeka, a pojam kuće nužno uključuje dobre obiteljske odnose. Imajući u vidu Božje očinstvo (i majčinstvo) u zemaljskom „*oikosu*“, svi su ljudi međusobno braća i sestre. Također, budući da je u Franjinu životu središnje mjesto imao otkupljeni čovjek koji teži spasenju po Isusu Kristu, iz toga je proizišla i njegova vizija stvorenja, koja prolazi kroz otkriće zbilje bratstva i bratimljenja svih ljudi u Isusu Kristu.⁸⁴⁸

Vrijedi istaknuti kako vizija svetoga Franje nije nadahnula samo aktualnog poglavara Katoličke Crkve. Primjerice, u poruci za Svjetski dan mira 1990. godine papa Ivan Pavao II. izjavio je kako želi da „njegovo nadahnuće pomogne da uvijek sačuvamo živ osjećaj bratstva sa svim dobrim i lijepim stvarima stvorenim od Boga svemogućega, i da nas podsjeća na tešku dužnost da ih poštujemo i pažljivo čuvamo, u sklopu šireg i većeg ljudskog bratstva.“⁸⁴⁹ Međutim, ovo je prvi put da je Franjina

⁸⁴⁶ Usp. Anton Tamarut, Crkva u nauku pape Franje, *Bogoslovska smotra*, 87 (2017.) 1, 64-65.

⁸⁴⁷ Usp. Papa Franjo, *Evangelii Gaudium – Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

⁸⁴⁸ Usp. Luka Tomašević, Sv. Franjo, uzor integralne ekologije, *Služba Božja*, 61 (2020.) 1, 75-88.

⁸⁴⁹ Ivan Pavao II., Mir s Bogom Stvoriteljem. Mir s cjelokupnim stvorenjem, Poruka za svjetski dan mira 1. siječnja 1990., AKSA, (1989.) 51, 13-15.

vizija svijeta i čovječanstva postala središnjim programom nečijeg pontifikata. O tome svjedoče brojne poruke, dokumenti i javni nastupi u kojima papa Franjo poziva na uspostavu ljudskog bratstva. Najznačajnije su papina enciklika „*Fratelli tutti*“⁸⁵⁰ te „*Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot*“⁸⁵¹, a u isti „rang“ možemo staviti njegovu poruku za Svjetski dan mira 2014. godine pod naslovom „*Bratstvo – temelj i put mira*“⁸⁵² u kojoj je prvi puta snažno istaknuo poziv na bratstvo. Tom je prigodom upozorio kako globalizacija čini ljude susjedima, ali ne i braćom. On polazi od biblijske pripovijesti o Kainu i Abelu (usp. Post 4,1-16) i zaključuje kako je čovjek od početka pozvan na bratstvo, odnosno kako u srcu svakog čovjeka postoji želja za bratstvom. Međutim, iz te je pripovijesti vidljivo i kako čovjek može negativno odgovoriti na svoj poziv. Papa naglašava kako se to događa i u današnjem svijetu. Naime, kao uzrok materijalnog siromaštva i siromaštva duhom u svijetu vidi nedostatak osjećaja za bratstvo.⁸⁵³ U toj istoj poruci papa Franjo stavio je velike socijalne naglaske koje idu u smjeru promicanja jednakosti, bratstva, zaustavljanju sukoba i svakog oblika nasilja, zauzimanju za migrante, izbjeglice i potlačene. Možemo reći kako su ključni naglasci njegove poruke za Svjetski dan mira 2014. reći peterostruki „ne“; „ne“ globalizaciji ravnodušnosti, „ne“ kulturi otpada, „ne“ gladi i siromaštvu u svijetu, „ne“ ratu i nasilju i „ne“ gubljenju nade.⁸⁵⁴

5.3.1. Deklaracija o ljudskom bratstvu

Papa Franjo nije želio da se ideja ljudskog bratstva razvija samo među katoličkim vjernicima. Stoga je svoje poruke uvijek usmjeravao svim ljudima dobre volje, bez obzira na vjersku, etničku ili bilo koju drugu pripadnost kako bi pružio čovječanstvu „iskrenu suradnju Crkve da se ostvari ono bratstvo svijetu koje odgovara čovjekovu pozivu.“⁸⁵⁵ Kako bi dao doprinos u izgradnji ljudskog bratstva na globalnoj

⁸⁵⁰ Papa Franjo, *Fratelli Tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.

⁸⁵¹ Usp. Branko Jurić, Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, *Vrhbosnensia*, 23 (2019.) 1, 373-380.

⁸⁵² Franciscus, Occasione Diei Mundialis Pacis, cui titulus est: „Fraternità, fondamento e via per la Pace“, *Acta Apostolica Sedis*, 106 (2014.) 1, 22-34.

⁸⁵³ Usp. Niko Ikić, Teologija mira i kultura dijaloga u papinskim porukama za svjetski dan mira, *Crkva u svijetu*, 53 (2018.) 4, 688.

⁸⁵⁴ Usp. Ivan Macut, Bratstvo – temelj i put za mir. Poruka pape Franje za Svjetski dan mira 2014. Kratko tumačenje i aktualizacija, *Diacovensia*, 22 (2014.) 4, 572-573.

⁸⁵⁵ *GS*, br. 3.

razini, papa Franjo je u veljači 2019. godine zajedno s Ahmadom Al-Tayyibom, velikim imamom džamije Al-Azhar, u Abu Dhabiju potpisao „Deklaraciju o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot“.⁸⁵⁶ Naravno, u njoj se govori i o drugim temama važnim za izgradnju svjetskog mira, poput prava na slobodu svake osobe, uzajamno poštivanje različitosti, poziva na dijalog i razumijevanje, zaštitu mjesta bogoslužja, pravednu politiku i ekonomiju, molbe za prestanak zloupotrebljavanja religije i Boga kako bi se opravdala zlodjela, ali je ljudsko bratstvo ipak središnja tema cijele deklaracije. Supotpisnici Deklaracije u ljudskom bratstvu vide (jedini) izlaz iz svih društvenih kriza. Zapravo, oni govore o tome kako je zajednički hod Bogom stvorenog i vođenog čovječanstva vjernicima obje religije zapravo jedina prihvatljiva mogućnost. Drugim riječima, ona nije tek jedna moguća opcija, nego nužnost. Jedino dijaloška budućnost može djelotvorno stvarati kulturu slobode, dostojanstva i sigurnosti za sve ljude.⁸⁵⁷

Papa Franjo i imam Ahmad Al-Tayyib pozvali su sve ljude da izraze ljudsko bratstvo „u ime Boga, koji je stvorio svemir, stvorenja i sva ljudska bića jednakima u pravima, dužnostima i dostojanstvu pozvavši ih da žive zajedno kao sestre i braća, da nastanjuju zemlju i pronose njome vrijednosti dobra, ljubavi i mira.“⁸⁵⁸ Promatrajući vrijedna postignuća moderne civilizacije na području znanosti, tehnologije, medicine, industrije i dobrobiti, osobito u razvijenim zemljama, naglasili su da istovremeno s tim velikim povijesnim napretkom dolazi do pogoršanja etike, što utječe na međunarodno djelovanje i slabljenje duhovnih vrijednosti i osjećaja odgovornosti. Primijetili su kako sve to pridonosi širenju općeg osjećaja frustracije, usamljenosti i očaja, navodeći mnoge da padnu u vrtlog ateističkog i agnostičkog ekstremizma ili religijskog fundamentalizma, ili pak u slijepi i fanatični ekstremizam koji u konačnici potiče oblike ovisnosti te individualno i kolektivno samouništenje. Kao lijek tim ranama koje čovjeka odjeljuje od svoje braće i papa i veliki imam vide vjeru. Ona je ta koja čovjeka osposobljava da u drugom vidi brata i sestru koje treba voljeti. Stoga ističu nužnost ponovnog buđenja religioznog osjećaja u novim naraštajima kako bi se suočili sa svim oblicima i pojavama individualizma, relativizma, radikalizma i slijepog

⁸⁵⁶ Usp. Branko Jurić, Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, 373-380.

⁸⁵⁷ Usp. Nikola Bižaca, Jedna nesumnjivo korisna utopija, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 1, 7-8.

⁸⁵⁸ Usp. Branko Jurić, Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, 374.

ekstremizma.⁸⁵⁹ Ova deklaracija bila je povod Ujedinjenim narodima da 21. prosinca 2020. godine proglase Međunarodni dan ljudskog bratstva. Pritom je odlučeno da će se taj dan obilježavati svakog 4. veljače, na dan kada su papa Franjo i veliki imam Ahmad Al-Tayyib potpisali *Deklaraciju o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot*.

Uoči prve obljetnice 2021. godine papa Franjo obratio se video porukom i zahvalio svima koji vjeruju u bratstvo. Bratstvo je nazvao novom granicom čovječnosti jer bez bratstva svima prijete uništenje. U tome vidi izazov stoljeća, odnosno izazov našeg vremena. Istaknuo je kako bratstvo znači „ispružena ruka i poštovanje, slušati otvorenog srca i odlučnošću u vlastitim uvjerenjima. Svi smo mi braća, rođeni od istoga oca. Imamo različite kulture i tradicije, ali smo svi braća. Poštujući različite kulture i tradicije trebamo graditi to bratstvo, a ne o njemu pregovarati.“⁸⁶⁰

Pitanje je koliko je ova Deklaracija imala odjeka među kršćanima i muslimanima te koliko je doprinijela u odnosima između tih dviju religija. Deklaracija po sebi nije obvezatna ni za koga, uza sav duhovni autoritet pape Franje i velikog imama Al Tayyiba. Islamski je svijet bio prilično suzdržan, dok Saudijska Arabija uza sva novija blaža tumačenja surovosti šerijatskog zakona još uvijek promiče teokratsku paradigmu političkog islama, koja je u mnogo čemu u suprotnosti s vrijednostima i ciljevima Deklaracije.⁸⁶¹ Pojedine tradicionalističke struje unutar Katoličke Crkve oštro su kritizirali deklaraciju kao i samu ideju da poglavar Crkve ulazi u dijalog s pripadnicima druge vjere. Udruživanje snage s pripadnicima muslimanske vjere kako bi se izgradio bolji svijet smatraju utopijom koja vodi u propast katoličanstva. Dodatna stvar koja se zamjera papi Franji jest što se u deklaraciji zaziva Božje ime bez izričitog spomena Isusa Krista te što poziv na ljudsko bratstvo svim ljudima nalikuje na pokušaj francuskog katoličkog mislioca Mara Sangniera. On je 1894. godine osnovao socijalistički pokret „*Le Sillon*“ s namjerom da Katoličku Crkvu što više uskladi s republikanskim idealima Francuske te pruži alternativu radničkim pokretima. Premda je pokret „*Le Sillon*“ u početku bio dobro prihvaćen kao pozitivna reakcija na prvu

⁸⁵⁹ Usp. *Isto*, 375-376.

⁸⁶⁰ *Giornata Internazionale della Fratellanza Umana 04 febbraio 2021 Papa Francesco* (4.2.2021.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcytOGqCH4&t=403s> (15.6.2022.).

⁸⁶¹ Usp. Nikola Bižaca, *Jedna nesumnjivo korisna utopija*, 1-6.

socijalnu encikliku „*Rerum novarum*“, kasnije je izgubio podršku Crkve. Nakon što je u Francuskoj 1905. godine izglasan zakon o razdvajanju države i Crkve, „*Le Sillon*“ je sve više bio meta kritika. Pokret je doživio krah 1910. godine kada je osuđen pismom pape Pija X. „*Notre charge apostolique*“.⁸⁶² U njemu je upozorio na pogrešno shvaćanje pojma bratstva, kazavši kako se ono ne sastoji u „ljubavi prema zajedničkom interesu ili, iznad svih filozofija i religija, na pukom pojmu čovječnosti, prihvaćajući time jednakom ljubavlju i tolerancijom sva ljudska bića i njihove nevolje, bile one intelektualne, moralne ili fizičke i vremenite.“⁸⁶³ U istom je pismu istaknuo kako ne postoji istinsko bratstvo izvan kršćanske ljubavi jer samo ona obuhvaća sve ljude. Jedinstvo i napredak prema idealnoj civilizaciji moguće je postići samo katoličkom ljubavlju, a to znači da bi odvajanje bratstva od kršćanske ljubavi unazadilo civilizaciju.⁸⁶⁴

5.3.2. Značaj enciklike „*Fratelli tutti*“

Dokument kojeg će se zasigurno bezbroj puta citirati kad je u pitanju tema ljudskog bratstva je enciklika pape Franje „*Fratelli tutti*“ jer ona izravno cilja na pitanje bratstva i socijalnog prijateljstva. Podijeljena je u osam poglavlja, a završava s dvije molitve: molitvom Stvoritelju i ekumenskom molitvom za duh bratstva. Spominjući se pitanja bratstva u nekoliko brojeva enciklike još je jednom pokazao usmjerenje svoga pontifikata i tako „opravdao“ izabrano papinsko ime. Sveti Otac smatra da bez otvorenosti Bogu svijetu ne mogu postojati čvrsti i postojani razlozi za pozivanje na bratstvo, čiji je naum upisan u poziv ljudske obitelji.⁸⁶⁵ U pozivu na bratstvo papa Franjo poziva se na evanđelje Isusa Krista iz kojega „proizlazi za misao i za djelovanje Crkve primat dan odnosu, susretu sa svetim otajstvom drugoga, sveopćem zajedništvu sa čitavim ljudskim rodom, kao poziv na koji su svi pozvani.“⁸⁶⁶ Papa time želi reći da je evanđelje izvor snage Crkve u promicanju sveopćeg bratstva. Kao glavni primjer svog složenog i opsežnog razmišljanja u duhu evanđelja uzima prisporodu o milosrdnom Samarijancu u kojem vidi uzor suosjećanja i susretljivosti

⁸⁶² Pie X., *Notre charge apostolique*, *Acta Apostolica Sedis*, 2 (1910.) 16, 607-633.

⁸⁶³ *Isto*, 610.

⁸⁶⁴ Usp. *Isto*, 619-620.

⁸⁶⁵ Usp. *FT*, br. 26.

⁸⁶⁶ *Isto*, br. 227.

koji omogućuje zacjeljivanje rana koje svaka osoba nosi i nadilaženje svih onih razloga zbog kojih „prolazimo“ pored ljudi u potrebi, umjesto da preuzmemo odgovornost jedni za druge.⁸⁶⁷ Enciklika svakako aludira na teološko utemeljenje jedne velike ljudske obitelji. Dvije su glavne teološke istine: svi su ljudi djeca zajedničkog Oca⁸⁶⁸ i svi su dionici univerzalnog plana spasenja u Kristu.⁸⁶⁹

Nadalje, papa Franjo tvrdi da se bratstvo ne rađa samo iz ozračja poštivanja individualnih sloboda pa niti iz određene regulirane jednakosti, ali ističe kako bratstvo može dati pozitivan doprinos slobodi i jednakosti.⁸⁷⁰ Papa je svjestan kako ideja bratstva može ostati samo na razini apstrakcije te da učinkovit put do univerzalnog bratstva i socijalnog mira ovisi o dobroj politici. Međutim, ako bi ona postala konkretna stvarnost tada bi se pojavio niz izazova koji „bude iz letargije, tjeraju nas da stvari gledamo kroz novu prizmu i razvijamo nove odgovore.“⁸⁷¹ Kao glavni preduvjet za uspostavljanjem socijalnog prijateljstva i sveopćeg bratstva na lokalnoj ili univerzalnoj razini svaki bi čovjek trebao shvatiti koliko on vrijedi u svakom trenutku i u svim okolnostima. Za to je nužna sloboda svakog pojedinca i otvorenost za stvaran susret.⁸⁷² Papa ističe kako je otvorenost za susret s drugim dio ljudske prirode jer svi imaju urođenu sposobnost i nužnost da budu međusobno povezani: „Čovjek je stvoren tako da se ne ostvaruje, ne razvija se i ne može pronaći svoju puninu drugačije osim po iskrenom darovanju samoga sebe. Isto tako, on uspijeva drugačije do kraja spoznati istinu o sebi, osim u susretu s drugima. (...) To objašnjava zašto nitko ne može iskusiti vrijednost života bez konkretnih lica koja ljubi. To je tajna istinskoga ljudskog postojanja, jer život postoji tamo gdje postoje povezanost, zajedništvo, bratstvo i taj je život, kad se temelji na istinskim odnosima i vezama vjernosti, jači od smrti.“⁸⁷³ Papa Franjo istaknuo je kako je univerzalno ljudsko bratstvo moguće kada živimo u miru, stoga inzistira na žurno otvaranje puteva mira, koje podrazumijeva prevladavanje siromaštva te uključivanje svih u gospodarski, politički i društveni život. Ključni zahtjevi za napredak prema miru također je ukidanje smrtno kazne na globalnoj razini,

⁸⁶⁷ Usp. *Isto*, br.56-86.

⁸⁶⁸ Usp. *Isto*, br.46.

⁸⁶⁹ Usp. *Isto*, br. 85.

⁸⁷⁰ Usp. *Isto*, br.103.

⁸⁷¹ *Isto*, br. 128.

⁸⁷² Usp. *Isto*, br. 50, 106.

⁸⁷³ *Isto*, br. 87.

odricanje od svakoga rata koje naziva neuspjehom „politike, žestoki poraz pred silama zla, negacija svih prava i dramatičan napad na okoliš.“⁸⁷⁴ Napose, put do univerzalnog ljudskog bratstva zahtijeva otvorenost za pomirenje i opraštanje. Uloga svih religija na svijetu očituje se u doprinosu tom zahtjevu i pružanju prijeko potrebne usluge čovječanstvu.

U enciklici „*Fratelli tutti*“ papa Franjo ne govori samo jezikom evanđelja. On se dotiče politike, ukazujući na njezino slabljenje populizmom desnice i ljevice, hegemonijom tržišta koje preferira profit ekonomski najснаžnijih fizičkih i pravnih osoba, pribjegavanje ratu i drugim oblicima nasilja poradi nametanja vlastitih interesa. Jedini interes u uspostavljanju ljudskog bratstva mora biti samo dobro čovjeka. U tom kontekstu papa Franjo naglašava kako se politički pristup ne smije svesti na neki oblik utilitarizma: „Postoji i besplatnost. To je sposobnost činiti neke stvari jednostavno zato što su same po sebi dobre, ne očekujući da će se time polučiti neki rezultat, ne očekujući da ću odmah nešto dobiti zauzvrat. (...) Tko u svom životu ne provodi u djelo bratsku besplatnost, od svoga života čini oblik pomamne trgovine, neprestano odvagujući što daje i što prima zauzvrat. Bog, s druge strane, daje besplatno, do te mjere da pomaže čak i onima koji mu nisu vjerni (...) Prema tome, svi možemo davati ne očekujući ništa zauzvrat, činiti dobro ne zahtijevajući isto od osobe kojoj pomažemo. To je ono što je Isus rekao svojim učenicima: „Besplatno primiste, besplatno dajte“ (Mt 10,8).⁸⁷⁵ Papa je svjestan kako pojam besplatnog davanja narušava koncepte današnje ekonomije, ali ističe kako je upravo ekonomska nejednakost velika prepreka za izgradnju univerzalnog ljudskog bratstva. U prvim brojevima papa Franjo piše kako je odnos prema materijalnim dobrima izazvao podjele među pojedincima, narodima i društvima. U to je svrstao redukciju ljudske osobe na pukog potrošača, napuštanje pojedinaca koji nisu korisni za društvo, pogrešno tumačenje prava i mogućnosti, medijsko propagiranje mržnje i nasilja, marginalizaciju migranata i izbjeglica i slično.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ *Isto*, br. 261.

⁸⁷⁵ *Isto*, br. 139-140.

⁸⁷⁶ Usp. *Isto*, br. 12-45.

5.3.3. Ljudsko bratstvo – ostvariva utopija?

Papa Franjo tijekom svog se pontifikata služi idejom univerzalnog ljudskog bratstva kako bi se dodatno dotaknuo migranata i izbjeglica. Budući da je Bog Otac svih nas, svi su ljudi međusobno braća i sestre, pa tako i migranti i izbjeglice koji se suočavaju s dramama života. Unutar enciklike „*Fratelli tutti*“ Papa kao paradigmu ljudskoga bratstva ističe ljubav prema bližnjemu po uzoru na milosrdnog Samarijanca. Stav i djelovanje milosrdnog Samarijanca nije bio ograničen na nacionalnu, etničku, religijsku ili bilo koju pripadnost, nego je bio izraz sveobuhvatne moralnosti bez obzira na dob, religiju, kulturu ili epohu. Stoga, kako bismo mogli ostvariti ljudsko bratstvo svatko od nas mora proći kroz unutarnju borbu u oblikovanju vlastitog identiteta u kojem je milosrdni Samarijanac uzor i ideal. Danas je sve više ranjenih osoba, osobito migranata i izbjeglica čija je ranjivost vidljiva na brojnim razinama, a mi smo suočeni s izborom biti milosrdni Samarijanac ili ravnodušni prolaznik.⁸⁷⁷ No, treba reći da je na početku tzv. „*Europske migracijske krize*“ ideja ljudskoga bratstva došla u veliko iskušenje i rizik. Susret s migrantima i izbjeglicama za mnoge Europljane nije bio susret s braćom i sestrama već s potencijalnim neprijateljima.⁸⁷⁸ U tom strahu i zabrinutosti nametnulo se pitanje kako stranca prikazati kao bližnjega. Na kraju ovog znanstvenog istraživanja želimo se uhvatiti u koštac s pitanjem možemo li – između ostaloga – migrante i izbjeglice doista doživjeti kao svoju braću i sestre koji trebaju našu pomoć ili ono ostaje neostvarena utopija ili pak kršćanski ideal? To nije lagano pitanje kada se uzmu u obzir kulturološke i religijske razlike, društveno uređenje države te opterećenost prošlosti, ali ipak smatramo iznimno važnim i vrijednim da se na njega barem pokuša dati – bilo direktan, bilo indirektan – odgovor.

Iskustvo bratstva najintenzivnije se i najčešće stječe unutar obitelji sa dvoje ili više djece, premda djeca istog oca i majke, braća i sestre imaju različitu osobnost, zvanje i viđenje na svijet. Kako bi obitelj mogla funkcionirati skladno i u miru potrebna je međusobna suradnja, uzajamno poštivanje i dijeljenje. Stoga se riječ

⁸⁷⁷ Usp. Nediljko Ante Ančić, Svaki dan pruža novu priliku. Primjer dobrog Samarijanca, Stjepan Baloban i Dubravka Petrović Štefanac (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 77-79.

⁸⁷⁸ O tim smo pitanjima raspravljali u drugom poglavlju pod naslovom „*Europska migracijska kriza*“, 38-104.

„bratstvo“, u kontekstu užeg shvaćanja obitelji, može shvatiti kao čitava plejada osjećaja, stavova, sklonosti i običaja. Kada bismo taj koncept primijenili na čitav svijet, ubrzo bismo shvatili kako ne možemo biti brat prema svakom čovjeku. Međutim, pozvani smo imati isti početni stav. Kad bi svi ljudi na svijetu pristali na taj oblik otvorenosti onda bi ono imalo odjeka na svakoj društvenoj razini, bilo obiteljskoj, lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj ili međunarodnoj. Upravo u bratstvu možemo vidjeti najsigurnije sredstvo za održavanje svih ljudskih odnosa i njihovo ponovno oživljavanje u slučaju raspadanja. Razlog tome je što bratstvo nastoji jamčiti dobro drugome, nastojeći ukloniti sve ono što kvari naše društvo. Stoga možemo reći da ljudsko bratstvo ima smisla samo ako je univerzalno. Kršćansko je bratstvo nužno univerzalna stvarnost jer uključuje spasenje koje je univerzalno. Dapače, temelj bratstva otkriva nam se tek u redu spasenja jer je u uskrsnom Kristu zadobilo svoj konačni spasenjski temelj i smisao. Osim toga, Bog je svakog čovjeka pozvao na savez i zajedništvo s njim. Ako svi prihvatimo Božji poziv, onda moramo računati na bratsko zajedništvo jedno s drugim jer ne možemo biti u zajedništvu s Bogom na izoliran način.⁸⁷⁹

Nužan preduvjet bratstva je prihvaćanje drugoga. U tom trenutku drugi izaziva, potiče i iznenađuje zbog svoje različitosti. Prihvatiti drugoga moguće je jedino ulazeći u dijalog s drugima. Kao što se prekid svakog odnosa očituje se kada se bližnji više ne smatra sugovornikom, tako se svaki odnos uspostavlja dijalogom.⁸⁸⁰ To je početna točka o kojoj papa Franjo najviše govori. Veliku ulogu u uspostavi dijaloga imaju vjerske zajednice. Na deklarativnoj razini, vođe najvećih svjetskih vjerskih tradicija - kršćanskih, muslimanskih, židovskih, hinduističkih i budističkih - odavno podržavaju ideale mira, dostojanstva ljudske osobe, jednakosti, slobode i solidarnosti. U tom se kontekstu pojavi pojam religijskog pluralizma koji se odnosi na obrasce miroljubive interakcije među različitim vjerskim akterima. Religijski pluralizam, u ovoj definiciji, ne postavlja različite religije na različite puteve do iste istine, kao što se to čini u nekim teološkim kontekstima. Ono je zapravo interakcija vjerskih aktera međusobno i s društvom i državom oko konkretnih kulturnih, društvenih, ekonomskih i političkih

⁸⁷⁹ Usp. Boris Vulić, Kršćansko bratstvo kao spašenost i ujedinjenost, *Diacovensia*, 23 (2015.) 1, 85-86.

⁸⁸⁰ Usp. Miljenko Odrlić, Biti braća: zadaća i izazov. Varijacije na temu bratstvo u Knjizi Postanka, *Služba Božja*, 56 (2016.) 1, 7-9.

programa, baš kao što je i „*Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot*“⁸⁸¹. Uvjerenje da sva ljudska bića posjeduju urođeno dostojanstvo i jednakost, temeljne slobode i pravo na demokratsko samoupravljanje danas je raširenije nego ikad u povijesti. To je evidentno na razini globalnog javnog mnijenja, gdje podrška demokraciji i individualnim pravima nastavlja rasti.⁸⁸² Duboka potreba za mirom koja se danas izražava ukazuje da bratstvo nije samo vrijednost niti metoda, nego globalna paradigma za politički razvoj. Zato su svijetu potrebni političari, poduzetnici, intelektualci i umjetnici koji stavljaju bratstvo u središte svojih djela i misli.

Osnovna dilema unutar koncepta univerzalnog ljudskog bratstva proizlazi iz neizbježnog sukoba između dužnosti prema bratu iz krvnog srodstva i svim drugim ljudima koje bismo trebali gledati kao svoju braću (i sestre). S pravom bi se moglo postaviti pitanje unosi li univerzalno ljudsko bratstvo relativiziranje obitelji i rodbinskih veza, ali to u ovom slučaju nije i ne može biti slučaj. Jednostavno rečeno, bratska povezanost unutar jedne obitelji puno je snažnija od bratske povezanosti sa svim pripadnicima ljudske rase. Prema ljudima na kraju svijeta možemo biti potpuno ravnodušni – a često to i jesmo – dok odnos s bratom unutar obitelji nužno uključuje dublje emocije. Upravo je iskustvo bratstva unutar obitelji važna podloga za osjećaj bratske ljubavi prema drugima. Obitelj se često definira kao osnovna ljudska zajednica u kojem svaka osoba stječe najvažnije odgojne lekcije za suživot u široj zajednici (ulici, kvartu, kotaru, gradu, državi). U tom kontekstu rodbinska je veza puno snažnija i u mnogo čemu važnija.⁸⁸³ Priča o Ezavu i Jakovu pokazuje nam kako se unutar obitelji neizbježno pojavljuju sukobi. Njihovo neprijateljstvo kao da je bilo urezano u njihovu narav od samoga začeća: „djeca se u njezinoj utrobi tako sudarala“ (Post 25,22). Premda je riječ o braći blizancima koji su po mnogo čemu povezani, u isto su vrijeme suparnici. Jakovljevo držanje Ezava za petu pri porodu potvrđuje svu složenost tog bratskog odnosa.⁸⁸⁴ Suparništvo među braćom jednaka je činjenica kao i bratska ljubav. Ostvariti ljudskog bratstvo znači očekivati ljubav prema svim ljudima gdje god

⁸⁸¹ Usp. Branko Jurić, *Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot*, 373-380.

⁸⁸² Usp. Thomas Banchoff, Introduction: Religious Pluralism in World Affairs, Thomas Banchoff (ur.), *Religious Pluralism. Globalization, and World Politics*, Oxford University Press, 2008., 3-11.

⁸⁸³ Usp. Louis Finkelstein, *The Jewish Vision of Human Brotherhood*, Edward Jabra Jurji (ur.), *Religious Pluralism and World Community*, Leiden, E. J. Brill, 1969., 80.

⁸⁸⁴ Usp. Miljenko Odrlić, *Biti braća: zadaća i izazov. Varijacije na temu bratstvo u Knjizi Postanka*, 8.

živjeli, ali jednako tako i računati na porast suparništva i neprijateljstava. Doista, sada kada sve više znamo o drugima čini nam se kako je mnogo više straha, sumnjičavosti i suparništva. Međutim, povijest nas također uči kako su se ljudi ujedinjavali onda kada bi imali zajedničkog neprijatelja.⁸⁸⁵ Izraelska su plemena više puta ratovala jedno protiv drugog, ali su bila snažno ujedinjena pod zajedničkim kraljem kad su ih okolni narodi htjeli pokoriti. U novijoj povijesti nalazimo kako se trinaest američkih kolonija udružilo protiv Velike Britanije, dok je poprilično dug popis nacija koji su se zajedno borili protiv Hitlerovog „Trećeg Reicha“. Znači li to da se univerzalno ljudsko bratstvo može uspostaviti samo ako bismo pronašli jednog neprijatelja protiv kojega bi se trebali boriti? Ljudi iz srednjega vijeka nadali su se da će u tome uspjeti vidjevši lik Sotone kao zajedničkog neprijatelja cijelog ljudskog roda. U današnje doba pokušali smo personificirati siromaštvo, neznanje, bolesti i slične stvari kao zajedničke neprijatelje. Međutim, u jednom ni u drugom pokušaju bili smo nemoćni ujediniti sve ljude.⁸⁸⁶

Je li onda univerzalno ljudsko bratstvo ostvarivo ili ono ostaje utopija ljudskog društva? John Rawls smatra kako je bratstvo politički pojam u kojem su utkani stavovi duha i oblici ponašanja bez kojih bi bile izgubljene demokratske vrijednosti. Tako shvaćeno bratstvo ne izražava jasan zahtjev, već je potrebno pronaći načelo pravednosti koje odgovara ideji na kojoj ono počiva.⁸⁸⁷ Načelo pravednosti provodilo bi se onda kada bi se veće pogodnosti željele samo ako bi to bilo na korist onih koji su u lošijem položaju. Tada bi, tvrdi Rawls, bratstvo bilo moguće ostvariti: „Kada jednom prihvatimo načelo pravednosti, tradicionalne ideje slobode, jednakosti i bratstva možemo povezati s demokratskim tumačenjem dvaju načela pravde: sloboda odgovara prvom načelu, jednakost odgovara ideji jednakosti u prvom načelu zajedno s jednakošću mogućnosti, a bratstvo odgovara načelu razlike“.⁸⁸⁸ S druge strane, Jordan Kuničić smatra kako nijedna utopija ne nastaje bez rada mašte. To ne znači da je svaka utopija puka mašta, već da u svakoj utopiji ima ponešto priviđanja ili iluzija. Utopija nastaje kada osoba jednu ideju spaja s idejom koja ne odgovara prvotnoj, odnosno kada

⁸⁸⁵ Postoji narodna izreka koja kaže: „Neprijatelj mog neprijatelja moj je prijatelj“. Ona govori kako dvije strane mogu surađivati ako imaju zajedničkog neprijatelja.

⁸⁸⁶ Usp. Louis Finkelstein, *The Jewish Vision of Human Brotherhood*, 81.

⁸⁸⁷ Usp. Tarik Haverić, *Treći ideal, Filozofska istraživanja*, 31 (2011.) 2, 422.

⁸⁸⁸ John Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1999., 91.

subjektivna predodžba o predmetima ili stanjima idealizira stvarnost. No, za razliku od onih koji pate od neke psihičke bolesti, utopist razlikuje zbilju od same predodžbe ili stvarnost od zamišljaja, ali i dalje ustraje u idealiziranoj predodžbi neke predodžbe ili stvarnosti.⁸⁸⁹ Leszek Kołakowski tvrdi da je utopija po definiciji neostvariva ako označava savršeno društvo. U tom kontekstu on kaže kako je „ideja savršenog i vječnog ljudskog bratstva (...) zajednička i trajna jezgra utopijskog mišljenja.“⁸⁹⁰ Međutim, sama utopija nije nužno loša, budući da u njoj postoji pozitivni elementi (ili pak pozitivne ideje) koje bi se trebale uzeti u obzir. Prije svega, utopija u sebi sadrži poticajnu snagu za izgrađivanje boljeg svijeta. To vrijedi i za samu Crkvu, u kojoj su kršćani pozvani „čeznuti za višim darima“ (1 Kor 12,31), dok je sam Isus Krist molio da svi budu jedno (Iv 17). U tom kontekstu Kuničić radi distinkciju između ideala i utopije. On ističe kako kršćanstvu ne trebaju utopije jer zastupa realizam života koji se odvija između činjenice da je Bog stvoritelj, da je čovjek podložan nesavršenstvu kao plodu pada pračovjeka, da je Krist svojom otkupiteljskom ulogom podigao vrijednost čovjeka i otvorio povijest Nadživota te da taj Nadživot određuje dobro i zlo i da stoji kao mjerilo za prosuđivanje zbiljske od umišljene realnosti. To bi bile vrednote iznad utopija, ideali koji potiču čovjeka na maksimalno angažiranje u nadvladavanju svakog nesklada u društvu. U tom kontekstu, tvrdi Jordan Kuničić, neuspjeh kršćanstva bio bi kad bi svoje ideale pretvorio u utopije.⁸⁹¹

Biblijska priča o Josipu i njegovoj braći daje nam snažnu poruku o ostvarivosti ljudskog bratstva. Josipova braća iz ljubomore su uklonili svog brata iz obitelji. Josip je pak svoj život nastavio u Egiptu i dospio do zavidne političke pozicije, a potom su životne poteškoće nagnale Josipovu braću na nehotični susret s Josipom (usp. Post 42,7-16). Prilikom prvog susreta Josip prepoznaje svoju braću, ali oni njega ne prepoznaju. Josip se pak ponaša prema njima kao stranac. Ova scena ukazuje na otuđenost kojoj su i jedni i drugi bili prepušteni godinama prije. Otuđenost među Josipovom braćom još je dublja, budući da se oni ne predstavljaju kao braća nego kao „sinovi jednoga oca“ (Post 42,11). Tek će kasnije priznati svoje bratstvo, ali u odsutnosti dvojice najmlađih (usp. Post 42,13). U njihovom prvom razgovoru

⁸⁸⁹ Usp. Jordan Kuničić, Vrijednost utopija, *Crkva u svijetu*, 7 (1972) 2, 126-127.

⁸⁹⁰ Leszek Kołakowski, *The Death of Utopia Reconsidered*, Sterling M. McMurrin (ur.), *The Tanner Lectures on Human Value*, Cambridge University Press, 1983., 237.

⁸⁹¹ Usp. Jordan Kuničić, Vrijednost utopija, 133-134.

nedostaje prave komunikacije: svatko ponavlja svoje riječi bez mogućnosti bilo kakvog razumijevanja. Josip kao da traži zadovoljštinu za zlo koje je proživio pa svoju braću prvo stavlja u zatvor, a zatim ih navodi da ožive i druga sjećanja na prošle događaje. Takav Josipov pristup situaciji govori da je nužno razumijevanje prošlih događaja kako se oni ne bi ponavljali u budućnosti i kako bi se moglo živjeti po logici bratstva.⁸⁹²

Što nas onda priječi da uspostavimo ljudsko bratstvo već danas? Za papu Franju svijet u kojem smo svi mi braća i sestre je moguć. Da bismo to razumjeli prvo moramo otkloniti banalan uvjet da to nije neki privatni ili dosanjani svijet pape Franje, nego svijet kojeg je Bog naumio, omogućio i ljudima darovao po Isusu Kristu. Da je riječ o privatnoj viziji pape Franje tada bismo mu mogli prigovoriti da je takva vizija utopijska ili čak distopijska, da je utemeljena na pukim snovima te da predstavlja prijetnju našim političko-sigurnosnim strukturama. Međutim, ovdje se radi o odvažnom pozivu na ponovno otkrivanje i oživotvorenje autentičnog Božjeg svijeta. Na taj način poziv pape Franje postaje moguć. Štoviše, ne primamo ga samo na znanje, nego preispitujemo sami sebe kako bismo mogli odgovorno surađivati na izgradnji Božjeg svijeta u čovjekovom svijetu.⁸⁹³ Papa se za uspostavu ljudskog bratstva ne oslanja samo na katoličko uvjerenje, već i na sve ostale kršćanske i nekršćanske pojedince koji su svojim životom pridonijeli ostvarivanju istinskog prijateljstva i bratstva, kao i na samu ljudsku narav u kojoj uočava težnju prema punoj istini i sveopćem bratstvu.⁸⁹⁴ U tom kontekstu, između ostaloga, možemo razumjeti i deklaraciju koju je potpisao s Ahmadom Al-Tayyibom, velikim imamom džamije Al-Azhar.

Iz svega navedenoga mogli smo jasno vidjeti kako nema ni trunke sumnje da smo svi braća (i sestre) na ontološkoj razini. Nitko ne bi trebao dovesti u pitanje nužnost međusobnog zajedništva svih ljudi. Pa opet, vidimo kako se u praksi ljudsko bratstvo teško ostvaruje. U pozadini svakog neuspjeha ljudskog bratstva stoji ljudska grešnost i slabost. Ona čini da svaki napredak prema ostvarenju ljudskog bratstva –

⁸⁹² Usp. Miljenko Odrlić, *Biti braća: zadaća i izazov. Varijacije na temu bratstvo u Knjizi Postanka*, 15.

⁸⁹³ Usp. Tonči Matulić, *Je li moguć 'otvoreni svijet' pape Franje?*, 109-110.

⁸⁹⁴ Usp. Tadija Milikić i Stanko Perica, *Migranti i migracije u svjetlu sveopćeg bratstva*, 229-230.

samog kraljevstva Božjeg općenito – ide sitnim koracima naprijed, ne isključujući trenutke kada se naprave veliki koraci prema nazad. Povijesne su okolnosti ostavile čovjeka ranjenim i danas je teško nadići sve prepreke, svaku proživljenu bol i nerazumijevanje. Kao glavnu prepreku možemo vidjeti čovjekovu volju za moć i dominacijom. Ona je bila tema mnogih psihologa i filozofa, poput Friedricha Nietzschea i Carla Junga. Svi su oni složni oko toga da u ljudskoj prirodi stoji volja za dominacijom i podčinjavanjem svega što postoji.⁸⁹⁵ Radi se o iskrivljenom shvaćanju Božje zapovijedi čovjeku da sebi podloži zemlju (usp. Post 1,28). I dokle god bude prevladavala volja za moć ljudsko bratstvo neće moći biti ostvareno.

⁸⁹⁵ Usp. Fahrudin Novalić, Moć i podčinjavanje, *Polemos*, 8 (2005.) 15-16, 239-263.

ZAKLJUČAK

Od pamtivijeka čovjek, po potrebi i iz višestrukih razloga, migrira tražeći pogodno mjesto za život. Premda je povijest puna primjera migracija velikih razmjera, koje su uvelike utjecale na oblikovanje ondašnje slike svijeta, posljednjih nekoliko desetljeća višemilijunske su migracije na godišnjoj razini postale normalna pojava. Globalna povezanost i široki raspon mogućnosti individualnog razvoja čovjeka s pozitivne strane te česti ratni sukobi i klimatske promjene s negativne strane glavni su uzroci aktualnih migracijskih procesa, koji se danas tehnološkim napretkom, ponajviše prometnim vozilima i infrastrukturom, odvijaju brzo i efikasno. S pravom stoga možemo tvrditi kako je kretanje stanovništva dio ne samo ljudske povijesti, nego i njegove budućnosti. Mimo prošlosti i budućnosti, problemi migracija pojavili su se i u današnje vrijeme. Val migranta i izbjeglica koji je 2015. godine krenuo prema Europi postavio je goleme izazov za europsko društvo, njezinu politiku i identitet. Iako se Europa još od druge polovice 20. stoljeća transformirala iz emigrantskog u imigrantski kontinent, a zapadnoeuropske države ekonomskim prosperitetom i privlačnom politikom postale privlačne strancima, ove su se migracije razlikovale od prethodnih. Jedna od bitnih razlika jest što migracije ovakvih razmjera nitko nije htio niti je Europa na njih bila pripremljena. U pozadini nije postojao „gastarbajterski“ plan, dok je sama pravna regulativa prelaska granice i dobivanja azilskih i izbjegličkih prava danas kudikamo ozbiljnija, detaljnija i kompleksnija nego li u prošlosti. Ono što se u početku 2015. godine radilo o nekoliko tisuća izbjeglica, od kraja 2019. godine pretvorilo se u brigu za njih nekoliko milijuna.

Kriza koja je u međuvremenu nastala odnosila se na sporost, nemogućnost i podijeljenost Europske unije i njezinih država članica u rješavanju migracijskih pitanja, ponajprije prihvaćanja izbjeglica, kao i na problem integracije migranata i izbjeglica. Zbog toga se, terminološki gledano, radi o „migracijskoj“, a ne „migrantskoj“ krizi. Nadalje, iskustvo susreta s migrantima i izbjeglicama pokazalo je problematičnost multikulturalizma kao koncepta koji ne može naći „plodno tlo“ na području koje je bitno označeno, a dijelom i „opterećeno“, religijom. Premda su brojne međunarodne pravne regulative bile „na strani“ izbjeglica, u gotovo nijednoj europskoj državi njihov prihvatao nije prošao bez određenih problema. Pojedine države članice

Europske unije odmah su odbile prihvatiti izbjeglice kao i migrante u neregularnoj situaciji. Većina država članica Europske unije željela je primiti izbjeglice, ali je bila podijeljena u tome kako to učiniti. Neke su države htjele primiti sve izbjeglice, ali nisu mogle; neke su htjele primiti samo dio izbjeglica; neke su pak htjele primiti dio ili sve izbjeglice, ali su doživjele politički i društveni otpor, odnosno, među Europljanima su se pojavili strah i odbojnost prema pristiglim izbjeglicama. Za doživljavanje tih procesa migracija veliku odgovornost imali su mediji kao posrednici u stvaranju javnog mijenja o migrantima i izbjeglicama. Medijski sadržaji bitno su ovisili o tome jesu li mediji koji su te sadržaje objavljivali u javnost politički orijentirani na desno ili na lijevo, jesu li ideološki „obojani“ te kakav su imali pristup pri izvještavanju. Zbog toga se pojedine države, koje provode otvorenu migracijsku politiku, dan danas muče s prihvatom izbjeglica. Unatoč različitim pokušajima na političkoj i ekonomskoj razini, Europska unija nije uspjela uspostaviti konsenzus među državama članicama te još uvijek izbjeglice ovise o zasebnim političkim programima svake europske države. U svemu tome najgore prolaze same izbjeglice, čija sudbina nerijetko ostaje u „pat poziciji“ boraveći u lošim uvjetima izbjegličkih kampova ili pak dožive deportaciju. Tek relativno manji broj pristiglih izbjeglica uspije dobiti azil ili izbjeglički status. Time je cjelokupna Europa upala u krizu vlastitog identiteta jer nije u potpunosti opravdala vrednote koje je neprestano proklamirala: pravo, pravdu, solidarnost i slobodu.

Nakon službenog završetka krize 2019. godine problem migranata i izbjeglica nije nestao. Oni su i dalje pristizali u Europu, samo u manjem broju nego prije. U međuvremenu su se i migracijske rute promijenile. Sve manje migranata i izbjeglica pristizalo je u Europu duž istočnog Mediterana, dok je porast zabilježen na ruti istočnog Sredozemlja, središnjeg Mediterana, zapadne Afrike, pa čak i preko kanala La Manche. Osim toga, od 2019. godine u Europi su se – i u svijetu – pojavile nove okolnosti koje su utjecale, između ostaloga, na odnos prema migrantima i izbjeglicama. Prije svega mislimo na pandemiju virusa COVID-19 koji je praktički diktirao ponašanje čitavog svijeta u intenzivnom razdoblju između ožujka 2020. i ožujka 2022. godine, kao i situacija s ukrajinskim izbjeglicama kao posljedica ruske invazije na Ukrajinu u veljači 2022. godine. Pitanje ukrajinskih izbjeglica ukazao je na licemjernost pojedinih europskih zemalja koje su svoje političke stavove o

migracijama naglo promijenile u odnosu na stavove prema neeuropskim migrantima i izbjeglicama iz razdoblja migracijske krize. Načelno, možemo reći kako danas još uvijek postoje strukturalni problemi zbog čega Europska unija nastavlja s pronalaskom novih adekvatnih političkih i ekonomskih rješenja.

Migracijska kriza osjetila se i unutar Katoličke Crkve. Ne samo da je Crkva trebala pronaći put zajedništva među vjernicima – laicima i prelatima – koji su također bili podijeljeni glede prihvata migranata i izbjeglica, već je ona svoju ulogu u svijetu pokušala ostvariti utječući svojim naukom i primjerom na odluke autonomnih sekularnih vlasti. Problem migracija bio je prilika Crkve da ponovo „aktivira“ svoj nauk o migracijama, duboko naslonjen na Božju riječ sadržanu u Svetom pismu i tradiciji. U tekstovima Starog i Novog zavjeta pronalazimo mnoštvo ulomaka u kojima možemo vidjeti Božju brigu o strancima te ljudsku brigu o strancima kao odraz ljubavi prema Bogu, koju potom možemo preslikati na današnje migrante i izbjeglice. Biblijski tekstovi, međutim, ne daju samo temelj brige o strancima već ukazuju kako je Bog u svom planu spasenja bitno računao na migracije. Znači li to da su današnje migracije također u Božjoj zamisli kako bi priveo k spasenju (sve) ljude?

Iz spomenute teološke koncepcije možemo reći kako migranti i izbjeglice nisu slučajno u Europi. Međutim, mi ne poznajemo i ne možemo sa sigurnošću reći koji su Božji planovi i kakvu ulogu današnje migracije imaju po tom pitanju. Glede biblijskih tekstova, za kršćane su pak najvažnije riječi koje je izgovorio sam Isus. On je, između ostaloga, radikalnom porukom o milosrdnom Samarijancu htio nadići svaku etničku, vjersku i bilo koju drugu podjelu kad je u pitanju ljubav prema bližnjemu. Pojedini evanđeoski izvještaji prikazuju Isusa Krista kao izbjeglicu u Egipat. To nas ne treba voditi ka zaključku idealiziranja današnjih izbjeglica kao nekakvih vrsta spasitelja, već posvijestiti da u susretu s izbjeglicama možemo vidjeti i doživjeti samoga Spasitelja: „Stranac bijah i ne primiste me; gol i ne zaogrnušte me; bolestan i u tamnici i ne pohodiste me! (...) Zaista, kažem vam, što god ne učiniste jednomu od ovih najmanjih, ni meni ne učiniste. I otići će ovi u muku vječnu, a pravednici u život vječni“ (Mt 25,43.46). Tim se riječima, o kojima će ovisiti čovjekov ulazak u Kraljevstvo Božje, Isus jednako poistovjećuje sa strancima kao i s golima, bolesnima i zatvorenima.

Crkva je kroz povijest nastojala slijediti Kristov nauk. Tako je od samog početka briga za strance bila dio njezinog pastoralnog, karitativnog i socijalnog djelovanja, čiji zapisani trag pronalazimo u pojedinim crkvenim dokumentima i vjerskim spisima. Naravno, crkveni nauk o migracijama poznaje svoj razvoj. Tako će konkretni dokumenti o migracijama nastati tek u 20. stoljeću razvojem socijalnog nauka Crkve i potaknuti društvenim zbivanjima u tzv. „stoljeću izbjeglica“. Od tada će Crkva praktički u svakom desetljeću izriješkom spomenuti migrante i izbjeglice u nekom od svojih dokumenata, bilo da je riječ o papinskim ili koncilskim dokumentima, ili dokumentima nekog zasebnog tijela Svete Stolice. Govor o dokumentima podijelili smo na tri razdoblja te njima priključili poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica. Premda svaki navedeni dokument ima svoju važnost i svrhu u korist razvoja crkvenog nauka o migracijama, ipak možemo reći kako je najplodonosnije razdoblje nakon Drugog vatikanskog koncila u kojem je nastao čitav niz specifičnih dokumenata o migracijama, migrantima i izbjeglicama, uz poruke za Svjetski dan selilaca i izbjeglica. Ti nam dokumenti otkrivaju bogatstvo crkvenog nauka o migracijama i holističke brige za migrante i izbjeglice, kao i aktivnu ulogu Crkve u migracijama koji se sve više otkrivaju kao „znak vremena“.

U kontekstu migracijske krize govor Crkve najglasniji je u pontifikatu pape Franje, čiji je pontifikat bitno obilježen problematikom migracija. On se posebno založio za brigu o migrantima i izbjeglicama, prepoznajući ih kao siromahe današnjice u svom pontifikalnom hodu po periferijama. Brojnim pisanim (enciklike, apostolske konstitucije, apostolska pisma, motupropriji, poruke, društvene mreže) i usmenim (homilije, audijencije i drugi javni govori) govorima ističe dostojanstvo i prava svih migranata i izbjeglica te poziva na kršćanski stav gostoljubivosti i milosrđa prema njima. Posebno su značajni enciklika „*Fratelli tutti*“ te apostolska pobudnica „*Evangelii gaudium*“, premda govor o migrantima i izbjeglicama ne izostavlja u drugim svojim enciklikama i pobudnicama. U pozadini Papina otvorenog stava prema njima jest vjera da je Bog Otac sviju, odnosno ideja univerzalnog ljudskog bratstva i odgovornosti koje iz nje proizlazi. Koliko je poziv pape Franje na stvaranje otvorene Crkve i ostvarenje ljudskog bratstva moguć pokazat će vrijeme koje je pred nama. U takvoj situaciji kategorije socijalnog nauka Crkve kao što su solidarnost i supsidijarnost te u „*Fratelli tutti*“ istaknute kategorije socijalnog prijateljstva i

sveopćeg bratstva, mogu pružiti čvrst oslonac za transformaciju Crkve i društva prema onom modelu Crkve u kojoj nema periferija.⁸⁹⁶

Istina je da se kršćanstvo ne smije svesti samo na promociju ljubavi i milosrđa. Ali kad su u pitanju migranti i izbjeglice, tada se ne radi samo o tome. Doduše, ljubav i milosrđe temeljno su poslanje i pokretačka snaga kršćanskog djelovanja, ali ne i njezin jedini zadatak. Ovdje se također radi u promicanju i zaštiti socijalne etike koja utjelovljuje načela općeg dobra, dostojanstva ljudske osobe, solidarnosti, supsidijarnosti, brige za siromašne i ljudske pravde.⁸⁹⁷

To znači da, ako želimo ispravno razumjeti fenomen migracija i tumačiti ga u svjetlu crkvenog nauka, onda je neizbježno promatrati taj fenomen iz perspektive socijalnog nauka Crkve. Upravo se u tome sastoji glavni doprinos ovog doktorskog rada pod nazivom: „*Migracije u Europi i Crkva: Suvremeni izazovi migracija iz perspektive socijalnog nauka Crkve*“. Fenomen migracija posljednjih je desetak godina postalo duboko etičko, socijalno i teološko pitanje, a smjer suvremenog razvoja svijeta za Crkvu sve više znači baviti se upravo takvim pitanjima. Iz tog se razloga stvorila potreba o većoj primjeni socijalnog nauka Crkve, posebno u Crkvi, u odnosu na suvremenu migracijsku krizu koja je „pogodila temeljne vrednote na kojima počiva čovjekov identitet i dostojanstvo, ali i ostvarenje njegova ljudskog poslanja kroz prosperitet i izgradnju zajedništva sa samim Bogom i ljudima međusobno, kao i s vidljivim svijetom.“⁸⁹⁸ Pored toga, naša su nastojanja u iscrpnom istraživanju također bila usmjerena u sastavljanju opširnog i detaljnog „priručnika“ za svakoga tko želi razumjeti suvremeni fenomen migracije kao i zbivanja u Europi i Crkvi za vrijeme i nakon takozvane Europske migracijske krize. Želja nam je, također, da ovaj doktorski rad bude također doprinos za bolje razumijevanje vizije i strategije pape Franje po pitanju migranata i izbjeglica, kao i doprinos širenju i razvoju svijesti socijalnog nauka Crkve na području Republike Hrvatske, koja za migrante i izbjeglice uglavnom ima ulogu tranzitne zemlje, dok iz položaja Europske unije – između ostaloga – ima bitnu zadaću u čuvanju granica Unije.

⁸⁹⁶ Željko Tanjić, Enciklika Fratelli tutti u kontekstu učenja pape Franje, 55.

⁸⁹⁷ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 160-208.

⁸⁹⁸ Emanuel Petrov, Evanđeoski pristup Ivana Pavla II. migracijama kao izvoru blagostanja, 599.

Središnji doprinos temi koju smo obradili vidimo prvenstveno u četvrtom poglavlju pod nazivom „*Razumijevanje migracija u socijalnom nauku Crkve*“. Naše je istraživanje bilo usmjereno na to kako načela socijalnog nauka Crkve produbiti, razumjeti i primijeniti u kontekstu migracija. Konkretnijom analizom socijalnih dokumenata Crkve u odnosu na migracije te pojedinačnih znanstvenih radova ponudili smo široki opseg mogućnosti da se to i učini. Katolička Crkva u svojem socijalnom učenju pruža određene smjernice za konkretno djelovanje kako kršćana tako i svih ljudi dobre volje na različitim područjima života pa tako i u pitanju migranata i migracija. U ovom doktorskom radu smo istražili na osobit način kako se poznata i priznata načela socijalnog nauka Crkve mogu primijeniti na migracijsku krizu. Upravo u tome vidimo važan doprinos kako pod crkveno teološkim tako i pod društvenim vidom. Početna točka jest da svaki migrant i izbjeglica ima neotuđivo dostojanstvo samim time što je čovjek, a u teološkom smislu zato što je kao čovjek „slika Božja“. Stoga kršćani u pastoralnom, socijalnom i evangelizacijskom radu s migrantima i izbjeglicama uvijek moraju imati na umu kako svaki od njih odražava „sliku Božju“. Kao osoba čovjek ima prava i dužnosti što izvire iz same njegove naravi. To znači da su ljudska prava općenita, nepovrediva, neotuđiva i tijesno povezana s načelom dostojanstva ljudske osobe. U kontekstu govora o migracijama, ona se mogu sažeti u pet ključnih prava: da svaki čovjek ima pravo ostvariti se u vlastitoj domovini, svaka osoba ima pravo migrirati radi egzistencijalnih razloga, suvremene države imaju pravo kontrolirati svoje granice, izbjeglicama i tražiteljima azila treba pružiti zaštitu te uvijek treba poštovati ljudsko dostojanstvo i pravo.

Migrante i izbjeglice možemo prepoznati u načelu općeg dobra u kojem otkrivamo kako nitko ne smije biti isključen iz brige za društvo, kao što ni društvo ne smije nikoga isključivati iz zahtjeva općeg dobra da svaki čovjek ima dostojan život te da mu je omogućen razvoj kao osobe. Da bi se to ostvarilo u konkretnoj situaciji migranata i izbjeglica nužno je potrebna korelacija između načela solidarnosti, supsidijarnosti i povlaštene brige za siromašne, koje se opet same za sebe mogu tumačiti i razumijevati u kontekstu migracija. Primjerice, primjenjujući tri razine solidarnosti koje je uočio socijalni etičar Špiro Marasović,⁸⁹⁹ možemo kazati kako se

⁸⁹⁹ Usp. Špiro Marasović, *Porijeklo i sadržaj pojma „solidarnost“*, 368-373.

solidarnost prema migrantima i izbjeglicama može ostvariti verbalno, u smislu podizanja svijesti na probleme migranata i izbjeglica te naglašavanja njihove potrebe i prava, djelatno na način kontinuirane materijalne i financijske pomoći dok osoba ne postane samostalna i organizirano kada pojedinac nije više u mogućnosti sam ostvariti svoje ciljeve te iz toga nastane potreba za organiziranjem i institucionaliziranjem. Po načelu supsidijarnosti svakom migrantu i izbjeglici trebala bi biti dana mogućnost da u duhu slobode, kreativnosti i inicijative ostvare cjeloviti razvoj rasta i razvoja osobe, kao i da razviju svoje zadaće u svrhu općeg dobra. Glede povlaštene brige za siromašne, ovo se načelo uglavnom primjenjuje onda kada migranti i izbjeglice bivaju zahvaćeni različitim oblicima siromaštva, poput: materijalne i financijske neimaštine, lišavanja temeljnih prava osobe, prava na vjersku slobodu, prava na ekonomsku inicijativu i slično.

Na kraju možemo postaviti pitanje zašto je pitanje migracija toliko važno? Podsjetili bismo na riječi pape Ivana Pavla II.: „Selilaštvo tako pogađa temeljne vrednote na kojima počiva čovjekov identitet i dostojanstvo, ali i ostvarenje njegova ljudskog poslanja kroz prosperitet i izgradnju zajedništva sa samim Bogom i ljudima međusobno, kao i s vidljivim svijetom.“⁹⁰⁰ Papa Ivan Pavao II. shvatio je migracije kao „znak vremena“ unutar crkvenog socijalnog nauka, budući da zadire u sve ono što je ljudsko, napose u pitanje dostojanstva ljudske osobe. Osim toga, migracije se mogu doživjeti kao suvremena prilika za evangelizaciju. Za razliku od misijskog poslanja „*ad extra*“, danas je sve veći broj nekršćana koji pristižu u kršćanske zemlje. Hoće li (europsko) društvo i Crkva ići naprijed to bitno ovisi o tome kako će odgovoriti na postavljene izazove migracija. Na tragu poruke pape Franje za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2019. godine⁹⁰¹ možemo istaknuti kako se u cijeloj problematici ne radi samo o migrantima i izbjeglicama, nego i o strahovima i čovječstvu onih koji ih primaju. Radi se također o problemu isključivosti, prepoznavanju i prihvaćanju čovjeka u cjelini, izgrađivanju društva za Boga i čovjeka. Također, radi se o svima, o sadašnjosti i budućnosti ljudske obitelji. Naravno da se idealno rješenje nalazi u nadvladavanju

⁹⁰⁰ Emanuel Petrov, Evandeoski pristup Ivana Pavla II. migracijama kao izvoru blagostanja, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 599.

⁹⁰¹ Usp. *Poruka pape Franje za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2019.* (2.6.2019.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/rijec-svetog-oca/poruka-pape-franje-za-svjetski-dan-selilaca-i-izbjeglica-2019> (27.5.2021.).

svih problema koji potiču migracije i izbjeglištvo jer bi svaka osoba trebala imati pravo na razvoj i dostojan život u svojoj državi. No, dok se ne postigne taj ideal, pred Europom i Crkvom stoje sudbine nekoliko milijuna izbjeglica, koji su nehotice probudili uspavanost europskog i kršćanskog puka naviknutog na komfornost. Ako se ekonomski i gospodarski čini neodrživim prihvatiti sve izbjeglice, europske države pozvane su primiti onoliko koliko je moguće, a ostale u duhu solidarnosti i zajedništva preusmjeriti prema drugim sigurnim područjima. Kriza po sebi nije negativna, ona je uvijek bila izazov čovječanstvu za napredak. U migracijskoj krizi Europljani mogu nadvladati krizu vlastitog identiteta i osvjetliti svoju budućnost. Kršćani, pak, mogu prepoznati „znak vremena“ u kojem Božje nadahnuće potiče da, svatko prema svom pozivu, doprinese izgradnji svijeta koji će odgovarati Božjem naumu.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI:

BENEDIKT VI., *Caritas in veritate. Ljubav u istini*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

BENEDIKT VI., *Deus Caritas Est. Bog je ljubav*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekret o apostolatu laika, *Apostolicam actuositatem*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve, *Ad Gentes*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekret o pastirskoj službi biskupa, *Christus Dominus*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, *Dei Verbum*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dogmatska konstitucija o Crkvi, *Lumen gentium*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija, *Gaudium et Spes*, *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

DRUGI VATIKANSKI SABOR, Deklaracija „*Dignitatis humanae*“, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 292-305.

FRANCISCUS, *Statutum novi dicasterii ad integram humanam progressionem fovendam*, *Acta Apostolica Sedis*, 106 (2016.) 9, 696-672.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International labour office, Geneva, 2021.

INTERNATIONAL MIGRATION LAW, *Glossary on Migration*, International organization for Migration, Geneva, Switzerland, 2019.

IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, 2001.

IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evandjelje života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

IVAN PAVAO II., Laborem Exercens, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 465-516.

IVAN PAVAO II., Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997.

IVAN PAVAO II., Sollicitudo rei socialis, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 573-624.

KAŠTELAN, Jure i DUDA, Bonaventura (ur.), *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, listopad, 2008.

MINISTRY OF INTERIOR OF TURKEY, LAW ON FOREIGNERS AND INTERNATIONAL PROTECTION, *Official gazette*, 5 (2013.) 53, 1-56.

MINISTRY OF INTERIOR OF TURKEY, Law on foreigners and international protection, *Official gazette*, 5 (2013.) 53, 1-56.

PAPA FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016.

PAPA FRANJO, *Christus vivit – Krist živi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2019.

PAPA FRANJO, *Evangelii Gaudium – Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

PAPA FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.

PAPA FRANJO, *Gaudete et exultate – Radujte se i kličite*, Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

PAPA FRANJO, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

PAPA FRANJO, *Misericordiae Vultus. Lice milosrđa*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

PAPA IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

PAPA IVAN XXIII., *Mater et magistra*, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 106-162.

PAPA IVAN XXIII., *Pacem in Terris*, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 163-202.

PAPA PAVAO VI., *Populorum progressio*, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 314-349.

PAPINSKO VIJEĆE „IUSTITIA ET PAX“, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

PAPINSKO VIJEĆE ZA DUŠOBRIŽNIŠTVO SELILACA I TURISTA, *Pismo biskupskim konferencijama o crkvi i svijetu u pokretu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1978.

PAPINSKO VIJEĆE ZA PASTORAL SELILACA I PUTNIKA, *Erga migrantes caritas Christi – Kristova ljubav prema seliocima (D-140)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

PAULUS VI., *Litterae apostolicae motu proprio datae. Pastoralis migratorum cura quibus novae normae de pastoralis migratorum cura statuuntur, Acta Apostolicae Sedis*, 61 (1969.) 10, 601-603.

PAULUS VI., Litterae apostolicae motu proprio datae. Pontificia Commissio de spirituali migratorum atque itinerantium cura constituitur Apostolicae caritatis, *Acta Apostolica Sedis*, 62 (1970.) 4, 193-197.

PAVAO VI., *Ecclesiam suam - Crkvu svoju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi – Naviještanje evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

PAVAO VI. I SINODA BISKUPA, *Poruka: prava čovjeka i pomirenje*, Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 408-411.

Pie X., Notre charge apostolique, *Acta Apostolica Sedis*, 2 (1910.) 16, 607-633.

PIO XI., Quadragesimo anno, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 48-65.

PIUS XII., Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“, u: *Acta Apostolica Sedis*, 44 (1952.) 13, 649-704.

PONTIFICAL COMMISSION „IUSTITIA ET PAX“, *The Church and human rights*, Vatican City, 2011.

PONTIFICIA COMMISSIONE PER LA PASTORALE DELLE MIGRAZIONI E DEL TURISMO, Riflessioni ed istruzioni sui singoli fenomeni: A. Pastorale degli emigranti, B. Apostolato del mare, C. Pastorale dell'aviazione, D. Pastorale dei nomadi, E. Pastorale del turismo, F. Apostolato della strada, 26. maggio 1978, *On the Move – migrazioni e turismo*, 8 (1978), 71-195.

SVETA KONGREGACIJA ZA BISKUPE, *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

SVETA STOLICA, Povelja o pravima obitelji, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, 560-572.

THE UN MIGRATION AGENCY, *UNHCR Resettlement Handbook*, United Nations High Commissioner for Refugees, 2011.

THE UN MIGRATION AGENCY, *World migration report 2018.*, International Organization for Migration, 2017.

THE UN MIGRATION AGENCY, *World migration report 2022.*, International Organization for Migration, 2021.

UJEDINJENI NARODI, Opća deklaracija o ljudskim pravima, *Narodne novine*, 12/09.

ZAKON O MEĐUNARODNOJ I PRIVREMENOJ ZAŠTITI, NN 70/15, 127/17.

ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 625-690.

KNJIGE:

ABU-NIMER, Mohammed, ALABBADI, Anas, MARQUEZ, Cynthia, *Building bridges. Guide for dialogue ambassadors*, World Organization of the Scout Movement, 2018.

ALIĆ, Sead, *Mediji. Od zavođenja do manipuliranja*, AGM, Zagreb, 2009.

ARCHIBUGI, Daniele, CELLINI, Marco i VITIELLO, Mattia, *Refugees in the European Union: From Emergency Alarmism to Common Management. Working Paper*, Birkbeck, University of London, London, 2019.

ARNOLD, James R., *Jungle of Snakes: A Century of Counterinsurgency Warfare from the Philippines to Iraq*, Bloomsbury Press, New York, 2010.

ARTERBURY, Andrew, *Entertaining Angels: Early Christian Hospitality in its Mediterranean Setting*, Sheffield Phoenix, Sheffield Phoenix, 2005.

ASUMANG, Annang, *Immigrants of the Kingdom of God: Reflections on Immigration as a Metaphor of Christian Discipleship*, Wipf And Stock, 2008.

BAGGIO, Fabio, BRAZAL, Agnes M. (ur.), *Faith on the Move: Toward a Theology of Migration in Asia*, Ateneo de Manila University Press, 2008.

BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022.

BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka (ur.), *Laudato si'. Kako mijenjati stil života?*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.

BANCHOFF, Thomas, Introduction: Religious Pluralism in World Affairs, BANCHOFF, Thomas (ur.), *Religious Pluralism. Globalization, and World Politics*, Oxford University Press, 2008

BANTING, Keith i KYMLICKA, Will (ur.), *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

BENHABIB, Sevla, *The Rights of Others. Aliens, Residents, and Citizens*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

BERRY, Mike i dr., *Press coverage of the refugee and migrant crisis in the EU: a content analysis of five European countries*, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva, 2015.

BLACK, Julia, *Maritime migration to Europe. Focus on the Overseas Route to the Canary Islands*, International organization for migration, Geneva, 2021.

BOLCHAZY, Ladislaus J., *Hospitality in Antiquity: Livy's Concept of Its Humanizing Force*, Ares Publishing Inc., Chicago, 1995.

BRUCKNER, Pascal, *The Tyranny of Guilt. An Essay on Western Masochism*, Princeton University Press, 2006.

- CASTLES, Stephen i Miller, Mark J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan, London, 2014.
- CATHOLIC BISHOPS' CONFERENCE OF ENGLAND AND WALES, *The Common Good and the Catholic Church's Social Teaching*, Gabriel Communications, Manchester, 1996.
- CAVES, Roger W. (ur.), *Encyclopedia of the City*, Routledge, London, 2005.
- CHETAIL, Vincent, COVID-19 and human rights of migrants: More protection for the benefit of all, International Organization for Migration, Geneva, 2020.
- CHIN, Rita, *The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History*, Princeton University Press, Princeton, 2017.
- CIPOLLA, Carlo M., *The Fontana Economic History of Europe: The Middle Ages*, Fontana, Glasgow, 1972.
- CRONIN, Bruce, *Institutions for the Common Good. International protection regimes in international society*, Cambridge University Press, 2003.
- CURTA, Florin, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube region, c. 500-700*, Cambridge University Press, 2004.
- ČANČAR, Nusret i KARIĆ, Enes (prir.), *Islamski fundamentalizam – šta je to?*, Mešihat Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1990.
- DAVIS, John J., *Biblical Numerology. A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible*, Baker Academic, 1968.
- ESPOSITO, John i MOGAHED, Dalia, *Who Speaks for Islam? What a Billion Muslims Really Think*, Gallup Press, New York, 2007.
- ESPOSITO, John L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York, 1992.
- EUROPEAN ASYLUM SUPPORT OFFICE, *Pristup postupku azila. Što trebate znati*, Ured za publikacije Europske unije, 2016.

- EUROPEAN COMMISSION, *Push and pull factors of international migration. A comparative report*, European Communities, 2000.
- FIGUEREDO, Fernando, *Exploring the steps of the apostle Paul in Spain*, Amazon Kindle Direct Publishing, 2019.
- FORTUYN, Pim, *Tegen de islamisering van onze cultuur*, A. W. Bruna, 1997.
- GALIĆ, Mirko (ur.), *Leksikon radija i televizije*, Hrvatska radio-televizija, Zagreb, 2016.
- GAMLEN, Alan, *Migration and mobility after the 2020 pandemic: The end of an age?*, International Organization for Migration, Geneva, 2020.
- GRUEN, Erich S., *Diaspora: Jews amidst Greeks and Romans*, Harvard University Press, 2009.
- HALSALL, Guy, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge University Press, 2007.
- HATHOUT, Hassan, *Čitanje muslimanskog uma*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.
- HENNEBRY, Jenna, KC, Hari, *Quarantined! Xenophobia and migrant workers during the COVID-19 pandemic*, International Organization for Migration, Geneva, 2020.
- HIRSI ALI, Ayaan, *Infidel*, Atria Books, 2008.
- HORNE, Alistair, *A Savage War of Peace: Algeria 1954.-1962.*, Review of Books, New York, 2011.
- HOVANNISIAN, Richard G., *The Republic of Armenia. The First Year, 1918-1919*, Berkeley, University of California Press, 1972.
- INTERNATIONAL CENTRE FOR MIGRATION POLICY DEVELOPMENT, *Breaking gridlocks and moving forward*, Wograndl Druck GmbH, Mattersburg, 2019.
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International labour office, Geneva, 2021.

KASPER, Walter, *Milosrđe. Temeljni pojam evanđelja – ključ kršćanskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

KLAUS, Witold (ur.), *Humanitarian crisis at the Polish-Belarusian border*, Grupa Granica, 2021.

KOSINSKI, Leszek A. i ELAHI Maudood K. (ur.), *Population Redistribution and Development in South Asia*, D. Reidel Publishing Company, 1985.

LABOUR MIGRATION BRANCH, *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International labour office, 2018.

LIEBIG, Thomas, *The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries*, *International Migration Outlook*, OECD Publishing, 2013.

LOUE, Sana (ur.), *Handbook of Immigrant Health*, Springer, 1998.

MALOVIĆ, Stjepan, *Mediji i društvo*, International Center for Education of Journalists from Central and Eastern Europe, Opatija, 2007.

MARCHETTO, Ezio, *The Catholic Church and the phenomenon of migration: An overview*, Center for Migration Studies, New York, 1989.

MICHALSKI, Krzysztof (ur.), *Religion in the New Europe*, Central European University Press, 2006.

MURRAY, Douglas, *Čudna smrt Europe*, Egmont, 2018.

OLIVER, Edmund H., *The Social Achievements of the Christian Church*, Regent College Publishing, Vancouver, 2004.

PADILLA, Elaine, PHAN, Peter C. (ur.), *Theology of Migration in the Abrahamic Religions*, Palgrave MacMillan, 2014.

PAPA FRANCESCO, *Sono io, non abbiate paura*. Parole su rifugiati e migranti, Roma, 2018.

PAPINSKO VIJEĆE ZA PASTORALNU SKRB SELILACA I PUTNIKA (ur.), *Selilaštvo na pragu Trećeg tisućljeća: IV. Svjetski kongres o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica. Vatikan 5-10. listopada 1998.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

PAREKH, Serena, *No Refugee: Ethics and the Global Refugee Crisis*, Oxford University Press, 2020.

PIE X., Notre charge apostolique, *Acta Apostolica Sedis*, 2 (1910.) 16, 607-633.

POPE FRANCIS, *Apostolsko pismo svetog oca Franje svim posvećenim osobama u prigodi Godine posvećenog života*, Hrvatska konferencija viših redovničkih poglavara i poglavarica, Zagreb, 2015.

PRAUSER, Steffen i REES, Arfon, *The Expulsion of the 'German' Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*, EUI Working Paper HEC, 2004.

RASPAIL, Jean, *Le Camp des saints*, Le Livre de poche, Pariz, 1981.

RAWLS, John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1999.

RUSSELL, James W., *Class and Race Formation in North America*, University of Toronto Press, 2016.

SAINT BASIL THE GREAT, *Letters*, Aeterna Press, 2015.

STANIĆ, Jasmina, VUNJAK, Tanja, POLJAKOVIĆ, Karlo i STARČEVIĆ, Srđan (prev.), *Po naređenju. Ratni zločinci na Kosovu*, Human Rights Watch, 2001.

STEADMAN, Phillip i HODGKINSON, Simon, *Nuclear Disasters and the Built Environment. A Report to the Royal Institute*, Butterworth Architecture, 1990.

SZUCS, Loretto Dennis i HARGREAVES LUEBKING, Sandra (ur.), *The source. A guidebook to American genealogy*, Ancestry, 2006.

TALBOT, Ian i SINGH, Gurharpal, *The Partition of India*, Cambridge University Press, 2009.

TATALOVIĆ, Siniša, *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006.

THOMAS, Gordon i MORGAN-WITTS, Max, *Voyage of the Damned*, Skyhorse Publishing, New York, 2010.

TORNIELLI, Andrea i GALEAZZI, Giacomo, *Papa Franjo. Ova ekonomija ubija*, Verbum, Split, 2015.

UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *A Pastoral Letter Concerning Migration from the Catholic Bishops of Mexico and the United States*, Washington, 2003.

VALKOVIĆ, Marijan (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

VALKOVIĆ, Marijan(ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

WALZER, Michael, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York, 1983.

WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999.

YILMAZ-ELMAS, Fatma, KUTLAY, Mustafa i dr., *EU-Turkey Cooperation on 'Refugee Crisis': Is it on the Right Track?*, International strategic research organization, 2016.

ČLANCI:

ANČIĆ, Nedjeljko Ante, Nova evangelizacija. Neodgodiva zadaća Crkve našeg vremena, *Crkva u svijetu*, 35 (2000.) 2, 189-204.

ANČIĆ, Nediljko Ante, Svaki dan pruža novu priliku. Primjer dobrog Samarijanca, BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka Petrović (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 61-94.

ANIĆ, Rebeka, Solidarnost u učenju Ivana Pavla II., *Revija za socijalnu politiku*, 4 (1997.) 4, 349-355.

BALOBAN, Stjepan, „Crkva siromašnih“ od pape Ivana XXIII. do pape Franje, *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 3, 479-503.

BALOBAN, Stjepan, Današnji znakovi vremena i poslanje Crkve, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, 49-61.

BALOBAN, Stjepan, KOMPES, Marijana, MIGLES, Silvija, Kriza solidarnosti i desolidarizacija u hrvatskom društvu, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 2, 355-384.

BALOBAN, Stjepan, Milosrđe i pravednost u socijalnom nauku Crkve, *Riječki teološki časopis*, 49 (2017.) 1, 19-36.

BALOBAN, Stjepan, Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 147-163.

BALOBAN, Stjepan, Ostvarivanje solidarnosti po supsidijarnosti, *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 1019-1043.

BALOBAN, Primjena supsidijarnosti u crkvenom životu vjernika laika u Hrvatskoj prema empirijskom istraživanju o supsidijarnosti, *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 839-874.

BANCHOFF, Thomas, Introduction: Religious Pluralism in World Affairs, BANCHOFF, Thomas (ur.), *Religious Pluralism. Globalization, and World Politics*, Oxford University Press, 2008., 3-11.

BARIČEVIĆ, Vedrana, Izbjeglička i migracijska pitanja kao izvor trajne krize Europske unije: neuspjeh europskih politika azila i migracija, *Političke analize*, 6 (2015.) 23, 3-14.

BARŠČEVSKI, Taras, Stranac u kući: blagoslov ili prijetnja?, Ivan Koprek (ur.), *Migracije, ekonomija i poslovna etika*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2020., 21-59.

BEZIĆ, Živan, Pastoralni aspekti migracije sa sela u grad, *Bogoslovska smotra*, 38 (1968.) 1, 14-24.

BEZIĆ, Živan, Posuvremenjenje, *Obnovljeni život*, 47 (1992.) 3-4, 265-275.

- BILIĆ, Niko, Neki ključni vidici selilaštva i izbjeglištva u Svetom pismu, *Obnovljeni život*, 75 (2020.) 1, 9-23.
- BIŠKUP, Marijan, Rat i mir. Teološki-povijesni osvrt, *Kana*, 22 (1991.) 9-10, 21-23.
- BIŽACA, Nikola, Jedna nesumnjivo korisna utopija, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 1, 3-8.
- BOUBTANE, Ekrame, DUMONT, Jean-Christophe, RAULT, Christophe Rault, Immigration and
- BOZANIĆ, Anton, Evangelizacija i sadašnja nova evangelizacija, *Obnovljeni Život*, 53 (1998.) 2, 141-150.
- BRČIĆ, Marita, Terorizam i liberalno-demokratska država, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (2008.) 1, 5-20.
- BREBRIĆ, Stjepan, Globalizacija migracije i profetizam pape Franje, *Nova prisutnost*, 17 (2019.) 1, 93-109.
- BRZICA, Nikola, Asimetrični rat u Afganistanu i protupobunjeničke strategije, *Polemos*, 15 (2012.) 30, 113-134.
- BUTLER, Geoffrey, Social Service and the Imago Dei: a Contemporary Analysis and Application of an Ancient Christian Doctrine, *The Evangelical Review of Theology and Politics*, 8 (2020.), 71-84.
- CARRILLO, Ruben, Asia Ilega a America. Migracion e influencia cultural asiatica en Nueva Espana (1565-1815), *Asiademica*, 2014., 81-98.
- CASTILLO GUERRA, John E., Contributions of the Social Teaching of the Roman Catholic Church on Migration, *Exchange*, 44 (2015.) 4, 403-427.
- CATANIA, Tina, Making Immigrants Visible in Lampedusa: Pope Francis, Migration and the State, *Italian studies*, 70 (2015.) 4, 465-486.
- CHETAIL, Vincent, COVID-19 and human rights of migrants: More protection for the benefit of all, International Organization for Migration, Geneva, 2020.

CIFRAK, Mario, Načelo supsidijarnosti u Novom zavjetu, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 165-182.

ČRPIĆ, Gordan, MRAVUNAC, Damir i TANJIĆ, Željko, Supsidijarnost - širenje prostora slobode u društvu, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 91-111.

ČAVAR, Klara i VUJICA, Vikica, Odgoj za dijalog kao preduvjet mira. Kršćanska perspektiva odgoja za dijalog, *Magistra Iadertina*, 13 (2018.) 1, 52-68.

DIANICH, Severino, Učiteljstvo pape Franje – nove perspektive, *Riječki teološki časopis*, 48 (2016.) 2, 329-350.

DRINKWATER, Stephen, LEVINE, Paul, LOTTI, Emanuela i PEARLMAN, Joseph, The Economic Impact of Migration: A Survey, *Flomenla discussion paper 8*, 2003., 1-48.

DUGALIĆ, Vladimir, MRAVUNJAC, Damir, Socijalni nauk crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana (i vjernika), *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 815-838.

DUGANDŽIĆ, Ivan, Oblici solidarnosti u ranom kršćanstvu, *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 377-398.

DURAND, John D., Historical Estimates of World Population: An Evaluation, *Population and Development Review*, 3 (1977.) 3, 253-296.

Economic Growth in the OECD Countries 1986-2006: A Panel Data Analysis, *Oxford Economic Papers*, 68 (2016.) 2, 340-360.

EDELINSKI, Davod (prev.), Crkva, evangelizacija i sveze koinonije: Izvješće o međunarodnim konzultacijama između Katoličke crkve i Svjetske evanđeoske alijanse (1993.-2002.), *Kairos*, 8 (2014.) 2, 281-306.

EUROPEAN UNION LAW, Consolidated versions of the treaty on European Union, *Official Journal of the European Union*, 51 (2008.) 1, 13-46.

FARAHANI, Fataneh, Hospitality and hostility: The dilemmas of intimate life and refugee hosting, *Journal of Sociology*, 57 (2021.) 3, 664-673.

FASSMANN, Heinz i MÜNZ, Rainer, Migracije Istok-Zapad u Europi od 1918-92., *Migracijske i etničke teme*, 11 (1995.) 1, 53-87.

FILIĆ, Andrea, Promišljanja o kristološkom utemeljenju međuljudskog milosrđa na tragu izabranih crkvenih otaca, *Nova prisutnost*, 16 (2018.) 1, 39-57.

FINKELSTEIN, Louis, The Jewish Vision of Human Brotherhood, JURJI, Edward Jabra (ur.), *Religious Pluralism and World Community*, Leiden, E. J. Brill, 1969., 79-92.

FRANCESCUS, Occasione Diei Mundialis Pacis, cui titulus est: „Fraternità, fondamento e via per la Pace“, *Acta Apostolica Sedis*, 106 (2014.) 1, 22-34.

GAMLEN, Alan, Migration and mobility after the 2020 pandemic: The end of an age?, International Organization for Migration, Geneva, 2020.

GARREAUD, Rene D. i dr., The Central Chile Mega Drought (2010–2018): A climate dynamics perspective, *International Journal of Climatology*, 40 (2019.) 1, 421-439.

GRBAC, Josip, Crkva i kršćani između proroštva i konformizma, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 3, 527-531.

GREGUROVIĆ, Snježana, Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturnoga modela integracije migranata, *Obnovljeni Život*, 75 (2020.) 1, 77-91.

GUZIK, Paulina, Communicating migration – Pope Francis' strategy of reframing refugee issues, *Church, Communication and Culture*, 3 (2018) 2, 106-135.

HADDAD, Simon, The Kurds in Turkey: context and current status, *Migracije i etničke teme*, 17 (2001.) 1-2, 87-102.

HARAMIJA, Predrag i TROŠELJ MIOČEVIĆ, Tanja, Religija i ekonomska integracija migranata u Europskoj uniji, *Ekonomska misao i praksa*, 1 (2018.), 335-374.

HARAŠIĆ, Žaklina, Zakonitost kao pravno načelo i pravni argument, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47 (2010.) 3, 745-767.

HATTON, Timothy J. i WILLIAMSON, Jeffrey G., What Drove the Mass Migrations from Europe in the Late Nineteenth Century?, *Population and Development Review*, 20 (1994.) 3, 533-559.

HAVEL, Boris, Stari zavjet i pitanje etnocentričnosti. Izraelova samopercepcija i odnos prema strancu, *Nova prisutnost*, 17 (2019.) 3, 529-541.

HAVERIC, Tarik, Treći ideal, *Filozofska istraživanja*, 31 (2011.) 2, 417-426.

HEARHER, Peter, The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe, *English Historical Review*, 110 (1995.) 435, 4-41.

HENNEBRY, Jenna i KC, Hari, *Quarantined! Xenophobia and migrant workers during the COVID-19 pandemic*, International Organization for Migration, Geneva. 2020.

HERLITZ, Georg Nils, The Meaning of the Term 'Prima Facie', *Louisiana Law Review*, 55 (1994.) 2, 391-408.

HRANIĆ, Đuro, Čovjek-slika Božja. Teološka antropologija Ivana Pavla II, *Diacovensia*, 1 (1993.) 1, 24-44

HUMPHREYS, Colin J., The number of people in the exodus from Egypt: decoding mathematically the very large numbers in Numbers I and XXVI, *Vetus Testamentum*, 48 (1998.) 2, 196-213.

IKIĆ, Niko, Teologija mira i kultura dijaloga u papinskim porukama za svjetski dan mira, *Crkva u svijetu*, 53 (2018.) 4, 672-706.

IVAN PAVAO II., Mir s Bogom Stvoriteljem. Mir s cjelokupnim stvorenjem, Poruka za svjetski dan mira 1. siječnja 1990., *AKSA*, (1989.) 51, 13-15.

JEAN, Sebastien, JIMENEZ, Miguel, The unemployment impact of immigration in OECD countries, *European Journal of Political Economy*, 27 (2011.) 2, 241-256.

JELASKA, Zrinka, Vrste nasljednih govornika, *Lahor*, 1 (2014.) 17, 83-105.

JÓNSSON, Már, The expulsion of the Moriscos from Spain in 1609-1614: the destruction of the Islamic periphery, *Journal of Global History*, 2 (2007.) 2, 195-212.

JURIĆ, Branko, Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, *Vrhbosnensia*, 23 (2019.) 1, 373-380.

JURIĆ, Stipe, Postaje Izraelaca što ih prijedoše kad izidoše iz zemlje Egipatske, *Obnovljeni život*, 42 (1987.) 1, 5-34.

KADI, Wadad i SHAHIN, Aram A., Caliph, caliphate, *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, BOWERING, Gerhard, (ur.) i dr., Princeton University Press, 2013., 37-47.

KARADOLE, Mladen, Oblikovanje selilačke Crkve u eri industrijalizacije, *Crkva u svijetu*, 16 (1981.) 3, 227-241.

KAURIN, Sara, Azil u suvremenom međunarodnom pravu, *Pravnik*, 47 (2014.) 96, 87-108.

KAVURO, Callixte, The Value of Human Dignity in the Refugee Protection, *African Human Mobility Review*, 5 (2019.) 1, 1510-1534.

KERRISON, Erin M. i dr., The Societal Causes of Violence, u: CLEMENTS, Paul T. i dr., *Mental Health Issues of Child Maltreatment*, STM Learning, 2015., 123.-149.

KEYFITZ, Nathan, The growth of the Canadian population, *Population Studies*, 4 (1950.) 1, 47-63.

KNEZOVIĆ, Katica, MAKSIMOVIĆ, Iva, Manipulativna moć masovnih medija i etičke upitnosti njihova utjecaja na dijete, *Diacovensia*, 24 (2016.) 4, 645-666.

KOCH, Kurt, Primanje stranaca kao znak kulture: Od neprijateljstva do gostoljubivosti, PAPINSKO VIJEĆE ZA PASTORALNU SKRB SELILACA I PUTNIKA (ur.), *Selilaštvo na pragu Trećeg tisućljeća: IV. Svjetski kongres o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica. Vatikan 5-10. listopada 1998.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 123-133.

KOŁAKOWSKI, Leszek, The Death of Utopia Reconsidered, MCMURRIN, Sterling M. (ur.), *The Tanner Lectures on Human Value*, Cambridge University Press, 1983., 227-248.

KORNFEIN, Iva, Nomen est omen: 'vječni' sport Grčke i Makedonije, *Polemos*, 16 (2013.) 31, 79-95.

KOVAČIĆ POLER, Melita, Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?, *Medijska istraživanja*, 7 (2001.) 1-2, 25-44.

KRAUS, Peter A. i SCHÖNWÄLDER, Karen, Multiculturalism in Germany: rethoric, scattered experiments, and future chances, BANTING, Keith i KYMLICKA, Will (ur.), *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, Oxford University Press, Oxford, 2006., 202-221.

KUNIČIĆ, Jordan, Vrijednost utopija, *Crkva u svijetu*, 7 (1972.) 2, 126-134.

KUŠAR, Stjepan, Kronika XXXIII. Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike: „Prognanici i izbjeglice – briga Crkve“, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.), 3-4, 441-445.

LALIĆ NOVAK, Goranka i GILJEVIĆ, Teo, Pravno i institucionalno uređenje integracije migranata u Republici Hrvatskoj – prema europskom modelu“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 10 (2019.) 1, 163-184.

LAPIĆ, Ivica Karlo, Kršćansko teološko-filozofsko propitivanje temelja gostoljubivosti, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 429-452.

LEIGHTON, Michelle, Drought, desertification and migration: past experiences, predicted impacts and human rights issues, PIGUET, Ettiene, PECOUD, Antoine i DE GUCHTENIERE, Paul (ur.), *Migration and climate change*, Cambridge University Press, 2011., 327-255.

LEMAN, Johan i JANSSENS, Stef, Krijumčarenje ljudi na istočnobalkanskoj ruti i ruti na istočnim granicama Europe, *Migracije i etničke teme*, 34 (2018.) 1, 71-94.

LIEBIG, Thomas, Triple disadvantage? A first overview of the integration of refugee woman, OECD Social, *Employment and Migration Working Papers*, (2018.) 15, 1-37.

LOUE, Sana, Defining the Immigrant, LOUE SANA (ur.), *Handbook of Immigrant Health*, Springer, 1998., 19-36.

LOZINA, Duško, Solidarnost – stožerni pojam katoličkog socijalnog nauka, *Pravni vjesnik*, 34 (2018.) 1, 79-96.

LUŠA, Đana i POLENUS, Marijana, Zloupotreba diplomatskih imuniteta u suvremenoj diplomatskoj praksi: izazovi i moguća rješenja, *Forum za sigurnosne studije* 2 (2018.) 2, 189-218.

MACIEL, Cármen, 'Retornados' aus den ehemaligen Kolonien in Portugal seit den 1970er Jahren, KLAUS, Bade J. (ur.), *Enzyklopädie Migration in Europa, Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Paderborn, 2007., 898-900.

MACUT, Ivan, Bratstvo – temelj i put za mir. Poruka pape Franje za Svjetski dan mira 2014. Kratko tumačenje i aktualizacija, *Diacovensia*, 22 (2014.) 4, 559-575.

MACUT, Ivan, Proročka dimenzija pape Franje – ad intra, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 3, 651-674.

MAGEZI, Christoper, Migration crisis and the church: A response to lacunae and considerations for Christian ministry engagement, *Verbum et Ecclesia*, 38 (2017.) 1, 1-9.

MALDINI, Pero i TAKAHASHI, Marta, Refugee Crisis and the European Union: Do the Failed Migration and Asylum Policies Indicate a Political and Structural Crisis of European Interogation?, *Communication Management Review*, 2 (2017.) 2, 54-72.

MANDARIĆ, Valentina, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 3, 705-730.

MARASOVIĆ, Špiro, Pokazatelji duha solidarnosti među franjevcima i franjevkama, *Revija za socijalnu politiku*, 4 (1997.) 4., 357-365.

MARASOVIĆ, Špiro, Porijeklo i sadržaj pojma „solidarnost“, *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 353-376.

MARASOVIĆ, Špiro, Supsidijarnost kao teološki problem, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 63-90.

MATIĆ, Davorka, Arapski nacionalizam: uspon, slom i posljedice, *Revija za sociologiju*, 48 (2018.) 2, 177-207.

MATULIĆ, Tonči, Je li moguć 'otvoreni svijet' pape Franje?, BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka Petrović (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 95-140.

MCKEOWN, Adam, Global migrations 1846-1940, *Journal of Global History*, 15 (2004.) 2, 155-189.

MESIĆ, Milan i ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago, Promjene u okolišu i ljudske migracije, *Migracijske i etničke teme*, 30 (2014.) 3, 331-354.

MESIĆ, Milan, Evropska migracijska situacija i perspektiva, *Migracijske i etničke teme*, 4 (1988.) 4, 371-394.

MESIĆ, Milan, Feministička kritika multikulturalizma, *Društvena istraživanja*, 15 (2006.) 4-5, 845-865.

MESIĆ, Milan, Izbjeglice i izbjegličke studije, *Revija za socijalnu politiku*, 1 (1994.) 2, 113-123.

MESIĆ, Milan, Multikulturalizam u Njemačkoj, *Migracijske i etničke teme*, 26 (2010.) 3, 243-255.

MESIĆ, Milan, Pad 'željezne zavjese' i izgledi 'europske tvrđave' – perspektive europskih migracija Istok-Zapad, *Migracijske i etničke teme*, 8 (1992.) 1, 35-53.

MIKAC, Robert i DRAGOVIĆ, Filip, Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed, *Forum za sigurnosne studije*, 1 (2017.) 1, 130-152.

MIKAC, Robert, CESAREC, Ivana i JAJIĆ, Kajo, Migracijske politike Europske unije i Australije: sličnosti i razlike, *Međunarodne studije*, 16 (2016.) 1, 85-103.

MILIKIĆ, Tadija i PERICA, Stanko, Migranti i migracije u svijetlu sveopćega bratstva, u: BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka (ur.), Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 205-257.

MUSARO, Pierluigi, Aware Migrants: The role of information campaigns in the management of migration, *European Journal of Communication*, 34 (2019.) 1, 629–640.

NIMAC, Ivan, Dušobrižništvo selilaca, *Služba Božja*, 22 (1982.) 3-4, 263-269.

NOVALIĆ, Fahrudin, Moć i podčinjavanje, *Polemos*, 8 (2005.) 15-16, 239-263.

ODRLJIN, Miljenko, Biti braća: zadaća i izazov. Varijacije na temu bratstvo u Knjizi Postanka, *Služba Božja*, 56 (2016.) 1, 5-21.

OPITZ, Peter J., Velika seoba: Bježanje i migracija u 20. stoljeću, *Politička misao*, 36 (1999.) 1, 42-59.

PAJNIK, Mojca, Migranti kao jeftini radnici u Europi: prema kritičkoj ocjeni integracije, *Migracijske i etničke teme*, 28 (2012.), 2, 143-163.

PAPINSKO VIJEĆE „COR UNUM“ I PAPINSKO VIJEĆE ZA DUŠOBRIŽNIŠTVO SELILACA I PUTNIKA, Izbjeglice – izazov solidarnosti, *Glas koncila*, 31 (1992.), br. 48-50.

PATAFTA, Danijel, Milosrđe u spisima Franje Asiškog i Bonaventure Banjoređijskoga, u: *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 4, 847-875.

PATTNAIK Smrutipriya, Seeking a Better World: From Utopia to Multiculturalism, *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*, 3 (2016.) 4, 46-50.

PAVELIĆ, Adila i ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka, Islam, islamofobija i Zapad: suprotstavljeni pogledi i društvena stvarnost, *Migracije i etničke teme*, 31 (2015.) 3, 407-427.

PAVLIĆ, Richard, VLAHOVIĆ, Martina, Čovjek – slika Božja. Teološka Interpretacija i suvremeni izazovi, *Riječki teološki časopis*, 25 (2017.) 2, 359-388.

PAŽIN, Zvonko, Gaudium et spes – jučer i danas, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, 5-7.

PENAVA, Marija, Utjecaj migracija na europsko tržište rada, *Ekonomska misao i praksa*, 2 (2011.), 335-362.

PENAVA, Marija, Utjecaj migracija na europsko tržište rada, *Ekonomska misao i praksa*, 2 (2011.), 335-362.

PERIŠIĆ, Petra, Pravo naroda na vanjsko samoodređenje izvan kolonijalnog konteksta i slučaj proglašenja nezavisnosti Kosova, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2013.) 2, 761-783.

PETROV, Emanuel, Evanđeoski pristup Ivana Pavla II. migracijama kao izvoru blagostanja, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 3, 596-620.

POLER KOVAČIĆ, Melita, Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?, *Medijska istraživanja*, 7 (2001.) 1-2, 25-44.

PONTIFICIA COMMISSIONE PER LA PASTORALE DELLE MIGRAZIONI E DEL TURISMO, Riflessioni ed istruzioni sui singoli fenomeni: A. Pastorale degli emigranti, B. Apostolato del mare, C. Pastorale dell'aviazione, D. Pastorale dei nomadi, E. Pastorale del turismo, F. Apostolato della strada, 26. maggio 1978, *On the Move – migrazioni e turismo*, 8 (1978), 71-195.

POZNIAK, Romana i PETROVIĆ, Duško, Tražitelji azila kao prijetnja, *Studia ethnologica Croatia*, 26 (2014.) 1, 47-72.

PUNDA, Edvard, RAPIĆ, Darko, Migracije u naravi i poslanju Crkve. Temeljni stavovi i posebni teološki izazovi, *Crkva u svijetu*, 56 (2021.) 4, 551-566.

RAPIĆ, Darko i BILOKAPIĆ, Šimun, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, *Služba Božja*, 60 (2020.) 2, 133-159.

ROKSANDIĆ, Sunčana, MAMIĆ, Krešimir, MIKAC, Robert, Migration in the Time of COVID-19—Policy Responses and Practices in Croatia Concerning the Western

Balkan Routes and Readiness for the Post-COVID-19 Society in Which the Right to Health Care for the Most Vulnerable Is Guaranteed, *Frontiers in Human Dynamics*, 13 (2021.), 2673-2726.

ROMAN, Nataliya, YOUNG, Anna, PERKINS, Stephynie C., Displaced and Invisible: Ukrainian Refugee Crisis Coverage in the US, UK, Ukrainian, and Russian Newspapers, *Negotiation and Conflict Management Research*, 14 (2021.) 3, 153-169.

RUSSEL, Josiah C., Population in Europe, CIPOLLA, Carlo M., *The Fontana Economic History of Europe: The Middle Ages*, Fontana, Glasgow, 1972., 503-511.

RUŽIĆ, Nataša, Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?, *MediAnali*, 2 (2008.) 4, 101-111.

SCALTSAS, Theodore, The Ship of Theseus, *Analysis*, 40 (1980) 3, 152-157.

SCHMID, Alex P., Terrorism and the Media, u: *Terrorism and political Violence*, 1 (1989.) 4, 539-565.

SERAFICA DE GUZMAN, Emmanuel, The Church as 'Imagined Communities' among Differentiated Social Bodies, BAGGIO, Fabio, BRAZAL, Agnes M. (ur.), *Faith on the Move: Toward a Theology of Migration in Asia*, Ateneo de Manila University Press, 2008., 118-154.

SEYYED MOSTAFA, Mohaghegh Damad, MANSOUR, Pahlevan, Religious tolerance & Universal brotherhood, *Pajuhesh-ha-ye Quran va Hadis*, 49 (2016.) 1, 117-140.

SIMANGO, Daniel, The imago Dei (Gen 1:26-27): A history of interpretation from Philo to the present, *Studia Historiae Ecclesiasticae*, 42 (2016.) 1, 172-190.

SIMANGO, Daniel, The Meaning of the Imago Dei (Gen 1:26-27) in Genesis 1-11, *Old Testament Essays*, 25 (2012.) 3, 638-656.

SIMIĆ, Jadranka, Prava migranata – poštivanje univerzalnih ljudskih prava ili pravo na razvoj, *Forum za sigurnosne studije*, 1 (2017.) 1, 73-96.

SIRKECI, Ibrahim, Turkey's refugees, Sirians and refugees from Turkey: A country of insecurity, *Migration Letters*, 14 (2017.) 1, 127-144.

SKLEVICKY, Lydia, Žene migranti kao zanemarena 'manjina', *Migracijske i etničke teme*, 4 (1988.) 3, 303-309.

SRŠEN, Dario, Prošlost i budućnost indijsko-pakistanskih odnosa, *Mali Levijatan*, 4 (2017.) 1, 107-120.

SUŠIĆ, Hasan, Islam i fundamentalizam, ČANČAR, Nusret i KARIĆ, Enes (prir.), *Islamski fundamentalizam – šta je to?*, Mešihat Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1990., 62-70.

SZCZERBA, Wojciech, The Concept of Imago Dei as a Symbol of Religious Inclusion and Human Dignity, *Phorum Philosophicum*, 25 (2020.) 1, 13-36.

ŠIMAC, Neven, Crkva i kršćanin pred izazovom suvremenih migracija, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 3, 723-741.

ŠIMUNEC, Davor, Homo simpliciter ili imago Dei. Od područne bio-psiho-socijalne koncentričnosti do ekscentrično-teologalne cjelovitosti čovjeka, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 1, 115-142.

ŠIMUNOVIĆ, Josip, Milosrdni poput Oca: pastoralno-katehetske mogućnosti i poticaji ostvarivanja Izvanrednog jubileja milosrđa, *Obnovljeni Život*, 71 (2016.) 2, 259.-271.

ŠKVORČEVIĆ, Antun, Crkveno učiteljstvo o migracijama, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.) 3-4, 317-336.

ŠOŠIĆ, Trpimir Mihael, Izbjeglice na moru: jurisdikcijski prijepori u svjetlu Konvencije o pravu mora i Konvencije o pravnom položaju izbjeglica, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 67 (2017.) 3-4, 627-654.

TAKAHASHI, Marta, SKOKO, Franjo, PAVIĆ, Davor, Uloga digitalnih medija i uspon populizma u kontekstu aktualne izbjegličke krize, u: *Communication Management Review*, 3 (2018.) 2, 96-110.

TAMARUT, Anton Tamarut, Solidarnost kao evanđeoska vrijednost, *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.) 1-2, 257-276.

TAMARUT, Anton, Crkva u nauku pape Franje, *Bogoslovska smotra*, 87 (2017.) 1, 59-78.

TANDARIĆ, Neven, Prisilne migracije uslijed klimatskih promjena, *Holon*, 4 (2014.) 1, 89-96.

TANJIĆ, Željko, Enciklika Fratelli tutti u kontekstu učenja pape Franje, BALOBAN, Stjepan i PETROVIĆ ŠTEFANAC, Dubravka Petrović (ur.), *Fratelli tutti. Poziv na socijalno prijateljstvo i sveopće bratstvo*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., .

TANJIĆ, Željko, Izazov pojma solidarnost za sustavno-teološko promišljanje, *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 467-473.

TATALOVIĆ, Siniša i MALNAR, Dario, Sigurnosni aspekti izbjegličke krize, *Političke analize*, 6 (2015.) 23, 23-29.

TOMAŠEVIĆ, Luka, Sv. Franjo, uzor integralne ekologije, *Služba Božja*, 61 (2020.) 1, 73-90.

TOMIĆ, Celestin, Jesu li još potrebne misije i misionari?, *Crkva u svijetu*, 9 (1974.) 1, 15-18.

TOT, Dora, Alžirski rat za nezavisnost (1954. – 1962.), *Rostra*, 8 (2017.) 8, 223-232.

TYLER, Colin, Economic Migration, Social Justice and the Common Good: A Public Lecture, u: Colin Tyler (ur.), *Common Good Politics*, Palgrave Macmillan Cham, 2017., 293-319.

URSACHE, Liviu Ursache, The Impact of Migration on Church Mission, *Harvard square symposium*, 2 (2016.), 396-393-400.

VALKOVIĆ, Jerko, Papa Franjo i novi oblici komunikacije u naviještanju radosti evanđelja, *Riječki teološki časopis*, 45 (2015.) 1, 19-42.

VELČIĆ, Bruna, Čovjek - slika Božja i njegova moralna odgovornost, *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 533-555.

VINKOVIĆ, Tea, Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjeglice (MARRI), *Migracijske i etničke teme*, 33 (2017.) 3, 373-378.

VOLAREVIĆ, Marijo, Društveno-etički značaj 'genija žene' i njegove temeljne karakteristike, *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 1, 75-89.

VUKOJIČIĆ TOMIĆ, Tijana, Izazovi upravljanja različitostima pri integraciji migranata u Europsku uniju, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, 18 (2018.) 2, 223-246.

VUKOVIĆ, Davor i BOŠNJAKOVIĆ, Josip, Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 3, 731-756.

VULETIĆ, Vladimir i FILIPOVIĆ, Božidar, Politički i medijski (od)govori na „migrantsku krizu“ u Srbiji, *Forum za sigurnosne studije*, 3 (2019.) 3, 116-137.

VULIĆ, Boris, Kršćansko bratstvo kao spašenost i ujedinjenost, *Diacovensia*, 23 (2015.) 1, 71-88.

VURNEK, Dragutin, BENGÉZ, Andrea i PERKOV, Matej, Sigurnosni aspekti migracija, *Acta Economica Et Turistica*, 4 (2018.) 2, 157-180.

WOOD, William B., Ecomigration: Linkages between Environmental Change and Migration, ZOLBERG, Aristide i BENDA, Peter (ur.), *Global Migrants, Global Refugees, Problems and Solutions*, Berghahn Books, Oxford – New York, 2001., 42-61.

YOST, Frank H., Židovi prvog kršćanskog stoljeća, *Biblijski pogledi*, 13 (2005.) 1, 3-40.

ZOVKIĆ, Mato, Crkva putujuća i suputnička, *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 4, 468-515.

ZOVKIĆ, Mato, Teološki domet i granice prijevoda dogmatske konstitucije o Crkvi, *Crkva u svijetu*, 3 (1968.) 3, 62-72.

INTERNETSKE POVEZNICE:

2015 Paris Terror Attacks (4.11.2020.), u: <https://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/2015-paris-terror-attacks-fast-facts/index.html> (20.5.2022.).

5-Point Test for Hate Speech - English, u: <https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/infographics/5-point-test-for-hate-speech-english> (20.5.2022.).

8 of the Greatest Migrations in History (26.4.2020.), u: <https://owlcation.com/humanities/Greatest-Migrations-in-History> (10.1.2021.).

8 tips for migration coverage (28.11.2016.), u: <https://europeanjournalists.org/blog/2016/11/28/8-practical-tips-for-migration-coverage/> (20.5.2022.).

Akcijski plan za uklanjanje prepreka za ostvarivanje određenih prava na području integracije stranaca za razdoblje 2013.–2015. godine, u: <https://ljudskaprava.gov.hr/integracija-stranaca-u-hrvatsko-drustvo/643> (20.5. 2022.).

ALLEWELDT, Ralf, *The Subsidiarity Principle and European Refugee* (23.3.2021.), u: <https://www.e-ir.info/2021/03/23/the-subsidiarity-principle-and-european-refugee-law/> (15.7.2022.).

Analiza stanja grada Zagreba, u: https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/Analiza%20stanja%20-%20Demografija_pdf.final%20doc.-SRUAZ.pdf (20.5.2022.).

Apel vjerskih predstavnika u Republici Hrvatskoj za pomoć izbjeglicama (31.8.2018.), u: <https://djos.hr/apel-vjerskih-predstavnika-u-republici-hrvatskoj-za-pomoc-izbjeglicama/> (20.5.2022.).

As it happened: Charlie Hebdo attack (7.1.2015.), u: <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-30710777> (20.5.2022.).

Backgrounder on the Three Mile Island Accident (21.6.2018.), u: <https://www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/3mile-isle.html> (20.5.2022.).

BENEDICT XVI., Holy mass for the inauguration of the fifth general Conference of the bishops of Latin America and the Caribbean (13.5.2007.), u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2007/documents/hf_ben-xvi_hom_20070513_conference-brazil.html (15.7.2022.).

BENEDICT XVI., *Message of his holiness Benedict XVI for the 93rd World day of migrants and refugees (2007) The migrant family*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20061018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

BENEDICT XVI., *Message of his holiness pope Benedict XVI for the World day of migrants and refugees (2013) Migrations: pilgrimage of faith and hope*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20121012_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

BENEDICT XVI., *St. Paul Migrant, 'Apostle of the peoples'*, Message of his holiness Benedict XVI for the 95th World day of migrants and refugees (2009) (24.8.2008.), u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20080824_world-migrants-day.html (24.2.2022.).

BENEDIKT XVI., *Maloljetni selioci i izbjeglice* (1.12.2009.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/maloljetni-selioci-i-izbjeglice/> (20.5.2022.).

BENEDIKT XVI., *Migracije i nova evangelizacija* (28.10.2011.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/migracije-i-nova-evangelizacija/> (20.5. 2022.).

BENEDIKT XVI., *Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2008. Mladi selioci*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20071018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

BENEDIKT XVI., *Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2008. Mladi selioci*, u: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/messages/migration/documents/hf_ben-xvi_mes_20071018_world-migrants-day.html (20.5.2022.).

BENEDIKT XVI., *Samo jedna obitelj* (28.10.2011.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/samo-jedna-obitelj-2/> (20.5. 2022.).

BENEDIKT XVI., *Selilaštvo: znak vremena* (14.1.2006.) u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilastvo-znak-vremena/> (20.5. 2022.).

BENEDIKT XVI., *Sveti Pavao selilac, Apostol naroda* (24.10.2008.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/sveti-pavao-selilac-apostol-naroda/> (20.5.2022.).

BIANCHETTI, Lorena, *A sua immagine. Hope under siege* (15.4.2022.), u: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/april/documents/20220415-a-sua-immagine-venerdisanto.html> (14.6.2022.).

Bosnia and Herzegovina: Migrants Left in the Cold (21.1.2021.), u: <https://www.hrw.org/news/2021/01/21/bosnia-and-herzegovina-migrants-left-cold> (20.5.2022.).

BRUMAT, Leiza, *Migrants or refugees? 'Let's do both'. Brazil's response to Venezuelan displacement challenges legal definitions* (11.1.2022.), u: <https://blogs.eui.eu/migrationpolicycentre/migrants-or-refugees-lets-do-both-brazils-response-to-venezuelan-displacement-challenges-legal-definitions/> (20.5.2022.).

BUREAU OF THE CENSUS, *Colonial and Pre-Federal Statistics* (1975.), u: https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/histstatus/pages/1995-1999/61075_1995-1999.pdf, (20.5.2022.).

CARITAS EUROPA, *Common home. Migration and development in Europe and beyond*, u: <https://www.caritas.eu/wordpress/wp-content/uploads/2019/11/European-Common-Home-full-publication-one-page.pdf> (20.5.2022.).

CARITAS EUROPA, *Welcome. Migrants make Europe stronger*, 2016., u: https://www.caritasinternational.be/wp-content/uploads/2016/11/caritaseuropa_welcome_migrants_make_europe_stronger.pdf (20.5.2022.), 5.

Caritas Europa's analysis and recommendations on the EU Pact on Migration and Asylum (12.2020.), u: <https://www.caritas.eu/wordpress/wp-content/uploads/2020/12/Position-Paper-EU-Pact-migration-Caritas-Europa-Dec-2020.pdf> (20.5.2022.).

Caritas Poljske zahvalio Papi na donaciji za migrante (25.1.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/crkva-u-svijetu/caritas-poljske-zahvaljuje-na-papinoj-donaciji-za-migrante/> (14.6.2022.).

Caritas programmes for migrants, u: <https://www.caritas.org/caritas-programmes-for-migrants/> (20.5.2022.).

*CASAROLI, Agostino, *Arta del cardenal Agostino Casaroli, en nombre del santo padre, para la jornada del emigrante a Su Eminencia Reverendísima el Señor Cardenal Sebastiano Baggio, Presidente de la Pontificia Comisión para la Pastoral de las Migraciones y del Turismo*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19810904_world-migration-day-1981.html (20.5.2022.).*

*CASAROLI, Agostino, *Carta do cardeal Agostino Casaroli, em nome do santo padre, ao cardeal Sebastiano Baggio, presidente da pontifícia comissão para a pastoral das migrações e do turismo por ocasião do dia do migrante*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pt/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19820904_world-migration-day-1982.html (20.5.2022.).*

*CASAROLI, Agostino, *Carta do cardeal Agostino Casaroli, em nome do santo padre, ao cardeal Sebastiano Baggio, Presidente da pontifícia comissão para a pastoral das migrações e do turismo por ocasião do dia do migrante*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pt/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19820904_world-migration-day-1983.html (20.5.2022.).*

*CASAROLI, Agostino, *Mensaje del papa Juan Pablo II, firmado por el cardenal Jean Villot, al cardenal Sebastiano Baggio presidente de la comisión pontificia para la pastoral de las migraciones y del turismo*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19781202_world-migration-day-1978.html (20.5.2022.).*

*CASAROLI, Agostino, *Mensaje del santo padre Juan Pablo II, firmado por el cardenal secretario de estado, con ocasión de la jornada de la emigración Cardenal Sebastiano Baggio, Presidente de la Pontificia Comisión para las Migraciones y el**

Turismo. Roma, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19801201_world-migration-day-1980.html (20.5.2022.).

CASAROLI, Agostino, *Message du pape Paul VI, signé par le secrétaire d'état, au cardinal Baggio à l'occasion de la 'journée du migrant'*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19761104_giornata-migrante.html (20.5.2022.)

CASAROLI, Agostino, *Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II a firma del card. segretario di stato Agostino Casaroli per la giornata mondiale del migrante (1979) Al Cardinale Sebastiano Baggio*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19791201_world-migration-day-1979.html (20. 5.2022.).

Chemnitz: Prosvjedi krajnje desnice i ljevice (27.8.2018.), u: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/chemnitz-prosvjedi-krajnje-desnice-i-ljevice-foto-20180827> (20.5.2022.).

Chile announces unprecedented plan to ration water as drought enters 13th year (11.4.2022.), u: <https://www.theguardian.com/environment/2022/apr/11/santiago-chile-ration-water-drought> (20.5.2022.)

CHURCHES COMMISSION FOR MIGRANTS IN EUROPE, *Changing the Narrative: Media Representation of Refugees and Migrants in Europe* (11.2017.), u: https://www.refugeesreporting.eu/wp-content/uploads/2017/10/Changing_the_Narrative_Media_Representation_of_Refugees_and_Migrants_in_Europe.pdf (20.5.2022.).

CIOBANU, Madalina, *Reporting on migration: How the media is shaping the conversation* (12.2.2016.), u: <https://www.journalism.co.uk/news/reporting-on-migration-how-the-media-is-shaping-the-conversation/s2/a610263/> (20.5.2022.).

CLARK, D., *Number of deaths in Europe from 1950 to 2019* (16.3.2022.), u: <https://www.statista.com/statistics/1258338/total-deaths-in-europe/> (15.7. 2022.).

CLARK, D., *Number of live births in the European Union (EU27) from 2009 to 2020* (21.7.2021.), u: <https://www.statista.com/statistics/253401/number-of-live-births-in-the-eu/> (15.7.2022.).

COMISION NACIONAL DE LOS MERCADOS Y LA COMPETENCIA, „*Media Coverage of Migrants and Refugees in Audiovisual Media*“, u: http://www.rirm.org/wp-content/uploads/2018/12/Report-CNMC-Workshop-Migrants-Refugees_2018-November.pdf (20.5.2022.).

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *A Common Agenda for Integration: Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union* (1.9.2015.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0389&from=EN> (20.5.2022.).

COUNCIL OF EUROPE, *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective*, u: <https://rm.coe.int/1680706b00> (20.5.2022.).

CRÉPEAU, Francois, *Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, Francois Crépeau. Regional study: management of the external borders of the European Union and its impact on the human rights of migrants* (24.4.2013.), u: <https://digitallibrary.un.org/record/755587?ln=en> (20.5.2022.).

CZERNY, Michael, *Introduzione, Papa Francesco, Sono io, non abbiate paura. Parole su rifugiati e migranti*, Roma, 2018.

CZERNY, Michael, *L'impegno della Chiesa in tema di accoglienza e inclusione di migranti e rifugiati*, u: <https://migrants-refugees.va/it/wp-content/uploads/sites/3/2018/09/2018.09.17-Czerny-Summer-School-Lampedusa.pdf> (20.5.2022.), 1-6.

DAVIES, Lizzy, *Italy boat wreck: scores of migrants die as boat sinks off Lampedusa* (3.10.2013.), u: <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/03/lampedusa-migrant-s-killed-boat-sinks-italy> (20.5.2022.).

DEGHANPISHEH, Babak, *Iran's president declares end of Islamic State* (21.11.2017.), u: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-rouhani-islamic-state/irans-president-declares-end-of-islamic-state-idUSKBN1DL0J5> (20.5.2022.).

DICASTERY FOR PROMOTING INTEGRAL HUMAN DEVELOPMENT, *Pastoral orientations on intercultral migrant ministry*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2022/03/POIMM-EN-Legal-stampa-1.pdf> (15.7.2022.).

DICASTERY FOR PROMOTING INTEGRAL HUMAN DEVELOPMENT, *Pastoralne smjernice o interno raseljenim osobama*, u: <https://migrants-refugees.va/wp-content/uploads/2020/10/1.-Read-On-Screen-A5-HR.pdf> (4.9.2022.).

Discorso di sua santità Pio XII 'Negli ultimi sei anni (24.12.1945.), u: https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1945/documents/hf_p-xii_spe_19451224_negli-ultimi.html (20.5.2022.).

DOCUMENTA, *Humanost u trenucima izbjegličke krize. Izvještaj o potrebama i radu s izbjeglicama*, u: <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/Humanost-u-trenucima-izbjeglicke-krize-Izvjestaj.pdf> (20.5.2022.).

Drama na Novu godinu: Migranti u Hamburgu i Kólnu seksualno napadali žene – jedna silovana (5.1.2016.), u: <https://www.maxportal.hr/vijesti/drama-na-novu-godinu-migranti-u-hamburgu-i-kolnu-seksualno-napadali-zene-jedna-silovana/> (20.5.2022.).

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE, *Srednje škole. Kraj šk. g. 2018./2019. i početak šk. g. 2019./2020.* (30.4.2020.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-03_01_2020.htm (20.5.2022.).

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE, *Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2019./2020.* (4.8.2020.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-07_01_2020.htm (20.5.2022.).

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE, *Zaposleni prema djelatnostima u veljači 2021.* (21.3.2021.), u: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/09-02-01_02_2021.htm (20.5.2022.).

EMMER, Pieter C. i LUCASSEN, Leo, *Migration from the Colonies to Western Europe since 1800* (13.11.2012.), u: <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the->

road/economic-migration/ pieter-c-emmer-leo-lucassen-migration-from-the-colonies-to-western-europe-since-1800 (20.5.2022.).

EU Parliament adopts two funds for asylum and border policies (7.7.2021.), u: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/press-room/20210701IPR07514/eu-parliament-adopts-two-funds-for-asylum-and-border-policies> (20.5.2022.).

EU population up to over 513 million on 1 January 2019 (10.7.2019.), u: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9967985/3-10072019-BP-EN.pdf/e152399b-cb9e-4a42-a155-c5de6dfe25d1> (20.5.2022.).

EUROPEAN COMMISSION, *How are refugees faring on the labour market in Europe. A first evaluation based on the 2014 EU Labour Force Survey ad hoc module*, u: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16130&langId=en> (20.5.2022.).

EUROPEAN COMMISSION, *The future of migration in the European union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018., u: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC111774/kjnd29060enn.pdf> (20.5.2022.).

EUROPEAN COMMISSION, *Communication from the commission on a New Pact on Migration and Asylum* (23.9.2020.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0609> (20.5.2022.)

European migrant smuggling centre. 3rd annual activity report – 2018 (25.3.2019.), u: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/emsc-3rd-annual-activity-report-%E2%80%93-2018> (20.5.2022.).

European migrant smuggling centre. 6rd annual activity report – 2022 (23.2.2022.), u: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/emsc-3rd-annual-activity-report-%E2%80%93-2018> (20.5.2022.).

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, *Temeljna prava migranata u nereguliranoj situaciji u Europskoj uniji*, u: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1848-FRA-Factsheet_FRIM_HR_BAT.pdf (20.5.2022.).

Exploring migration causes – why people migrate (1.7.2020.), u: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/world/20200624STO81906/exploring-migration-causes-why-people-migrate> (20.5.2022.).

Facilitation of illegal immigration, u: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/facilitation-of-illegal-immigration> (20.5.2022.).

FASEMORE, Olufemi Alexander, *The Impact of Drought on Africa* (7.2017.), u: https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_07/gir/index.html (20.5.2022.), 28-34.

FASEMORE, Olufemi Alexander, *The Impact of Drought on Africa* (7.2017.), u: https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_07/gir/index.html (20.5.2022.), 28-34.

Flüchtlingspolitik: „Wir schaffen das“ - Statement von Angela Merkel am 31.08.2015. (31.8.2016.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=kDQki0MMFh4> (20.5.2022.).

FONTES, Carlos, *Estatísticas da Emigração Portuguesa para o Brasil (1822-1986)*, u: <http://www.filorbis.pt/migrantes/page6brasilEstat.html> (20.5.2022.).

FOURTH LATERAN COUNCIL: 1215., u: <https://www.papalencyclicals.net/councils/ecum12-2.htm#9> (20.5.2022.).

Frontex Joint Operation 'Triton' – Concerted efforts to manage migration in the Central Mediterranean (7.10.2014.), u: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_566 (20.5.2022.).

GANLEY, Elaine, *Fire at French newspaper after Muhammad issue* (2.3.2011.), u: http://archive.boston.com/news/world/europe/articles/2011/11/02/fire_at_french_newspaper_after_muhammad_issue/?page=full (20.5.2022.).

Giornata Internazionale della Fratellanza Umana 04 febbraio 2021 Papa Francesco (4.2.2021.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcytOGqCH4&t=403s> (15.6.2022.).

Giornata Internazionale della Fratellanza Umana 04 febbraio 2021 Papa Francesco (4.2.2021.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcytOGqCH4&t=403s> (15.6.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1988*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19881004_world-migration-day-1988.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1989*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19890910_world-migration-day-1989.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni (1991)*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19910821_world-migration-day-1991.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale del migrante 1992*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19920731_world-migration-day-1992.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1995*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19940810_world-migration-day-1995.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1988*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19881004_world-migration-day-1988.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione 1989*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19890910_world-migration-day-1989.html

[ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19890910_world-migration-day-1989.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19890910_world-migration-day-1989.html) (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di Giovanni Paolo II in occasione della celebrazione della 'giornata mondiale del migrante' 1993-1994*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19930806_world-migration-day-93-94.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19860815_world-migration-day-1986.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19900725_world-migration-day-1990.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di Giovanni Paolo II per la giornata mondiale delle migrazioni*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19860815_world-migration-day-1986.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19870805_world-migration-day-1987.html (20.5.2022.).

GIOVANNI PAOLO II., *Messaggio di sua santità Giovanni Paolo II per la giornata mondiale dell'emigrazione*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19850716_world-migration-day-1985.html (20.5.2022.).

Graditi budućnost s migrantima i izbjeglicama (20.5.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/graditi-buducnost-s-migrantima-i-izbjeglicama/> (14.6.2021.).

GREGUREVIĆ, Snježana, KUMPES, Josip i dr., *Pandemija i migracije* (5.2020.), u: https://www.researchgate.net/publication/341702241_PANDEMIJA_I_MIGRACIJE (20.5.2022.).

HARLAN, Chico i MUFSON, Steven, *Japanese nuclear plants' operator scrambles to avert meltdowns* (13.3.2011.), u: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/03/12/AR2011031205493.html> (20.5.2022.).

Homily of Holy Father Francis, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130708_omelia-lampedusa.html (20.5.2022.).

HOROWITZ, Jason, *Pope Francis Puts Caring for Migrants and Opposing Abortion on Equal Footing* (9.4.2018.), u: <https://www.nytimes.com/2018/04/09/world/europe/pope-francis-migrants-abortion.html> (14.6.2022.).

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Iustitia et pax, Izjava – Izazovi migrantske krize u europskom prostoru* (17.7.2018.), u: <https://hbk.hr/izjava-izazovi-migrantske-krize-u-europskom-prostoru/> (20.5.2022.).

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Iustitia et pax, Izjava o važnosti međunarodne zaštite izbjeglica i kršćanskoj solidarnosti u njihovom zbrinjavanju* (18.9.2015.), u: <https://hbk.hr/izjava-o-vaznosti-medunarodne-zastite-izbjeglica-i-krscanskoj-solidarnosti-u-njihovom-zbrinjavanju/> (20.5.2022.).

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., u: <https://www.enciklopedija.hr/> (20.5.2022.).

Hrvatski jezični portal, u: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> (20.5.2022.).

Il Papa: 'Mediterraneo ed Egeo nuovi cimiteri d'Europa' (23.10.2018.), u: <https://www.interris.it/religioni/il-papa--mediterraneo-ed-egeo-nuovi-cimiteri-d-europa> (20.5.2022.).

Information for people fleeing the war in Ukraine, u: <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine>

https://publications.iom.int/system/files/pdf/meclep_glossary_en.pdf?language=en
(20.5.2022.).

INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION, *Izješavanje o migracijama i izbjeglicama. Preporuke za novinare*, u: <https://bih.iom.int/sites/bih/files/MigrNov/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf> (20.5.2022.).

INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION, *World migration report 2018*, u: https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf (20.5.2022.).

IOM Applauds Italy's Life-Saving Mare Nostrum Operation: 'Not a Migrant Pull Factor' (31.10.2014.), u: <https://web.archive.org/web/20150416233445/https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/news-and-views/press-briefing-notes/pbn-2014b/pbn-listing/iom-applauds-italys-life-saving.html> (20.5.2022.).

Ivan Pavao II., *Neka se poštuje svaka osoba i neka se uklone diskriminacije koje ponižavaju ljudsko dostojanstvo* (9.11.1997.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/neka-se-postuje-svaka-osoba-i-neka-se-uklone-diskriminacije-koje-ponizavaju-ljudsko-dostojanstvo/> (20.5.2022.).

IVAN PAVAO II., *Selilaštvo i međureligijski dijalog* (18.10.2002.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilastvo-i-medureligijski-dijalog/> (20.5.2022.).

IVAN PAVAO II., *Selilaštvo u službi mira* (13.1.2004.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selilastvo-u-sluzbi-mira/> (20.5.2022.).

IVAN PAVAO II., *U Crkvi nitko nije stranac i Crkva nije strana niti jednome čovjeku ni na kojem mjestu* (14.12.1995.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/u-crkvi-nitko-nije-stranac-i-crkva-nije-strana-niti-jednome-covjeku-ni-na-kojem-mjestu/> (20.5.2022.).

IVAN PAVAO II., *Vjera se ljubavlju ostvaruje* (21.8.1996.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/vjera-se-ljubavlju-ostvaruje/> (20.5.2022.).

Izazovi odgovora na izbjegličku i migrantski krizu na Balkanskoj ruti tijekom 2015. i 2016. godine iz perspektive Hrvatskog Caritasa (30.11.2018.), u: <https://ika.hkm.hr/>

novosti/izazovi-odgovora-na-izbjeglicku-i-migrantski-krizu-na-balkanskoj-ruti-tijekom-2015-i-2016-godine-iz-perspektive-hrvatskog-caritasa/ (20.5.2022.).

Izgorio kamp Lipa, nadležni nisu pronašli alternativni smještaj (23.12.2020.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=Xzj4NqpEGgY> (20.5.2022.).

January 23 2022 Angelus prayer Pope Francis + ASL (23.1.2022.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=XfHJSNwaSLE> (14.6.2022.).

JOHN PAUL II., *Message for the 85th World migration day 1999*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_22021999_world-migration-day-1999.html (20.5.2022.).

JOHN PAUL II., *Message of the Holy Father for the 87th World day of migration 2001*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20010213_world-migration-day-2001.html (20.5.2022.).

JOHN PAUL II., *Message of the Holy Father for the World migration day 2000*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_21111999_world-migration-day-2000.html (20.5.2022.).

JOHN PAUL II., *Message of the Holy Father John Paul II for the 89th world day of migrants and refugees 2003 For a commitment to overcome all racism, xenophobia and exaggerated nationalism*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20021202_world-migration-day-2003.html (20.5.2022.).

JOHN PAUL II., *Message of the Holy Father John Paul II for the World day of migrants and refugees 2005 Intercultural Integration*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_20041124_world-migration-day-2005.html (20.5.2022.).

JONES, Thaddeus, *Pope in Malta: Our warm welcome to others can help save the world* (3.4.2022.), <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-04/pope-in-malta-our-warm-welcome-to-others-can-help-save-world.html> (14.6.2022.).

KAZMI, Marjam, *Brazil's Successful Refugee Policies: A Model for the World* (15.9.2021.), u: <https://www.borgenmagazine.com/brazils-successful-refugee-policies/> (20.5.2022.);

KERN, Soeren, *Will Islam Become the Religion of Europe?* (29.10.2010.), u: <http://www.gees.org/articulos/will-islam-become-the-religion-of-europe> (20.5.2022.).

KHAN, Maria, *Germany: Anti-Islam Pegida protest rally draws record 25,000 in Dresden* (13.1.2015.), u: <https://www.ibtimes.co.uk/germany-anti-islam-pegida-protest-rally-draws-record-25000-dresden-1483097> (20.5.2022.).

Konvencija i protokol o statusu izbjeglica, u: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (20.5.2022.).

Kronologija – migracijska politika EU-a, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/migration-timeline/> (20.5.2022.).

KÜBLER, Christian Martin, *EU mora zaštititi žene izbjeglice* (8.3.2016.), u: <https://www.dw.com/hr/eu-mora-za%C5%A1tititi-%C5%BEene-izbjeglice/a-19100967> (20.5.2022.).

LANGER, Johannes, DJURIC MILOVANOVIC, Aleksandra (ur.), *Inclusion through dialogue. Promising practices for the integration of refugees and migrants in Europe*, u: https://ccd.hr/wp-content/uploads/2020/06/network_for_dialogue_electronic-compressed_0.pdf (15.7.2022.).

LAUDATO/N.M./D.T., Papa: "Malta je ključno mjesto u pogledu fenomena migracije" (6.4.2022.), u: <https://laudato.hr/vijesti/aktualno/papa-malta-je-kljucno-mjesto-u-pogledu-fenomena-migracije> (16.6. 2022.).

LUKIĆ, D., *Drama na Novu godinu: Migranti u Hamburgu i Kōlnu seksualno napadali žene – jedna silovana* (5.1.2016.), u: <https://www.maxportal.hr/vijesti/drama-na-novu-godinu-migranti-u-hamburgu-i-kolnu-seksualno-napadali-zene-jedna-silovana/> (20.5.2022.).

MAKSIMOVIĆ, Dragan, *IOM se povukao iz kampa Lipa, a 1359 migranata je pod vedrim nebom* (23.12.2020.), u: <https://www.dw.com/hr/iom-se-povukao-iz-kampa-lipa-a-1359-migranata-je-pod-vedrim-nebom/a-56045359> (20.5.2022.).

MAKSIMOVIĆ, Dragan, *Migranti u Bosni: U iščekivanju sudbine* (21.12.2020.), u: <https://www.dw.com/hr/migranti-u-bosni-u-i%C5%A1%C4%8Dekivanju-sudbine/a-56004256> (20.5.2022.).

MANN, Sebastian, *Putin claims victory over Isis in Syria during surprise visit from Assad* (21.11.2017.), u: <https://www.thetimes.co.uk/article/putin-pulls-out-of-syria-nga8sgmbm> (20.5.2022.).

MATAR, Dina, *Media Coverage of the Migration Crisis in Europe: a Confused and Polarized Narrative*, u: https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2017/IEMed_MedYearbook2017_media_migration_crisis_Matar.pdf (20.5.2022.), 292-295.

Migracijska politika EU-a, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/> (20.5.2022.).

Migracijski tokovi na srednjosredozemnoj ruti, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/central-mediterranean-route/> (20.5.2022.).

Migracijski tokovi na zapadnosredozemnoj i zapadnoafričkoj ruti, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/western-routes/> (20.5.2022.).

Migration statistics update: the impact of COVID-19 (29.1.2021.), u: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_232, (20.5.2022.).

Migration: an Economic and Social Analysis (1.11.2020.), u: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61131/migrationreportnov2000.pdf (20.5.2022.).

MILLER, Judith, *French article sets off furor on immigrants* (3.11.1985.), u: <https://www.nytimes.com/1985/11/03/world/french-article-sets-off-furor-on-immigrants.html> (20.5.2022.).

Multiculturalism utterly failed in Germany (17.10.2010.), u: https://www.youtube.com/watch?v=UKG76HF24_k (20.5.2022.).

Murder of Lee Rigby, u: https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_Lee_Rigby (20.5.2022.).

MURRAY, Douglas, *Why is Theresa May pretending that Islam is a 'religion of peace'?* (30.9.2014.), u: <https://blogs.spectator.co.uk/2014/09/why-is-theresa-may-pretending-that-islam-is-a-religion-of-peace/> (20.5.2022.).

Ne radi se samo o migrantima (4.6.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/ne-radi-se-samo-o-migrantima/> (14.6.2022.).

Nomen est omen, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., (12.10.2021.), u: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44023> (15.6.2022.).

Number of Twitter users worldwide from 2019 to 2024 (in millions) (28.4.2022.), u: <https://www.statista.com/statistics/303681/twitter-users-worldwide/> (15.6.2022.).

Odluka iz Luksemburga potresla Europu. Europski sud je zabranio političke, filozofske i vjerske simbole na svim radnim mjestima (15.3.2017.), u: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/odluka-iz-luksemburga-potresla-europu-europski-sud-je-zabranio-politicke-filozofske-i-vjerske-simbole-na-svim-radnim-mjestima/5769483/> (20.5.2022.).

Odluka Vijeća od 24. srpnja 2006., u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32006D0616> (20.5.2022.).

Odnosi EU-a s Bjelarusom, u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eastern-partnership/belarus/> (20.5.2022.)

OFFICE OF THE FEDERAL REGISTER, National Archives and Records Administration, *Executive Order 13767-Border Security and Immigration Enforcement Improvements* (25.1.2017.), u: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/DCPD-201700071/pdf/DCPD-201700071.pdf> (14.6.2022.).

Opća audijencija. Papa: Migracijska kriza je "skandal čovječanstva" koji ne smijemo zanemariti (29.12.2021.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2021-12/opca-audijencija-pa-pa-migracijska-kriza-je-skandal-covjecanst.html> (14.6.2022.)

PAOLO VI., *Radiomessaggio del santo padre Paolo VI per la „giornata dell'emigrazione“*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19631124_emigrazione.html (20.5.2022.).

PAPA FRANCESCO, *Preghiamo Dio per le vittime del tragico naufragio a largo di Lampedusa* (3.10.2013.), u: https://twitter.com/Pontifex_it/status/385701022225543168 (14.6.2022.).

Papa Franjo sa sobom poveo dvanaest izbjeglica u Rim u službenom avionu, u: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/papa-franjo-izbjeglice-rim-lezbos-grcka/> (20.5.2022.).

PAPA FRANJO, *Crkva bez granica, majka svim ljudima* (2.10.2014.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/crkva-bez-granica-majka-svim-ljudima/> (14.6.2022.).

PAPA FRANJO, *Izazov selilaca i izbjeglica. Odgovor Evanđelja milosrđa* (12.10.2015.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/izazov-selilaca-i-izbjeglica-odgovor-evanđelja-milosrđa/> (14.6.2022.).

PAPA FRANJO, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji* (23.8.2017.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170823_udienza-generale.html (14.6.2022.).

PAPA FRANJO, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji, Srijeda, 26. listopada 2016.* (26.10.2016.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2016/documents/papa-francesco_20161026_udienza-generale.html (15.7.2022.).

PAPA FRANJO, *Kateheza pape Franje na općoj audijenciji. Srijeda, 22. siječanj 2020.* (22.1.2020.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2020/documents/papa-francesco_20200122_udienza-generale.html (15.7.2022.).

PAPA FRANJO, *Maloljetni selioci, ranjivi i bez glasa* (24.10.2016.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/maloljetni-selioci-ranjivi-i-bez-glasa/> (14.6.2022.).

PAPA FRANJO, *Selioci i izbjeglice: prema boljem svijetu* (7.10.2013.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/selioci-i-izbjeglice-prema-boljem-svijetu-2/> (14.6.2022.).

Papa: Nedostatak poštovanja na granicama umanjuje nas u ljudskosti (29.11.2021.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2021-11/papa-franjo-poruka-70-godina-medjunarodna-organizacija-migranti.html> (14.6.2022.).

Papa: Nemojmo zaboraviti tolike osobe koje trebaju biti prihvaćene, zaštićene i voljene (30.5.2022.), u: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2022-05/medunardna-katolicka-komisija-za-migracije-papa-zelimo-sluzit.html> (14.6.2022.).

Papina donacija migrantima zaustavljenim na granici sa SAD-om (27.4.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/papina-donacija-migrantima-zaustavljenim-na-granici-sa-sjedinenim-americkim-drzama/> (14.6.2022.).

PEGIDA Positionspapier, u: <https://www.menschen-in-dresden.de/wp-content/uploads/2014/12/pegida-positionspapier.pdf> (20.5.2022.).

Poland: 17 Afghans at the border violently pushed back to Belarus (20.10.2021.), u: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/poland-17-afghans-at-the-border-violently-pushed-back-to-belarus/> (20.5.2022.).

Poland: 17 Afghans at the border violently pushed back to Belarus (20.10.2021.), u: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/poland-17-afghans-at-the-border-violently-pushed-back-to-belarus/> (20.5.2022.).

Pomoć izbjeglicama s Bliskog Istoga na području Đakovačko-osječke nadbiskupije (18.9.2015.), u: <https://djos.hr/pomoc-izbjeglicama-s-bliskog-istoka-na-podrucju-dakovačko-osječke-nadbiskupije/> (20.5.2022.).

Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Verso una Pastorale per i Rifugiati*, u: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/documents/rc_pc_migrants_doc_19830214_refu_past-care_it.html#_ftn1 (20.5.2022.).

Pope Francis – Angelus prayer 2019-01-06 (6.1.2019.), na: https://www.youtube.com/watch?time_continue=200&v=3WqOL6f4k7M (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Address of his holiness pope Francis to participants in the International forum on „Migration and peace“, Tuesday, 21 February 2017 (21.2.2017.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170221_forum-migrazioni-pace.html (15.7.2022.).

POPE FRANCIS, *Address of holy father Francis to participants in the plenary of the Pontifical council for the pastoral care of migrants and itinerant people (24.5.2013.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130524_migranti-itineranti.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Angelus (1.11.2013.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20131101.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Angelus (1.7.2018.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2018/documents/papa-francesco_angelus_20180701.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Angelus (28.11.2021.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20211128.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Homily of his holiness pope Francis (14.1.2018.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180114_omelia-giornata-migrante.html (15.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Homily of his holiness pope Francis (8.7.2019.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190708_omelia-migranti.html (15.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Homily of holy father Francis (8.7.2013.)*, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130708_omelia-lampedusa.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Lord, have mercy! Too often we are blinded by our comfortable lives, and refuse to see those dying at our doorstep. #Lampedusa (12.10.2013.)*, u: <https://twitter.com/Pontifex/status/388978829043068929> (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Message of his holiness pope Francis for the 104th World day of migrants and refugees 2018 „Welcoming, protecting, promoting and integrating*

migrants and refugees“, u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20170815_world-migrants-day-2018.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Message of pope Francis on the occasion of the „Mexico/Holy see colloquium on migration and development“* (14.7.2014.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2014/documents/papa-francesco_20140711_messaggio-movilidad-humana.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Message of pope Francis to cardinal Kurt Koch on the occasion of the 10th general assembly of the World council of churches (Busan, Korea, 30 october - 8 november 2013)* (4.10.2013.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2013/documents/papa-francesco_20131004_world-council-churches.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Pope Francis's new major document: Caring for migrants and the poor is just as important as preventing abortion* (9.4.2018.), u: <https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2018/04/09/pope-franciss-latest-guidance-caring-for-migrants-and-the-poor-is-just-as-important-as-protecting-the-unborn/> (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Poruka pape Franje za 48. Svjetski dan sredstava društvene komunikacije, 2014.* (24.1.2014.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/hr/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Vespers with priests and religious. Homily of his holiness pope Francis* (24.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150924_usa-omelia-vespri-nyc.html (15.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Visit to the joint session of the United States congress. Address of the holy father* (24.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150924_usa-us-congress.html (14.6.2022.).

POPE FRANCIS, *Welcoming ceremony. Address of the holy father* (23.9.2015.), u: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/pa-pa-francesco_20150923_usa-benvenuto.html (14.6.2022.).

Poput Isusa Krista, prisiljeni bježati. Prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati prognanike (27.9.2020.), u: <https://ika.hkm.hr/dokumenti/poput-isusa-krista-prisiljeni-bjezati-prihvatiti-zastititi-pr-omicati-i-integrirati-prognanike/> (14.6.2022.).

Poruka pape Benedikta XVI. za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2012. (21.9.2021.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=7180> (15.7.2022.).

Poruka pape Franje za Svjetski dan selilaca i izbjeglica 2019. (2.6.2019.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/rijec-svetog-oca/poruka-pape-franje-za-svjetski-dan-selilaca-i-izbjeglica-2019> (20.5.2022.).

Poruka pape Franje za svjetski dan selilaca i izbjeglica, 14. siječnja 2018., u: <https://www.biskupija-banjaluka.org/poruke/poruka-pape-franje-za-svjetski-dan-selilaca-i-izbjeglica-14-sijecnja-2018/> (14.6.2022.).

Povelja Europske unije o temeljnim pravima (7.6.2016.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO> (20.5.2022.).

Prema jednom sve većem "mi" (11.5.2021.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/prema-jednom-sve-vecem-mi/> (14.6.2022.).

Prvi puta u Hrvatskoj priznato pravo na azil (15.11.2006.), u: <https://mup.gov.hr/print.aspx?id=2028&> (20.5.2022.).

Q&A: Understanding Europe's response to Ukrainian refugee crisis (10.3.2022.), u: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/10/qa-why-europe-welcomed-ukrainian-refugees-but-not-syrians> (20.05.2022.).

RAY, Michael, *Madrid train bombings of 2004* (11.3.2004.), u: <https://www.britannica.com/event/Madrid-train-bombings-of-2004> (20.5.2022.).

Refugee Crisis Presents Opportunities to Share Jesus, u: <https://www.cefonline.com/press/refugee-crisis-presents-opportunities-share-jesus/> (15.7.2022.)

Refugee Data Finder, u: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (20.5.2022.).

Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 (29.6.2013.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EN> (20.5.2022.).

REIS, Bernadette Mary, *Pope Francis appeals for the security and dignity of migrants* (22.7.2018.), u: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2018-07/pope-angelus-22-july-2018appeal-migrants-shipwreck-mediterranean.html> (14.6.2022.).

RODGERS, Lucy, QURASHI, Salim i CONNOR, Steven, *7 July London bombings: What happened that day* (3.7.2015.), u: <https://www.bbc.com/news/uk-33253598> (20.5.2022.).

SHARP, Jeremy M., *Yemen: Civil War and Regional Intervention* (23.11.2021.), Congressional Research Service, u: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R43960.pdf> (20.5.2022.).

SIMONS, Marliese, *Dutch Filmmaker, an Islam Critic, Is Killed* (3.11.2014.), u: <https://www.nytimes.com/2004/11/03/world/europe/dutch-filmmaker-an-islam-critic-is-killed.html> (20.5.2022.).

Solemnity of the nativity of the Lord. Papal Mass. Homily of his Holiness pope Francis, na: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2017/documents/papa-francesco_20171224_omelia-natale.html (15.6.2022.).

SUTHERLAND, Peter i MALMSTRÖM, Cecilia, *Europe's Immigration Challenge* (20.7.2012.), u: <https://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-immigration-challenge?barrier=accesspaylog> (20.5.2022.).

The history of Canada. The Colonies Grow Up, u: <https://www.linksnorth.com/canada-history/thecolonies.html> (20.5.2022.).

THE INTEGRATED BORDER MANAGEMENT FUND, *The Instrument for Financial Support for Border Management and Visas* (15.7.2021.), u: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/mff-integrated-border->

management-fund-(ibmf)-and-related-financial-instruments/report?sid=04-2022
(20.5.2022.).

THE UN REFUGEE AGENCY, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection* (1.2.2019.), u: <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html> (20.5.2022.).

THE UN REFUGEE AGENCY, *Refugee Protection and International Migration* (17.1.2007.), u: <https://www.unhcr.org/4a24ef0ca2.pdf> (20.5.2022.).

THE UN REFUGEE AGENCY, *UNHCR Global Report 2007 – Iraq Situation*, u: <https://www.unhcr.org/publications/fundraising/484908962/unhcr-global-report-2007-iraq-situation.html?query=iraq> (20.5.2022.).

Total Registered Syrian Refugees, u: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

Ukraine refugee situation, u: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (20.5.2022.).

Ukraine Situation Flash Update #12 (13.5.2022.), u: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-12-11-may-2022> (20.5.2022.).

Ukrajina: 17 milijardi eura sredstava EU-a za pomoć izbjeglicama (4.4.2022.), u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2022/04/04/ukraine-council-unlocks-17-billion-of-eu-funds-to-help-refugees/> (20.5.2022.).

Ukrajina: 17 milijardi eura sredstava EU-a za pomoć izbjeglicama (4.4.2022.) , u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2022/04/04/ukraine-council-unlocks-17-billion-of-eu-funds-to-help-refugees/> (20.5.2022.).

UNHCR, *External Update on Volcano Nyiragongo #8* (1.2.2022.), u: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/details/90698> (20.5.2022.).

UNITED NATIONS OFFICE FOR THE COORDINATION OF HUMANITARIAN AFFAIRS, *South Sudan floods. The cost of inaction* (11.2021.), u:

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/south_sudan_2021_floods_the_cost_of_inaction.pdf (20.5.2022.).

UNITED NATIONS, *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, u: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx> (20.5.2022.).

Uredba (EU) 2016/1624 Europskog parlamenta i vijeća od 14. rujna 2016. (16.9.2016.), u: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R1624&from=EN> (20.5.2022.).

Utjecaj širenja bolesti COVID-19 na migracijsku politiku (7.2020.), u: <https://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2020/07/UTJECAJ-%C5%A0IRENJA-BOLESTI-COVID-19-NA-MIGRACIJSKU-POLITIKU-izvje%C5%A1taj-o-pra%C4%87enju.pdf> (20.5.2022.).

Uznemirujući prizori. U napadu kemijskim oružjem poginulo oko stotinu ljudi (8.4.2018.), u: <https://www.vecernji.hr/vijesti/strava-u-siriji-u-napadu-kemijskim-oruzjem-poginulo-oko-stotinu-ljudi-1237746> (20.5.2022.).

Vatican's Migrants & Refugees Section issues weekly bulletin on Covid-19 (2.6.2020.), u: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2020-06/vatican-migrants-refugees-section-weekly-bulletin-covid-19.html> (20. 5.2022.).

VILLOT, Jean, *Mensaje del papa Juan Pablo II, firmado por el cardenal Jean Villot, al cardenal Sebastiano Baggio presidente de la comisión pontificia para la pastoral de las migraciones y del turismo*, u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/es/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19781202_world-migration-day-1978.html (20.5.2022.).

VILLOT, Jean, *Mensaje del papa Pablo vi, firmado por el cardenal Jean Villot, al cardenal Sebastiano Baggio Presidente de la comisión pontificia para la pastoral de las migraciones y del turismo*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19771125_giornata-migrante.html (20.5.2022.).

VILLOT, Jean, *Message du pape Paul VI, signé par le secrétaire d'état, au cardinal Baggio à l'occasion de la 'journée du migrant'*, u: https://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/messages/migration/documents/hf_p-vi_mes_19761104_giornata-migrante.html (20.5.2022.).

WOODEN, Cindy, *Christians who reject all refugees are 'hypocrites,' pope says* (13.10.2016.), u: <https://www.ncronline.org/news/world/christians-who-reject-all-refugees-are-hypocrites-pope-says> (14.6.2022.).

World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, u: <https://www.un.org/WCAR/durban.pdf> (20.5.2022.).

World War II casualties, u: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II_casualties (20.5.2022.).

Zaključci Europskog vijeća o bolesti COVID-19 i migracijama, 24. lipnja 2021. (24.6.2021.), u: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2021/06/24/european-council-conclusions-on-covid-19-and-migration-24-june-2021/>, (20.5.2022.).